

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI
ARKEOLOJİK KURTARMA KAZILARI:
TAŞ VE KEMİK BULUNTULAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Zehra Filiz DOĞAN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN**

ANKARA–2006

ÖNSÖZ

“Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Arkeolojik Kurtarma Kazıları: Taş ve Kemik Buluntular” adlı bu çalışmada Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH) Projesinin Türkiye topraklarındaki 1074 km.lik kısmı üzerinde yapılmış olan kurtarma kazılarının taş ve kemik buluntuları arkeolojik açıdan değerlendirilmiştir. Taş ve kemik buluntular dönem ayırt edilmeden bir bütün olarak ele alınmış, tanımlanıp, tasnif edilerek kataloglanmıştır.

BTC HPBH Projesi kapsamında kazılan 17 merkezin 10'u taş ve kemik buluntu vermiştir. Demir Çağı'ndan Ortaçağ'a kadar geniş bir zaman dilimine sahip olan bu buluntular istatistiksel bir değerlendirmeye olanak vermeyecek kadar azdır. Bu tezde taş ve kemik buluntuların, her ne kadar istatistiksel bir değerlendirme yapılamasa da, Türkiye envanterindeki yerlerini almaları; raflarda kaybolup unutulmamaları ve daha sonraki araştırmalarda yararlanılabilmeleri amaçlanmıştır.

Bu tez çalışmasında değerli bilgileri, manevi desteği ve sabrıyla beni yönlendiren tez danışmanım Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN'a; tez malzemesi olan BTC HPBH Projesi kurtarma kazılarının kazı malzemelerini, master tezi olarak çalışmama, tüm kazı arşivlerine, tüm belge ve raporlara ulaşmama izin veren Yrd. Doç. Dr. S. Yücel ŞENYURT'a; teknik konularda yardımlarını esirgemeyen G.Ü. ARÇED'deki değerli arkadaşlarıma ve A.Ü. DTCF'deki değerli hocalarım Uzman M. Beray KÖSEM ve Öğretim görevlisi Kadriye ÖZÇELİK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süre zarfında büyük bir anlayış göstererek, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen eşime ve aileme teşekkür ederim.

Z. Filiz DOĞAN

2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii-iv
1. GİRİŞ	1–9
2. ADANA İLİ KURTARMA KAZILARI	10–20
2.1 Yüceören	10–20
2.1.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri	11–14
2.1.2 Kazı Çalışmaları	15–19
2.1.3 Taş Buluntular	20
3. KAHRAMANMARAŞ İLİ KURTARMA KAZILARI	21–31
3.1. Minnetpınarı	21-31
3.1.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri	22-24
3.1.2 Kazı Çalışmaları	25-30
3.1.3 Taş ve Kemik Buluntular	31
4. SİVAS İLİ KURTARMA KAZILARI	32-37
4.1. Ziyaretsuyu	32-37
4.1.1. Coğrafi Konum ve Özellikleri	33-34
4.1.2. Kazı Çalışmaları	35-36
4.1.3. Taş ve Kemik Buluntular	37

5.	ERZİNCAN İLİ KURTARMA KAZILARI	38-59
5.1	Akmezar	38-46
5.1.1.	Coğrafi Konum ve Özellikleri	39-42
5.1.2.	Kazı Çalışmaları	43-46
5.1.3.	Taş Buluntular	46
5.2	Büyükardıç	47-59
5.2.1.	Coğrafi Konum ve Özellikleri	48-53
5.2.2.	Kazı Çalışmaları	54-57
5.2.3.	Taş ve Kemik Buluntular	58-59
6.	ERZURUM İLİ KURTARMA KAZILARI	60-120
6.1	Tümentepe	60-76
6.1.1.	Coğrafi Konum ve Özellikleri	61-66
6.1.2.	Kazı Çalışmaları	67-71
6.1.3.	Taş Buluntular	72-76
6.2	Güllüdere	77-87
6.2.1.	Coğrafi Konum ve Özellikleri	78-79
6.2.2.	Kazı Çalışmaları	80-86
6.2.3.	Taş Buluntular	87-88

6.3	Tasmasor	89-105
6.3.1	Coğrafi Konum ve Özellikleri	90-94
6.3.2.	Kazı Çalışmaları	95-101
6.3.3.	Taş ve Kemik Buluntular	102-106
6.4	Tetikom	107-119
6.4.1.	Coğrafi Konum ve Özellikleri	108-111
6.4.2.	Kazı Çalışmaları	112-115
6.4.3.	Taş ve Kemik Buluntular	116-120
7.	ARDAHAN İLİ KURTARMA KAZILARI	121-132
7.1	Sazpegler	121-132
7.1.1	Coğrafi Konum ve Özellikleri	122-125
7.1.2.	Kazı Çalışmaları	126-131
7.1.3.	Taş ve Kemik Buluntular	132-133
8.	SONUÇ	134-150
	TAŞ ve KEMİK BULUNTU KATALOĞU	151-253
	KAYNAKLAR	254-260
	ÖZET	261
	ABSTRACT	262

1. GİRİŞ

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH) Projesi, 1990'lı yıllarda gündeme gelmiştir. Bu proje, Hazar Denizi'nin soğuk suları altında yatan zengin doğalgaz ve petrol rezervlerinin, uluslararası enerji piyasalarına ulaştırılması düşüncesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ana İhraç Boru Hattı (MEP) Katılımcıları, Türkiye Cumhuriyeti ile 19 Ekim 2000 tarihinde "Ev Sahibi Ülke Anlaşması"nı, "Hükümet Garantisi Anlaşması"nı, ayrıca aynı tarihte BOTAŞ ile de "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması"nı imzalamıştır. Bakü'den başlayıp Ceyhan'da son bulacak toplam 1774 km uzunluğundaki boru hattının 440 km'si Azerbaycan, 260 km'si Gürcistan, 1074 km'si ise Türkiye topraklarından geçmektedir. Bu tarihi proje kapsamında başta Azeri petrolü olmak üzere bölgede üretilecek yılda 50 milyon ton düzeyinde ham petrolün, Ceyhan'da inşa edilen deniz terminaline, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması amaçlanmaktadır. Resmi açılışı 13 Temmuz 2006'da yapılacak olan proje ile hem ekonomik açıdan uygun hem de çevresel açıdan sürdürülebilir bir taşıma sistemi kurulmuş olacaktır.

Boru hattının Türkiye topraklarındaki 1074 km uzunluğundaki kısmı, Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş ve Adana illerinden geçmektedir. Posof'tan ülkemiz topraklarına giren boru hattı, Erzurum-Kars Platosu üzerinden geçerek Horasan yakınlarında tektonik depresyonlara girer. Erzurum Ovası üzerinden Tercan, Çayırılı, Erzincan ve Refahiye'nin kuzeyindeki dağlık alanlardan ve platolardan geçen hat, Kuzey Anadolu Fayı'nı da keserek, Kızılırmak'ın kaynaklarını aldığı Kızıldağ'ın (3025 m) güneyinden İç Anadolu Bölgesi'ne ulaşır. Bu kesimden itibaren kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan boru hattı, Tecer Dağları

BTC HPBH Projesi sağlık ve güvenlik tedbirlerini ön planda tutarak ileri teknolojik standartları uygulayan, doğal, sosyal ve tarihsel evre değerlerine büyük hassasiyet gösteren ve tüm bu yönleriyle ülkemiz açısından bir “ilk” olan örnek bir projedir. Doğal çevrenin korunması kapsamında boru hattının geçtiği alanlardaki flora ve faunayı olumsuz etkilerden korumaya yönelik birçok önlemin alındığı bu örnek projede tüm inşaat faaliyetleri sonrasında arazinin eski yapısına yeniden dönüştürülmesine büyük zen gösterilmiştir. Doğal ve sosyal çevrenin yanı sıra, kültürel miras kapsamında tarihsel evre değerlerinin kurtarılması ve korunmasında da en gelişmiş etki azaltıcı teknik ve yöntemler uygulanmıştır.

BTC HPBH Projesinde güzergâh belirleme çalışmaları sırasında arkeolog bulundurulmamıştır. Doğal ve kültürel çevrenin korunması konusunda hassas olan Dünya Bankası ve evre örgütlerinin tepkisini çekmek istemeyen konsorsiyumdaki bazı şirketlerin konu üzerine hassasiyetle eğilmeleri zerine BTC HPBHP Türkiye bölümü ana müteahhidi olan BOTAş 12.03.2002 tarihinde tarihsel evre değerlerini korumaya yönelik olarak T.C. Kültür Bakanlığı ile bir protokol imzalamıştır.

BTC HPBH üzerinde yüzey araştırması yapılması için ilk olarak 2001 yılında Envy şirketiyle anlaşılmıştır. Envy Ankara niversitesi’ni devreye sokmuştur. A DTCF Arkeoloji Bölümünden Prof. Dr. oşkun ZGNEL’in başkanlığında boru hattının geçeceği gzerghın önemli bir bölümünde yüzey araştırması yapılmıştır. Bu yüzey araştırması bölüm bölüm kültürel dokunun yoğunlaştığı yerlerde yapılmıştır. Ancak çevrenin hem arkeolojik hem de doğal anlamda taranmasını isteyen BTC Co. bu yüzey araştırmasını yeterli görmeyerek devreye ODTÜ TAÇDAM’ı sokmuştur. ODTÜ TAÇDAM Hattın 914 km.lik kısmını 5 ekiple 4 hafta içinde gezerek tamamlamıştır. Yapılan alışma rapor olarak BOTAş’a sunulmuştur. Hattın geri kalan 160

km.lik kısmı için ODTÜ TAÇDAM'la anlaşamayan BTC Co. bu sefer de Gazi Üniversitesi Arkeolojik Yönetim ve Yürütme Ünitesi ile anlaşmaya varmıştır. 2002 yılında S. Yücel Şenyurt başkanlığındaki bir ekip, ilk önce kalan 160 km.lik alanı taramıştır. Bu alan tarandıktan sonra, daha önce ÖDTÜ TAÇDAM tarafından gezilen fakat yeterli bir şekilde araştırılmayan ve yine ÖDTÜ TAÇDAM'ın daha yoğun taranması gerektiğini belirttiği alanlarda da Gazi Üniversitesi'nce araştırmalar yapılmıştır. Bu yüzey araştırmasında Kalkolitik Çağ'a ait bulgulardan Kurtuluş Savaşı sırasında kullanılan siperlere kadar pek çok bulguya rastlanmış ve belgelenmiştir. Belgelenen bulgularla ilgili rapor TC Kültür Bakanlığı ve BOTAŞ'a sunulmuştur. Kitap olarak yeniden düzenlenen rapor şu an baskı aşamasındadır.

Ankara Üniversitesi, ODTÜ TAÇDAM ve Gazi Üniversitesi Arkeolojik Yönetim ve Yürütme Ünitesi tarafından yapılan yüzey araştırmalarında yaklaşık 350 arkeolojik alan tespit edilmiştir. Tespit edilen arkeolojik alanlarda BOTAŞ yetkilileri yeniden mühendislik çalışmaları yaparak güzergâh değişikliği yapmışlardır. Mühendislik anlamında teknik nedenlerden güzergâh değişikliği yapılamayan 10 merkezde 15 Mart 2003 – 20 Kasım 2003 tarihleri arasında arkeolojik kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Projenin 2003 yılı çalışmalarında planlanmış 10 arkeolojik merkeze ek olarak, 2004 yılında 'rastlantısal bulgu' kapsamında ortaya çıkan 7 arkeolojik merkezde kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Toplam 17 ayrı kazı çalışmasında, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi'ne (G.Ü. ARÇED) bağlı olarak 25 akademik personelin yürütme, denetim ve danışmanlığında, 125 arkeolog, sanat tarihçi, eskiçağ tarihçisi, antropolog, jeomorfolog, jeofizik uzmanı, topograf, restoratör ve yaklaşık 800 işçi görev almıştır.

Yüzey araştırmasıyla tespit edilen ya da rastlantısal olarak bulunan 17 merkez güneyden kuzeye doğru sırasıyla Adana'da 'Yüceören'; Kahramanmaraş'ta 'Minnetpınarı', 'Kayranlıkgözü', 'Taşoluk'; Sivas'ta 'Abdelmevkii', 'Ziyaretsuyu'; Erzincan'da 'Dumantepe', 'Çilhoroz', 'Akmezar', 'Büyükkardıç'; Erzurum'da, 'Tümentepe', 'Mağaratepe', 'Güllüdere', 'Tasmasor', 'Tetikom'; Kars'ta 'Bekçiçayırı' ve Ardahan'da 'Sazpegler'dir. Bu merkezlerin kazı buluntuları da ARÇED bünyesinde konusunda uzman öğretim görevlileri liderliğindeki bir ekiple titizlikle incelenmiştir. Kazı sonuçları ön rapor halinde TC Kültür Bakanlığı'na ve BOTAŞ'a sunulmuştur. Dört merkezin (Yüceören, Tasmasor, Büyükkardıç ve Sazpegler) monografisi ise şu an basım aşamasındadır.

BTC HPBH üzerinde yapılan kurtarma kazıları üç temel amaç üzerine yapılmıştır:

1. Boru hattı inşaat çalışmalarının söz konusu merkezlerdeki arkeolojik mirasa zarar vermeden tamamlanması;
2. Kurtarma kazısı yapılacak alanlardaki arkeolojik mirasın bilimsel metotlarla belgelenmesi ve
3. Kültür kalıntılarının müzelere taşınarak kurtarılmasıdır. Kazı sonuçlarının yayınlanmasıyla da Türkiye kültürel ve arkeolojik envanterinin tamamlanmasına ve Dünya kültür mirasının korunmasına katkıda bulunulmuştur.

'Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Arkeolojik Kurtarma Kazıları: Taş ve Kemik Buluntular' adlı tezimizde BTC HPBH'nin Türkiye topraklarındaki 1074 km'lik kısmı üzerinde yapılmış olan kurtarma kazılarının buluntuları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda BTC HPBH Projesinin bir bölümü olan doğal ve tarihi çevreyi koruma kapsamında BTC HPBHP Türkiye

bölümü ana müteahhidi olan BOTAŞ'ın T.C. Kültür Bakanlığı ile imzalamış olduğu protokol doğrultusunda 2003 ve 2004 yıllarında G.Ü. ARÇED tarafından gerçekleştirilen 17 kazının buluntuları incelenmiştir. Kazısı yapılan 17 merkezden yalnızca 10'unda kemik ya da taş buluntulara rastlanmıştır. Bu merkezler sırasıyla Yüceören, Minnetpınarı, Ziyaretsuyu, Akmezar, Büyükdere, Tümentepe, Güllüdere, Tasmazor, Tetikom ve Sazpegler'dir.

Bu tez konusunun seçilmesindeki amaç BTC HPBH Projesi kapsamında ele geçen taş ve kemik buluntuların farklı bir bakış açısıyla dönem ayırt etmeden bir bütün olarak incelenmesidir. Ancak ele geçen buluntular sayısal olarak oldukça azdır. Ayrıca 10 farklı merkezden ele geçen bu az sayıdaki buluntu topluluğu Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar uzanan çok geniş bir zaman yelpazesine sahiptir. Buluntuların fosil direktörü olmaktan çok uzak olmaları ve yukarıda bahsedilen diğer nedenlerle istatistiksel bir değerlendirme yapılması mümkün olmamıştır. Az sayıda da olsa buluntuların raflarda kaybolup unutulmaması ve daha sonraki araştırmalarda yararlanılabilmesi amacıyla bu katalog çalışması yapılmıştır. Yakın zamana kadar hatta bugün bile kırsal kesimlerde kullanımı hala devam eden ve günlük hayatı anlamamızda oldukça büyük rolü olan taş ve kemik buluntuların arkeolojik açıdan maalesef yeterince önem görmediğini ve seramik, metal buluntular gibi buluntuların gerisinde kaldığını görmek benim için üzücüdür. Hatta pek çok araştırmada özellikle yontmataş buluntuların değerlendirmeye bile alınmadan raflara kaldırılması bu konuda araştırma yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Bu amaçla başlanan tezde ilk olarak buluntuların durumlarının ve özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için buluntu merkezleri hakkında bilgi verilmiştir. Buluntu merkezleri bulundukları il merkezlerine göre ana başlıklar altında toplanarak güneyden kuzeye doğru sıralı olarak ele alınmıştır.

Yerleşim merkezlerinin coğrafi konumları, jeolojik yapıları, iklim yapısı, bitki örtüsü ve ekonomileri bugün olduğu gibi geçmişte de yerleşim alanlarının seçilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu etkenler yerleşim alanında yaşayan insanların hayat biçimlerini şekillendirmiştir. Bu yüzden ilk olarak merkezlerin coğrafi yapılarından bahsedilmiştir. Daha sonra buluntuların mimari ve diğer buluntularla bir bütün olarak ele alınabilmesi ve yerleşim yerinin durumu hakkında bilgi verebilmek amacıyla kazı çalışmaları anlatılmıştır². Ele geçen taş ve kemik buluntuların merkez buluntuları içindeki yeri anlatılmıştır. Son bölümde buluntular “taş” ve “kemik” ana başlıkları altında tipolojik olarak kataloglanmıştır.

Kataloglama için excell programı kullanılmıştır. Kataloglamada ilk olarak, kemik buluntular arkasından taş buluntular ele alınmıştır. Deniz kabuğu, diş ve boynuz buluntular “Kemik buluntu” başlığı altında incelenmiştir. Taş buluntular kendi içlerinde kategorilere ayrılarak sıralanmışlardır. Kategoriler yontma taş buluntular, küçük taş buluntular, sürtme taş buluntular ve mezar taşları olarak sıralanmıştır. Tipolojik olarak değerlendirilen buluntulardan aynı işleve sahip olanlar birbirini takip eder şekilde dizilmişlerdir. Katalog numaraları sol kenarda yer almaktadır. Buluntuların resimleri ve çizimleri yan yana verilmiştir. Her buluntunun kazı bilgileri (kazı yeri, kazı yılı, açma no, kasa no, plankare) verildikten sonra buluntunun hammadde, uzunluğu, kalınlığı, genişliği ya da çapı resim ve çizimlerinin yan tarafındaki bölüme yazılmıştır. Envanter olarak müzeye verilmiş olan buluntuların bilgileri, resim ve çizimleri envanter kartlarından alınmıştır. Envanterlik olarak alınan buluntuların çizimleri milimetrik kâğıt üzerine kumpas yardımı ile çizilmiş, ölçüler kumpasla cm cinsinden alınmıştır. Diğer buluntular özellikle yontmataş buluntuların tamamı kumpas yardımı ile bire bir çizildikten sonra bilgisayar ortamına aktararak Coreldraw

² Kazı çalışmaları ile ilgili bilgiler hazırlanırken T.C. Kültür Bakanlığı’na sunulan kapanış raporları ve BOTAŞ’a sunulan ön raporlardan yararlanılmıştır.

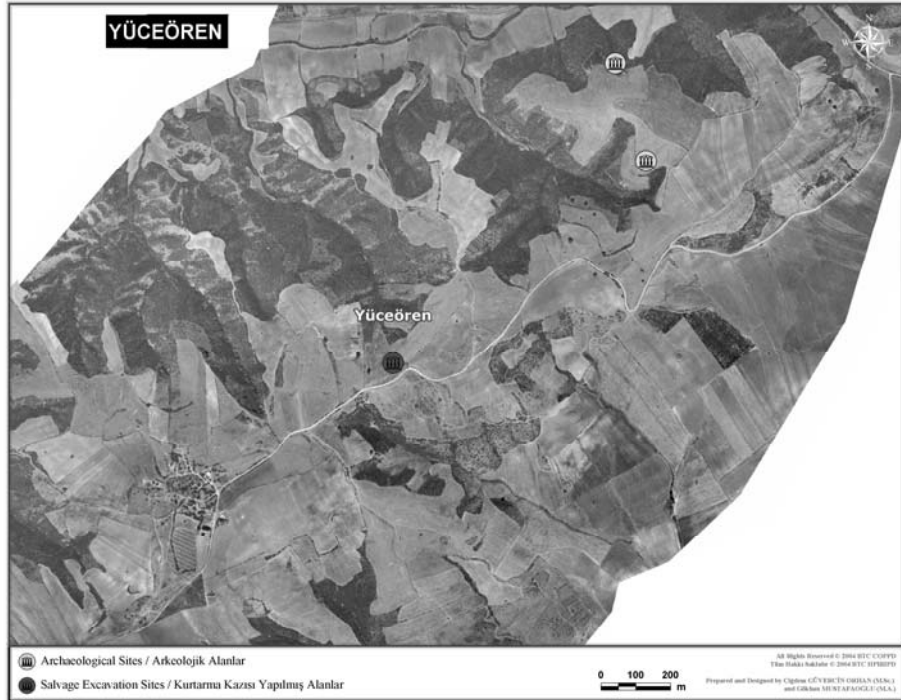
grafik programında yeniden çizilmiştir. Ölçüler kumpasla mm cinsinden alınmıştır. Katalogda bir bütün sağlamak açısından cm cinsindeki ölçüler mm.ye dönüştürülmüştür. Son olarak buluntunun tipolojik özellikleri tanımlanmıştır.

2. ADANA İLİ KURTARMA KAZILARI

Adana İl sınırları içinde sadece bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Ceyhan İlçesi, Yüceören'de yer alan Helenistik-Roma Dönemi'ne ait bir nekropol alanı kazılmıştır.

2.1 Yüceören Nekropolü

Yüceören Nekropolü, Adana İli'nin Ceyhan İlçesi, Kurtkulağı Beldesi, Yüceören Mahallesi'nin 125 m doğusunda, Yüceören Tepesi'nin güneydoğusunda yer almaktadır.

Resim 1: Yüceören ve yakın çevresi uydu görüntüsü.

2.1.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Anadolu'nun en geniş ve bereketli ovaları tarafından oluşturulan Çukurova, Neojen Adana Havzası'nın güney kısmını oluşturur. Kuzeyde Toros Dağları, doğuda Amanos Dağları, güneyde Akdeniz ile çevrili olan bölgenin batı sınırı Ecemiş fay hattı tarafından belirlenir¹. Tabanı kıyı şeridi olan bir üçgeni andıran bölgeyi kabaca Adana Ovası, Ceyhan Doruk Ovası ve Amanos Dağları'nın eteklerinde oluşan ovalar olarak bölmek mümkündür. Tarsus, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin ortak deltası tarafından oluşturulan Adana Ovası bölgenin güneybatısında yer alır. Tektonik olarak Toros orojenik kuşağının parçası olan Misis Dağları tarafından Adana Ovası'ndan ayrılan Ceyhan Ovası, kuzeydoğuda denizden uzak iç kısımda yer almaktadır. Çukurova'yı oluşturan en büyük ovalardan biri olan Ceyhan Ovası, Toros Dağları, Amanos Dağları ve Misis Dağları tarafından kuşatılmıştır. Bu kazanın doğal çıkışlarından bir tanesi olan Kısık Boğazı'nın güneyindeki Erzin, Payas ve Dört Yol ovaları Çukurova'nın en doğusunda yer alan ova grubunu oluşturur.

Yukarıda kısaca özetlenen topografya antik çağda Ovalık Kilikya (Cilicia Pedias veya Campestris) olarak adlandırılan Çukurova'nın² genel karakterini oluşturmuştur. Antik Soli/Pompeipolis kentinden başlayarak Amanos Dağları'nın eteklerine kadar uzanan geniş saha, verimli toprakları ve su kaynakları sayesinde Prehistorik³ dönemlerden itibaren insan topluluklarını kendine çekmiştir.

¹ Gürbüz 1999: 212.

² Strabon XIV: 5.1

³ Garstang 1953: 15.

Resim 2: Yüceören'den İskenderun Körfezi'nin görünümü.

Yüceören Nekropolü'nün bulunduğu tepelik alan, Neojen İskenderun Havzası'nı Adana Havzası'na bağlayan ve İskenderun Körfezi'nin batısında, kıyıya kuzeydoğu-güneybatı yönünde paralel olarak uzanan⁴ Misis Dağları'nın doğu kısmında bulunmaktadır. Misis dağlık kütlelerinin Ceyhan Ovası'na inen dalgalı eteklerinin hemen güneyindeki bu tepelik alanın en yüksek noktası deniz seviyesinden 235 m yükseklikteki Yüceören Tepesi'dir. Buradaki geniş tepelik alanın hemen kuzeyde bulunan Ceyhan Ovası ve güneyde uzanan dağ arası düzlükleri ile oluşturduğu kontrast dikkat çekicidir. Akpınar ve Kale Boğazı gibi derelerin taşıdığı alüvyonlarla oluşan doğu-batı yönlü dağ arası düzlükleri geniş tepelik alan içerisinde tarımsal aktiviteler için uygun alanlar yaratmaktadır.

⁴ Schiettecatte 1971: 305.

Resim 3: Kurtkulağı'ndan Ceyhan Ovası.

Kurtkulağı Beldesi'nin bulunduğu alandan başlayarak kıyıya kadar uzanan vadi, Misis dağlık kütlelerinin en dar ve alçak bölümünü oluşturmaktadır. Kurtkulağı'nın güneyinde bulunan kuzey-güney yönlü Boyalı Ovası ile doğu-batı yönlü diğer dağ arası düzlükleri bu vadiye kesişmekte⁵ ve tarımsal aktiviteler için oldukça uygun bir ortam sağlamaktadır. Bu vadinin Ceyhan Ovası'na açılan ucunda yer alan Tülek Höyük, Kurtkulağı çevresinde gözlemlenen antik kalıntılar⁶ ve Kurtkulağı'nın güneyinde bulunan Boyalı Höyük Misis dağlık kütlelerini dikine aşan bu vadinin sağladığı tarımsal olanakların ve ulaşım kolaylıklarının insan toplulukları tarafından uzun süreden beri değerlendirildiğinin göstergesidir.

Yüceören Nekropolü'nün bulunduğu tepelik alanın doğal kayalık yapısına kretase yaşlı kristalize kireç taşları hâkimdir. Ana kayanın yüzeyini kaplayan ve derinliği 30–50 cm arasında değişen tarım toprağının sıyrılması ile hemen ana kayaya ulaşılmaktadır. Tepelik alandaki toprak derinliğinin

⁵ Ozaner 1992: 344.

⁶ Kurtkulağı beldesinin yakın çevresinde BTC HPBH Projesi çerçevesinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında gözlenen antik yerleşimlerin ve kalıntıların bazıları; Kazankaya Kalesi, Hacıfatma Çeşmesi yerleşimi, Kurtkulağı Merası'ndaki Megalitler, Babilik Mevkii ve Kale Boğazı'ndaki su kemeri kalıntılarıdır.

fazla olmaması ve kireç taşının işlenmesindeki kolaylık, antik dönemde bu bölgede yaşamış insan topluluklarını kaya mezarı açmaya yönelten temel nedenler arasında olmalıdır.

Farklı kültür bölgeleri arasında geçişi sağlayan konumunun yanı sıra çok çeşitli ürünlerin yetiştirilmesine olanak sağlayan verimli geniş toprakları ve bunları sulayan nehirleri sayesinde antik çağlarda önemli bir konuma sahip olan Ovalık Kilikya insan topluluklarının yerleşimleri açısından oldukça hareketli bir tarihe sahne olmuştur.

Resim 4: Ovalık Kilikya'daki bazı önemli arkeolojik yerleşimler.

2.1.2 Kazı Çalışmaları

BTC HPBH Projesi kapsamında, 2002 yaz aylarında GÜ-ARÇED tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında⁷ Adana İli, Ceyhan İlçesi, Kurtkulağı Beldesi, Yüceören Mahallesi'nin üzerinde yer aldığı tepelik alanda ve çevresinde Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen yoğun arkeolojik materyalle karşılaşılmış ve boru hattı çalışmalarından etkilenen Yüceören mevkiinde kurtarma kazısı yapılmasına karar verilmiştir⁸.

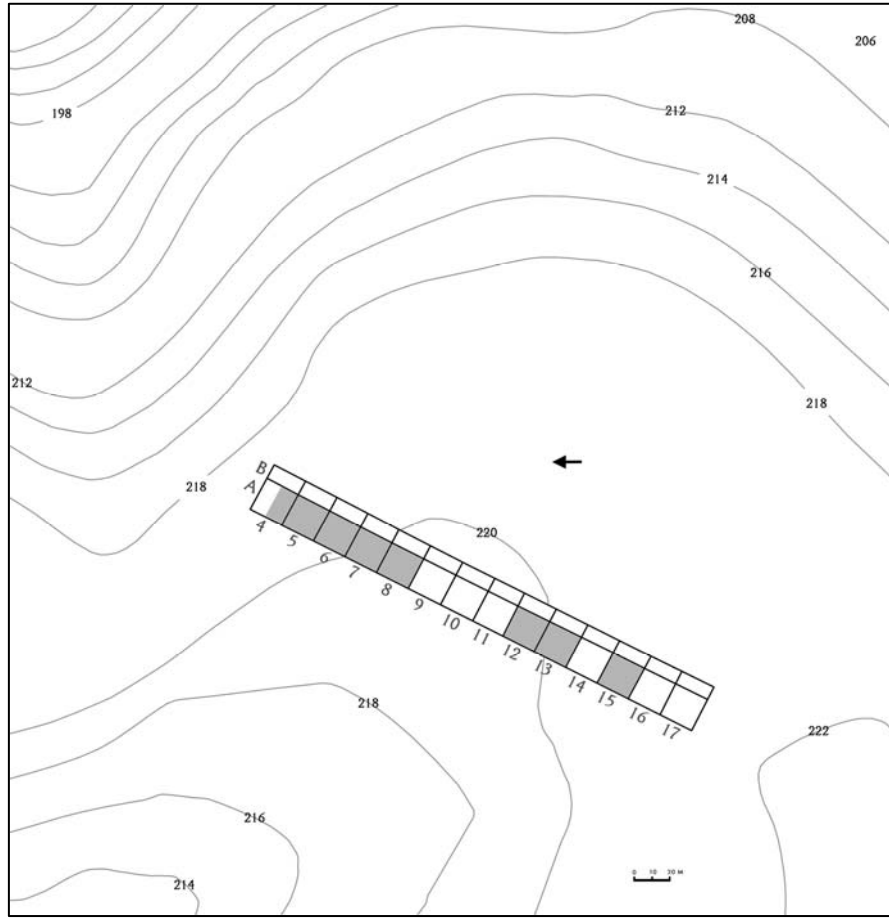

Resim 5: Yüceören Mahallesi ve nekropol alanı.

Yüceören'de Prof. Dr. İlhami DURMUŞ'un bilimsel başkanlığında GÜ-ARÇED tarafından oluşturulan bir ekip tarafından 15 Mart–20 Mayıs 2003 tarihleri arasında kurtarma kazısı yapılmıştır. Yüzey araştırması bulgularına dayanılarak Helenistik-Roma-Bizans dönemlerine ait küçük bir yerleşme olduğu düşünülen Yüceören'in kaya mezarlarıyla kaplı bir nekropol alanı olduğu ortaya çıkmıştır.

⁷ BTC HPBHP kapsamında GÜ-ARÇED tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının sonuçları yayınlanma aşamasındadır.

⁸ Şenyurt ve diğ. 2006: 7.

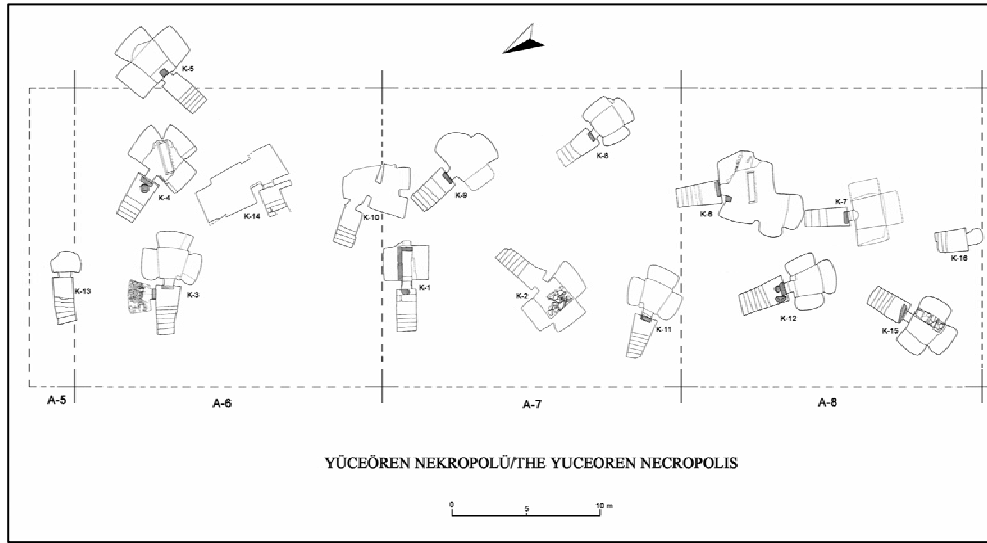
Resim 6: Yüceören topografik haritası ve kazı alanları.

Yüzey araştırması bulgularına göre, yaklaşık 200 x 400 m’lik arkeolojik hassasiyete sahip alanda proje gereği 28 m koridoru ile sınırlı kalınmış ve çalışmalar 28 x 340 m’lik bir koridorda sürdürülmüştür⁹.

Nekropolün kazı planlamasına alınan 340 m’lik kuzeydoğu-güneybatı eksenli koridordaki yayılımının tespit edilebilmesi amacıyla kazı çalışmaları boru hattı koridorunun tamamına yayılmış ve 28 m genişliğindeki boru hattı koridoru 20 x 20 m’lik karelere (A açmaları) ayrılmıştır. Kazı alanının kuzeydoğu kesiminde (A-5, A-6, A-7, A-8) ortaya çıkarılan kaya mezarlarının 80 m’lik alana yayıldığı tespit edilmiştir¹⁰.

⁹ Şenyurt ve diğ. 2006: 8.

¹⁰ Şenyurt ve diğ. 2006: 8-9.

Resim 7: Yüceören Nekropolü genel planı.

Kazılar sonunda 1600 metrekarelik bu kesimde tamamı soyulmuş 16 adet dromosu basamaklı yeraltı oda mezarı açığa çıkarılmıştır. En kuzeydoğuda ve en kuzeybatıdaki mezarların ana kayanın sona ermesi nedeniyle yarım bırakılmış olması nekropolün kuzeydoğu-güneybatı yayılımının bu kısımda 80 m olduğunu göstermiştir. Antik nekropolün doğu-batı yönündeki yayılımının tespit edilmesi, kazı çalışmalarının proje gereği 28 m koridoru ile sınırlı olması nedeniyle mümkün olmamıştır¹¹.

¹¹ Şenyurt ve diğ. 2006: 11.

Resim 8: Yüceören Nekropolü'nden genel görünüm.

Mezarların içinden ve etrafından ele geçen çanak çömlek parçaları kaliteli ve kaba mal gruplarını içermektedir. Kaba mal grubuna göre nispeten az sayıdaki kaliteli mal grubu Doğu Sigillata A seramikleri, Geç Roma C ve Afrika Kırmızı Astarlı taklitlerinin örneklerini içermektedir. Doğu Sigillata A grubu çanak çömlek parçaları nekropol alanında açığa çıkartılan en erken seramik grubunu oluşturmaktadır. Bölgede üretimi Helenistik Dönem içerisinde başlayan¹² Doğu Sigillata A grubu seramikleri, Yüceören Nekropolü'nde Helenistik ve Roma Dönemi örnekleri ile temsil edilmektedir. M.S. 4–7. yüzyıllar arasına tarihlendirilen Geç Roma C seramikleri de dikkate alındığında nekropol alanında ele geçen kaliteli seramik gruplarının oldukça uzun sayılabilecek bir döneme yayıldıkları göze çarpmaktadır. Kaba seramikler de benzer bir durum sergilemektedir¹³.

¹² Hayes 1997: 52.

¹³ Şenyurt ve diğ. 2006: 131-135.

Yüceören kazılarında açığa çıkarılan mezarların hepsi soyulmuş olmasına rağmen, gerek mezar odalarında, gerekse dromoslarında arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Kazılar esnasında yüzey toprağı içerisinde ele geçen çanak çömlek parçaları, sikkeler, cam ve metal eşya da büyük ihtimalle mezarlarla ilişkili olmalıdır. Nitekim nekropolün bulunduğu alanın yakın çevresinde söz konusu yüzey toprağı buluntularının taşınmış olabileceğı herhangi bir yerleşim alanı tespit edilememiştir.

Mezarların mimari yapıları, ele geçen küçük buluntular ve seramikler incelendiğinde nekropol alanın Helenistik Dönem'den başlayarak Erken Bizans Dönemi'ne kadar uzanan oldukça uzun bir süre boyunca kullanıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür¹⁴.

Açığa çıkarılan kaya mezarları Taşınamaz Kültür Varlıkları kapsamına girdiğı için önceden bu alandan geçirilmesi planlanan BTC Ham Petrol Boru Hattı güzergahı değiştirilmiş ve Yüceören Nekropolü Kültür Bakanlığı'nın koruması altına bırakılmıştır.

¹⁴ Şenyurt ve diğ. 2006: 208.

2.1.3 Taş Buluntular

Yüceören Nekropolü'nden toplam 17 adet taş buluntu ele geçmiştir. Buluntular arasında 1 adet yüzük taşı, 3 adet boncuk ve 13 adet ağırşak yer almaktadır. Ele geçen buluntuların hepsi mezar buluntusudur.

Yüzük taşı (Kat No 73) K-15 mezarından ele geçmiştir. Üzerine oyma tekniği ile 'kanatlı eros' figürü işlenmiştir. Ayakta ve sola dönük duran kanatlı eros, başı üzerinde yuvarlatılmış başlık taşımakta ve iki elini yukarı kaldırarak balık takdim etmektedir. Bu betimlemeye nadiren rastlanmaktadır. Yüzük M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir ¹⁵.

Ele geçen üç boncuktan (Kat. No 77, 79, 88) ikisi bezemelidir. İşlemeli olanlardan ilki (Kat. No 77) kırmızı renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Bu boncuğun üzerinde kazınarak yapılmış çizgisel motifler mevcuttur. Diğer boncuk (Kat. No 79) kahve renkli kum taşı üzerine işlenmiştir. Kakma tekniği ile yerleştirilen beyaz taşın üzerine boyanarak göz motifi yapılmıştır.

Ağırşaklar (Kat No 112-116, 120-125, 127) en yoğun grubu oluştururlar. Ağırşakların hiç birinde bezeme görülmemektedir. Ağırşaklara form açısından bakıldığında küresel, konik ve düğme formlular olmak üzere üç grup ayırt edilmektedir.

¹⁵ Plantzos 1999: pl. 69, 540; LIMC III-1: 924, no. 883; Gercke 1966: no. 114.

3. KAHRAMANMARAŞ İLİ KURTARMA KAZILARI

Kahramanmaraş İl sınırları içinde üç ayrı merkezde kurtarma kazıları yapılmıştır. Minnetpınarı, Kayranlıkgözü ve Taşoluk mevkilerinde yapılan kurtarma kazılarından yalnızca Minnetpınarı taş ve kemik buluntu vermiştir.

3.1 Minnetpınarı

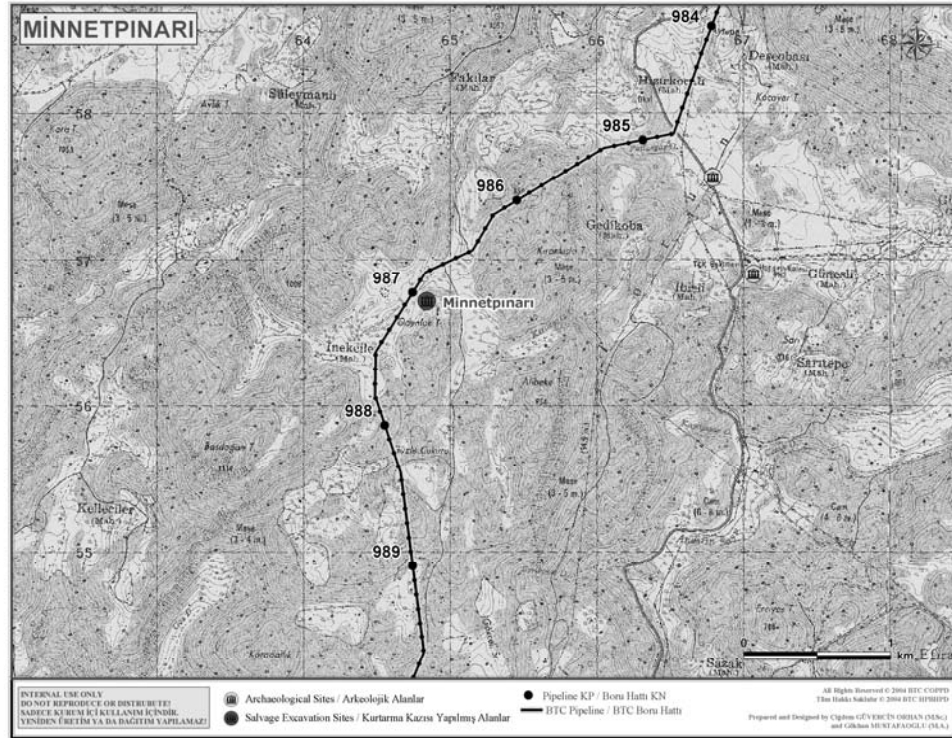
Minnetpınarı yerleşimi, Kahramanmaraş İl'i, Andırın İlçesi, Başdoğan Köyü'nün yaklaşık 4 km kuzeyinde ve İnekçiler Köyü'nün 700 m kuzeydoğusunda Minnetpınarı mevkiinde yer almaktadır.

Resim 9: Minnetpınarı ve yakın çevresi uydu görüntüsü.

3.1.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Kahramanmaraş, 37-38 kuzey paralelleri ile 36-37 doğu meridyenleri arasında yaklaşık 14.346 km².lik yüzölçümüne sahip bir ilimizdir. Yeryüzü şekilleri genellikle Güneydoğu Torosların uzantıları olan dağlar ve bunlar arasında kalan çöküntü alanlarından oluşmaktadır. Arazi yüksekliği 350 metreden 3000 metreye kadar çıkan ilde geniş ovalar vardır. Toprakların % 59,7'sini dağlar, % 24'ünü platolar ve % 16,3'ünü de ovalar teşkil eder.

Resim 10: Minnetpınarı ve yakın çevresi.

İl kapsamı içinde belli başlı dağlık alanlar genellikle Güneydoğu Torosların uzantılarıdır. Bunlar Engizek Dağı, Ahırdağı, Amonos (Nur) Dağları, Nurhak Dağları, Kandil Dağları, Sarımsak Dağı, Düldül Dağı ve Binboğa Dağları'dır. İl kapsamındaki dağlar üçüncü zamanın Alp sistemi

kıvrım dağlarındandır. Bunlar çeşitli aşınmalarla düzleşmiş ve Neojen sonunda yükselmiş kırıklı ve kıvrımlı dağ sıralarıdır.

İl alanının % 16,3'lük bir bölümünü ovalar kaplamaktadır. Ceyhan vadisi boyunca sıralanan bu ovaların başlıcaları Elbistan Ovası, Göksun Ovası ve Kahramanmaraş Ovalarıdır. Elbistan Ovası, Kahramanmaraş İli'nin kuzeyinde Binboğa, Nurhak, Engizek ve Berit Dağları arasında yer alan bir çöküntü ovasıdır. Güneyde yer alan Kahramanmaraş Ovası ise tektonik kökenli alüvyal bir ovadır. Göksun Ovası, İlin kuzey batısında yer alır. Ceyhan ırmağının kolları ile ova sulanmaktadır.

İl sınırları içindeki en önemli akarsu Ceyhan Nehri ile Aksu Çayı'dır. İl'deki diğer akarsular arasında Merkez İlçe'deki Deliçay, Erkenez Çayı, Körsulu Çayı, Peynir Dere, Kerhan, Geben, Nurhak, Söğütlü, Hurman, Üngüt, Mismilli, Göksu; Türkoğlu'nda yer alan Gökpınar ve ayrıca Bertiz Çayı, Göksun Çayı, Sarsap Çayı gibi akarsular sayılabilir.

Resim 11: Kahramanmaraş'tan bir görünüm.

Kahramanmaraş İli'nde doğal göl yoktur. Havzanın bataklık durumunda olan Gâvur Gölü ise D.S.İ. tarafından kurutulmuştur. İl merkezinin kuzeyinde Ahır dağlarında ise mevsimlik olarak tektono-karstik özellikte Karagöl ve Küçük Göl bulunur. Ayrıca Kahramanmaraş ovasında Humaşır kaynağında küçük bir göl ve etrafında sazlık-kamışlık yer alır. İl alanında

doğal göl olmamasına karşın çok sayıda baraj gölü bulunmaktadır. Dar ve derin vadiler içinde akan Ceyhan Nehri'nin üzerinde 3 adet hidroelektrik santrali kurulmuştur. Bunlar Sır Barajı, Menzelet Barajı ve Berke Barajı'dır. Ayrıca Ceyhan Nehri üzerinde Kılavuzlu Barajı'nın inşası devam etmektedir. Bunların dışında Aksu Çayı üzerinde Kartalkaya Barajı, Erkenez Çayı üzerinde Ayvalı Barajı yer alırken Göksun Çayı üzerinde de Adatepe Barajı inşaa edilmektedir.

Akdeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birbirine en çok yaklaştığı alanda yer alan Kahramanmaraş, coğrafi konumu ve diğer faktörlerinde etkisi ile üç farklı iklim tipi arasında 'Bozulmuş Akdeniz İklimi'ne daha yakın bir iklim özelliği gösterir. Kahramanmaraş merkezde görülen iklimin aksine kuzeye doğru gidildikçe yükseltiye bağlı olarak tamamen karasal iklim özellikleri görülür.

Kahramanmaraş'ın güneydoğusunda yer alan Andırın ilçesi, daha güneyde yer almasına karşın yükseltinin fazla olmasından dolayı merkez ilçeye oranla daha düşük sıcaklık değerlerine sahiptir. Andırın da yıllık ortalama sıcaklık değeri 13 C° iken aylık ortalama sıcaklıkların yıl içinde dağılışı 3,2 °C'dir. Aylık ortalama sıcaklıkların en yüksek olduğu ay ise 22,9 °C ile Ağustos'tur.

Bitki örtüsü açısından Kahramanmaraş, Akdeniz ile İran-Turan Fito Coğrafya Bölgelerinin geçiş kuşağında bulunur. Buna karşılık Kahramanmaraş'ın bazı bölgelerinde Avrupa-Sibiry Fito Coğrafya Bölgesine ait relik tarzda bitkileri de görebiliriz. Kahramanmaraş'ta yükseltiye bağlı olarak bitki örtüsü de değişmektedir. Maki Formasyonu, Orman Formasyonu ve Alpin Formasyonu olarak üç çeşit bitki formasyonu görülmektedir. Maki Formasyonu 500–1200 metreler arasında yer almaktadır. 900 ile 2000 metrelere kadar olan kısımlarda kuru ve yarı nemli olarak ayırabileceğimiz Orman Formasyonu vardır. 2000 metrelerin üzerinde ise Alpin Ot Formasyonu görülmektedir.

3.1.2 Kazı Çalışmaları

Kahramanmaraş İli, Andırın İlçesi, Başdoğan Köyü, İnekçiler Mahallesi, Minnetpınarı Mevkiinde, Prof. Dr. Halit Çal'ın bilimsel başkanlığında G.Ü. ARÇED tarafından oluşturulan bir ekip tarafından 07 Nisan-30 Haziran 2003 tarihleri arasında kurtarma kazısı yapılmıştır.

Resim 12: Minnetpınarı genel kazı çalışmaları.

Minnetpınarı, Yüksek Toros Dağları'nın geçit verdiği bir alanda konumlanmaktadır. Yerleşim alanı güneybatıdaki korunaklı doğal kayaçlar arasında yer alan üç büyük teras üzerinde bulunmaktadır.

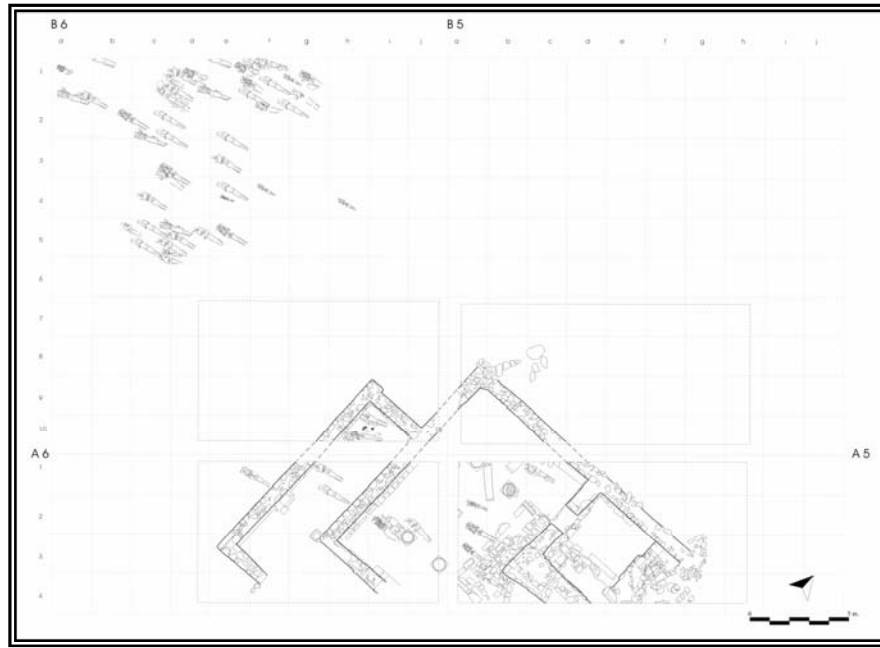

Resim 13: Minnetpınarı Mevkii. Kazı öncesinden bir görünüm.

Kazı işlemi, boru hattının geçtiği 28 metrelik alan sınırları içinde yapılacağı için, 520 m uzunluğundaki 20 x 20 m ve 20 x 8 m ölçülerinde 50 açmaya bölünmüştür. Bu alanda asıl boru hattının döşeneceği 4 metrelik koridorun da içinde olduğu 25 açma B/1–B/25, bunların güneyinde kalan 25 açma ise A/1-A/25 olarak adlandırılmıştır.

A-B 5 ve A-B 6 plan karelerinde, bir bölümü çalışma alanı (28 m koridoru) dışında kalan mimari kalıntılar saptanmıştır. Doğusu kazılamayan yapının, içerisinde destek sisteminde kullanılan sütun kaide gövde ve başlıkları ele geçmiştir. Üç nefli bazilikal planlı kiliselerle uyumlu mimari kalıntılar, benzer plan özellikleri ve yapı içerisinde ele geçmiş in situ durumdaki mimari plastikler nedeniyle kilise olarak tanımlanması uygun görülmüştür. Söz konusu kilisenin son halini üçüncü evrede aldığı anlaşılmıştır. İlk evresinde üç nefli bazilikal planlı olarak inşa edilen kilisenin, girişinin güneyden sağlandığı, nef ayrımını sağlayan sütunların birbirine kemerlerle bağlanmış olduğu düşünülmektedir. Kilisenin ikinci evrede orta nef

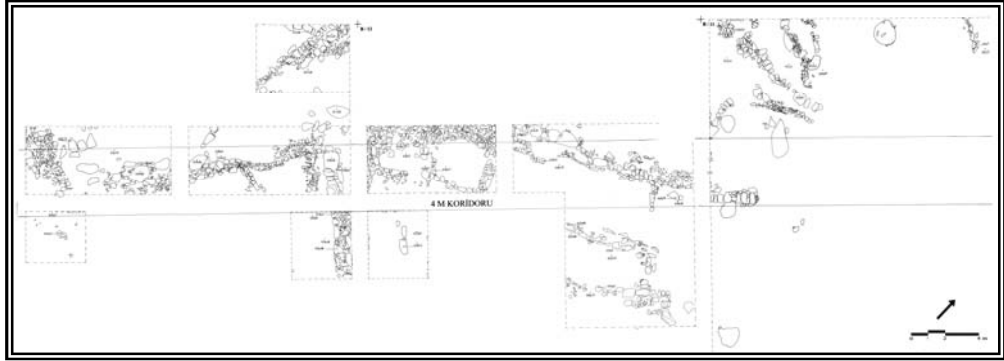
hizasına zemin yükseltilerek bir bölümünün kullanıldığı üçüncü evrede ise güney nefin doğusuna daha üst kotta küçük bir şapel inşa edilerek kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. A-5 açmasında yüzeye yakın durumda, üzerinde geyik figürü olan bir dikdörtgen taş levha ortaya çıkarılmıştır.

Resim 14: Kilise ve mezarlık alanı.

Minnetpınarı kazı çalışmaları sırasında bazilikal planlı kilisenin yanı sıra basit ve dağınık mimari özellikler gösteren konut veya konutlar açığa çıkarılmıştır. Bu mimari kalıntıların çoğunluğu kilisenin güneybatısına doğru yoğunluk kazanmaktadır.

Yapılan çalışmalarda mimari kalıntıların yoğun olarak kilisenin 80 m güneybatısında başlayarak yaklaşık 100 m güneybatıya doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Bu alandaki mimari kalıntıların dağınık ve kaba yontuk taşlardan inşa edilmesine karşın seramik ve küçük buluntu açısından zengindir. B-3 açmasında dikdörtgen planlı iki mekan ortaya çıkarılmıştır. Mekân içinde değirmen taşı olabilecek bir taş bulunmuştur.

Resim 15: B11- 13 plankarelerinde Geç Ortaçağ'a tarihlenen mimari kalıntılar.

B-11-B-15 plankarelerinde devam eden mimari kalıntıların kuzeybatısında vadi yamacına dayandırıldığı alanlarda, duvar temellerine - toprak kaymasını ve duvarların yıkılmasını önlemek amacıyla- kaba yontuk taşlardan teraslamalar yapılmıştır.

B-11 plankaresindeki çalışmalar neticesinde dik vadi yamacına dayandırılmış, kullanım alanı tam olarak anlaşılamayan, 12 m genişliğinde olası düzgün olmayan dikdörtgen planlı A mekânında, kuzeydoğu ve güneybatıdaki duvarlar tamamen tahrip olmuştur. Yine B-11 plankaresi içerisinde B mekânı olarak adlandırılan bu mekân irili ufaklı ve kaba yontuk taşlardan inşa edilmiştir. B mekânının konumu A mekânına oranla daha düzgün bir yapı gösterdiğinden planlarının anlaşılabilmesine imkân vermiştir. 6 x 5 m kullanım alanına sahip yarı açık olarak inşa edilmiş B mekânı, sonradan eklentilerle genişletildiği düşünülen konutun doğusundaki en son eklenti mekânı olarak değerlendirilmelidir. Mekânın güney doğusundaki C mekânıyla yön birliğinin olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Küçük bir bölümü B-11 plankare sınırlarına giren C mekânı iç bölüntü duvarlarıyla küçük odacıklara ayrılmıştır. C mekânında B mekânıyla bağlantılı olarak açık bir avlu bulunmaktadır.

B-13 plankaresindeki ikinci yapı, çalışma alanı dışında kaldığından dolayı planları hakkında tam olarak bilgi edinilememiştir.

B15 plankaresindeki mimari kalıntılar sadece boru hattının geçtiği 4,metrelik koridorda açığa çıkarılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmalarda 7 x 3,6 m uzunluğunda 'L' şeklinde iki duvarı açığa çıkarılan mekânın kullanım alanı hakkında net bir bilgiye sahip olunamamaktadır. Mekân diğer yapılarla aynı şekilde vadi yamacına paralel olarak inşa edilmiştir.

Kazı çalışmaları sırasında A-6 açmasında nekropol alanına rastlanmıştır. Bu alanda kilisenin tahrip olmasından sonra gömü yapıldığı ve daha uzun süre kullanıldığı düşünülmektedir.

Minnetpınarı kazı alanında A-5 açmasında 5 adet, A-6 açmasında 5 adet, B-6 açmasında 52 adet, B-4 açmasında 1 adet, B-12 açmasında 1 adet ve B-15 açmasında 1 adet olmak üzere toplam 65 adet mezar ortaya çıkartılmıştır. Mezarlarda iskeletler sırtüstü uzanmış durumdadır. Mezar türleri ise basit toprak mezardır. Yatış pozisyonları doğu-batı yönündedir. Açılan iskeletlerin tümünde baş ve vücut kemikleri taş sırası ile çevrilmiştir. Özellikle kafatasının sağ, sol ve arka kısmına yerleştirilen taşlar kafatasına bitişiktir. M33 ve M53 mezarları haricinde mezarlarda herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Bu tür yatış pozisyonlarının Orta Çağ Hristiyan kültüründe görülmesi, ortaya çıkan mimarinin kilise olduğunun düşünülmesi ve ele geçen sikkelerin çoğunun üzerindeki haç motiflerinin bir Hristiyan krallığını temsil etmesinden dolayı mezarların Orta Çağ Hristiyan mezarları olduğu anlaşılmaktadır.

Minnetpınarı'nda batısı açığa çıkartılan üç nefli bazilikal planlı kilise Kilikya Bölgesi'nde Erken Bizans Dönemi'ne ait üç nefli bazilikal planlı

kiliselerle benzerlik göstermektedir¹⁶. İkinci evreye benzer yine Kilikya'daki örnekler ise Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir¹⁷.

Ele geçen buluntulardan seramikler, küçük buluntular ve sikkeler de tarihlendirme konusunda oldukça yardımcı olmaktadır. Sırlı ve sırsız olarak ele geçen seramikler yoğunluklu olarak Ortaçağ'a tarihlenmektedir. Kazılar sırasında toplanan 46 adet sikke Roma İmparatorluk Çağı'ndan İslami Dönem'e kadar geniş bir zaman yelpazesi sunmaktadır. Bütün bu mimari kalıntı ve buluntular ışığında Minnetpınarı'nın Klasik Dönem'den İslami Dönem'e kadar yerleşim görmüş bir düz yerleşim olduğunu söylenebilir.

¹⁶ 5. yüzyılın sonuna tarihlenen Demirciören (Hill 1996: 144-147, fig. 24) ve 6. yüzyıla tarihlenen Çukurkeşlik (Hill 1996: 149, fig. 26) ile Batı Sandal (Hild und Hellenkemper 1990: 212) kiliseleri dörder sütunla üç nefli ayrılan benzer yapıdaki kiliselerdir.

¹⁷ Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen Kilikya'daki Kadirli Alacami, Korykos K, Gazipaşa 10C ve Alahan Batı Kiliseleri örnek verilebilir (Hill 1996: Fig. No. 35).

3.1.3 Taş ve Kemik Buluntular

Minnetpınarı kazısından zengin seramik, sikke ve metal buluntuya karşın oldukça az sayıda taş ve kemik buluntu ele geçmiştir. 1 tanesi kemik olmak üzere toplam 3 parça bulunmuştur.

Kemik boncuk, kilisenin yer aldığı açmanın içinden ele geçmiştir (Kat. No 25). Üçgen formu olan boncuğun alt kısmı, deliğin yarısından itibaren kırıktır. Boncuğun üzerinde çapraz kalın bir bant ve onun dışındaki alanda birbirine paralel çizgi bezemeler yer almaktadır.

Ele geçen taş buluntuların ikisi de ağırşaktır. Ağırşakların her ikisi de siyah taştan yapılmıştır. Ağırşaklardan biri çift konik formu (Kat. No 111) diğeri ise koniktir (Kat. No 117). Konik biçimli taş ağırşağın benzerleri Gritille'de¹⁸ ve Tille Höyük'ün 3. tabakasında bulunmuş ve bu tabaka M.S. 13–14. yüzyıllara tarihlendirilmiştir¹⁹.

¹⁸Redford 1998: Fig. 4:3. I

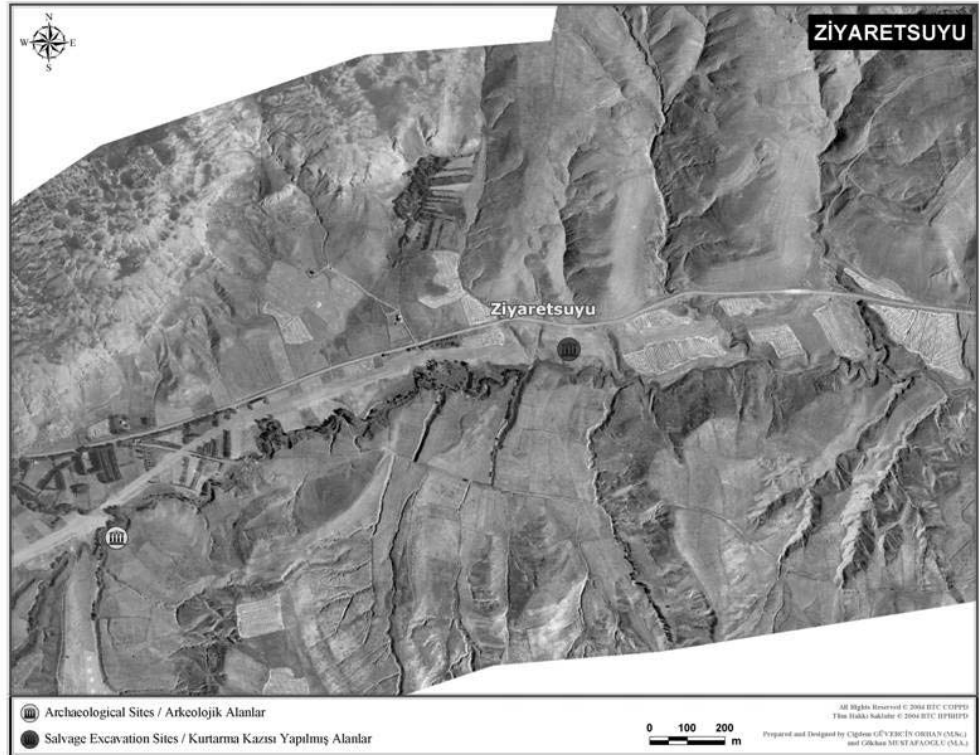
¹⁹Moore 1993: Fig. 77: 174

4. SİVAS İLİ KURTARMA KAZILARI

Sivas İl sınırları içinde iki adet kurtarma kazısı yapılmıştır. Abdekmevkii ve Ziyaretsuyu kurtarma kazılarından yalnızca Ziyaretsuyu'nda taş ve kemik buluntular ele geçmiştir.

4.1 Ziyaretsuyu

Ziyaretsuyu, Sivas İli, Hafık İlçesi'ne bağlı Akpınar Köyü'ne yaklaşık 1,5 km mesafedeki Ziyaretsuyu Mevkii'nde, asfalt yolun 40 m kadar güneyinde yer almaktadır. Ziyaretsuyu yerleşiminin denizden yüksekliği 1432 metredir.

Resim 16: Ziyaretsuyu ve yakın çevresi uydu görüntüsü.

4.1.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Genel olarak dağlık ve yüksek bir plato üzerinde kurulan Sivas İli'nin ortalama yüksekliği 1000 metrenin üzerindedir. Dağlar, bu dağlar arasında vadiler, çukurlardan oluşan ovalar ve dağların aşınması ile oluşan yüksek platolar, başlıca yüzey şekillerini oluştururlar. Ülkenin doğal yapısı itibariyle bölge doğuya doğru gidildikçe yükselir. İl alanı kuzeyden Kelkit Vadisi, doğudan Köse Dağları'nın uzantıları Kuruçay Vadisi ile Yama Dağı, güneyden Kulmaç Dağları, Tahtalı Dağları'nın uzantıları ve Hezanlı Dağı, batıdan Karababa, Akdağı ve İncebel Dağları gibi doğal sınırlarla çevrilidir. Kuzey Anadolu sistemine bağlı dağlar, Kelkit Vadisi'yle, Kızılırmak Vadisi arasını doldurarak batı-doğu doğrultusunda uzanır. Tüm Güney Anadolu'yu batıdan doğuya geçen Toroslara bağlı dağlar ise, Şarkışla'dan başlayıp ilin ortalarına doğru sokulur. Kuzey Anadolu sıradağlarının güneye açılan en önemli kollarından birini Köse Dağları oluşturur. Bölgede Kızılırmak kıyı düzlükleriyle, Polanga düzlüğü dışında önemli bir düzlük bulunmaz.

Sivas, akarsu kaynakları bakımından oldukça zengindir. Ancak, bu akarsu kaynaklarından vadilerin, dar ve derin olması nedeniyle yeteri kadar yararlanılamaz. Kızılırmak dışında bölgenin önemli akarsularından biri de Kelkit Çayı'dır. Kızıldağ'dan çıkan Akşar ve Gemin dereleri Kelkit Çayı'nın önemli kollarındandır.

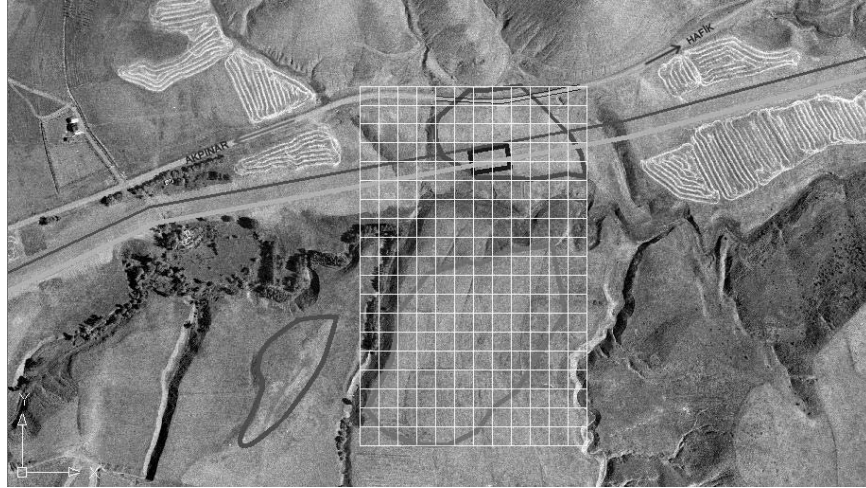
Resim 17: Sivas ve yakın çevresi.

Hafik Gölü, Sivas'a 39 km uzaklıktadır. Sivas-Erzurum yolunun kuzeyinde bulunan üç ayrı gölden meydana gelen Lota Gölleri, Hafik'in 3 km doğusundadır.

İklim açısından bakıldığında Sivas İli iki bölüme ayrılmıştır. İl topraklarının Kızılırmak Havzasına giren bölümünde Karadeniz iklimi, Fırat Havzasına giren bölümde ise, Doğu Anadolu iklimi egemendir.

3.1.2 Kazı Çalışmaları

Sivas, Akpınar Köyü, Ziyaretsuyu Mevkii'nde BTC HPBH inşaat faaliyetleri yüzey toprağı sıyırma işlemleri sırasında, duvar oluşturabilecek taşlara rastlanması üzerine, inşaat faaliyetleri durdurulmuş ve ilgili resmi birimlere bildirilmiştir. Burada kazı yapılması gerektiğine karar verilmesi üzerine Yrd. Doç. Dr. Meral Ortaç'ın bilimsel sorumluluğunda 16 Haziran–22 Temmuz 2004 tarihleri arasında kurtarma kazısı çalışmaları başlamıştır.

Resim 18: Ziyaretsuyu Mevkii'nde boru hattı güzergâhı ve yerleşim alanlarının uydudan görünüşü.

Kazı çalışmaları, 28 m koridoru içinde 10 x 10 m boyutlarında 8 açma (A-B Açmaları), 2 x 7 m boyutlarında 3 açma (C Açmaları) ve 2 x 4,5 m boyutlarında bir sondajda gerçekleştirilmiştir. 50 x 28 m boyutlarında bir alanda yürütülen kazı çalışmalarında, kuzey-güney, doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş iki mimari yapıya ait mekânlar açığa çıkarılmıştır. Kuzeydeki yapının güney, doğu ve batı sınırları tespit edilirken, kuzeydeki yapı sınırı açmaların hemen kuzeyinden daha önceki yıllarda doğal gaz boru hattı geçmesi ve daha kuzeydeki alanın 28 m koridoru dışında kalması nedeniyle belirlenememiştir.

Ziyaretsuyu kazısında açığa çıkarılan mimari komplekslerin özellikle kuzey yönünde BTC HPBH güzergâhı dışında da devam ettiği yapılan yüzey araştırmaları ile anlaşılmıştır.

Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan mimari temel kalıntıları ve yapılar esas olarak doğu-batı yönünde uzanan ve kuzey-güney yönünde genişleyen tek tabakalı iki komplekse aittir. Bitişik düzende sıra oluşturulmuş yapılar, genel olarak 1 m'ye yakın genişliğe sahip taş temelli yapılardır. Bu iki ana kompleks daha basit duvarlar yardımıyla odalara bölünmüştür.

Resim 19: B-2 açmasında açığa çıkarılan yapılar.

Tek bir yapı katı tespit edilen Sivas Akpınar Ziyaretsuyu'nda, sikke, seramik, bronz buluntular M.Ö. 2. yüzyılın sonundan itibaren Roma Dönemi içine kadar tarihlenebilmektedir.

Halk tarafından “Yassıcaören” olarak bilinen Ziyaretsuyu, fakir bir yerleşime sahiptir. Ancak gerek ele geçen seramiklerin yoğunluğunun büyük ve kaba nitelikli depolama kaplarında oluşması ve gerekse mekânlar içerisinde oluşturulmuş depolar yerleşimin oldukça geniş bir alana yayıldığını ve yoğun bir nüfusu barındırdığını göstermektedir.

4.1.3 Taş ve Kemik Buluntular

Ziyaretsuyu yerleşimi kazısından 1'i kemik olmak üzere toplam 5 adet buluntu ele geçmiştir.

Oldukça kaba bir şekilde hilal biçiminde işlenmiş olan kemik buluntu (Kat. No 26) büyük olasılıkla kolye tanesidir.

Ele geçen 4 adet taş buluntudan biri yüzey buluntusudur. Buluntulardan iki tanesi boncuk; diğer ikisi de ağırşaktır. Boncuklardan biri (Kat. No 78) üçgen diğeri ise (Kat. No 87) yuvarlak formludur. Ağırşakların ikisi de (Kat. No 131-132) disk biçimlidir ve üzerlerinde kullanımdan kaynaklı çizikler bulunmaktadır.

Helenistik Dönem yerleşimi olan Ziyaretsuyu'ndan ele geçen malzemelerin az olması ve kaba işlenmiş olmaları Ziyaretsuyu'nun fakir bir yerleşime sahne olduğu tezini doğrular niteliktedirler.

5. ERZİNCAN İLİ KURTARMA KAZILARI

Erzincan İl sınırları içinde Dumantepe, Çilhoroz, Akmezar ve Büyükardıç kurtarma kazıları yapılmıştır. Akmezar ve Büyükardıç kazılarından taş ve kemik buluntu ele geçmiştir.

5.1 Akmezar

Akmezar yerleşimi, Erzincan İli, Çayırlı İlçesi'ne bağlı Başköy Köyü yakınındaki Akmezar Mevkii'nde yer almaktadır.

Resim 20: Akmezar ve yakın çevresi uydu görüntüsü.

5.1.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Akmezar yerleşimi, 39° 47' 27" Kuzey enlemi, 40° 00' 10" Doğu boylamları arasında; Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde Erzincan İli'nin kuzeydoğusunda Çayırılı İlçesi'nde yer almaktadır.

Etrafı yüksek dağ ve platolarla çevrili olan Erzincan İli'nin yüzölçümü 3072 km² kadardır. Bu alanın büyük bir bölümünü dağlık ve tepelik araziler oluşturmaktadır. Ovanın deniz seviyesinden yükseltisi, 1370–1500 m'ler arasında değişmektedir. Dolayısıyla, ova tabanı ile onu çevreleyen dağlar arasında yer yer 2000 m'yi aşan yükselti farkları bulunmaktadır²⁰. Sahanın merkezi kısmını işgal eden ovalık alanlardan çevredeki dağlık alanlara gidildiğinde, aşınım azlığı bazı tepe ve sırtlara rastlanmaktadır. Çilhoroz ve Akmezar yakınlarında da gözlenebilen tepelikler de bahsi geçen bu durumu teyit etmektedir. Yükseklikleri 1750-2000 m'ler arasında değişen bu tepe ve sırtlar arasında nispeten genişlemiş alüvyal düzlükler yer alır.

Tercan'ın doğusu ile güneydoğusundaki daha çok volkanik unsurlardan oluşan tepeler (Karataş Tepe, Kocababa Tepe, Yıldıztepe, Karapınar Tepe ve Akcaviren Tepe gibi) yaygındır. Volkanik kütlelerin en önemlisini ise, hemen hemen tamamı bazali lavlarından oluşan Höbek Dağı'dır²¹. Sahanın kuzey ve batısında yer alan tepeler ise, Üst Miyosen karasal oluşukları (konglomera, kumtaşı, kireçtaşı) aşındırılması sonucunda oluşmuşlardır²².

Çayırılı ve Tercan Ovası'nın etrafını yüksek dağlar çevrelemektedir. Çayırılı İlçesi'nin etrafını kuzeyden Otlukbeli Dağları, batıdan Esence (Keşi)

²⁰ Erinç 1953: 113.

²¹ Yazıcı 1998:270-271.

²² Ketin 1969: 1-28.

Dağları, güneyden Bağırpaşa ve Serçelik Dağları, doğudan ise Dumanlı ve Kılıçkaya Dağları çevrelemiştir²³. Bu dağlardan ovayı batı ve kısmen güneybatıdan sınırlandıran Esence Dağları (Keşiş), sahanın en yüksek ve en devamlı ünitesini oluşturur. Esence Dağları, ekseni yüksek düzlüklerden geçen ve büyük bir antiklinal halindedir²⁴. Ancak antiklinal ekseninin yüksekliği, merkezi kesimden doğuya ve batıya doğru gidildikçe alçalmaktadır.

Resim 21: Akmezar'ın güneyindeki Esence Dağları.

İlçenin kuzeyini adeta bir set gibi kapatan ve güneybatı-kuzeydoğu yönünde yaklaşık 80 km kadar uzanan Otlukbeli batı kısmına Çimen, doğu kısmına ise Kop Dağları adı verilmektedir. Otlukbeli Dağları'nın Tercan Ovası'na bakan (güney) yamaçları, Karasu Irmağı'nın kolları tarafından, tepeler ve sırtlar oluşturacak şekilde yarılmıştır²⁵.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli akarsularından biri olan Karasu Irmağı'nın yaklaşık 37 km'lik uzunluğu Tercan Ovası'ndan geçmektedir. Yöredeki diğer akarsular kaynaklarını çevredeki dağlık kesimlerden alarak Karasu'ya karışan “kol akarsular” durumundadır. Güney-kuzey

²³ Yazıcı 1998: 266.

²⁴ Akkan 1964: 45-50.

²⁵ Yazıcı 1998:272.

uzanırlı bu akarsular ova tabanına ulaştırları yerde, sahanın genel eğimi doğrudusunda batı-doğru yönünde yön değıştirerek birbirleriyle birleşirler. Bunun sonucunda Karasu Irmağı'nın önemli kollarından biri olan Balıklı Çayı meydana gelmektedir²⁶.

Çayırılı ve çevresinde yer alan göller, oldukça küçük ve önemsizdir. Ancak oluşumlarına göre ele alındığında: tektonik göl (Acıgöl), sirk gölü (Yedigöller), karstik göl (Dipsiz Göl), sel gölü (Müminağa Gölü) ve yapay göl (Otlukbeli gölü), olmak üzere, farklı göllerin bulunduğru görölmektedir.

Şiddetli karasal iklim karakteri gösteren Doğru Anadolu Bölgesi'nde bu karakter doğruya doğru gidildikçe etkisini daha da artırır. Yıllık sıcaklık farkları genellikle 25°C.den fazladır. Şiddetli karasallığın etkileri, bölgenin sıcaklık, basınç ve yağış rejimlerinde, kar örtüsünün süresinde, daimi kar ve orman örtüsü sınırlarının yüksekliğinde çok açık bir şekilde kendisini belli etmektedir²⁷. Depresyonlar hariç tutulursa Doğru Anadolu'da yağışların yıllık toplam miktarı 500 mm'nin üzerindedir²⁸. Doğru Anadolu Bölgesi, yaz mevsiminde yüksek sıcaklık ve düşük nemlilik şartlarında yağışlara yer vermeyen, tropik kökenli hava kütlelerinin etkisinde kalır. Yağışın mevsimlere göre dağılışı incelendiğinde, ilkbahar mevsiminde yağışların arttığı, yaz mevsiminde ise asgari seviyeye düştüğru görölmektedir²⁹. Ancak bakı ve yükselti farklılıkları dolayısıyla yerel bazı değışiklikler görölebilmektedir. Bu durum kendisini ortalama sıcaklıkların 0°C'nin altında olduğru aylarda belli etmektedir³⁰.

²⁶ Yazıcı 1998:284-Tablo 5.

²⁷ Yazıcı 1998:274.

²⁸ Çölaşan 1970: 11.

²⁹ Yazıcı 1998:74-Şekil 5.

³⁰ Erzincan'da sayısı ikiye (Aralık, Ocak) ancak bulurken, Çayırılı ve Tercan 'da yüksekliğin artması nedeniyle üç aya (Aralık, Ocak, Şubat) çıkmaktadır.

Yıl içerisinde don ihtimali olan zamanın bu kadar uzun olması, yörede bir çok kültür bitkisinin yetiştirilebilmesini güçleştirmektedir. Çayırılı'da yıllık ortalama yağış tutarının aylara dağılışı oldukça düzensizdir. Bu nedenle Çayırılı Ovası ve yakın çevresinde “doğal stepler”, yüksek kesimlerinde ise “ağaçlı stepler” ile yer yer “orman kümeleri” yer almaktadır³¹.

Çayırılı ve çevresi, erken dönemlerden itibaren başlayan kültürel faaliyetler doğal bitki örtüsünü büyük ölçüde değiştirmiş ve bunun sonucunda ova tabanı ve çevresi büyük oranda tarım alanı haline gelmiştir³². Step sahalarının dışına dağlık alanların özellikle kuzeye bakan yamaçlarında meşe ormanları yer almaktadır. Bu ormanlar içerisinde yer yer ardıç, sarıçam ve titrek kavak türlerine de rastlanır. Bölge ormanları baltalık karakterde olduğundan hemen tamamen yakacak temininde yararlanılmaktadır³³.

Orman üst sınırından itibaren Alpin ve Subalpin çayırlardan oluşan bitkiler yaygınlık kazanmaktadır. Bunların hayvan besleme kapasiteleri yüksek olduğundan, önemli bir yaylacılık potansiyeli vardır. Zaten bu nedenle her yıl yöreye Tunceli, Elazığ ve Diyarbakır yörelerinden yaylacılık amacıyla binlerce baş hayvan getirilmektedir³⁴.

Resim 22: Çayırılı'daki hayvancılık aktiviteleri.

³¹ Yazıcı 1998:279-Resim:7.

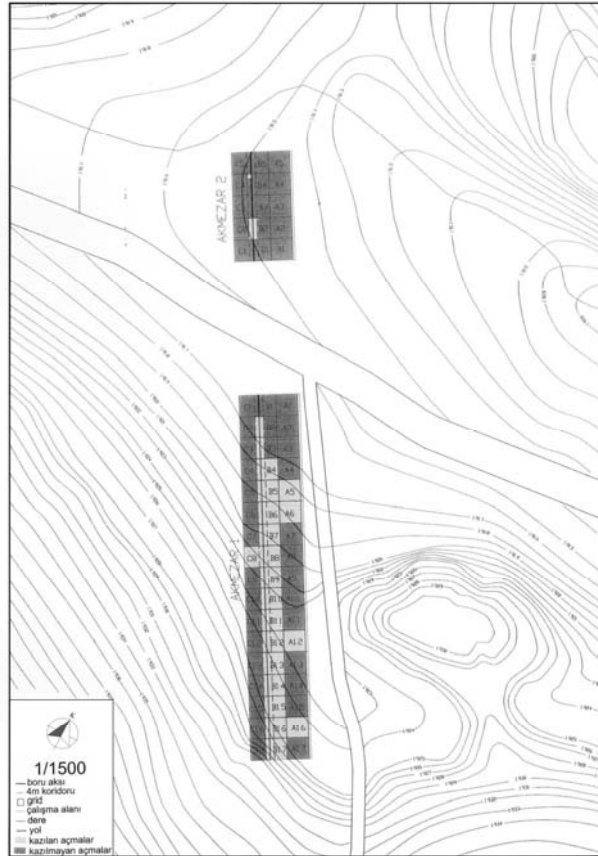
³² Yazıcı 1998:280-Resim:8.

³³ Yazıcı 1998:280-81-Resim: 9-10.

³⁴ Yazıcı 1998:281.

5.1.2 Kazı Çalışmaları

2002 yılında, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Miras Yönetim ve Yürütme Ünitesi tarafından yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen Akmezar Mevkii'nde, Prof. Dr. Halit ÇAL'ın bilimsel sorumluluğu altında GÜ-ARÇED tarafından oluşturulan kazı ekibi ile 10 Temmuz – 14 Eylül 2003 tarihleri arasında Akmezar kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.

Resim 23: Akmezar kazı alanı topografik planı.

Akmezar kazı çalışmaları, A (10 x 10 m), B (10 x 10 m), C (7 x 10 m) açmaları ve yürüyüş yolu (1 m) olarak 28 metrelik bir koridor şeklinde sınırlandırılmış alan içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Kazı alanı, Çayırılı-Erzincan yolu ile ikiye ayrılmış olduğundan yolun güneyinde kalan kısım 'Akmezar 1', kuzeyindeki arkeolojik dokunun az olduğu alan ise 'Akmezar 2' olarak adlandırılmıştır. Akmezar 1 alanında toplam 19 açmada çalışılmıştır. Bu açmalardan da B 4–10 ve B 17 açmaları ile A 5, 6 ve A 16 açmalarında mimari olabilecek temel kalıntılarına rastlanmıştır. Yolun kuzeyinde kalan Akmezar alanında açılan biri 4 x 10 m boyutlarındaki C2, diğeri 2 x 2 m boyutlarındaki C4 sondajında yapılan tesviye çalışmalarının sonucunda herhangi bir arkeolojik veriye rastlanmamıştır.

Akmezar'da yapılan kurtarma kazısında ele geçirilen Helenistik Dönem seramikleri özellikle A. SAGONA ve ekibi tarafından yapılan Bayburt yüzey araştırmasında ele geçirilen ve Helenistik Dönem'e tarihlendirilen seramiklerle gerek hamur gerekse de tipsel açıdan büyük benzerlikler göstermektedir. Akmezar kurtarma kazısından ele geçen ve ikinci bir grubu oluşturan Ortaçağ seramikleri ise 11.-14. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Seramik buluntuların dışında ele geçen cam, metal ve diğer buluntuların da yapılan karşılaştırmalar sonucunda 11.-14. yüzyıl özellikleri gösterdikleri anlaşılmıştır.

Akmezar'da ortaya çıkarılan mimari kalıntılar, oldukça tahrip olmuş olmaları nedeniyle, ait oldukları mekân veya yapının planını verebilecek nitelikte değildir. Ancak açmalarda ortaya çıkan mimari buluntuları şu şekilde özetleyebiliriz. B 6 açmasında, muhtemelen yapının dış duvarını oluşturan kuzey-güney yönlü, 110–120 cm kalınlığında bir duvar bulunmuştur. Bu duvarın 4. metresinden itibaren doğu-batı yönünde en korunaklı bölümü 60 cm kalınlığında olan ikinci bir duvar bulunmaktadır. Duvarların ve açmanın güneyinde yassı, büyük ve küçük taşların yerleştirilmesiyle oluşturulmuş döşeme yer almaktadır. Döşemenin güneyinde üzeri yassı taşlarla örtülü su kanalı bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan ikinci duvarın 1,5 m doğusunda bir tandır yer almaktadır. Bu tandırın yaklaşık 1 m kadar kuzeydoğusunda A 6 açması

içinde daha sonraki dönemlerde tahrip edilmiş bir tandır daha bulunmaktadır. Sadece batı duvarının kuzey, kuzey duvarının ise batı köşesi korunabilmiş yapının zemininin döşemeli oluşu dikkat çekicidir. Döşemeli mekânın doğusunda tandırın yer aldığı bölümün, kazı çalışmaları sırasında çıkan taş el değirmeni, ele geçen seramik parçalarının pişirme kaplarına ait olması vb. verilerden hareketle, evin mutfuğı olabileceğini söyleyebiliriz. A 5 açmasında ortaya çıkarılan doğu-batı doğrultusundaki duvar muhtemelen; B 6-7 açmalarında kuzey-güney yönünde uzanan ve batı duvarı olduğu düşünülen yapının, kuzey duvarını oluşturuyor olmalıdır. B 8 açmasında ise yaklaşık 1 m'si kısmen korunmuş doğu-batı yönünde uzanan bir başka duvar daha tespit edilmiştir. B 6–7 açmalarındaki mekân ve duvarlarla farklı özellikler gösteren bu duvarın başka bir yapıya ya da daha sonra eklenen daha basit işlevli bir bölüme ait olduğu söylenebilir. B 9 açmasında ise doğu-batı yönünde yaklaşık 4 m'si korunmuş, kuzey-güney yönünde ise 1 m devam eden ve köşe yapan bir duvar ve köşeli yapının batısında farklı boyutlardaki düzgün yassı taşlarla yapılmış döşeme yer almaktadır. Buradaki çalışmalar sırasında çıkan metal buluntular (nal, çivi, bıçak vb.) bu bölümün ahır olabileceğini düşündürmektedir. B 10 açmasında ise yine 80 cm çapında bir tandır bulunmuştur.

Akmezar kazısında ortaya çıkarılan mimari izlerden (duvar ve döşeme vb.) mimarisi ve yerleşme türü hakkında bir şey söylemek oldukça güçtür. Ancak, çıkan tandır sayısı, seramiklerin büyük bir kısmının pişirme ve servis kaplarına ait oluşu, duvarların bazılarının kalınlığı, döşeme taşları vb. verilerden hareketle, bölgenin bir yamaç yerleşmesi olduğu, çıkan izlerin yerleşimin alt kısımlarında yer alan halka ait konutlar olabileceği ileri sürülmüştür³⁵. En azından taş döşemeli avlusu, ahır, mutfuğı vb. mekânlardan oluştuğu ileri sürülmüştür. Seramikler ve diğer buluntulardan hareketle de, Helenistik Dönem'den Ortaçağ sonlarına kadar bölgenin yerleşime sahne olduğu söylenebilir. Daha sonra ise, bugün belirlenemeyen

³⁵ Muhammet GÖRÜR ve Hamza EKMEN tarafından hazırlanan Akmezar kitabı yayın aşamasındadır. Kazı ile ilgili bilgiler bu rapordan alınmıştır.

bir sebeple yerleşimin terk edildiğini veya başka bir yere hatta bugünkü Başköy'ün eski yerine taşınmış olabileceği düşünülmektedir.

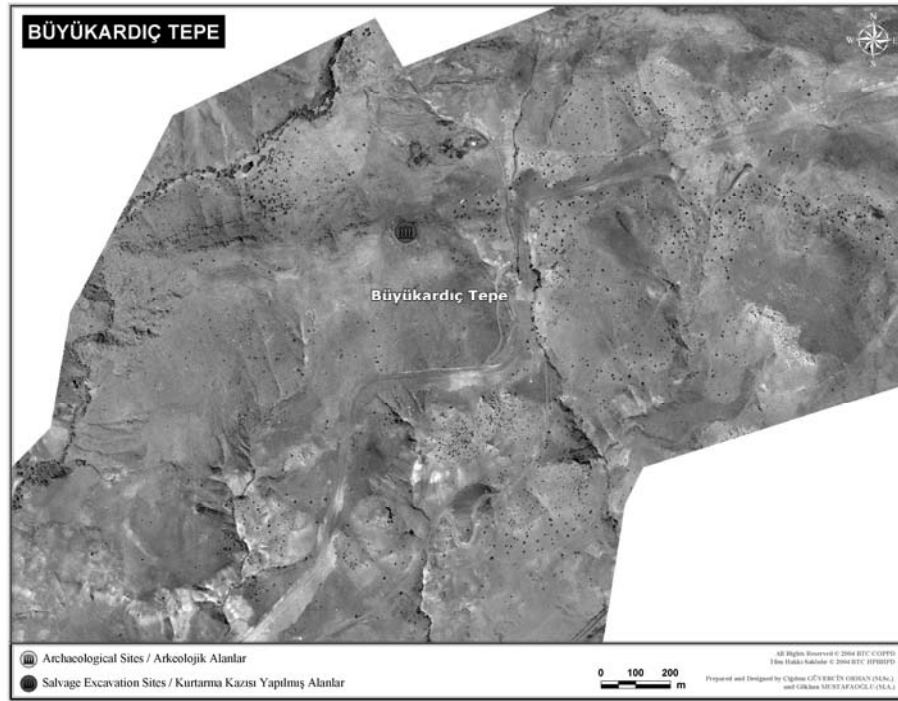
5.1.3 Taş Buluntular

Akmezar kazısından ele geçen tek taş buluntu el değirmenidir (Kat. No 161). A-6 açmasında tandırın yakınından ele geçen el değirmeni alt ve üst taş olmak üzere iki parçadan oluşmaktadır. Üst taş 4 parça halinde ele geçmesine karşın tam form vermektedir. Alt taş üstünde sürtünmeden kaynaklı aşınma izleri görülmektedir. Bu tip el değirmenlerinin benzerleri Tille Höyük'te³⁶ görülmektedir.

³⁶ Moore 1993: fig. 80 no. 191, fig. 81 no. 192- 193, fig. 82 no. 194

5.2 Büyükdıç

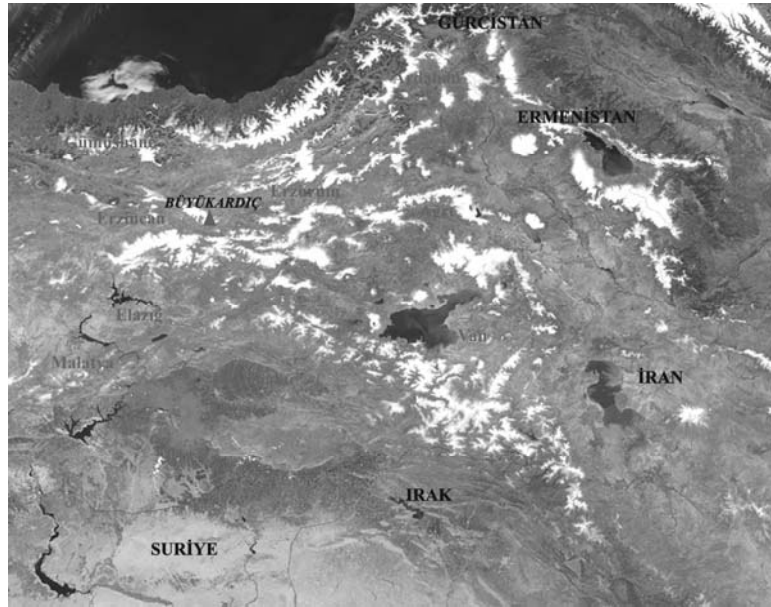
Büyükdıç, Erzincan İli, Tercan İlçesi'ne bağlı Gökdere Köyü'nün hemen güneyinde yükselen 2050 rakımlı Büyükdıç Tepesi üzerinde yer almaktadır.

Resim 24: Büyükdıç ve yakın çevresinin uydu görüntüsü.

5.2.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Büyükardıç, Erzurum-Aşkale ile Erzincan-Tercan arasındaki 2669 rakımlı Mezozoik³⁷ Meyram Dağları kitlesinin de içinde yer aldığı Kılıçkaya Dağları silsilesinin güneyindeki engebeli arazide yükselen 2050 rakımlı sivri bir tepedir. Kılıçkaya Dağları esasen İç Doğu Torosların kuzey kavisini oluşturan³⁸ Otlukbeli Dağları'nın güneyinde olup bu kitle ile alakalı dağlık bir arazidir.

Resim 25: Doğu Anadolu ve çevresi.

Büyükardıç'ın doğusunda verimli ve geniş Aşkale Ovası, batısında ise nispeten daha dar olan Tercan Ovası ve hemen kuzeyinde de Çayırılı ve Otlukbeli düzlükleri bulunmaktadır. Büyükardıç Tepesi'nin hemen batı eteğinden geçen Değirmen Deresi, güneyde tepenin doğusundan geçen Kurugöl Deresi ile birleşmekte ve biraz daha güneyde Tuz Çayı ve daha batıda da Tuzla Deresi'ne katılarak Fırat Nehri'nin bir kolu olan Karasu'ya

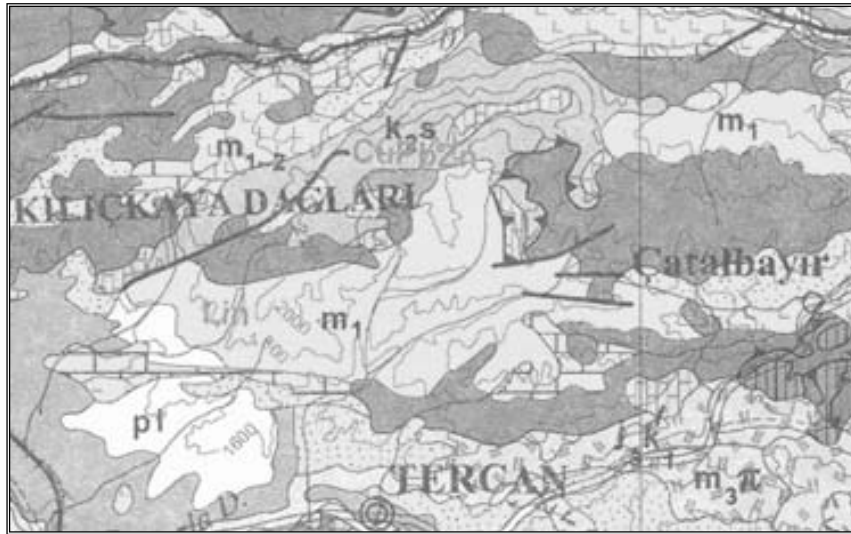
³⁷ Altınlı 1963: 18.

³⁸ Altınlı 1963: 4.

ulaşmaktadır. Erzurum Ovası ile Erzincan Ovası arasındaki doğal geçiş bağlantısını sağlayan Karasu, Aşkale ovasındaki geniş yataklı örgüsünü terk ederek Kılıçkaya Dağları'nın hemen kuzeyinde, İç Doğu Torosların kuzey kavsini enine biçerek Tercan'da güneye yönelmektedir.

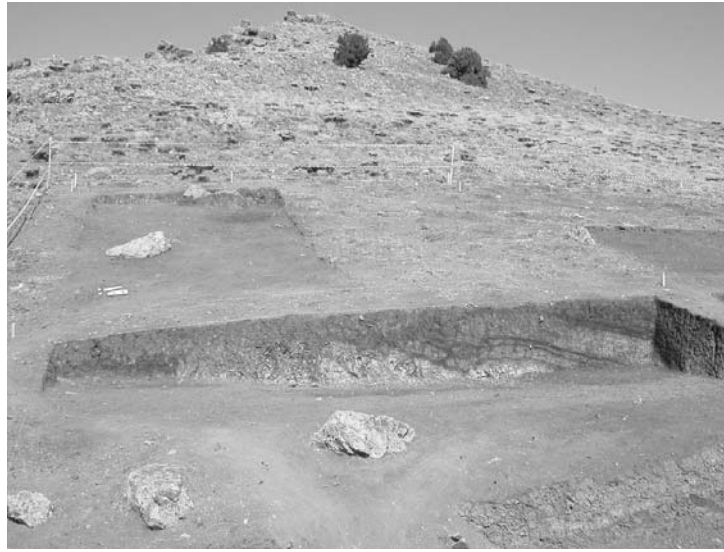
Resim 26: Büyükardıç ve yakın çevresi.

MTA Türkiye Jeoloji Haritası Erzurum. 2002

Resim 27: Büyükardıç çevresi bakır, kurşun, çinko ve linyit yatakları.

Erzincan ve çevresi doğal maden kaynakları açısından Oligo-Miosen linyit havzaları ile ön plana çıkmaktadır³⁹. Büyükardıç Tepesi'nin yer aldığı Gökdere Köyü çevresinde yakın zamanlarda işletilmiş olan Eosen Dönem linyit yatağı mahalli önemde olup kömür kalitesi düşük (% 37) niteliklidir⁴⁰. Kazı çalışmaları esnasında, tepenin yaklaşık 2030 rakımlı doğu terası üzerinde, yüzey toprağı ve bazen de kültür dolgusu altında yer yer söz konusu linyit oluşumlarına rastlanmıştır.

Resim 28: A3 açması. Eosen Dönem'e ait linyit oluşumları.

Bölgede linyit yataklarının yanı sıra iyi kaliteli çok sayıda tuzla mevcuttur⁴¹. Erzincan ve çevresinde manyetit ve limonit gibi demir minerallerinin⁴² ayrıca, manyezit ve perlit yataklarının⁴³ mevcut olduğu bilinmektedir. Büyükardıç'ın hemen kuzeydoğusunda önemli bir bakır, kurşun ve çinko yatağı bulunmaktadır.

³⁹ Stchepinsky 1940: 213, 215; Altınlı 1963: 49-50.

⁴⁰ Stchepinsky 1940: 216-217.

⁴¹ Stchepinsky 1940: 219-221.

⁴² Altınlı 1963: 49.

⁴³ Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü 1:2.000.000 ölçekli Türkiye Maden Yatakları Haritası. 2004.

Kuvvetli kara ve astropikal yayla ikliminin hâkim olduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde akarsu boyları ve dar vadilerde kara ve tropikal dağ iklimi şartları mevcuttur. Genellikle Ekim'den Nisan'a kadar süren altı aylık uzun kışların hüküm sürdüğü bölgede yıllık sıcaklık farkları 25 derecenin üzerindedir. Yukarı Fırat bölgesinde yıllık yağışın % 22'si kışın, % 40'ı da ilkbaharda görülmektedir. Ekim ayından itibaren başlayan uzun kış mevsiminin yaklaşık dört ayı donlu geçmektedir⁴⁴. Bu genel duruma karşın, iklim ve yağış, yükseltiye, yükseklik ve alçaklıklar arasındaki ilişkiye, nemli ve ılıman rüzgârlar için elverişli boğazlara ve diğer yersel özelliklere bağlı farklılıklar sunmaktadır⁴⁵.

Doğu Anadolu'nun yüksek kesimlerinde Alp tipi bitkiler yaygındır⁴⁶. Biraz daha alçak kesimlerde, iskândan uzak ve korunmuş sahalarda meşelikler bulunmaktadır. Uzun kış ve az yağışlı iklime uyumlu olarak bozkır ve fundalık bitkiler görülmektedir.

Bitki örtüsü açısından Büyükardıç çevresindeki dağlık arazi oldukça çıplak bir görünüme sahiptir. Tepe yamaçlarındaki seyrek bodur ağaçlar ve mevsimlik otsu bitkiler dışında alçak kesimlerde daha verimli küçük otlaklar ve dere kıyılarındaki kavak ve söğüt ağaçları genel bitki örtüsünü oluşturmaktadır.

⁴⁴ Altınlı 1966: 38-39.

⁴⁵ Altınlı 1963: 2.

⁴⁶ Altınlı 1966,: 38.

Resim 29: Büyükardıç doğu yamacı.

Doğu Anadolu'da büyük ovalar hariç, daha alçak dar vadi sekilerinde lokal tüketime yönelik tahıl ekimi görülür. Soğuk ve sert iklim ve tarıma uygun alanların darlığı, buna karşın mera ve çayırların bolluğu bölgede eskiçağlardan beri hayvancılığın gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Koyunculüğün yanı sıra büyükbaş hayvancılık da görülür.

Büyükardıç'ın içinde olduğu, Aşkale ve Tercan ovaları arasındaki, dağlık kesimde dar taraçalar üzerindeki sınırlı tarım alanları yeterli olmadığı için bu bölge daha çok küçükbaş hayvancılığına uygun bir özellik sergilemektedir. Ancak, tepelerin dere vadilerine ulaştığı en alçak eteklerinde, nispeten daha düz, küçük teraslar üzerinde sadece yerel tüketimin bir kısmını karşılayabilecek çok sınırlı buğday ve arpa ekimi gerçekleştirilmektedir. Daha eğimli ve sulak teraslar ise kışlık hayvan yemi sağlanan küçük çayırliklar olarak kullanılmaktadır.

Resim 30: Büyükardıç'tan Gökdere Köyü ve göçer çadırları.

Doğu Anadolu'da dağların ve nehirlerin jeomorfolojik özelliklerinin daha çok doğu-batı yönlü doğal yol güzergâhları oluşumuna uygun olduğu görülmektedir. Günümüzde Erzurum-Erzincan karayolunun hemen 1.5 km kuzeyinde yer alan Büyükardıç, Ortaçağ'da kullanıldığı bilinen Tercan'ı Aşkale'ye bağlayan güzergah üzerindeki Hacıbekir Hanı⁴⁷ (Çiftlik Bucağı) Kervansarayı'nın kuş uçuşu 8 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Bu güzergâh Aras ve Karasu nehirlerinin vadilerini takip ederek Erzincan' a ulaşan doğu-batı eksenli bir hattır.

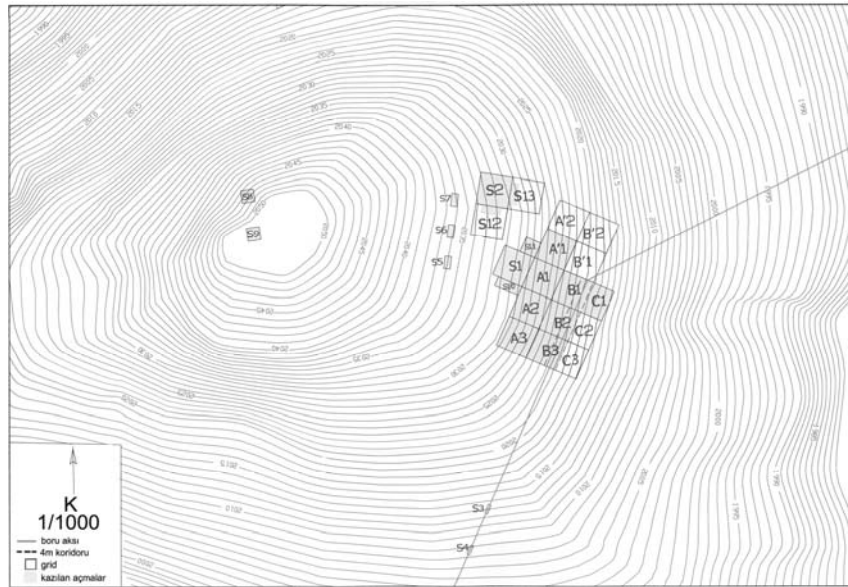

Resim 31: Büyükardıç'tan Aşkale-Tercan karayolu ve çevresinin görünümü.

⁴⁷ Sinclair 1989: 217.

5.2.2 Kazı Çalışmaları

2002 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında tespit edilen Büyükardıç yerleşmesinde Dr. Nakış AKGÜL'ün bilimsel sorumluluğunda G.Ü. ARÇED tarafından oluşturulan bir ekiple 11 Ağustos–22 Kasım 2003 tarihleri arasında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir⁴⁸.

Resim 32: Büyükardıç topografik haritası.

Kurtarma kazısı çalışmaları 2050 rakımlı Büyükardıç Tepesi'nin doğu yamacında, zirvenin yaklaşık 30 m aşağısındaki, 2022 rakımlı oldukça eğimli bir teras üzerinde, 28 x 50 m uzunluğundaki boru hattı koridoru içerisinde başlatılmıştır. Büyükardıç Tepesi'nin güneyinden tepeye doğru yükselen boru hattı güzergahı yaklaşık 2020-2035 m rakımlı teras üzerinde bir kırılma ile kuzeydoğuya yönelmektedir. Bu teknik nedenden dolayı teras üzerindeki arkeolojik alanın tümünü kapsayan bir karolaj yapılamamış, bunun yerine

⁴⁸ Şenyurt 2006: 33

güzergahın ön planda tutulduğu bir gritlemeye gidilmiştir⁴⁹. Buna göre, 28 m koridorunun kırılma noktasının güneyinde kalan kısmı, A-1 – A-3 (10 x 10 m), B-1 – B-3 (10 x 10 m) ve C-1 – C3 (8 x 10 m) açmaları, kuzeyinde kalan ve dik yamaca rastladığı için arkeolojik hassasiyetin daha az olduğu kısmı ise A'-1 – A'-2 (10 x 10 m) ve B'-1 – B'-2 (10 x 10 m) olmak üzere gritlenmiştir⁵⁰. Merkezin yerleşim karakterini daha iyi anlayabilmek için kazı çalışmaları, alınan özel izinlerle boru hattı 28 m koridoru dışında batıya doğru genişletilmiştir⁵¹.

Resim 33: Büyükardıç kazı alanının doğudan görünümü.

Yapılan çalışmalar Büyükardıç'ta Erken Demir Çağı'na ait tek tabakalı bir yerleşimin varlığını ortaya çıkarmıştır⁵². Hemen yüzey toprağı altında açığa çıkarılan mimari kalıntılar, bir kısmı ahır olarak kullanılmış dikdörtgen

⁴⁹ Şenyurt 2006: 33

⁵⁰ Şenyurt 2006: 34

⁵¹ Şenyurt 2006: 34-35

⁵² Şenyurt 2006: 279

planlı ev⁵³, muhtemelen hayvan barınağı veya ağıl olarak kullanılmış yuvarlak planlı taş temel kalıntıları⁵⁴ ve daha aşağıda bir kayanın dibinde yer alan açık hava ocağından⁵⁵ ibarettir.

Resim 34: Büyükardıç Tepesi ve yerleşim terası doğudan.

Anakaya üzerindeki tek yerleşim tabakasını oluşturan mimari unsurlar içinde ve çevresinde ele geçen çanak çömlek parçaları ve küçük buluntular Erken Demir Çağı özellikleri göstermektedir.

Büyükardıç'ta ele geçen yüksek ısı nedeniyle deforme olmuş ya da üzerinde cüraf kalıntıları korunmuş çanak çömlek parçaları bazı kapların metalürjide kullanılmış olduğunu göstermektedir. Büyükardıç'taki metalürji faaliyetlerini kanıtlayan bir başka buluntu ise sağlam ele geçmiş olan ve oldukça sert hamurlu, omuz kısmında yan yana iki delik bulunan, dar boyunlu, yuvarlak gövdeli şişedir. Yerleşimin doğu kesimindeki açık hava ocağının (işlik) hemen yakınında ele geçen şişe üzerinde, omuz kısmındaki

⁵³ Şenyurt 2006: 42-47

⁵⁴ Şenyurt 2006: 38-41

⁵⁵ Şenyurt 2006: 48-50

deliklerden sızmış yeşil ve kırmızı renkte bakır ve demir korozyonu artıklarına rastlanmıştır⁵⁶. Söz konusu bulgular Büyükardıç Erken Demir Çağı sakinlerinin metal işlediklerini gösteren önemli kanıtlardır⁵⁷.

Büyükardıç kurtarma kazısında besin maddesi olarak tüketildiği anlaşılan bol sayıda hayvan kemiğine rastlanmıştır. Büyük çoğunluğu, koyun, keçi ve sığır türü evcil hayvanlara ait kemikler arasında av hayvanlarına ait olan kemikler de bulunmuştur⁵⁸.

Etrafında herhangi bir sur duvarı olmamasına karşın Büyükardıç Tepesi'ndeki yerleşimin büyük ölçüde savunma stratejisine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Büyükardıç, Aras ve Karasu vadileri yoluyla İran ve Kafkaslardan gelip Orta Anadolu'ya giden önemli doğu-batı güzergâhının bu dağlık bölgedeki önemli bir kesimini bulunduğu noktadan kontrol edebilen jeopolitik bir konuma sahiptir. Hemen güneybatısındaki Tercan Ovası'nın da önemli bir kısmını gören yerleşim bu yönüyle adeta doğal bir 'gözetleme kulesi' kimliği taşımaktadır⁵⁹.

Resim 35: Kazı çalışmalarından bir görünüm.

⁵⁶ Şenyurt 2006: 49

⁵⁷ Benzer şekilde, Seeher (2000: 19), Boğazköy EDÇ tabakalarında da madencilik aktivitelerini kanıtlayan, ateş yerleri ve araç gerece rastlandığını belirtmektedir.

⁵⁸ Şenyurt 2006: 314-315

⁵⁹ Şenyurt 2006: 286-287

5.2.3 Taş ve Kemik Buluntular

Bir Demir Çağı yerleşimi olan Büyükardıç, sayı olarak çok olmasa da buluntu grubundaki çeşitlilik ve hammadde açısından oldukça zengin bir merkezdir. 4 adet kemik ve 17 adet taş olmak üzere toplam 21 adet buluntu ele geçmiştir.

Kemik buluntular içinde 1 ok ucu (Kat. No 4), 1 pendentif (Kat. No 13), 1 bız (Kat. No 5) ve 1 bız ucu sivirtme aleti (Kat. No 8) yer almaktadır.

Kanatlı kemik ok ucunun (Kat. No 4) bir kanadı ve sap kısmı kırık ve noksandır. Aynı alanda kemik ok ucunun yanında aynı tipte bronz bir ok ucu daha bulunmuştur. Geç Tunç-Erken Demir Çağı'na tarihlendirilen bu ok ucunun kemik ve bronz örneklerinin bir arada bulunması ilginçtir. Kemik ok ucu kuş avlamada kullanılmış olabileceği gibi yalnızca ritüel bir anlam da taşıyor olabilir. Üzerinde delik bulunmayan kemik pendentifin (Kat. No 13) deliksiz bir örneği de Tasmator'dan (Kat. No 12) ele geçmiştir. Nispeten kabaca işlenmiş olan kemik bız (Kat. No 5) kırık olarak ele geçmiştir. Ele geçen diğer kırık kemik parçası (Kat. No 8) üzerindeki yiv muhtemelen bız ucunu sivirtmek için kullanılmış olmalıdır. Bu tip bir kemik parçası Öküzini Mağarası'nın Epipaleolitik tabakalarından ele geçmiştir⁶⁰. Bu parça, kemikten yapılmış bız ucu sivirtme aletlerinin Epipaleolitik'ten Demir Çağı'na kadar hatta belki daha sonraları da kullanıldığını göstermesi açısından ilginçtir. Ayrıca teknolojik açıdan maden işleyen bir topluluğun geleneksel yöntemlerden vazgeçmediğini ve her iki teknolojiyi de bir arada sürdürdüklerini göstermesi bakımından önemli bir buluntudur.

⁶⁰ Yalçinkaya 1996, s. 29; res. 9/8; Yalçinkaya ve diğ.. 2002, s. 278; fig. 8

Taş buluntular içinde belki de en dikkat çekici obje baklava dilimi formundaki taş objedir (Kat. No 175). Her iki yüzünde kazınarak yapılmış şeftali çekirdeği görünümü veren çizgi bezemeler yer almaktadır. Süs ya da ritüel amaçla yapılmış olmalıdır. Taş buluntular arasında en yoğun grubu öğütme (Kat. No 158-159) ve ezgi (Kat. No 151-154) taşları oluşturmaktadır. Çoğunluğu bazalt olan bu grubun içinde üç tanesinin taş cinsi anlaşılamamıştır. Ezgi taşlarından bir tanesi (Kat. No 155) iç yüzeyindeki oyukla küçük bir havanı anımsatmaktadır. Bu buluntu maden işlemede minerallerin ezilmesi için havan rolü görmüş olabilir. Keskin uçlu taş keski (Kat. No 108) taş cinsi tam olarak anlaşılamayan kırmızı renkli bir taştan yapılmıştır. Biley taşı (Kat. No 107) olarak nitelendirdiğimiz üçgen kesitli taş buluntunun bir benzeri de Tell Brak'ın Akad tabakalarından ele geçmiştir⁶¹. Tezgâh ağırlığı (Kat. No 133) dokumacılıkla ilgili ele geçen tek buluntudur.

Yontmataş buluntular içinde 1 önkazıyıcı (Kat. No 38), 1 tek kenar kazıyıcı (Kat. No 31), 1 çontuklu alet (Kat. No 42), 2 orak dilgi (Kat. No 53-54) parçası, ki bunların bir tanesi (Kat. No 54) kum taşından yapılmıştır, 1 adet çakmaktaşıdan dişlemeli alet (Kat. No 48) yer almaktadır. Yontmataş buluntular içinde hammadde olarak yine en yoğun grubu obsidyenler oluşturmaktadır ancak bununla sınırlı kalınmamış ve uygun bulunan bütün hammaddeler kullanılmıştır. Ele geçen çakmaktaşıdan dişlemeli alet ve kumtaşından dişlemeli orak dilgisi bunun ele geçen tek örnekleridir.

Büyükardıç kazısı taş buluntularından biley taşı ve havan niteliği taşıyan parça Büyükardıç sakinlerinin maden işlediklerini destekler buluntulardır. Ayrıca ele geçen diğer buluntulardan Büyükardıç sakinlerinin, sınırlı da olsa tarım ve dokumacılık yaptıklarını; dini ayinler düzenlediklerini de söylemek mümkündür.

⁶¹ Oates ve diğ. 2001, s. 608; fig. 283.

6. ERZURUM İLİ KURTARMA KAZILARI

Erzurum İl sınırları içinde toplam beş adet kurtarma kazısı yapılmıştır. Güneyden kuzeye doğru Tümentepe, Mağaratepe, Güllüdere, Tasmasor ve Tetikom kurtarma kazıları yapılmıştır. Bu merkezler içinde Mağaratepe yüzey araştırmasında yontmataş buluntu vermesine karşın kazılardan taş ya da kemik buluntu ele geçmemiştir.

6.1 Tümentepe

Erzurum-Aşkale İlçesi, Yeniköy Beldesi'nin yaklaşık 1,5 km kuzeyinde, Tüfekçitepe'nin batı eteğinde, Türkmengözeleri olarak bilinen kaynak sularının bulunduğu alan ve hemen güneyindeki teras üzerinde yer alır.

Resim 36: Batıdan Tümentepe ve çevresi.

6.1.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Büyük Asya kıtasının en batı ucunda, Avrupa denizlerine sokulmuş Anadolu yarımadasının kuzey ve güneyinde, kabaca doğu-batı yönünde uzanan sıra dağların birbirine yaklaştığı ve yükseldiği kısımdan itibaren başlayan coğrafya, Doğu Anadolu bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Bölge, İç Anadolu bölgesine doğru daralan, doğuya doğru genişleyen bir dörtgen görünümündedir⁶². Anadolu'nun en dağlık ve sarp bölgesi olan Doğu Anadolu'da sıra dağların meydana gelmesinde ve bugünkü sıkışık durumu almalarında, biri Arabistan-Suriye çıkıntısı, diğeri ise Rus Platformu denilen iki masifin adeta mengene vazifesi gördüğü belirtilmektedir⁶³. Bu jeomorfolojik yapısı ile Doğu Anadolu adeta doğal bir kale görünümündedir. Doğu Anadolu'nun kuzeyi, Doğu Karadeniz, batısı Orta Anadolu, güneyi Güneydoğu Toroslar ve Kilikya, doğusu ise kuzeybatı Zagroslar ile sınırlı Kuzeybatı İran'ın oluşturduğu daha yakın çevre kültür bölgeleri ile çevrilidir.

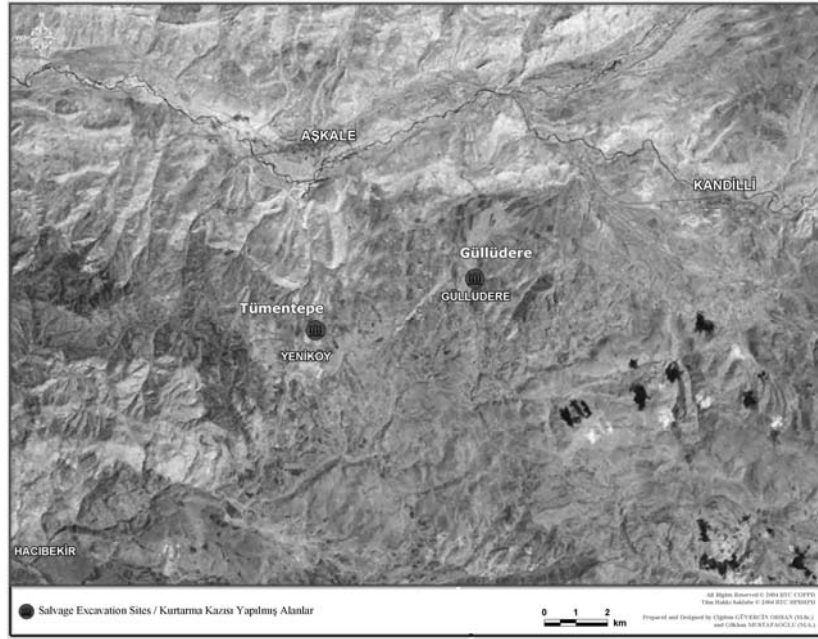
Bölgenin fiziki sınırlarını ise doğuda İran platoları, batıda Erzincan ile Sivas arasında yer alan Çimen Dağları, Kızıldağ, Beydağı, Yılanlıdağ, Gürün Dağı, Hezanlı Dağı ve Derbent Dağı'nın yüksek doruklarından çekilen hat, kuzeyde Kızıldağ'dan başlayarak, Çoruh-Kelkit sıra dağları, Çimen Dağları, Pulur Dağları, Gümüşhane Dağları'nın güney yamaçları, Vavuk Dağları, Çoruh Dağları, Yalnızçam Dağları ile Cin Dağı'nın teşkil ettiği Kuzey Anadolu dağ kavsinin doğu parçasını doruğundan geçen hat, güneyde Malatya'nın güneyindeki Şakşak Dağları ile başlayan ve doğuya doğru Hazar Baba Dağı, Akdağlar, Haçraş Dağları, Sasun ve Herekol Dağı ile doğuya uzanarak Cudi Dağı ile Irak devlet sınırını belirleyen hat oluşturmaktadır⁶⁴.

⁶² Tarkan 1974: 7.

⁶³ Sür 1964: 21.

⁶⁴ Tarkan 1974: 7.

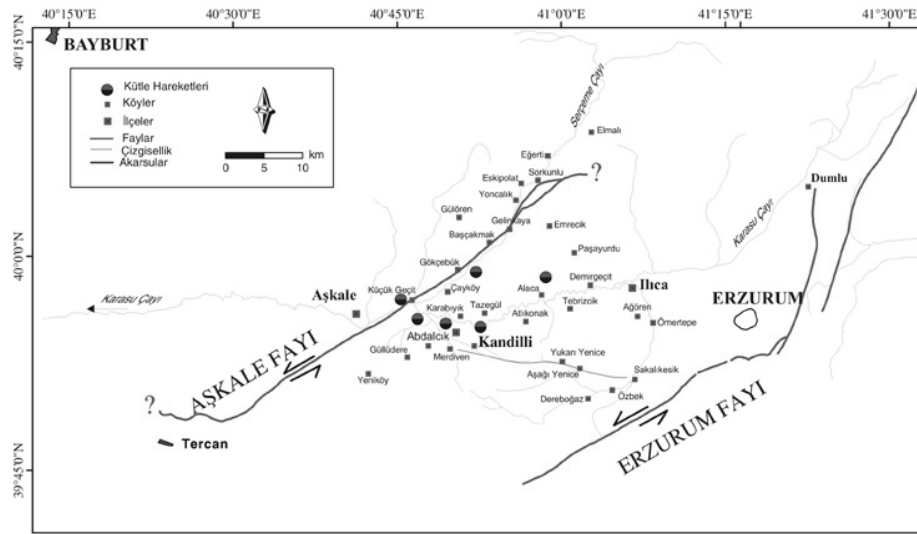
Erzurum, Doğu Anadolu bölgesinde 39°- 55 kuzey enlemi 41-16 doğu boyları üzerinde bulunmaktadır. İl, kuzeyden Artvin-Rize, batıdan Gümüşhane-Erzincan, güneyden Bingöl-Muş, doğudan Ağrı -Kars illeri ile çevrilmiş olup genel sınırları içinde 24.768 km² dir.

Resim 37: Tümentepe ve Güllüdere yerleşimleri uzay fotoğrafı.

Doğu Anadolu, Arap-Afrika levhası ile Avrasya levhaları arasında Miyosen'de başlayan ve güncel olarak da süre giden kıta-kıta çarpışmasının sonucu kuzey-güney yönünde sıkışarak deformasyona uğramaktadır. Aktif fay yoğunluğu nedeniyle tarihsel ve aletsel dönemde Erzurum ili çok sık yıkıcı depremlerin meydana geldiği bir bölgedir. Bölge, batıdan yapısal olarak Kuzey Anadolu Fayı tarafından sınırlandırılır. Erzurum yöresinde çok sayıda aktif fay bulunmaktadır. Uzunlukları açısından değerlendirildiğinde Erzurum havzasının kuzey ve kuzeydoğusunda kalan faylar daha uzundur. Bunlar Aşkale-İspir, Erzurum-Tortum, Horasan-Narman yöresi olmak üzere belirli alanlarda zonal gidiş sunmaktadırlar. Erzurum Fayı bölgenin en uzun aktif fayı niteliğindedir. Yaklaşık 80 km uzunluğunda olan bu fay sol yönlü doğrultu atımlıdır. Erzurum ovasını güney ve doğudan sınırlandırır. Bu fayın

kuzeydoğu devamında Dumlu-Tortum ve Horsan-Narman yöresinde de uzunlukları birkaç 10 km yi aşan çok sayıda aktif fay bulunmaktadır. Aşkale-İspir arasında sol yönlü doğrultu atımlı bir fay zone'u yer alır. Kuzey Anadolu Fayı kuzeyinde kalan Erzurum havzası- Çat-Tercan arasında ise doğu-batı genel doğrultusunda uzanan bindirmeler yaygındır.

Şekil 2. Aşkale (ERZURUM) çevresinin aktif fayları

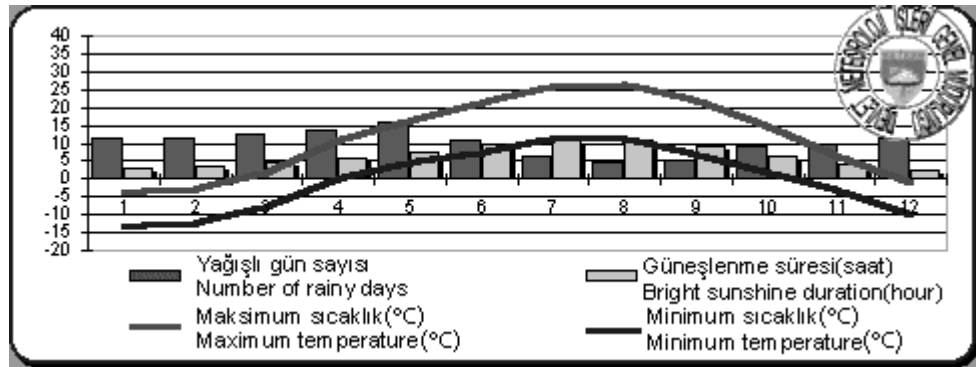
Resim 38: Aşkale çevresinin aktif fayları ⁶⁵.

Ekim ayında alçalmaya başlayan sıcaklık, özellikle Ocak ayında ortalama olarak $-8,6^{\circ}\text{C}$ ye düşer. Kar yağışlı olan bu devre şiddetli soğuktur ve kar yağışı genellikle Nisan ortalarına kadar devam eder. Çok kısa süren yaz mevsiminin oldukça sıcak geçmesi ise Erzurum Ovası'nın "şiddetli karasal" bir iklim⁶⁶ özelliğine sahip olduğunu göstermektedir. Erzurum'da "yıllık sıcaklık ortalaması" 6.0 derece kadardır. Buna rağmen Erzurum ve çevresinde görülen yıllık yağış tutarının, tıpkı iç bölgelerde olduğu gibi mevsimlere ve aylara dağılımları oldukça dengesizdir. Bölgede yılın en yağışlı ayı ortalama $73,5$ mm ile Mayıs, en az yağışlı ayı ise, 18.1 mm ile Ağustos aylarıdır. Maksimum yağışlar ilkbahar ve sonbahar mevsimlerine, minimum yağışlar da kışa rastlamaktadır. Erzurum'da en sıcak

⁶⁵ MTA resmi internet sitesinden alınmıştır.

⁶⁶ Tarkan 1974: 11.

ay Ağustos, en yüksek sıcaklık ortalaması 19,6 °C'dir. Yıllık yüksek sıcaklık ortalaması 11,5 °C'dir.

Resim 39: Erzurum ili iklimsel dağılım tablosu⁶⁷.

Genellikle bir bölgenin doğal bitki örtüsü ana çizgileriyle iklim ve yüzey şekilleri şartlarına bağlıdır⁶⁸. Doğu Anadolu'nun ve Erzurum İli'nin büyük kısmı, doğal step sahalarını içene almaktadır. Bölgede ormanın doğal alt sınırı 1900-2000 m'dir. Erzurum'un kuzeydoğu kesiminde yer alan ormanlar, oldukça sınırlı bir sahaya yayılmaktadır. Batıda yalnız Aşkale ile Tercan arasında baltalık meşe formasyonlarına rastlanabilmektedir. Bölgedeki yüksek plato steplerinde, depresyonları işgal eden ot formasyonlarını daha sık ve uzun boylu, her zaman yeşilliğini muhafaza eden bir örtü teşkil eder. Yüksek plato steplerinin üzerinde ise, daha yüksek yerlerin ot formasyonları olan dağ çayırları (Alp otlakları veya Alp çayırları) yer almaktadır⁶⁹. 2,5 milyon hektar yüzölçüme sahip Erzurum arazisinin % 67'ü çayır ve meralarla kaplıdır.

Erzurum İli, Çoruh, Aras ve Fırat havzalarının birleşme noktasındadır. Üç havza ana akarsu kaynaklarını Erzurum dağlarından alır. Diğer akarsular

⁶⁷ Erzurum resmi internet sitesinden alınmıştır.

⁶⁸ Tarkan 1974: 13.

⁶⁹ Sözer 1970: 32.

Karasu, Çoruh Irmağı, Oltu Çayı, Tortum Çayı, Aras Irmağı ve Hınıs Çayı'dır. Erzurum İli göller bakımından zengin değildir. Bölgenin en önemli gölü Tortum Gölü'dür. Tortum Çayı'nın çevresindeki Kemerlidağ'dan inen bir toprak kayması sonucu, çay yolunun kapanmasıyla oluşmuştur.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik faaliyetler tarıma ve hayvancılığa dayalıdır. Erzurum bölgesinde arazinin kullanım biçimi, coğrafi şartlar ve iklim koşulları dikkate alındığında, ilde seracılıktan genel tarla ziraatına, meyvecilikten sebzeciliğe ve su ürünlerinden hayvancılığa, tarımın hemen hemen tüm alanlarında faaliyetler yürütülmektedir. Tarımsal amaçlı kullanılabilir arazinin toplam arazi içerisindeki payı % 15.17'dir. Erzurum İli'nde bitkisel üretim faaliyetleri, daha çok depresyonlarda toplanmıştır. Aşkale, Erzurum ve Pasinler depresyonları, bunların başında gelir. İlde tahıllardan en çok buğday, arpa ve çavdar ekilmektedir. Erzurum'da ekilen sanayi bitkileri şeker pancarı, patates ve ayçiçeğidir.

Erzurum bölgesinde hayvancılık sektörü açısından oldukça uygun altyapı mevcuttur. İlde otlaklar, geniş yer tutar. Otlakların genişliği, hem bölge ve hem de Erzurum ilinde, hayvancılığın temel geçim kaynaklarının başında gelmesine yol açmıştır. İl arazisi içinde ormanlar fazla bir yer tutmaz.

Madencilik açısından Doğu Anadolu Bölgesi ve Erzurum İli oldukça zengin maden kaynaklarına (krom, manganez, bakır, alçı taşı, diatomit, kaya tuzu, mermer, manyezit, perlit, pomza, linyit, tuğla kiremit hammaddesine) sahiptir. İlde önemli ölçüde üretimi yapılan madenler ise linyit, krom ve tuzdur.

Aşkale İlçesi Erzurum Ovası'nın devamı olan Karasu Vadisi'nin geniş çöküntü tabanı üzerinde ve deniz seviyesinden 1625 metre yükseklikte kurulmuştur. Erzurum'a ulaşımı sağlayan kara ve demiryolu Aşkale'den geçer. Doğusunda Ilica ilçesi, batısında Bayburt ve Erzincan illeri, kuzeyinde İspir ilçesi güneyinde ise Çat ilçesi yer almaktadır.

Resim 40: Tüfekçitepe ve Aşkale Ovası güneyden.

Aşkale sınırları içerisinde bulunan en önemli dağlar [Dumanlı, (2700 mt) Güllü (3259 mt), Meryem (2600 mt.), Kop (2680 mt.)] genelde volkanik yapıdadır. İlçe merkezinin 35 km güneyindeki Dumanlı Dağı üzerinde bulunan Şah Gölü, 15 metre derinlik ve 2400 m² yüzölçümü ile küçük bir krater göldür. Fırat Nehri'nin bir kolu olan Karasu, ilçe topraklarından geçerken geniş bir vadi tabanı oluşturmuştur. Serçeme ve Karahasan çayları da, ilçe topraklarında Karasu'ya karışmaktadır. İklimi karasal olup, Erzurum Merkez ilçe ile iklimi benzerlik gösterir.

Erzurum ekonomisinde önemli bir yeri olan çimento fabrikası, bu ilçemizde bulunmaktadır. Linyit işletmeleri, tavuk kesim tesisleri, kireç ocakları ve un fabrikası ilçenin diğer önemli işletmeleridir. Tabii bitki örtüsü step ve bozkırlardır. Şeker pancarı, arpa, buğday ve patates en çok ekilen ürünler olup hayvancılık halkın ana geçim kaynağını oluşturur.

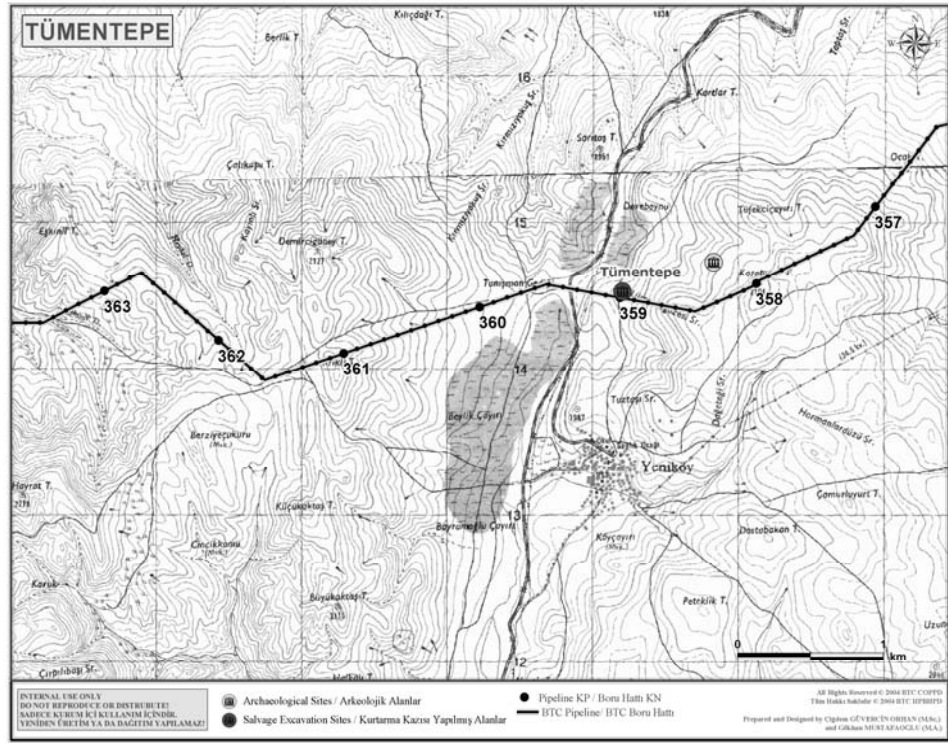
Resim 41: Tümentepe'ye güneybatıdan bir bakış.

6.1.2. Kazı Çalışmaları

Resim 42: Tümentepe uzaydan görünüşü.

2002 yılında G.Ü. ARÇED tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında tespit edilen Tümentepe, Erzurum-Aşkale İlçesi, Yeniköy Beldesi'nin yaklaşık 1,5 km kuzeyinde Tüfekçitepe'nin batı eteğinde, Türkmengözeleri olarak bilinen kaynak sularının bulunduğu alan ve hemen güneyindeki teras üzerinde yer alan 230 x 285 m'lik bir yamaç yerleşmesidir.

Resim 43: Topografik plan üzerinde boru hattı ve Tümentepe yerleşimi.

BTC HPBH güzergâhı Tümentepe'nin hemen güneyinden geçmektedir. 2002 senesinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında Tümentepe mevkiinden seramik yoğunluğu az olmasına rağmen özellikle obsidyen buluntulara sık rastlanmış ve arkeolojik kurtarma kazısı yapılması planlanmıştır. Tümentepe mevkiinde Prof. Dr. İlhami DURMUŞ'un bilimsel sorumluluğunda G.Ü. ARÇED tarafından hazırlanan bir ekiple 03 Temmuz 2003 – 20 Ağustos 2003 tarihleri arasında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.

Resim 44: Tümentepe'nin hemen güneybatı eteklerinden sondaj kazısı çalışmaları.

Tümentepe mevkiinde kurtarma kazısı yapılan alan 300 m uzunluğundadır. 28 x 300 m boyutlarındaki kazı alanı arkeolojik çalışmalara uygunluk açısından 10 x 10 m ölçülerinde karelere bölünmüştür. A ve B koridoru üzerinde başlanan çalışmalarda tarım toprağının kaldırılmasının ardından derinleşme çalışmalarına devam edilmiştir. Alt seviyelerde yüzeye nazaran daha az sayıda da olsa seramik parçalarına rastlanması nedeniyle kazı çalışmalarına devam edilmiştir. A 16, A 14, B 8, B 10, B 12, B 14 açmalarında yüzeyden yaklaşık 75 cm derinliğe kadar inilmiş kireçli toprak tabakasıyla karşılaşmış ve ana toprak seviyesinde çalışmalara son verilmiştir. B koridoru üzerinde yapılan çalışmalarda arkeolojik anlamda çok fazla veri elde edilemeyince özellikle A koridorunda açmalar açılmıştır. Ancak bu alanda yapılan çalışmalarda da herhangi bir buluntuya veya mimari kalıntıya rastlanmamıştır. Tümentepe'de herhangi bir buluntuya ve mimari tabakaya ulaşılamamasına rağmen yoğun olmasa da seramik parçalarının açılan

açmalarda devam etmesi üzerine sondaj çalışmaları yapılmıştır. Açmalar içerisinde yaklaşık 3 ila 3,5 m derinliğinde açılan sondaj çukurlarında 1 m derinlikten itibaren seramik parçaları da azalmaya başlamış ve derinleştikçe herhangi bir buluntuya ulaşılamamıştır.

Resim 45: B 11 açması.

Bu çalışmalar, yüzey araştırmasında az da olsa Kalkolitik Çağ, Demir Çağ, Helenistik-Roma Dönemi ve Ortaçağ'ı veren çanak çömlek parçaları ile iki farklı endüstri gösteren çok sayıda obsidyen buluntunun toplandığı⁷⁰ Tümentepe yerleşiminin boru hattı 28 m koridoru içerisine uzanmadığını, yüzey araştırmalarında bu kesimde ele geçen çanak çömlek parçalarının ve taş buluntuların ise tarımsal faaliyetler ve yağmur, sel gibi doğal yollarla taşınmış olduğunu göstermiştir. Tümentepe kazısında açılan açmalar Kültür Bakanlığı'nın izniyle, kazılan toprakla yeniden kapatılmıştır.

⁷⁰ Söz konusu yüzey araştırmasının sonuçları G.Ü. ARÇED tarafından yayına hazırlanmaktadır.

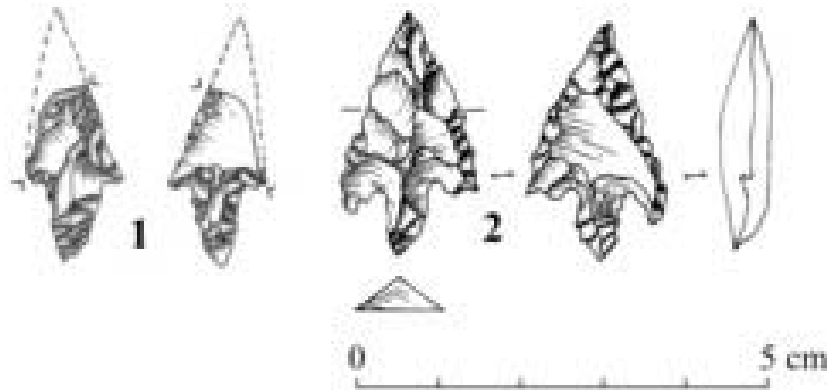

Resim 46: B- 6 açması.

6.1.3 Taş Buluntular

Tümentepe yüzey araştırmasından çok sayıda obsidyen buluntu toplanmıştır. Dr. Kadriye ÖZÇELİK ve Dr. M. Beray KÖSEM ⁷¹, Tümentepe yontmataş buluntularını inceleyerek hammaddesi obsidyen olan 2 farklı endüstri tespit etmişlerdir.

Fatma II Tepesi olarak adlandırdıkları ilk buluntu topluluğu çok küçük boyutlu ve çok fazla kırık parçadan oluşmaktadır. Toplam 59 adet buluntu içindeki tam olarak ele geçen 1 piramit biçimli dilgicik çekirdeği ve dilgicik çekirdeklerine ait 10 kırık parçayla 16 yonga, 2 dilgi, 2 dilgicik; ayrıca dilgi ve dilgiciklere ait 23 kırık parça ve 8 adet döküntü parça endüstri öğelerini oluşturur. Alet grubu içinde en önemli buluntu kanatlı ve saplı minik ok ucudur. Parça, tek kenardan iç ve dış yüzden ince düzelti taşımaktadır. Ayrıca 1 tane dişlemeli ve 2 tane çontuklu alet vardır. Saplı bir alete ait olduğu düşünülen kırık bir parçanın sap kısmı da buluntular arasındadır.

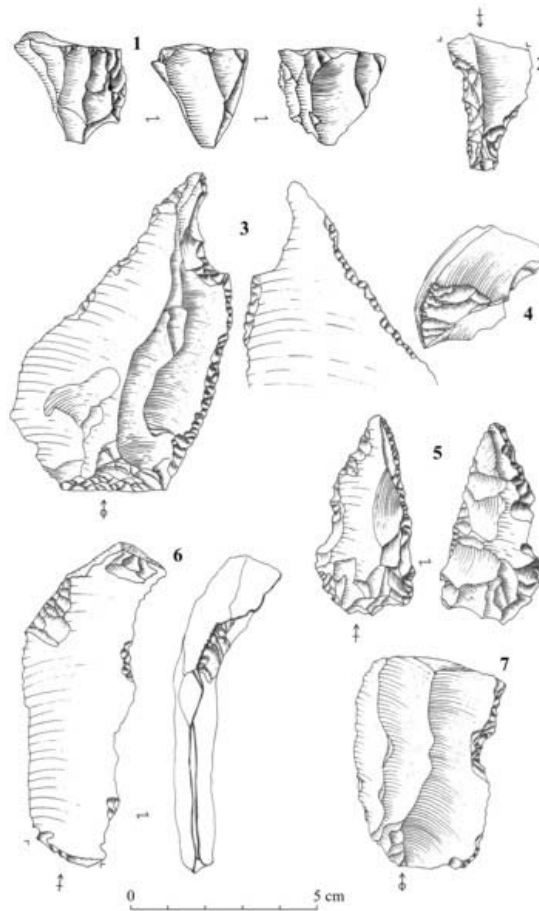

Resim 47: Fatma II Tepesi (1) ve Mağaratepe'de (2) bulunan kanatlı saplı ok uçları.

Tümentepe olarak adlandırılan ikinci endüstrisi ise Fatma II Tepesi endüstrisinin aksine tek kutuplu ve özenli yongalamaya bağlı iri yonga ve dilgilerle temsil edilmektedir. İşlik yeri görüntüsü vardır. Toplam 81 adet

⁷¹ Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prehistorya anabilim dalı

buluntu içinde tek kutuplu oldukça tipik 2 dilgicik çekirdeği, 2 dönümlü parça, 9 döküntü ve 5 kıymık endüstri içinde yer alır. Tam olarak ele geçen 6 yonga, 5 dilgi ve 1 dilgiciğin yanı sıra yonga ve dilgilere ait olan 28 kırık parça vardır. Düzeltili parçalardan 10'u dilgi, 5'i yonga, 3'ü de döküntü üzerindedir ve oldukça ince kenarsal düzeltilemlerle işlenmişlerdir. Alet grubu içinde 1 uç bulunmaktadır. Tipolojik olarak Fatma II Tepesi'ndekinden oldukça farklıdır. Yonga taşımak özellikle taban kısmında yoğunlaşan iç ve dış yüzden çıkarımlar alınarak inceltiştir. Uç kısmı ise iki kenardan alması düzeltilemlerle şekillendirilmiştir. 10 çontuklu, 5 dişlemeli alet, 2 budanmış parça, İkili alet olarak tanımlanan 1 düzeltili-çontuklu ve Fatma II Tepesi'ndekine benzeyen saplı bir alete ait olan kırık sap parçası bu grup içindedirler⁷².

Resim 48: Fatma II Tepesi (1) ve Tümentepe (2-7) endüstrilerine ait örnekler⁷³.

⁷² Yüzey araştırması yontmataş buluntuları ile ilgili bilgiler BOTAŞ'a sunulan ön rapordan alınmıştır.

⁷³ Yüzey araştırması yontmataş buluntuları Dr. M. Beray Kösem tarafından çizilmiştir.

Tümentepe kazısından 137 adet buluntu ele geçmiştir. Buluntulardan 135'i obsidyen 2'si silekstir. Bu sileks parçalarının kaliteleri oldukça düşüktür. Bu da bize Tümentepe sakinlerinin hammadde olarak ulaşılabilir olmasına rağmen neden sileks değil de obsidyeni seçtiklerini açıklamaktadır.

Ele geçen 135 parçanın 53'ü döküntü parçalardır. Ele geçen endüstri Tümentepe endüstrisinden çok Fatma II Tepesi endüstrisine yakındır. Ele geçen 82 parça içindeki iki yüzden de yontulmuş küçük boyutlu 1 adet şekilsiz çekirdek (Kat. No 27), 1 dönümlü dilgi (Kat. No 29), 14 yonga, 4 dilgi, 2 dilgicik ile yonga ve dilgilere ait 42 kırık parça endüstri öğelerini oluşturur. 1 ham (Kat. No 62) ve 1 iki yüzlü (Kat. No 45) topuk dışında genel çoğunluğu düz topuklu olan taşımaları hazırlanmış çekirdeklerden alınmışlardır. Hatta 3 taşımalık (Kat. No 32, 39, 49) üzerindeki çıkarımların negatif izlerinden iki kutuplu çekirdeklerin de endüstri içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Taşımalarının hemen hepsinde vurma yumrusu belirgindir. Bu da yongalamanın doğrudan ve göreceli olarak sert bir vurgaçla yapıldığını göstermektedir. Endüstri genelde küçük boyutlu buluntulardan oluşmaktadır.

Düzeltili parçalardan 8'i yonga, 9'ü dilgi ve 1'i de dilgicik üzerinedir. Ağırlıklı olarak kullanılan pulcuklu düzeltilemenin yanında koşut düzeltileme de kullanılmıştır. Tümentepe'den alet niteliği taşıyan 6'si kırık 11 parça ele geçmiştir.

Aletlerden 3'ü kenar kazıyıcıdır. Kenar kazıyıcılardan biri iki kutuplu bir yonga üzerine yapılmış tek dışbükey kenar kazıyıcıdır (Kat. No 32). Parça tam olarak ele geçmiştir. Düz topuklu taşımalarının vurma yumrusu oldukça belirgindir. Pulcuklu düzeltilemlerle kazıyıcı haline getirilen sol kenarın proximal kısımda daha geniş bir çıkarımla içeri doğru girerek dip kısmını sap şeklinde dışarı doğru çıkartması parçaya farklı bir özellik katmıştır. Diğer iki kenar kazıyıcı ise iki düz kenar kazıyıcıdır (Kat. No 33–34). Her ikisinin de taşımaları dilgidir ancak yalnızca proximal kısımları korunabilmiştir. Birinin (Kat. No 33) topuğu ezilip kaybolmuştur ve pulcuklu düzelti kullanılmıştır;

diğeri ise düz topukludur, belirgin vurma yumrusu küçük bir çıkarımla inceltilmiştir ve yarı koşut düzelti kullanılmıştır.

Bir diğer grubu çontuklu aletler oluşturmaktadır. 3 örnek ele geçmiştir. İlki (Kat. No 39) iki kutuplu dilgi taşımak üzere yapılmıştır. Topuğu kaldırılmıştır. Sağ kenarı üzerinde minik düzeltili bir çontuğu bulunmaktadır. Diğeri (Kat. No 40) yine taşımak dilgi olan ancak kırık olarak sadece distal kısmı ele geçmiş parçadır. Sol kenarın uç bitimine yakın yerde minik düzeltili bir çontuğu bulunmaktadır. Sonuncusu (Kat. No 41) yonga taşımaklıdır. Topuk kısmı kırıktır. Bu kırılmayla kopan çıkarımların negatif izleri iç yüzde geniş bir yer kaplamaktadır. Yonganın distal kısmında küçük bir alanda ham yüzden bir parça kalmıştır. Yonganın sağ kenarı üzerinde diğerlerine oranla daha büyük bir düzeltili çontuk yer almaktadır.

Budanmış parça (Kat. No 49) iki kutuplu dilgi taşımak üzere yapılmıştır. Dilgi topuk tarafından medial kısımdan budanmıştır. Budandıktan sonra da dik düzeltilelerle düzeltilenmiştir. Dilginin distal kısmı (aletin dip kısmı) elde daha rahat tutmak ya da sapa takabilmek amacıyla her iki yüzden de birer çıkarımla inceltilmiştir. Parçanın budanarak çontuklu alet gibi kullanılmış olması mümkündür.

Dişlemeli alet grubu iki örnekle temsil edilmektedir. İlki (Kat. No 44) üçgen kesitli kalın bir yonga taşımak üzere yapılmıştır. Tam olarak ele geçmiştir. Düz topukludur. Yonganın sol kenarı birbirini takip eden iki çontukla dişlemeli haline getirilmiştir. Sağ kenarda dişlemenin tam karşısına denk gelen kısım ise dik düzeltilelerle kütleştirilmiştir. Diğer dişlemeli alet (Kat. No 45) dilgi taşımak üzere işlenmiştir. Kırık olarak ele geçen dilginin distal kısmı eksiktir. İki yüzlü topuklu dilginin vurma noktası ve vurma yumrusu oldukça belirgindir. Topuk ön yüzden hafifçe inceltilmiştir. Sağ kenar birbirini takip eden üç minik düzeltili çontukla dişlemeli haline getirilmiştir.

Kırık olarak ele geçen parçalardan biri (Kat. No 58) distal kısmı kırık düzeltili bir yongadır. Topuk kısmı ezilerek kırılmıştır. Yonganın özelliği medial kısmın alt tarafından başlayan ve her iki kenar üzerinde paralel yer alan koştut düzeltilerin yonganın distal kısmını omuz yaparak dışarı doğru çıkartmalarıdır. Aletin işlevsel kısmını oluşturan distal kısmın kırık olması aletin tam olarak ne olduğunu anlamamıza olanak vermemektedir. Ancak oluşan form itibarıyla uç yada delici olarak kullanılmış olmalıdır.

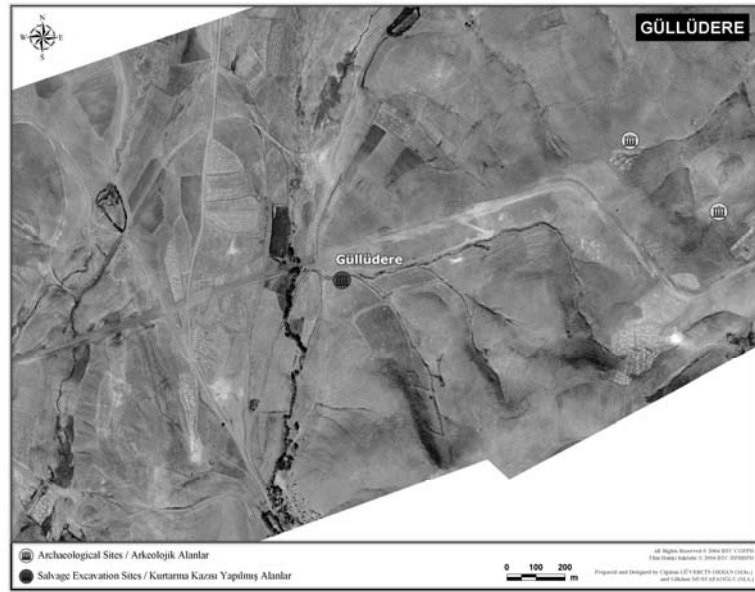
Ele geçen saplı parça (Kat. No 60) yüzey araştırmasında bulunan iki saplı parçadan farklıdır. Taşımalığı dilgidir ancak kırık olarak ele geçmiştir. Parçanın özelliği sap formunun taşımalığın doğal formundan yararlanılarak dilginin distal kısmına işlenmiş olmasıdır. Sap, üçgen kesitli dilginin sol kenarının üst yüzden, sağ kenarının ise iç yüzden pulcuklu düzeltilerle düzeltilip biraz daha daraltılmasıyla oluşturulmuştur. Parça tam olarak sapa takıldığı yerden kırılmıştır. Bu yüzden aletin nasıl devam ettiği ya da işlevi konusunda yorum yapmak mümkün değildir.

Tümentepe'den ele geçen yontmataş buluntular endüstriye ait oldukça detaylı bilgiler vermelerine karşın taşınmış olmaları nedeniyle endüstri ve merkez hakkında kesin bir yorum yapmamızı engellemektedir. Parçalar taşınmış oldukları için tarihlendirmek de mümkün değildir.

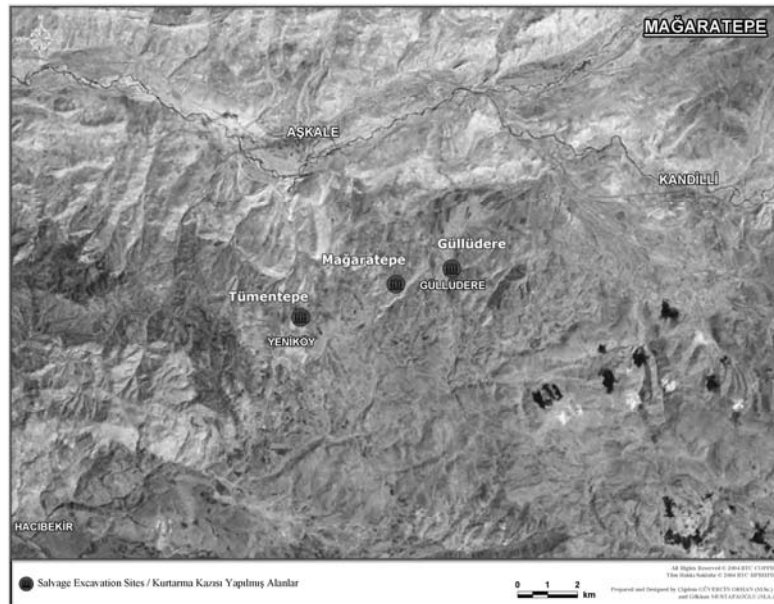
Tümentepe'de ileriki bir zamanda yapılacak olan sistematik bir kazı, Anadolu arkeolojisine Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yontmataş endüstrileri hakkında oldukça geniş bilgi sunacaktır.

6.2 Güllüdere

Güllüdere arkeolojik yerleşim ve mezarlık alanı, Erzurum İli, Aşkale İlçesine bağlı Güllüdere Köyü'nün 1 km güneyinde yer almaktadır.

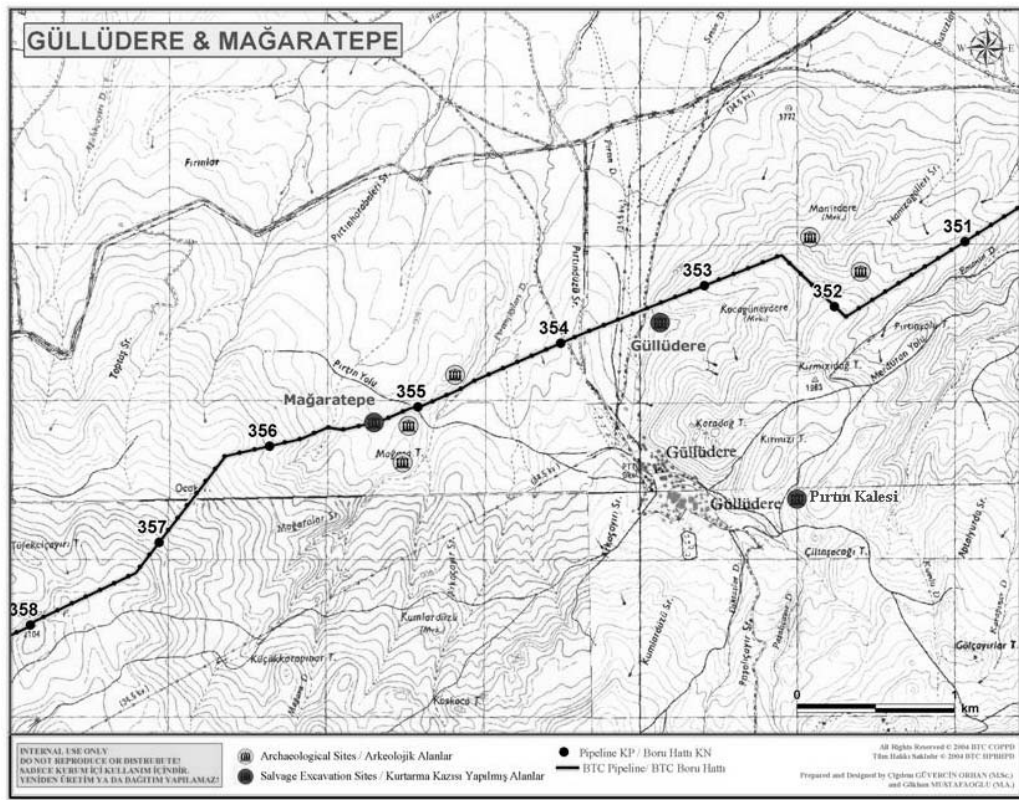
Resim 49: Güllüdere ve yakın çevresinin uzaydan görünüşü.

Resim 50: Güllüdere ve yakın çevresi.

6.2.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Güllüdere ile Tümentepe yerleşimlerinin birbirlerine olan yakın konumlarından dolayı aynı coğrafi özelliklere sahip olmaları nedeniyle genel bilgilere tekrar olmaması açısından bu bölümde yer verilmemiştir⁷⁴.

Resim 51: Güllüdere ve yakın çevresi 1:25.000 lik haritası.

Güllüdere düz yerleşimi ve nekropol alanı; Erzurum İli, Aşkale İlçesinin 7 km güneydoğusundaki Güllüdere Köyü'nün, 500 m kuzeybatısında, Kızıldağ'ın ovaya iniş yaptığı kuzey eteğinde, ovaya hâkim bir alanda, doğal bir teras üzerinde yer almaktadır. Bu teras batıdaki en yüksek yeri olan 1806 m rakımdan, doğuda 1975 m rakımlı dereye doğru hafif bir eğim yapmaktadır. Yerleşim yaklaşık 300 x 200 m boyutlarında bir alanı

⁷⁴ Genel bilgiler için bkz. Bölüm 6.2.1.

kapsamaktadır. Alanın batısında Pırtın ayları, güneyinde modern Güllüdere Köyü, kuzeyinde batıdan gelerek Kandilliye doğru giden antik yol doğusunda Güllüdere dere yatağı ve Karadağ Tepesi yer almaktadır.

Güllüdere Yerleşimi Nekropolü'nn kuzeybatısında M.Ö. 3. ve 2. bine ait Aş kale Hyė⁷⁵ yer alırken, batısında BTC HPBH 2002 yılı yüzey araştırmasında tescil edilen Mağaratepe Yerleşimi ve Tümentepe Yerleşim alanı yer almaktadır. Güllüdere'nin güneyinde ise, Güllüdere Köyü'nün güneydoğusunda yer alan ve Aş kale Boğazı da dahil olmak üzere oldukça geniş alana egemen bir konuma sahip, Urartu ve Bizans dönemlerinde kullanılmış olduğu düşünülen Pırtın Kalesi ⁷⁶ bulunmaktadır.

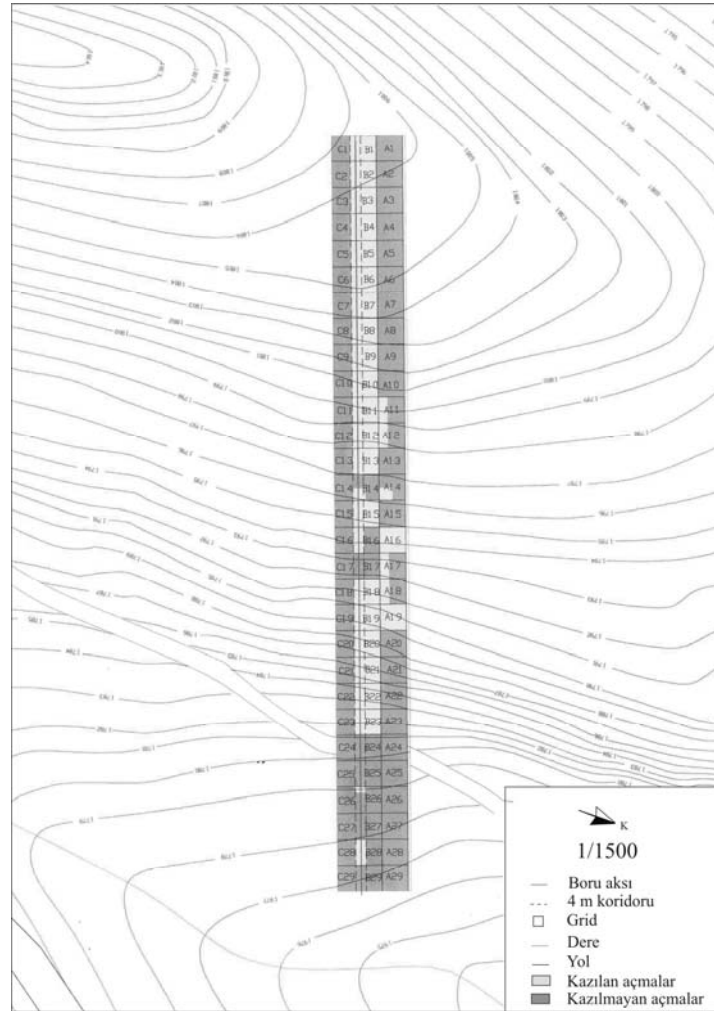
Resim 52: Güllüdere köyünün güneyinden kazı alanı ve Aş kale Ovası.

⁷⁵ Koçhan ve diğ. 2005: 6.

⁷⁶ Başgelen, 1987: 18, Res.8; Koçhan ve diğ. 2005: 10.

6.2.2 Kazı Çalışmaları

2002 yılında Gazi Üniversitesi Arkeolojik Miras Yönetim ve Yürütme Ünitesi tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında tespit edilen⁷⁷ Güllüdere yerleşimi ve mezarlık alanında kurtarma kazıları, Prof. Dr. Hakkı ACUN'un bilimsel sorumluluğu altında GÜ-ARÇED'in oluşturduğu kazı ekibi ile 02 Temmuz–25 Ekim 2003 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Resim 53: Güllüdere topografik haritası ve kazı gridi.

⁷⁷ Söz konusu yüzey araştırmalarının bilimsel sonuçları GÜ-ARÇED tarafından yayına hazırlanmaktadır.

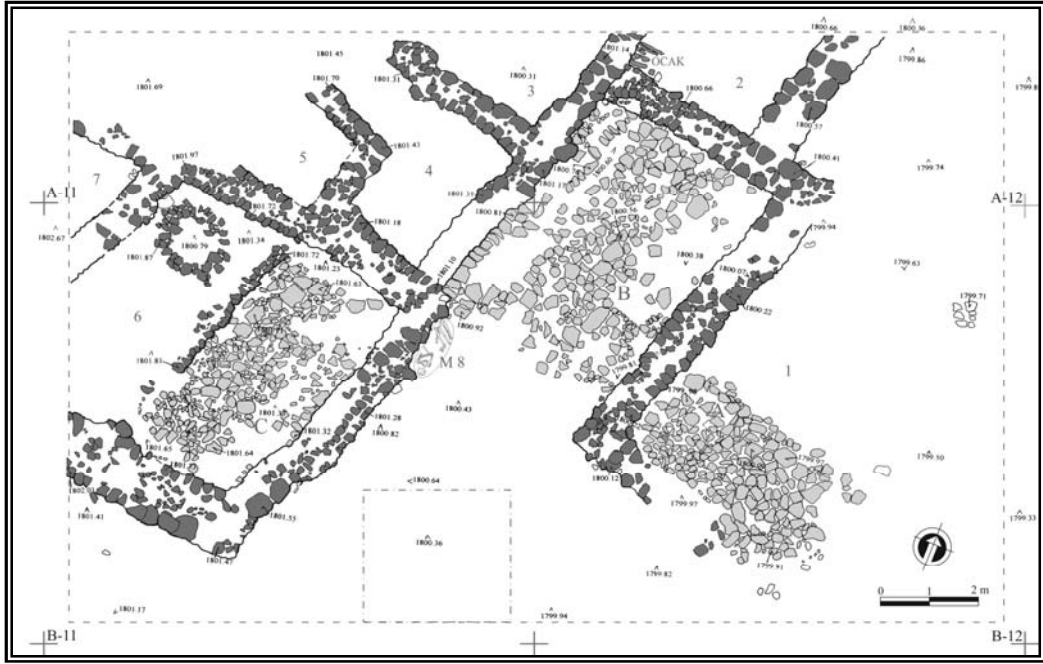
Kurtarma kazısı çalışmaları, yüzey araştırması ile tespit edilen, yaklaşık 510 x 775 m'lik arkeolojik hassasiyete sahip Güllüdere yamaç yerleşmesinin üzerinde, 28 x 280 m uzunluğundaki boru hattı koridoru içerisinde 3 ayrı bölümde sürdürülmüştür. A, B, C olarak adlandırılan bu bölümlerden, A bölümlerindeki açmalar 10 x 10 m, B bölümündeki açmalar 10 x 10 m ve C bölümündeki açmalar 8 x 10 m olarak gridlenmiştir. Güllüdere'de 10 x 10 m'lik 25 adet, 4x10 m'lik 4 adet olmak üzere toplam 29 açmada çalışılmıştır. Ayrıca arkeolojik alanın doğu sınırını belirlemek için yapılan çalışmalarda 4 x 2 m'lik B-26 ve 4 x 10 m'lik B-28 sondajları açılmıştır.

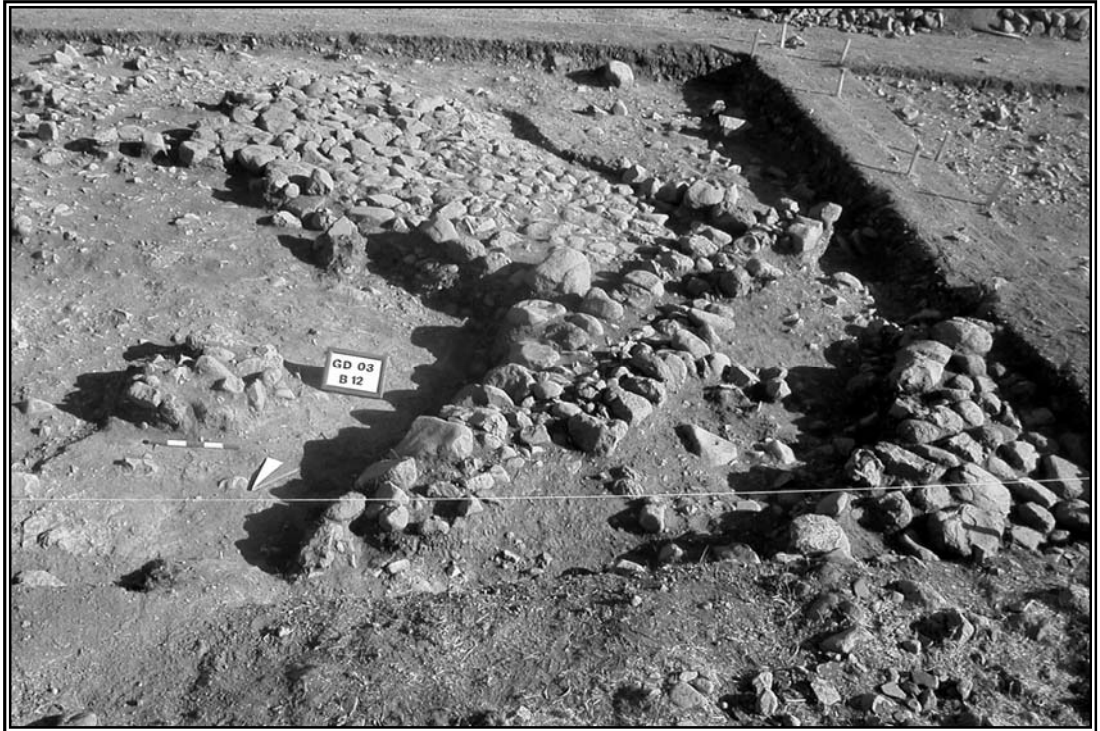
Resim 54: Karadağ Tepe'den Güllüdere kazı alanına bakış.

B-1 ve B-2 açmalarında gerçekleştirilen çalışmalar, Güllüdere arkeolojik alanının en batıda kalan sınırını belirlemiştir.

Güllüdere’de yürütülen kazı çalışmalarında A-B/11-12 açmalarına yayılmış Geç Demir Çağı’na ait çeşitli mekân ve avlulardan oluşan büyük bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Buradaki yapılar kuzeydoğu-güneybatı yönünde yumuşak bir eğimle inen arazinin yapısına uygun olarak, aynı yönde inşa edilmişlerdir. Yapıların inşasında kullanılan malzeme çevreden rahatlıkla sağlanabilecek olan çeşitli boyutlardaki dere taşlarıdır. Ortaya çıkartılan mekânlardan 3 tanesinin tabanları, duvarlarda kullanılan dere taşlarına nazaran daha yassı dere taşları ile kaplanmış. Taş döşeli bu mekânlar A, B ve C mekânları olarak adlandırılmıştır. Bu mekânların tabanlarının taş döşemeli olması bu mekânların üstleri açık avlu veya önleri açık revak şeklinde kullanılmış olabilecekleri izlenimini vermektedir. A mekânı 1 nolu mekân olarak adlandırılan bölümle alakalıdır. Ancak 1 nolu mekânın duvarları batıdaki tek duvar haricinde tamamen yok olmuştur. Bu nedenle A mekânına bağlanan mekân veya mekânların boyutları ve sayısı hakkında bir fikir elde edilememiştir. B mekânın kuzeybatısında bu mekânla bağlantılı olduğunu düşünülen 2, 3, 4 ve 5 nolu mekânlar yer almaktadır. C mekânı batısında ise 6 nolu mekân yer almaktadır. 6 nolu mekânın arkasında 7 nolu ikinci bir mekânın varlığı tespit edilmiştir. Bu yapı kompleksi, alanın üzerindeki yoğun tarım faaliyetleri ve erozyon gibi etkenlerle büyük tahribata uğramıştır.

Resim 55: Güllüdere A-B/11-12 açmaları Demir Çağı yapı kompleksi mimari çizimi.

Resim 56: B-12 açması taş döşeli A mekanı ve duvarlar.

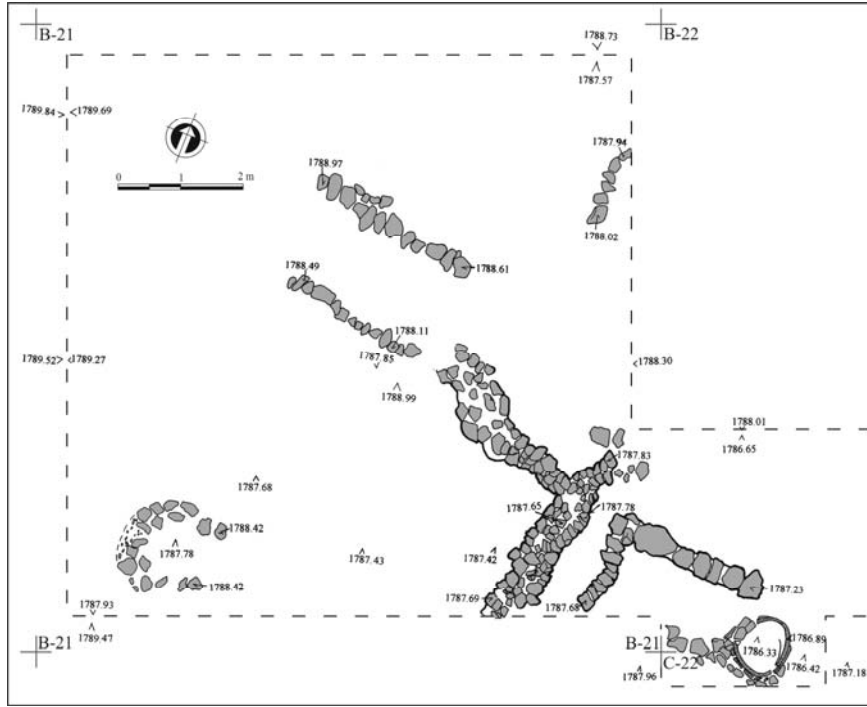
Buradaki yapılardan ele geçen Demir Çağına ait çok sayıdaki pişmiş toprak kap parçalarının, günlük kullanıma yönelik pişirme, servis ve depolama kaplarından oluşması ve 2 nolu mekânda yer alan ocak bu mekânların Demir Çağı'nda ikamet etme amaçlı yapılmış olduklarını göstermektedir.

Güllüdere kazısında bulunan bir diğer yapı A-19 açmasında yer almaktadır ve yapının sadece iki mekana ait tek sıra temelleri ortaya çıkarılabilmektedir. A-19 açmasında ve mekanlar içinden çıkarılan çanak çömlek parçalarının tamamına yakın kısmı Demir Çağı'na aittir. bu nedenle bu yapı da seramiklerle aynı döneme ait olmalıdır.

Güllüdere kurtarma kazısında B-6, B-8, B-11, A-17, B-17 ve B-20 açmalarında Demir Çağı'na tarihlenen 2'si çömlek mezar, 8'i basit toprak mezar olmak üzere toplam 10 mezar açığa çıkarılmıştır. Kazı çalışmalarının sınırlı kalması sebebi ile Demir Çağı mezarlığının ne kadar bir alana yayıldığını saptamak mümkün olamamıştır. Ancak ortaya çıkarılan gömüler, mezarlık alanının ve yerleşim alanının kuzey-güney istikametinde genişlemekte olduğunu göstermektedir.

Güllüdere Geç Demir Çağı mezarlarının yönlerinde kuzey-güney doğrultusunu temel alan bir yönün tercih edildiği görülmektedir. Ancak mezarların içinde yer alan iskeletlerin yatırılış yönlerinde böyle bir bütünlükten söz etmek mümkün değildir. Ortaya çıkarılan on mezardan sadece üçünde iskeletler dışında buluntuya rastlanmıştır ve bunlar da ölü hediyesi olmasından çok kişilerin zati eşyaları niteliğindedir. Güllüdere'de saptanan Geç Demir Çağı mezarları yerleşim alanıyla çok yakın hatta içe içe bir konumdadır. Tespit edilen bu 10 Demir Çağı mezarı, iki farklı gömü tarzının uygulandığını göstermiştir. Bunlar küp veya çömlek içine yapılan gömüler ile basit toprak gömü tarzında yapılmış mezarlardır.

Güllüdere'de Geç Demir Çağı yerleşimi ve mezarlarından ayrı olarak Ortaçağ'a tarihlenen mimari buluntular ve mezarlar da ortaya çıkarılmıştır.

Resim 57: B-21, B-22 ve C-22 açmaları Ortaçağ yapılarına ait duvarlar ve tandırın mimari çizimi.

Ortaçağ'a tarihlenen en önemli mimari kalıntılar B-19, B-21, B-22 ve C-22 açmalarında açığa çıkarılan taş temelli yapılara ait duvar kalıntılarıdır. Korunan kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla yapı dikdörtgen formludur ve daha küçük duvarlarla yine yaklaşık 2 m genişliğinde dar dikdörtgen planlı odalara bölünmüştür. Yerleşimin genel coğrafi yapısına uyumlu bir şekilde yamacın eğimine uygun olarak düzenlenen yapının alt duvarlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapının doğu kesiminde C-22 açmasında yuvarlak formda bir taş sırası içerisine yerleştirilmiş tandır (ocak) açığa çıkarılmıştır. Yapının doğu kesiminde köşe yapan ve en iyi korunmuş kısmına eklenmiş olduğu anlaşılan bu ocak, mekânın hayvansal aktivitelerden daha çok yaşam alanı olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Ortaçağ'a ait yapılarda gerek mimarinin basit plan özellikleri göstermesi, gerekse eğreti plan özelliklerinin yanı sıra taş ve toprak

malzemenin kullanılmış olması burasının bir Ortaçağ köy yerleşmesine ait olduğunu göstermektedir.

Güllüdere’de B-6 açmasından 13, B-7 açmasından 18, B-8 açmasından 1, A-19 açmasından 1 ve B-20 açmasından 1 adet olmak üzere toplam 34 adet Ortaçağ mezarları ortaya çıkartılmıştır. Yapıların güneybatısında yer alan bu mezarlar buradaki köy yerleşmesinin sakinlerine ait olmalıdır. Ortaçağ mezarlarının hepsi basit toprak mezar tipinde, batı-doğu yönlü, taş desteklidir. Ortaçağ mezarlarının çoğunun üzerinde ahşap kalıntılarına ve bazılarında da yassı plaka taşlara rastlanmıştır. İki farklı döneme ait mezarlar arasında seviye farklarının bulunmaması alanın her iki dönemde de ektramural bir mezarlık alanı olarak kullanıldığını göstermektedir.

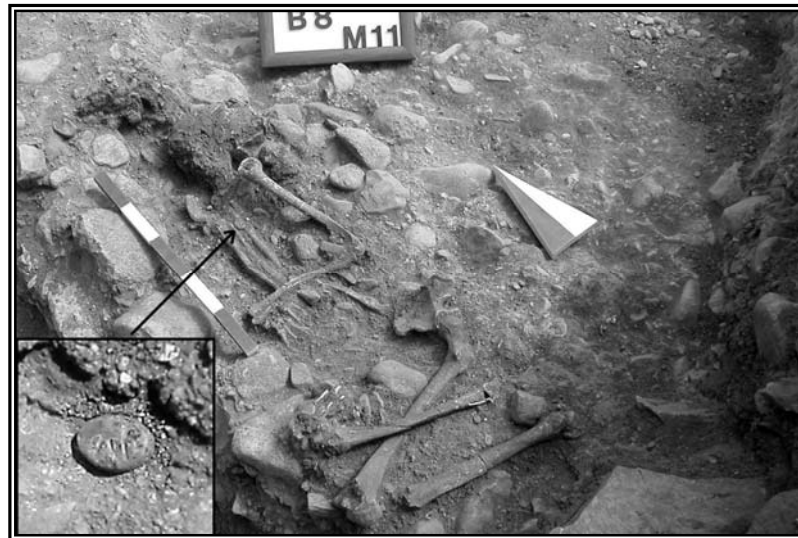
A-19 açmasında az miktarda görülen Ortaçağ çanak çömleği Ortaçağ yapılarına ait taş temellerin bulunduğu B-19 açmasında hakim konuma geçmiştir. B-20, B-21 ve B-22 açmalarında da benzer Ortaçağ çanak çömleği devam etmiştir.

Dere alüvyonlarının düzleştirdiği kesim de yer alan B-28 sondajının, Güllüdere arkeolojik alanının doğu sınırını oluşturduğu anlaşılmıştır.

6.2.3 Taş Buluntular

Güllüdere kazısından ele geçen buluntular mezar ve kültür toprağı içinden toplanmıştır. Ele geçen 11 adet taş buluntudan 3 tanesi Geç Demir Çağı'na 8 tanesi ise Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Geç Demir Çağı'na ait taş eserler arasında bir damga mühür, bir ağırşak bir de perdah taşı bulunmaktadır. Damga mühür B-8 açmasında 70 cm derinlikte ve 1804.01 kodunda ele geçmiştir. M 11 olarak adlandırılan mezardaki iskeletin göğüs kısmına yakın yerde insitu olarak bulunmuştur. Yeşilimsi siyah renkte sert bir taştan (steatit ?) yapılmıştır. Düzeltilmiş ön yüzüne kazıma tekniğı ile stilize edilmiş, hareketli bir at figürü işlenmiştir. Mührün arka yüzü dışbükey bombelidir. Yatay ip deliklidir, bu delikten bir ip geçirilerek boyuna asılarak kullanılmış olmalıdır. Taş ağırşak A-12 açmasındaki 2 nolu mekan içinden ele geçmiştir. Kırmızı renkli bir taştan yapılmış olan ağırşağın yatay kesiti yuvarlak, dikey kesiti ise yarım küreseldir. Perdah taşı da A-12 açmasındaki 2 nolu mekan içinden ele geçmiştir. Yarım hilal formundaki perdah taşının kesiti kareye yakındır. Bir ucu yuvarlatılarak kalın bırakılmış diğer ucu sivriltilmiştir. Perdah taşının sivri ucu kırıktır.

Resim 58: B-8 açması, M 11 mezarı ve insitu kolye mühür.

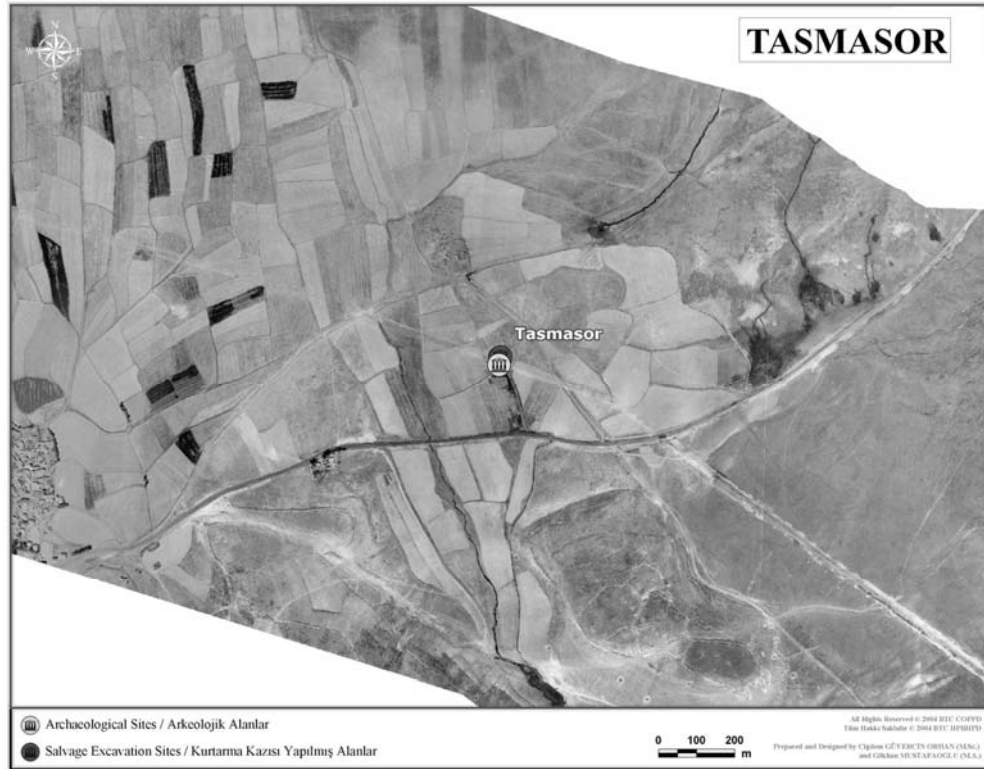
Ortaçağ taş buluntuların hepsi mezar taşıdır. A-19 açmasında, daha önceki tarım faaliyetleri sonucunda tarla taşlarının temizlenmesi esnasında toplanmış olan, mezar taşları toplu halde bulunmuştur. Bulunan mezar taşlarının hepsinin üzerinde haç motifi bulunmaktadır. Haç motiflerinden ikisi basit haç, dördü malta haçı, biri uçları yonca yaprağı biçimli Ortodoks haçı ve bir diğeri ise üst kolunda bir haç motifi daha içeren haçtır. Haç motiflerinden basit haç biçimindeki iki motif kazıma tekniği ile diğer 6 motif ise zeminin çökeltilerek yontulması suretiyle haç motifinin kabartma halinde ortaya çıkartılması yoluyla işlenmiştir.

Resim 59: A-19 açması, haç motifli mezar taşları.

6.3 Tasmazor

Tasmazor, Erzurum'un 7 km kuzeydoğusunda, Merkez İlçe'ye bağlı Çayırtepe (Müdürge) Köyü'nün yaklaşık 1,5 km doğusunda, Pasinler'i Ilıca'ya bağlayan Erzurum Çevre Yolu'nun yaklaşık 2 km kuzeyinde, Erzurum'u Dumlulu ve Oltu'ya bağlayan karayolunun ise yaklaşık 3.5 km doğusunda yer almaktadır.

Resim 60: Tasmazor ve çevresi.

6.3.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Tasmasor, Kuzeydoğu Anadolu'nun en büyük ovası olan Erzurum Ovası'nın doğu kesimini oluşturan Dumlu Ovası'nın en doğu ucunda bulunmaktadır. Aşkale Ovası, Ilıca Ovası ve Dumlu Ovası'nın oluşturduğu bu büyük ova kuzeyde Gavur Dağları silsilesi içindeki Dumlu Tepe, güneyde Eğerli Dağ, batıda Turnagöl Dağı, doğuda ise Kargapazarı Dağları ve Palandöken Dağı ile çevrelenmektedir⁷⁸. Fırat'ın iki büyük kolundan biri olan Karasu, bu büyük ovanın kuzeydoğusundaki Kargapazarı Dağları içindeki Karaçağıl Dağı'ndan doğmakta ve Tasmasor'un kuzey kesiminden batıya doğru akmaktadır.

Yaklaşık 520 km²'lik bir alanı kaplayan Erzurum Ovası'nın taban seviyesinin çok düşük olması nedeniyle Karasu Nehri ovada yer yer bataklık ve sazlıkların oluşmasına neden olmuştur. Ovanın en doğusundaki bataklığı ise Tasmasor'un yaklaşık 2 km kuzeyindeki Büyük Müdürge Bataklığı⁷⁹ oluşturmaktadır. Söz konusu bataklığın güneyinde, Tasmasor'un yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda Tasmasor Çermiği olarak bilinen bir soğuk çermik mevcuttur. Palandöken Dağı'nın kuzeydoğu ve Kargapazarı Dağları'nın güney kesimini oluşturan Deveboynu sırtlarından doğan Çayırtepe Deresi, ovaya inen alçak teras üzerinde iki kola ayrılmakta ve doğu kolu Tasmasor Deresi olarak anılmaktadır. Bu dere Tasmasor yerleşim alanının batısını sınırlandırmaktadır.

⁷⁸ Sözer 1970: 7.

⁷⁹ Sözer 1970: 21.

Resim 61: Tasmador'un kuzeyindeki Büyük Müdürge Bataklyđı.

Kuzeyi ve kuzeybatısı Oltu Ovası'na açılan Tasmador, yakın çevresi alüvyonlarla kaplı olmakla beraber, doğu ve güneyindeki andezit, bazalt örtüleri ve Neojen volkanik tepelerin yamaçlarına oldukça yakın bir konuma sahiptir. Kargapazarı Dağları'nın ovaya bakan yamaçlarında ortalama 3-4 km genişliğinde bir şerit halinde dağın eteğini çevreleyen volkanik ara tabakalı  st Miosen tortul taşları bulunmaktadır. Marn ve killerden meydana gelmiş olan bu tortul taşların beyaz renkli bir görünüşe sahip olduğu ve aralarında yer yer t flere rastlandığı bilinmektedir⁸⁰. Tasmador merkez kazı alanını oluşturan tepe de esasen söz konusu volkanik tüf ve aglomeranın⁸¹ (volkanik breş) henüz alüvyonla kapanmamış bir çıkıntısından oluşmuştur.

Tasmador'un hemen doğusundaki, Deveboynu volkanik eşiğinin (1950 m) de içinde olduğu Kargapazarı Dağları'nın güney etekleri Erzurum

⁸⁰ S r 1964: 24.

⁸¹ Sözer 1970: 9.

Ovası ile Pasinler Ovası'nı birbirinden ayırmaktadır. Her iki ova birbirine Deveboynu Geçidi ile bağlanmaktadır.

Resim 62: Tasmasor ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı.

Günümüzde Erzurum Ovası Doğu Anadolu'nun en soğuk bölümü üzerinde bulunmaktadır⁸². Yılın yarısından daha uzun süren kış mevsimi bu bölgede genellikle Nisan ortalarına kadar devam eder. Çok kısa süren yaz mevsiminin oldukça sıcak geçmesi ise Erzurum Ovası'nın "şiddetli karasal" bir iklim⁸³ özelliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Erzurum Ovası ve çevresinde alüvyal topraklar üzerinde farklı bitki türleri yetiştirilebilmektedir. Bölgenin alüvyal toprakları dışındaki alanlar, uzun ve kısa çayır otlarının meydana getirdiği kestane renkli step toprakları ile kaplıdır. Bölge, orman alt sınırının hemen altında kaldığı için ova ve yakın çevresinde günümüzde ormanlık alanlar mevcut değildir. Günümüzde, kavak,

⁸² Sözer 1970: 11.

⁸³ Tarkan 1974: 11.

söğüt, yabani iğde ve alıç gibi ağaçlar ve çalılıklar az olarak görülmektedir⁸⁴. Alüvyal ova toprağının tarım bitkileri arasında ise buğday, arpa ve çavdar (% 92) önemlidir. Erzurum Ovası ve yakın çevresinin esas geçim kaynağını tarım oluşturmakta, hayvancılık ise ikinci sırada gelmektedir⁸⁵.

Resim 63: Önde hayvan sürüleri ve arkada Müdürge Köyü.

Tasmasor'un içinde bulunduğu daha dar coğrafyanın bitki örtüsü açısından, Müdürge bataklığının tuzlu-alkali toprak yapısının ön planda olduğu görülür⁸⁶. Bu bataklık çevresinde yetişen sazlar ve kamışlar bir taraftan ördek, kaz v.b. av hayvanlarını barındırırken diğer taraftan kışın yakacak olarak kullanılır. Buna karşın bataklığın yaz aylarında bol sivrisineği ile sıtma hastalığına neden olan bir ortam yarattığı bildirilmektedir⁸⁷. Söz konusu yapı, bitkilerin yetişmesinde elverişsiz bir etkiye sahiptir. Ancak,

⁸⁴ Sözer 1970: 26-27.

⁸⁵ Saraçoğlu 1956: 319.

⁸⁶ Sözer 1970: 26.

⁸⁷ Saraçoğlu 1956: 318.

Tasmasor'un yakın çevresinde, bataklığın etkisinde uzak, nispeten yüksek seviyelerde sınırlı da olsa kuru tarım yapılabilen tarlalara rastlanmaktadır. Tasmasor mevkii günümüzde ayırtepe (Müdüрге) Köyü'nün tarım ve mera alanı olarak kullanılmaktadır.

Resim 64: Tasmasor çevresinin bitki örtüsü.

6.3.2 Kazı Çalışmaları

Adını esasen 20. yüzyıl başlarında terkedilmiş eski Tasmator⁸⁸ Köyü'nden alan Tasmator arkeolojik alanında BTC HPBHP Temel ve Detay Mühendislik Aşaması çalışmaları kapsamında, 2001 ve 2002 yıllarında ODTÜ-TAÇDAM ve Gazi Üniversitesi Arkeolojik Miras Yönetim ve Yürütme Ünitesi tarafından yüzey araştırmaları yapılmıştır⁸⁹. Kurtarma kazısı Y. Doç. Dr. Bora UYSAL'ın bilimsel sorumluluğu altında başlatılmış, Y. Doç. Dr. S. Yücel ŞENYURT'un bilimsel sorumluluğu altında devam ettirilerek 3 Temmuz–20 Kasım tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Resim 65: Tasmator hava fotoğrafı, topografik haritası ve karelaşı.

⁸⁸ Hewsen (2001: harita 169) Tasmator'u *T'asmator* (*Tasmosur*) şeklinde vermektedir. Aynı köy Abbot'un 1837 yılında yaptığı seyahatnamede (1842: 207) *Tasmaczor* olarak zikredilmektedir.

⁸⁹ Adı geçen kurumlar, söz konusu yüzey araştırmalarının bilimsel sonuçlarının yayın çalışmalarını halen sürdürmektedir.

GÜ-ARÇED tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen ayrıntılı yüzey araştırması sonucuna göre yaklaşık 600 x 1000 m boyutlarında oldukça geniş bir alana yayıldığı anlaşılan Tasmator arkeolojik alanının, A ve B alanları olmak üzere iki ayrı bütünlük sergilediği görülmüştür. Alanın güneydoğu kesiminde yer alan Tasmator A Alanı'nı, Erzurum Ovası seviyesinden yaklaşık 10-12 m yüksekliğe sahip kireçtaşı alçak terası üzerindeki, 35 x 40 x 2 m boyutlarındaki küçük tepe ve çevresi oluşturmaktadır. B Alanı ise, yaklaşık 250 m kuzeybatıdaki, eski Tasmator Köyü harabeleri ve çevresini içine almaktadır. Kurtarma kazıları Tasmator A Alanı içerisinde 650 x 28 m'lik koridorda gerçekleştirilmiştir. Tasmator B Alanı boru hattı inşaat faaliyetlerinin yaratacağı olumsuz etkilerden tümüyle uzak olduğu için burada herhangi bir kazı çalışması yapılmamıştır.

Kurtarma kazıları öncesinde, jeofizik, jeodezi ve karelej çalışmaları tamamlanmıştır. Kazı alanını sınırlayan 28 m koridoru kuzey-güney yönde, A, B, C, harfleriyle, doğu-batı yönde ise 1-50 rakamları ile temsil edilen 10 x 10 m'lik karelere ayrılmıştır. Ancak, C sırasındaki karelerin sadece 10 x 8 m'lik kısmı inşaat çalışmalarından etkileneceği için arkeolojik kazı çalışmaları da bu açmaların 10 x 8 m'lik kısmında yürütülebilmektedir. Gerek jeofizik verilerinin sonuçlarını test etmek, gerekse ihtiyaç duyulan diğer alanlara yönelik olarak Tasmator'da, çeşitli boyutlarda (1 x 1, 3 x 2, 5 x 2 ve 9 x 5 m) toplam 15 ayrı sondaj çalışması yapılmıştır.

Tasmator A Alanı'nda gerçekleştirilen kurtarma kazıları sonucunda açığa çıkarılan bulgular, üç ayrı arkeolojik bütünlüğün yoğunlaştığı farklı alanların mevcut olduğunu göstermiştir. Bu alanlar, Doğu Kazı Alanı, Merkez Kazı Alanı ve Batı Kazı Alanı olarak isimlendirilmiştir.

Tasmator'daki yaklaşık 2 m'lik yükseltinin doğu kesiminde yapılan kazı ve sondaj çalışmaları Doğu Kazı Alanı bütünlüğü içerisinde değerlendirilmiştir. A-B/39-43 açmalarında düzenli bir mimari plan veren, taş temelleri ve kısmen taş döşemeleri korunmuş, Ortaçağ'a ait bir yapı

kompleksi açığa çıkarılmıştır. Bu kompleks, dikdörtgen planlı uzun bir yapı ile doğu kesiminde, yapıyla bağlantılı olan kare görünümlü bir mekandan ibarettir. Yapılan çalışmalarda söz konusu Ortaçağ yapı kompleksinin güney kesiminde başka herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Bu alanda, Ortaçağ yapı kompleksinin altında, biri A-40 açmasında, basit toprak mezar (M-66), diğeri A-39 açmasında, pithos mezar (M-80) olmak üzere Demir Çağı'na ait iki mezar açığa çıkarılmıştır. Doğu Kazı Alanı'nda başka herhangi bir mezara rastlanmamıştır. Söz konusu mezarlar Tasmator Merkez (Tepe) Kazı Alanı'nın doğu kesiminde daha çok rastlanan Demir Çağı mezarlarının oluşturduğu gruba ait olmalıdır.

Resim 66: Doğu Kazı Alanı ve Sondaj 3.

Tasmator'da, yüzey araştırmalarında A Alanı olarak anılan ve arkeolojik açıdan hassas tüm alanın güneydoğu kesiminde yer alan, 100 x 80 x 2 m boyutlarındaki hafif tepelik alan Merkez (Tepe) Kazı Alanı'nı oluşturmaktadır. Merkez (Tepe) Kazı Alanı'nda, A-32–A-37, B-30–B-38 ve C-31–C-38 açmaları olmak üzere toplam 23 açmada kazı çalışmaları

sürdürülmüştür. Bu çalışmalarda, tepe üzerinde, batı kesimde sadece 25-30 cm, doğu kesimde ise ancak 60-70 cm'ye ulaşan bir kültür dolgusunun varlığı tespit edilmiştir. Böylece, önceleri oldukça küçük ve yayvan bir höyük olduğu sanılan bu tepeliğin esasen volkanik bir tüf üzerine kurulmuş bir Demir Çağı yerleşimi ile yakın döneme ait bir mezarlığı barındırdığı anlaşılmıştır. Tasmazor Merkez (Tepe) Kazı Alanı'nı oluşturan tepelik alanının hemen hemen tümü yakın döneme ait bir mezarlıkla kaplıdır. Açığa çıkarılan mezarlar, özellikle yatırılış yönleri ve ellerin bel üzerinde kavuşturulması itibariyle Hristiyan ölü gömme geleneklerini yansıtmaktadır.

Resim 67: Merkez Kazı Alanı'nın doğu kesiminden genel bir görünüm.

Tepenin özellikle doğu kesiminde, yakın dönem mezarlığı tarafından aşırı ölçüde tahrip edilmiş, yer yer sadece taş temelleri ve taş döşeme kalıntıları korunabilmiş mimari kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Korunan kısımlarından anlaşılabildiği kadarıyla bu kesimde üç ayrı yapı kompleksinin varlığı söz konusudur. Bunlardan ilki, taş temelleri nispeten daha fazla korunmuş olan A Yapısı, ikincisi, taş temelleri daha az korunmuş olan B

Yapısı, üçüncüsü ise, taş temelleri ve taş döşemesi oldukça az korunmuş C Yapısı'dır.

Demir Çağı'na ait yapı kalıntılarının iç ve daha çok dış kısımlarında volkanik tuf içerisine oyulmuş çok sayıda irili ufaklı depo veya çöp çukurları açığa çıkarılmıştır. Çapları 40 cm ile 1.20 m arasında olan bu çukurların derinlikleri ise 40 cm ile 3.80 m arasında değişmektedir. Geç Demir Çağı'nda benzer şekilde derin depo çukurlarına Van-Karagündüz Höyüğü kazılarında da rastlanmıştır⁹⁰.

Merkez (Tepe) Kazı Alanı'nda sürdürülen çalışmalarda Demir Çağı'na ait mezarlara da rastlanmıştır. Basit toprak mezar ve küp mezar olmak üzere iki ayrı gömü türünü yansıtan bu mezarlardan bazıları üstteki Demir Çağı yapılarının taş temelleri altında yer almaktadır. Mimari ile mezarlar arasındaki bu uygunsuz durum söz konusu mezarların Demir Çağı'nın daha erken evresine ait olabileceğini göstermektedir. Geç dönem mezarlarının çok fazla tahribi nedeniyle mimari kalıntılar arasında bir evre ayrımı yapmak güç olsa da bazı mezarların sözü edilen konumları, en azından iki farklı evrenin varlığını ortaya koyması açısından önemlidir.

Tasmasor Merkez (Tepe) Kazı Alanı'nın batı kesimindeki, A-26, B-14, B-16, B-21, B-27, C-13, C-14, C-16, C-21 ve C-27 açmaları Batı Kazı Alanı'nı oluşturmaktadır. Batı Kazı Alanı'nı doğu kesiminde, Tasmasor tepesinin yaklaşık 30 m batısında, A-26, B-27 ve C-27 açmalarında bir su şebekesine ait pişmiş toprak künklerden oluşan tahliye boruları ve biri bazalt taştan, diğeri pişmiş toprak çömlekten yapılmış iki adet şebeke dağıtım mekanizması açığa çıkarılmıştır.

⁹⁰ Sevin ve diğ. 1999: 852.

Resim 68: Batı Kazı Alanı'nda Ortaçağ'a ait bir su şebekesi.

Batı Kazı Alanı'ndaki bir diğer mimari bulgu, düzenli taşlardan oluşan temel kalıntılarıdır. Bu kalıntıların ait olduğu yapıyı ortaya çıkarmak için B-20 ve B-21 açmalarında çalışmalar sürdürülmüştür. Bu açmalarda, güney kesimi aşırı tahribata uğramış olmakla beraber, kuzey kesimindeki kısmen korunmuş duvarlarının kalınlığı 2 m'ye ulaşan bir yapı (D Yapısı) açığa çıkarılmıştır. Ele geçen çanak çömlek buluntuları bu yapının Demir Çağı'na ait olduğunu göstermektedir.

Batı Kazı Alanı çalışmalarında ortaya çıkarılan en önemli mimari bütünlüğe sondaj çalışmaları sırasında rastlanmıştır. İyi korunmuş taş temelleri ve taş döşemesinin bir kısmı açığa çıkarılabilen yapı kompleksinin büyük kısmı esasen C-14 açmasında olmakla beraber, yapının batıya doğru geliştiğinin anlaşılması üzerine kazı çalışmaları C-13 açmasına da genişletilmiştir. Her üç açmaya da yayılan ve çanak çömlek bulguları doğrultusunda Demir Çağı'na ait olduğu anlaşılan bu yapı E Yapısı olarak isimlendirilmiştir.

Yapılan test çalışmaları Tasmator arkeolojik alanının 28 m koridorunun bu kesiminde E Yapısı'nın batısına geçmediğini göstermiştir.

Açığa çıkarılan arkeolojik bulgular, Tasmator'un Orta Demir Çağı'ndan itibaren yerleşilmeye başladığını göstermiştir. Yaklaşık 2 m yüksekliğindeki tepe üzerinde Demir Çağı'na ait en az iki evreli bir yerleşim, bu döneme ait mezarlar ve yakın çağa ait bir mezarlık açığa çıkarılmış olsa da burada gerçek bir höyükleşmeden söz etmek mümkün değildir. Bunun yerine, Demir Çağı'nda biraz daha yüksek olan tepe kesimindeki yerleşimin, daha alt kesimde, batıya doğru tek katman şeklinde geniş bir alana yayılan bir düz yerleşme şeklinde devam ettiği anlaşılmıştır.

Tasmator A arkeolojik alanında teknik zorunluluklardan dolayı boru hattı güzergâhı değiştirilememiştir. Arkeolojik kazı sonrasında güzergâh değişikliği yapılamamasına bağlı olarak, ortaya çıkarılan mimari kalıntıları boru hattı inşaat çalışmalarının tahribatından korumak için söz konusu toprak geri doldurularak alan eski haline dönüştürülmüştür. Ayrıca, toprak depolama alanları üzerinde herhangi bir iş makinesinin geçmesine müsaade edilmeyerek toprak altında bulunan arkeolojik dokunun zarar görmesi engellenmiştir.

6.3.3 Taş ve Kemik Buluntular

Tasmasor yerleşiminde küçük buluntular içinde en yoğun grubu taş ve kemik buluntular oluşturmaktadır. BTC HPBH arkeolojik kurtarma kazıları projesi kapsamında 57 adet taş ve kemik buluntuyla en çok buluntu veren merkez olmuştur. Proje kapsamındaki merkezlerin, Tasmasor hariç, hiçbirinden dış ya da deniz kabuğu buluntu ele geçmemiştir.

Tasmasor'dan 1 adet deniz kabuğu (Kat. No 1) ele geçmiştir. Deniz kabuğunun içinde 25 mm çapında aşırı korozyona uğramış demir bir halka yer almaktadır. Deniz kabuğu, içine demir halka yerleştirilerek boncuk şeklinde kullanılmış olmalıdır.

Tasmasor'da ele geçen ilginç buluntuların başında gelen işlenmiş dişin (Kat. No 2) tam olarak ne olduğunu söylemek mümkün değildir. Hangi hayvana ait olduğunu bilemediğimiz 28 mm uzunluğundaki dişin üst kısmı yarım halka şeklinde oyularak biçimlendirilmiştir. Diş üst kısmı üstten 4,3 mm aşağıda başlayan 4,9 mm genişliğinde ve 3,8 mm derinliğindeki oyukla bir hayvan başı şeklinde öne doğru çıkmıştır. Üst tarafta ileri doğru çıkan kısmın gagayı andırması ve belki de dişin yapısından kaynaklanan gaga formunun başladığı yerdeki yuvarlak izin göze benzemesi bende bu kısmın, yırtıcı bir kuş başı şeklinde betimlenmiş olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Ancak bu boğum ip dolayarak objeyi boyna asmak için de yapılmış olabilir.

Tasmasor kazısından toplam 16 adet kemik buluntu ele geçmiştir. 1 işlenmiş kemik obje, 2 adet perdah aleti, 1 bız, 1 makara ve 11 adet pendentif Tasmasor kemik buluntu grubunu oluşturur.

İlginç buluntular arasındaki üzeri geometrik bezemeli kemik obje (Kat. No 174) kırık olarak ele geçmiştir. Objenin üst kısmında tam korunmuş

dıştağının çapı 6 mm, içteğinin çapı 3,5 mm olan iç içe halkadan oluşan geometrik motif yer almaktadır. Paralelinde çok az kısmı korunmuş başka bir halka daha vardır. Bu iki halkanın 4 mm altında, 3 mm aralıklı iki sıra yatay bant bulunmaktadır. Objenin orta kısmında aynı geometrik desen yinelenmiştir. En altta da yine 3 mm aralıklı daha az korunmuş iki yatay bant daha bulunmaktadır. Bezemeler kazıma tekniğı ile işlenmiştir. Yüzeyi perdahlı olan bu objenin bezeme açısından benzerlik gösteren yine Demir Çağı'na ait bir diğör örneğı de Tetikom Höyük'te bulunmuştur⁹¹.

Ele geçen kemik objelerden bir tanesi (Kat. No 172) defne yaprağı biçimindedir ve tüm yüzeyi perdahlanmıştır. Alt yüzeyi oldukça aşınmış olan obje perdahlama işinde kullanılmış olabilir.

Bız (Kat. No 6) Tepe yerleşiminden ele geçmiştir. İkiye bölünerek inceltelen bızın 2 mm kalınlığındaki ucu oldukça muntazam olarak sivriltilmiştir. Üst kısmı kırık olarak ele geçen bızın tüm yüzeyi perdahlanmıştır. Diğör bız (Kat. No 7) kırık olarak ele geçmiştir. Yüzeyi parlak bir madde ile kaplanmıştır. Her iki ucu da kırıktır. Altta doğru gittikçe daraldığı anlaşılan ucu ile bız olarak kullanılmış olmalıdır.

Bir diğör ilginç buluntu ise kemik makaradır (Kat. No 9). Silindirik formlu ip makarası iki uçtan oyularak şekillendirilmiştir. Üst başı yarım daire, alt başı kesik daire formundaki makaranın tüm yüzeyi perdahlanmıştır.

Kemik pendentifler, Tasmasor kemik buluntuları içindeki en yoğun grubu oluşturmaktadır. Pendentiflerden bir tanesinin (Kat. No 12) üzeri perdahlı olmasına karşın üzerinde herhangi bir delik bulunmamaktadır. Sırt kısmında 6 adet yatay çizgi yer almaktadır. Yapım sırasında yarım bırakılmış ya da başka bir amaçla kullanılmış olan objenin yani deliksiz kemik

⁹¹ Bkz. Katalog No. 173.

pandantifin bir benzeri de Büyükardıç yerleşiminden ele geçmiştir ⁹². Üst kısmında profilden tek deliği olan (Kat. No 15) bir pandantif, üst kısımda önden arkaya doğru delinmiş tek deliği bulunan (Kat. No 16–19) dört pandantif, orta kısımda önden arkaya doğru delinmiş tek deliği bulunan (Kat. No 20) bir pandantif ve üst ve alt kısımda profilden iki adet deliği bulunan (Kat. No 21-24) dört pandantif daha mevcuttur. Pandantiflerin 3 tanesi (Kat. No 10-11,15) haricinde hepsi perdahlıdır.

Tasmasor taş buluntuları içinde 1 pandantif, 18 boncuk, 3 ağırşak, 1 ağırlık, 1 damga mühür, 1 yüzük taşı, 1 perdah taşı, 2 taş obje, 8 ezgi taşı, 2 öğütme taşı ve 2 mezar taşı olmak üzere toplam 41 adet buluntu yer almaktadır.

Taş pandantif olarak tek örnek (Kat. No 75) ele geçmiştir. Pandantif bej renkli bir taştan yapılmıştır. Damla biçimindeki pandantif oldukça düzgün işlenmiştir. Üzerinde perdah ya da herhangi bir boya, bezeme görülmemektedir.

Taş boncuklar sayıca oldukça fazladır. 18 örnekle temsil edilen bu grup mezar buluntularından oluşmaktadır. 13 tanesi M 131 pithos mezarı, 2 tanesi M 8 ve 4 tanesi de M 66 basit toprak mezarlarından bulunmuştur. Mezarlardan taş boncukların yanı sıra çok sayıda cam ve frit boncuk da ele geçmiştir. M 131 mezarından ele geçen 13 boncuk (Kat. No 84–85, 89–103, 105–106) çeşitli boy ve renklerde. Genelde gri tonlu taşlar ağırlıklı olmakla birlikte beyaz, sarı ve mavi tonları da görülmektedir. Boncukların gövde çapları 0,9-12,5 mm arasında değişse de çoğunluğunun gövde çapı 4,5-5 mm'dir. Yuvarlak formlu boncuklar genellikle düzgün delikli olmakla birlikte 4 tanesi (Kat. No 98–101) konik olarak delinmiştir. Sadece 1 örnek (Kat. No 84) boya bezemelidir. Açık mavi renkteki bu boncuğun üzerinde beyaz renkte 3 adet halka bezeme yer almaktadır. M 8 mezarından ele geçen 2 boncuk da

⁹² Bkz. Katalog No. 13.

daha renkli ve yarı değerli taşlardan yapılmıştır. Bunlardan ilki (Kat. No 85) türkuaz renkli beyaz damarlı bir taştan işlenmiştir. Yuvarlak formu boncuğun üzerinde kırmızı renkte 3 adet halka boya bezeme yer almaktadır. Diğer boncuk (Kat. No 103) kahverengi damarlı akikten yapılmıştır. Düzgün delikli boncuk oval formudur. M 66 mezarından ele geçen boncukların (Kat. No 89-92) hepsi mavi renkli ve yuvarlak formudur.

Ağırşaklar 4 örnekten oluşur. Bir tanesi (Kat. No 128) siyah taştan, bir tanesi (Kat. No 119) sarımsı kahverengi bir taştan, diğer ikisi (Kat. No 129-130) ise mermerden yapılmıştır. Yuvarlak formu ağırşakların gövde çapları 17 mm ile 21 mm arasında değişmektedir. Konik formu ağırşağın (Kat. No 119) ise yüksekliği 11 mm, gövde çapı 22 mm'dir. Bu ağırşak M 152 nolu yakın çağa ait mezarda bulunmuştur.

Taş buluntular içindeki ilginç buluntulardan bir tanesi de damga mühür olarak kullanılmış olabilecek işlenmiş taş objedir (Kat. No 72). M 195 nolu yakın çağa ait mezardan ele geçen buluntunun ½'si korunmuştur. Üst kısmı hafif bombeli olan buluntunun ortasından düzgün olmayan bir delik geçmektedir. Alt tarafında çok derin olmamakla birlikte bitkisel motifler ve rozet bezemeler işlenmiştir.

Obsidyenden yapılmış olan yüzük taşı (Kat. No 74) yarım daire formundadır. Alt tarafı kesik, üst tarafı bombeli olan taşın üzerinde herhangi bir bezeme ya da desen yoktur.

Perdah taşı (Kat. No 110) siyah renkli bir taştan yapılmıştır. Üçgene yakın kesitli ve hafif yay formudur. İncelen kenarında kırılmalar mevcuttur.

Taş buluntulardan iki tanesinin işlevi hakkında yorum yapmak oldukça zordur. Oldukça hafif siyah renkli bir taştan yapılmış olan obje (Kat. No 177) uzun silindirik bir yapıya sahiptir. Yukarı doğru konik olarak uzanan ucun tepesi düz olarak kesilmiştir. Diğer buluntu (Kat. No 176) bazalttan

işlenmiştir. Kırık olarak küçük parçası ele geçen buluntunun ortasında 35 mm genişliğinde 30 mm derinliğinde bir oluk yer almaktadır. Küçük bir ihtimalle kalıp olarak kullanılmış olabilir.

Ezgi taşları (Kat. No 143-150) Tasmator taş buluntuları içinde boncuklardan sonraki en yoğun ikinci gruptur. 8 örnekle temsil edilen ezgi taşlarının üçü (Kat. No 147-148,150) bazalttan yapılmıştır. Bazalt ezgi taşlarının 2 tanesi (Kat. No 147-148) Tepe yerleşiminde 1 nolu çöp çukurundan ele geçmiştir. Çeşitli formlardaki ezgi taşları herhangi bir işleme tabi tutulmadan taşın doğal formuyla kullanılmışlardır.

Ezgi taşlarının bu kadar yoğun olmasına karşın öğütme taşları 2 örnekle (Kat. No 156-157) temsil edilmektedir. Biri (Kat. No 156) çöp çukurundan bulunmuş olan öğütme taşlarının ikisi de bazalttan yapılmıştır. İkisi de kırık ve noksan olarak ele geçmiştir.

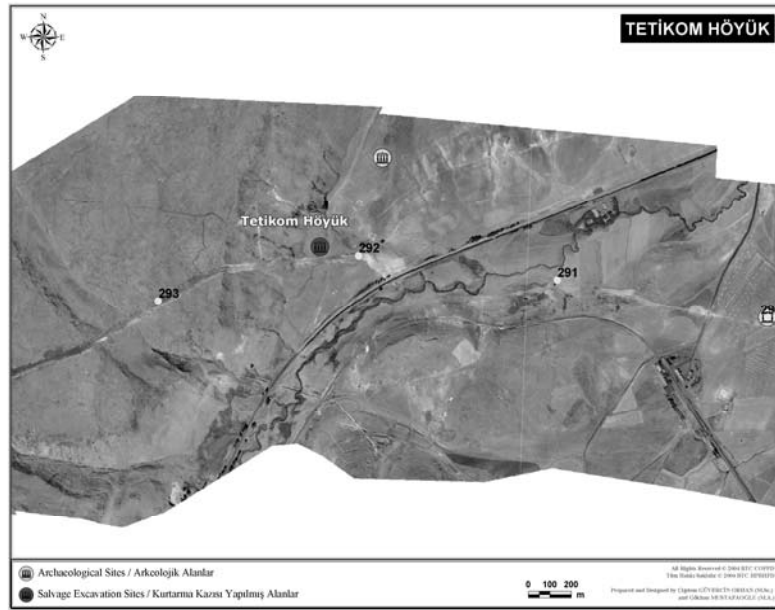
Ortaçağ'a ait 2 adet mezar taşı (Kat. No 170-171) ele geçmiştir. Kaba yontuk kireçtaşından yapılmış olan mezar taşlarının ortasında kabaca kazınarak yapılmış haç motifi yer almaktadır. Haç motiflerinden biri (Kat. No 171) çerçeve içine alınmıştır. Ortaçağ'a ait haç motifli benzer mezar taşları Güllüdere yerleşiminden de ele geçmiştir⁹³.

Tasmator'dan ele geçen buluntuların yaklaşık $\frac{2}{3}$ 'ü mezar buluntusudur. 4 buluntu (Kat. No 72, 119, 170-171) Yakın çağa büyük ihtimalle Ortaçağ'a, diğerleri ise Demir Çağı'na ait buluntulardır. Buluntuların içinde büyük ağırlıkla en yoğun grubu süs eşyaları oluşturur. Bunun en büyük sebeplerinden biri mezar buluntuları içindeki çok sayıdaki boncuk ve kemik pendentiflerdir. Süs eşyalarından sonra tarımla ilgili ezgi ve öğütme taşları ikinci büyük grubu oluşturur. Dokuma ile ilgili buluntular 3 ağırşak, 1 ağırlık, 1 bız ve 1 adet kemik ip makarasından ibarettir. Bunlardan başka seramik işlemede kullanılan perdah aletleri ve mezar taşları bulunmaktadır.

⁹³ Bkz. Katalog No 168-169.

6.4 Tetikom Höyük

Tetikom Höyük, Erzurum-Pasinler karayolunun 15. km'sinde, yolun yaklaşık 150 m kuzeyinde ve Büyük Tuğ Köyü'nün yaklaşık 2.5 km güneybatısında yer almaktadır.

Resim 69: Tetikom ve çevresinin uydu görünümü.

Resim 70: Tetikom ve Pasinler Ovası'nın batıdan görünümü.

6.4.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Tetikom, Erzurum'un yaklaşık 20 km doğusunda, Erzurum-Kars karayolunun hemen kuzeyinde, bu engebeli bölgenin en önemli depresyonları olan Erzurum ve Pasinler ovalarını birbirinden ayıran 1950 rakımlı Deveboynu geçidine oldukça yakın bir noktada bulunmaktadır.

Pasinler Ovası'nın kuzeyini çevreleyen dağlar, gerek morfolojisi ve gerekse jeolojisi bakımından güneyden farklı bir özelliğe sahiptir. Ovanın kuzeyini birbirinden oldukça derin vadilerle ayıran üç volkanik plato dağ çevreler. Bunlar arasında ovanın kuzeybatısında yer alan Kargapazarı Dağı en yükseğidir. Kargapazarı Dağı'nın doğusunda kalan ve ovanın kuzey bölümünde yer alan diğer bir volkanik dağ, 2700 m yüksekliğindeki Ziyaret Tepesi'dir. Ziyaret Tepesi'nin güneyinde, ovanın ortasına doğru tek başına sivrilen Hasanbaba volkanik tepesi Ziyaret Tepesi'ne bir boyunla bağlanır. Hasanbaba Dağı'nın batısında Topçu Dağı denilen diğer bir volkanik tepecik ise ovada tek başına yer almaktadır. Ovayı kuzeyden sınırlandıran diğer bir plato dağ Yeniköy Düzü'dür. Çilligül Dağı ise ovayı kuzeydoğudan çevrelemektedir⁹⁴.

Resim 71: Pasinler ve çevresi.

⁹⁴ Sür 1964: 21.

Bitki örtüsü ana hatlarıyla iklim ve yüzey şekilleriyle bağlantılıdır. Doğu Anadolu'nun ve Erzurum İli'nin büyük kısmı, doğal step sahalarını içine almaktadır. Bölgede ormanın doğal alt sınırı 1900–2000 m olmakla beraber, bazı tarihi deliller ve orman kalıntıları (Palandöken silsilesinin doğu kısımları), bitki örtüsünün insan eliyle çok eski devirlerden beri tahrip edildiğini göstermektedir⁹⁸. Erzurum'un kuzeydoğu kesiminde yer alan ormanlar, oldukça sınırlı bir sahaya yayılmaktadır. Bölgedeki yüksek plato steplerinde, ot formasyonları daha sık ve uzun boylu, her zaman yeşilliğini muhafaza eden bir örtü teşkil eder. Yüksek plato steplerinin üzerinde ise, daha yüksek yerlerin ot formasyonları olan dağ çayırları (Alp otlakları veya Alp çayırları) yer almaktadır⁹⁹.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik faaliyetler tarıma ve hayvancılığa dayalıdır. Ekili topraklarının hemen hemen % 92'sinin ayrıldığı tahılın, bölgede ilkçağlardan beri başlıca ürün olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde hayvancılık, tarım ile birbirini tamamlayan bir ekonomik etkinliktir. Mera ve çayırılık alanlarının ekime elverişli arazinin en az dört katını oluşturması nüfusu hayvancılığa zorlayan en önemli faktörlerden biri olmalıdır¹⁰⁰.

Yerleşim şekillerine baktığımızda Doğu Anadolu Bölgesi'nde nüfusun genelde kırsal yerleşme halinde ve depresyonların yüksek kenarlarında yaşamakta oldukları görülmektedir¹⁰¹. Erzurum'da hâkim yerleşme biçimini, toplu yerleşmeler oluşturmaktadır. Toplu yerleşmeyi temsil eden köylerin hemen hepsi, "küme köy" özelliğini taşır. Erzurum İli'nde toplu yerleşmenin "küme köy" dışındaki en önemli tipini "kom"lar meydana getirmektedir. Hemen hemen bütün komlarda ekonomik faaliyetlerin ağırlık merkezini hayvan yetiştiriciliği teşkil eder. Komlardan başka "mezra" ve "yayla" yerleşimleri de görülmektedir. Bölgede ana inşaat malzemesi taştır. Bazı bölgelerde tamamen

⁹⁸ Sözer 1970: 32.

⁹⁹ Sözer 1970: 32.

¹⁰⁰ Tarkan 1974: 17-18.

¹⁰¹ Tarkan 1974: 15.

kerpiç kullanıldığı görülmektedir¹⁰². Kerpiç evlere ancak depresyonların merkezi kısımlarında rastlanmaktadır.

Bölgenin ulaşım güzergâhını sarp ve geçit vermeyen dağlar arasındaki doğal geçitler belirlemektedir. Bölgede, doğu-batı yönünde uzanan iki ana sistemle, bunları yer yer kesen dik ulaşım sistemleri mevcuttur. Boyuna uzanan doğal sistemin birincisi Sivas – Erzincan - Erzurum, Kars veya Erzurum - Doğu Beyazıt yoludur. İkinci doğal yol ise Malatya-Elazığ-Muş-Van depresyonlarını birbirine birleştirir. Bunlardan birincisi daha işlek olup, hem kara yolu ve hem de demiryolu ile ulaşım imkânı vermektedir. Bu iki ana sistemi birbirine bağlayan dikey yollar ise, Malaya – Sivas - Samsun ile Erzurum - Trabzon yollarıdır. Ayrıca bugün önemini az çok kaybetmiş eski transit yolu olan Trabzon - Erzurum - İran yolu da bunlardan biridir. Erzurum Ovası'nı, Pasinler-Aras vadisinden ayıran ve Deveboynu olarak bilinen dağlık kesimdeki fiziki özellik eskiçağlarda kültürel ve siyasi bir engel olarak da işlev görmüştür. Erzurum ve Pasinler ovalarını birbirinden ayıran Deveboynu Geçidi asırlar boyu bu doğal özelliğinin yanı sıra hem Kafkaslar ile Anadolu arasındaki yolların birleştiği noktada yer alması ve hem de birçok dönemde devletlerarası idari ve kültür sınırı olması sebebiyle önemini çağlar boyunca korumuştur. Deveboynu geçidine oldukça yakın bir noktada bulunan Tetikom'da yapılan arkeolojik kazı çalışmaları böyle bir kavşak noktasında bulunması nedeniyle bölge tarihine ışık tutan önemli verileri ön plana çıkmaktadır.

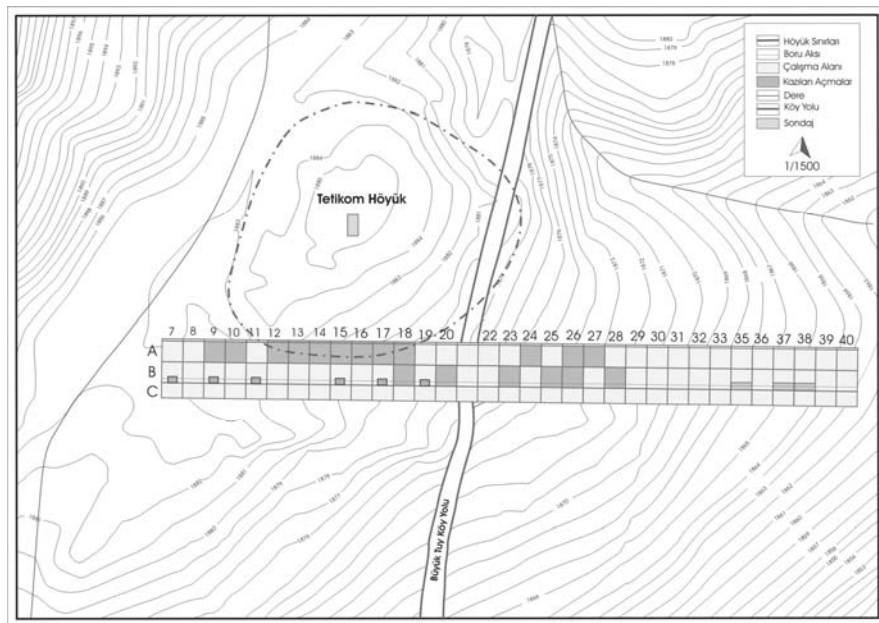
Resim 73: Tetikom ve Deveboynu Geçidi kuzeyden.

¹⁰² Tarkan 1974: 15.

6.4.2 Kazı Çalışmaları

2002 yılında, BTC HPBH Projesi Temel ve Detay Mühendislik Aşaması çalışmaları kapsamında, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Miras Yönetim ve Yürütme Ünitesi tarafından yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen Tetikom'da, GÜ-ARÇED tarafından oluşturulan kazı ekibi ile Yrd. Doç. Dr. S. Yücel ŞENYURT'un bilimsel sorumluluğu altında 10 Temmuz–15 Ekim 2003 tarihleri arasında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.

Kazı çalışmaları höyüğün güney kısmının küçük bir bölümünü içine alan BTC HPBH'nin 28 m genişliğindeki koridoru içerisinde gerçekleştirilmiştir. Kazı öncesinde yapılan yüzey araştırmalarında toplanan seramik dağılımından hareketle söz konusu koridorun 390 x 28 m'lik kısmının arkeolojik hassasiyete sahip olabileceği düşünülerek kazı planlaması yapılmıştır. Buna göre, 28 m koridoru Z (1 x 10 m), A (10 x 10 m), B (10 x 10 m), C (7 x 10 m) olmak üzere dört koridora ayrılmış ve 390 m uzunluğundaki alanın karelaj çalışmaları tamamlanmıştır.

Resim 74: Tetikom Hüyük'ün topografik planı ve karelajı.

Kazılar esnasında yüzey toprağı kaldırıldıktan sonra açmaların bir çoğunda hemen ana toprak seviyesine ulaşılmıştır. Ancak, boru hattının geçeceği B koridoru üzerinde 4 x 5 m ve 4 x 10 m ölçülerinde toplam 9 adet test sondajı açılmıştır. Sondaj sonuçlarına göre Tetikom'un güneyindeki alanın büyük ölçüde ana toprak olduğu, yüzeyde gözlenen çanak çömlek parçalarının ise höyükten sürüklenmiş malzeme olduğu anlaşılmıştır.

Erzurum-Pasinler karayolundan Büyüktuy Köyü'ne giden stabilize yol, boru hattı koridorunu keserek höyüğün hemen doğusundan geçmektedir. Kazılar şose yolun doğusundaki Doğu Kazı Alanı ve batısındaki Batı Kazı Alanı'nda yürütülmüştür.

Doğu Kazı Alanı, Tetikom'un güney doğusunda ve kazı alanının doğusunda kalan 180 x 28 m'lik alandır. Doğu Kazı Alanı'nda açılan 7 adet 10 x 10 m boyutlarında (A-24, A-26, A-27, B-23, B-25, B-26, B-28) ve 3 adet 4 x 10 m boyutlarındaki açmalarda (B-33, B-37, B-38) yüzey toprağında ele geçen çanak çömlek parçaları dışında arkeolojik öneme sahip herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Doğu kazı alanında sadece yüzey toprağının hemen altında yakın döneme ait bir askeri yapıya ait olduğu düşünülen taş temeller açığa çıkartılmıştır. Muhtemelen 20. yüzyıl başlarına ait olan bu yapı, askeri malzeme deposu niteliğindedir.

Batı kazı alanında, Tetikom'dan daha önce geçmiş olan İran Doğalgaz Boru Hattı ve NATO Boru Hattı çalışmaları sırasında oluşan tahribat açık bir şekilde görülebilmektedir.

Resim 75: Tetikom batıdan kazı öncesi bir görünüm. Önceki İran Doğal Gaz Hattı tahribatı.

Tetikom kazısında esas olarak elde edilen arkeolojik veriler boru hattı koridorunun höyük alanına en fazla yaklaştığı açmalarda bulunmuştur. Batı kazı alanında 11 adet 10 x 10 m (A-9, A-10, A-12, A-13, A-14, A-15, A-16, A-17, A-18, B-18, B-20) ve 7 adet 4 x 4 m'lik açmalarda (B-7, B-9, B-11, B-13, B-15, B-17, B-19) çalışılmıştır. Höyüğün güney ucuna denk gelen A koridoru açmalarında özellikle A-12-18 açmaları arasında daha fazla arkeolojik buluntuya ulaşılmıştır. A-12, A-13, Z-12 ve Z-13 açmalarında Demir Çağı'na ait yapıların taş temelleri açığa çıkarılmıştır. Tetikom'un güney kesiminde sınırlı bir alanda gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılan aşırı deforme olmuş mimari kalıntılar hakkında genel tanımlamalar yapmak oldukça zordur. Gerek taş örgü tekniği ve gerekse iç mimari düzenlemeleri sayesinde Tetikom'da açığa çıkarılan mimari kalıntıların Ermenistan'daki Horom yerleşmesinin D alanında ortaya çıkarılan, Orta Demir Çağı'nın geç evresine tarihlenen sivil mimari kalıntıları¹⁰³ ile karşılaştırılabilmek mümkündür¹⁰⁴.

¹⁰³ Badaljan 1994: 6, 8-10, Fig.8. Toplama taşlardan yapılmış duvarların bazısında iyi işçilik gözlenirken bazılarının oldukça gelişmiş güzel yapılmış olması bu paralelliğin önemli bir kanıtıdır.

¹⁰⁴ Kazı buluntuları Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi (GÜ-ARÇED) tarafından oluşturulan ekip tarafından incelenmiştir. Höyük ve kazı ile ilgili bilgiler henüz basılmamış olan bu çalışmadan alınmıştır.

Höyüğün güney eteklerinde yürütülen kazılarda ise A-16, A-17, A-18 ve Z-17 açmalarında altısı taş çevrili basit toprak mezarlardan, diğer üçü çömlek mezarlardan oluşan toplam dokuz mezar açığa çıkartılmıştır. Yine bu mezarların da gömülüş tarzları ve benzer özellikler gösterdikleri merkezlere bakılarak Demir Çağı'na ait oldukları tespit edilmiştir.

Tetikom'dan ele geçen seramiklerin mal gruplarına ayrılması ve kap formlarının belirlenmesi ile elde edilen istatistiksel değerlendirmeler ve yapılan karşılaştırmalar neticesinde önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Tetikom Geç Orta Demir Çağı karakteristiği gösteren seramiklerdeki yerel özelliklerin yanı sıra, bazı kap formları ve bezeme teknikleri açısından Kuzeybatı İran, Kafkaslar ve Ermenistan'da yapılan çalışmalarda ele geçen buluntular ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneyi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Orta Anadolu'da yapılan çalışmalarda ele geçen buluntularla önemli benzerlikler göstermektedir.

Tetikom'un stratigrafisini anlamak amacıyla; kazı çalışmalarının sonlarına doğru BTC HPBH 28 m koridoru dışında, höyük üzerinde 2 x 6 m boyutlarında bir sondaj açılmıştır. Sondajdan ele geçen seramikler kazı alanından ele geçen seramiklerle tipolojik ve hamur özellikleri açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve Orta-Geç Demir Çağı'na ait olduğu anlaşılmıştır. Sondajda gerçekleştirilen derinleşme sonucu höyüğün 2-3 m kültür dolgusuna sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tetikom'un boyutlarının büyük olmamasına rağmen, Kafkaslar ile Anadolu arasındaki yolların birleştiği noktada yer alması ve birçok dönemde devletlerarası idari ve kültür sınırı olan Deveboynu Geçidi'ne oldukça yakın bir noktada bulunması onun bu önemli güzergâh üzerindeki stratejik öneme sahip, adeta karakol niteliğinde bir yerleşme olduğunu göstermektedir.

6.4.3 Taş ve Kemik Buluntular

2002 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında taranan 120 x 170 m'lik alandan ele geçen obsidyen yontmataş buluntular içinde 1 dilgicik çekirdeği, 2 çekirdek tablası, 3 dişlemeli, 2 çontuklu, 1 budanmış dilgi, 1 dilgi üzerine eksende taş delgi, 2 yonga ve 3 döküntü olmak üzere toplam 15 buluntu yer almaktadır¹⁰⁵.

Tetikom Höyük kazısından ise üç adet kemik ve otuz beş adet taş buluntu ele geçmiştir. Kemik buluntuların içinde iki adet işlenmiş hayvan kemiği ve bir adet işlenmiş geyik boynuzu bulunmaktadır.

Hayvan kemiğinden yapılmış buluntulardan biri stratigrafi sondajından ele geçen kemik pendentiftir (Kat. No 14). Diğer hayvan kemiği, üzeri işlemeli kırık bir parçadır (Kat. No 173). Objenin her iki yüzü de çizgisel motiflerle bezelidir. Muhtemelen bir kutu veya eşyaya ait parça olarak tanımlanabilmektedir. İşlenmiş geyik boynuzu (Kat. No 3) ise kültür toprağı içinden ele geçmiştir. Alt kesimdeki sürtünme izlerinden eserin perdah aleti olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Taş buluntuların içinde bir adet pendentif, bir adet ağırlık (?), sekiz adet taş boncuk ve yirmi beş adet yontmataş buluntu yer almaktadır.

Pendentif (Kat. No 76) mezarlık alanında bulunmuştur. Oval formulu bazalt taştan yapılmış olan pendentif sağlam olarak ele geçmiştir. Düz olan ön yüzünde, insize tekniği ile yapılmış, çizgisel stilize şekiller mevcuttur. Stilize şekiller ilk bakışta objenin mühür olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁰⁵ Yüzey araştırması taş buluntuları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden öğretim üyesi Kadriye Özçelik ve Uzman M. Beray Kösem tarafından incelenmiştir. Çalışmalar yayın aşamasındadır.

Ancak bu şekiller herhangi bir anlam taşımadıkları için bezeme amaçlı olarak yapılmış olmalıdırlar. Üzerindeki stilize bezeme açısından Tepe Gawra'nın 19. seviyesinden ele geçen taş pendentifle benzerlik gösterir¹⁰⁶.

Alan dışından ele geçen taş buluntu (Kat. No 178) bazalt ya da steatit(?) üzerine işlenmiştir. Form olarak ilk bakışta ağırlığı andıran objenin ağırlıktan daha farklı bir işlev için kullanılmış olması mümkündür. Yan yüzdeki birbirini kesen dört adet delik ve alt yüzündeki daha küçük delik orijinaldir ve kullanımdan dolayı deforme olmuşlardır. Düz olan alt yüz kullanımdan dolayı epeyce yıpranmıştır. Objenin sağlam bir hammadde olan bazalt üzerine işlenmesine rağmen yan yüzdeki deliklerin ve alt yüzünün uğradığı deformasyon objenin hareketli bir makine aksamı belki de dokuma tezgâhına ait bir aksam olabileceğini akla getirmektedir. Matkap izleri taşıyan üst yüzdeki dört adet sığ çukur ise muhtemelen daha sonraki dönemlerde alete yeni bir fonksiyon kazandırmış ya da sadece dekoratif amaçlı olarak aletin üzerine işlenmiştir. Buluntunun herhangi bir benzeri bulunamamıştır.

Tetikom'da ele geçen sekiz adet taş boncuktan ikisi (Kat. No 86, 104) bezemesizdir ve çeşitli formlar gösterirler. Dördü ise (Kat. No 80-83) yuvarlak formlu olup üzerlerinde damlatma tekniği ile benekler oluşturulmuştur. Bunların benzerlerine, Galekütü¹⁰⁷ ve İmikuşağı'nın¹⁰⁸ Geç Demir Çağı tabakalarında rastlanmaktadır.

Yontmataş buluntular toplam yirmi beş adettir. Buluntuların bir tanesi yüzeyden, dört tanesi de kültür toprağından ele geçmiştir. Hammadde olarak hepsinde obsidyen kullanılmıştır. Obsidyen, bölgenin volkanik yapısı içinde kolay ulaşılır olması, yontma işlemine elverişli olması ve dayanıklı yapısı ile yontmataş buluntularda hammadde olarak tercih edilmiştir. Buluntuların

¹⁰⁶ Benzer formda taş pendentif ve bezemeler için bkz. Tobler 1950, s. 196, Lev. XCI/b.

¹⁰⁷ Haerinck 1989: fig. 4-3-9.

¹⁰⁸ Kaygaz 2002: Lev. 10-8.

büyük çoğunluğu kırıktır sadece on tanesi tam form vermektedir ki bunlardan bir tanesi de kırıklar halinde ele geçmiştir.

Tetikom yontmataş endüstrisi içinde sadece 1 adet çekirdek yenileme tablası (Kat. No 28) mevcuttur. Alet grubu içinde; 1 saplı parça (Kat. No 59), 3 orak dilgi (Kat. No 50-52), 3 bıçak (Kat. No 55-57), 4 kenar kazıyıcı (Kat. No 30, 35-37), 2 dişlemeli parça (Kat. No 46-47) ve 1 çontuklu (Kat. No 43) olmak üzere 14 parça yer almaktadır. Ele geçen diğer parçalar, 3 düzeltili dilgi (Kat. No 64-65, 68-69), 1 düzeltili yonga (Kat. No 63), 2 dilgi ve 3 yongadan ibarettir. Yontmataş buluntuların yüzdesel dağılımı grafik 1'de gösterilmiştir.

Çekirdek yenileme tablası (Kat. No 28) Tetikom endüstrisine ait elimizdeki tek buluntudur. Çift yönlü bir çekirdeğe aittir. Atipik bir form gösterir. Her ne kadar üretime ait başka parça ele geçmemiş olsa da bu parça Tetikom'da üretim yapıldığının kanıtıdır.

Silah kategorisinde ele alabileceğimiz saplı parça (Kat. No 59), mızrak ya da ok ucunun sap kısmıdır. Tam olarak sapa takıldığı yerden kırılmıştır. Üçgen kesitli bir dilgi üzerine dik düzeltilerle işlenmiştir. Sap olarak düşündüğümüz bir diğer parça (Kat. No 65) düzeltili dilgi grubundadır. Dilginin çok küçük bir kısmı korunmuştur, bu da tam olarak isimlendirmemizi engellemektedir. Ancak dilginin topuk kısmı düzeltilerle kaldırılarak sap formu verilmek istenmiştir. Muhtemelen ok ucunun sap kısmıdır.

Tarımsal faaliyetler içinde yakın zamana kadar kullanılan orak dilgileri Tetikom'da üç örnekle temsil edilmektedir. Yalnızca bir tanesi sağlam olarak ele geçirilmiştir (Kat. No 50). Sağlam olan orak dilgisi üzerinde sadece kullanım düzeltileri görülmektedir. Kırık parçalardan diğer ikisi dilginin uç kısmına ait parçalardır. Bunlardan birinde (Kat. No 52) tek kenar üzerinde kenarsal düzelti ve çontuk, diğerinde (Kat. No 51) ise bir kenarı üzerinde düzelti, öteki kenar üzerinde bir çontuk yer almaktadır.

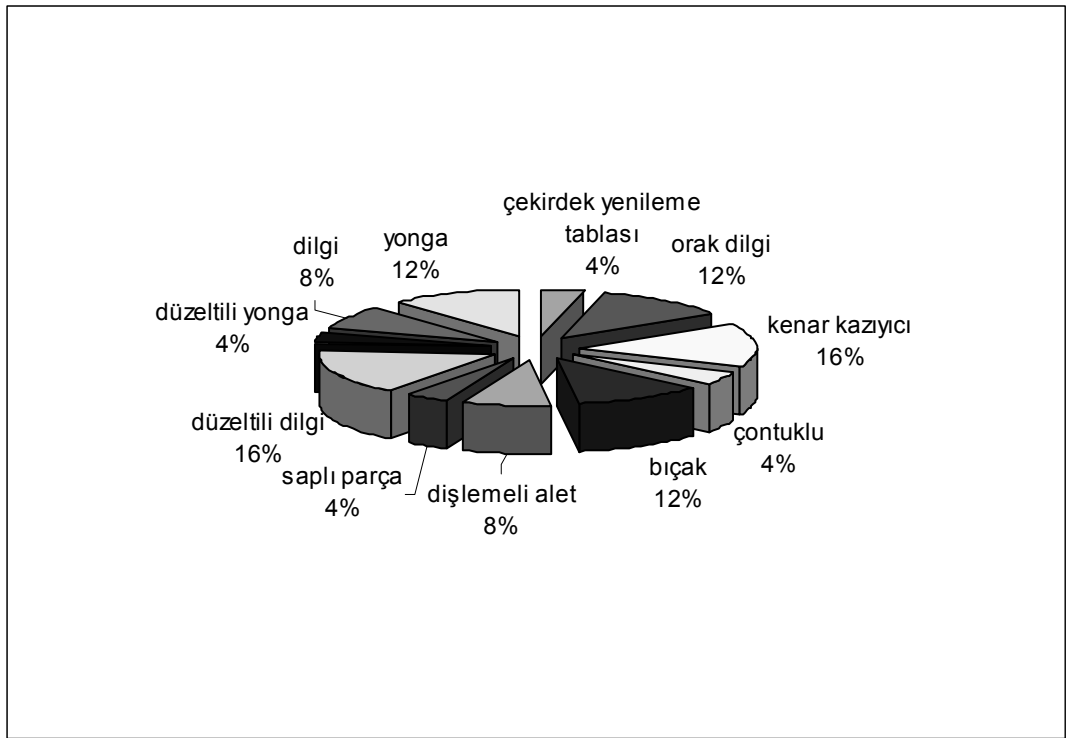
Bıçaklar da üç örnekle temsil edilmektedir. Örneklerden ikisi dilgi bıçak, biri de sırtı devrik bıçaktır. Dilgi bıçaklardan biri (Kat. No 55) tam form veren üç parçadan oluşmaktadır. Dilginin sol kenarının uç kısmı düzeltilenmiştir, sağ kenarı ise kesici kenar olarak kullanılmış. Diğer dilgi bıçak (Kat. No 56) kırık olarak ele geçmiştir. Dilginin üst kısmı eksiktir. İnce kullanım düzelteleri gösteren sol kenar kesici kenar olarak kullanılmıştır. Sağ kenar iç yüzden düzeltilenmiştir. Sırtı devrik bıçak (Kat. No 57) yonga taşımaklık üzerine işlenmiştir. Sol kenar dik düzeltilelerle sırt haline getirilmiş, sağ kenar kesici kenar olarak kullanılmıştır.

Kenar kazıyıcılar dört örnekle temsil edilmektedir. Tek düz kenar kazıyıcı (Kat. No 30) sağlam olarak ele geçmiştir. Taşımaklığı yonga olan aletin sol kenarı kazıyıcı olarak kullanılmıştır. Tek dışbükey yatay kenar kazıyıcının (Kat. No 35) üzerinde kullanım düzelteleri bulunan yatay kenarı doğal formuyla kazıyıcı olarak kullanılmıştır. Ters almaşık kenar kazıyıcının (Kat. No 36) sol kenarı iç, sağ kenarı dış yüzden düzeltilenerek kazıyıcı kenar haline getirilmesiyle oluşmuştur. Dişlemeli kenar kazıyıcının (Kat. No 37) ise sol kenarı kazıyıcı sol kenarı ise dişlemeli olarak kullanılmıştır. Düzeltileli yonga kategorisinde yer alan parçanın da (Kat. No 63) sol kenarı dik, basamak pulcuklu düzeltilelerle muhtemelen kenar kazıyıcı formu verilmek istenmiştir. Ancak yine çok küçük bir kısmı ele geçtiği için alet olarak isimlendirememekteyiz.

Dişlemeli aletler iki örnekten oluşmaktadır. Her ikisinin de (Kat. No 46-47) alt tarafları kırıktır. Dilgi ve yonga taşımaklıklı aletlerin her ikisinde de dişlemeler sol kenar üzerine işlenmiştir.

Çontuklu alet (Kat. No 43) yonga taşımaklık üzerine işlenmiştir. Sol kenar üzerinde düzeltileli geniş bir çontuk ve sağ kenar üzerinde yine düzeltileli bir çontuk taşımaktadır. Düzeltileli dilgilerden biri (Kat. No 64) sol kenarında düzeltileli bir çontuk taşımaktadır. Dilginin maalesef dörtte biri kadar küçük bir kısmı ele geçmiştir.

Tetikom Höyük kazısından taş ve kemik buluntu olmak üzere toplam otuz sekiz parça ele geçmiştir. Bu otuz sekiz buluntuyu da hammadde ayırt etmeksizin kendi içinde süs eşyaları, tarım aletleri, silahlar, mobilya parçaları, perdah aleti, dokuma aletleri gibi kategorilere ayırmak mümkündür. Bu buluntuları gerek benzerlerine gerekse aynı tabakadan çıkan seramiklerin verdiği tarihlere bakarak Orta-Geç Demir Çağı'na tarihlendirmek mümkündür.

Grafik 1: Tetikom yontmataş aletlerinin yüzdesel dağılımı.

7. ARDAHAN İLİ KURTARMA KAZILARI

Ardahan İl sınırları içinde 1 adet kurtarma kazısı yapılmıştır. Sazpegler kurtarma kazısından çeşitli taş ve kemik buluntular ele geçmiştir.

7.1 Sazpegler

Sazpegler yerleşimi, Ardahan İli, Damal İlçesi'ne bağlı Otağlı Köyü'nün 25 km batısında yer almaktadır.

Resim 76: Sazpegler ve yakın çevresinin uydu görüntüsü.

7.1.1 Coğrafi Konum ve Özellikleri

Ardahan ili $41^{\circ} 36' 13''$ kuzey, $40^{\circ} 45' 24''$ güney enlemleri ve $42^{\circ} 25' 43''$ batı, $43^{\circ} 29' 17''$ doğu boylamları arasında yer almaktadır. Anadolu'nun kuzeydoğusunda yer alan Ardahan'ın, kuzeyinde Acaristan Özerk Cumhuriyeti, kuzeydoğusunda Gürcistan, doğusunda Ermenistan, güneydoğusunda ve güneyinde Kars, güneybatısında Erzurum ve batısında ise Artvin illeri yer almaktadır ¹⁰⁹.

Resim 77: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi.

Ardahan genel olarak dağlık bir yayla görünümüne sahip olup il topraklarının görünümü genellikle sıra dağlarla bölünmüş ve bunların

¹⁰⁹ Yıldırım ve Ateşoğulları 2003: 2.

arasındaki yüksek düzlükler, ova ve vadiler şeklinde uzanmaktadır¹¹⁰. İl toprakları ülkenin genel topografik yapısında görülen, batıdan doğuya doğru gittikçe yükselme ve sarplaşmanın en son noktasındadır¹¹¹. Ardahan Ovası, daha çok volkanik formasyonlardan meydana gelmiş olan¹¹² kuzeyindeki Yalnızçam Dağları (2715 m), güneybatısındaki Allahuekber Dağları'nın uzantıları (2919 m), kuzeydoğusundaki Keldağ (3033 m), doğusundaki Akbaba Dağı (3026 m) ve güneyindeki Kısır Dağı (3197 m) ile çevrilidir¹¹³.

Ardahan İli'nde çok büyük vadiler olmayıp ancak merkezde ve bazı ilçe sınırları¹¹⁴ içerisinde nispeten daha küçük vadiler görülmektedir. Bu vadiler çoğunlukla doğal orman ve çalılıklar ile örtülüdür. Ardahan merkez ilçesinin de üzerinde kurulduğu 1829 m rakımlı Ardahan Ovası 180 km²'lik alan ile ilin en büyük ovasıdır¹¹⁵. Ovanın ortasından Kura Nehri geçmektedir¹¹⁶.

Bölgenin en önemli nehri olan Kura Nehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğu kesimindeki Allahuekber Dağları'nın kuzey yamaçlarından doğan Kayınlıkdere, Türkmendere (Sami Deresi) ve Kura (Cyros, Kür)¹¹⁷ Çayı'nın, Göle ovasının kuzeybatısında birleşmesiyle oluşmaktadır¹¹⁸. Nehir, kuzeybatı yönünde ilerleyerek Göle ve Ardahan ovalarını birbirine bağlamaktadır¹¹⁹. Bölgenin diğer önemli su potansiyeli olan Çıldır Gölü, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van Gölü'nden sonra en büyük gölüdür.

¹¹⁰ Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde yüksek sıra dağların ortalama yükseltisi 2500 m civarında olan geniş plato yüzeylerinin ve bu yüzeyleri belirli istikametlerde kesen depresyonların yer aldığı görülmektedir. Sözer 1972: 7.

¹¹¹ Yıldırım ve Ateşoğulları 2003: 2.

¹¹² Sözer 1972: 7.

¹¹³ Sinclair 1987: I, 431.

¹¹⁴ Ardahan iline bağlı Posof, Damal, Hanak, Göle ve Merkez ilçeleri bulunmaktadır.

¹¹⁵ Saraçoğlu 1956: 305.

¹¹⁶ Yıldırım ve Ateşoğulları 2003: 2.

¹¹⁷ Kura ya da Kür adı, bazı kaynaklarda nehrin tümü için kullanılır.

¹¹⁸ Sözer 1972: 9.

¹¹⁹ Yıldırım ve Ateşoğulları 2003: 38.

Bölgenin oldukça yüksek rakımlı ve yüzey şekillerinin engebeli¹²⁰ olması nedeniyle il genelinde karasal iklim hâkimdir ve bu nedenle kışlar uzun, sert ve kar yağışlıdır. Yazın 35⁰ C'ye kadar çıkabilen sıcaklıkların, kışın -36,3⁰ C'ye kadar düştüğü görülmektedir. Ardahan'ın batı ve kuzeyinde daha çok Karadeniz ikliminin özellikleri görülür ve bu özellik bitki örtüsünde de kendini belli etmektedir¹²¹. Hemen her mevsimde yağışların görüldüğü Ardahan ilinde bu nedenle yılın hiçbir ayında kuraklık görülmemektedir¹²².

Batı ve kuzeyde özellikle Posof İlçesi ile Artvin'e komşu olan yörelerde ormanlık ve çalılıklar yer alırken, diğer yerlerde çayır ve meralar yaygınlık göstermektedir¹²³. Orman alanlarının azlığı (6,6 %) yağışın azalmasına yol açmakta ve kışların daha sert geçmesine neden olmaktadır¹²⁴. İl'de ormanlık alanlar toplu bir yerde olmayıp¹²⁵, daha çok soğuğa dayanıklı sarıçam türlerinden oluşmaktadır¹²⁶. Genellikle dağların kuzey yamaçlarında beliren ormanlık sahalar oldukça yüksek rakımlara kadar çıkabilmektedir.

Ardahan ve Kars bölgesinde iklim ve coğrafi şartların elverişsizliği tarımı olumsuz etkilerken, bölge ovalarının büyük oranda çayırarla kaplı olması hayvancılığı ön plana çıkarmıştır¹²⁷. Bu alanların az bir kısmında tahıl, yem bitkileri yetiştirilirken önemli oranda da çayır otu üretimi yapılmaktadır. Ardahan ili'nde çayır-mera alanlarının fazlalığı (59 %) hayvancılık için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır¹²⁸.

¹²⁰ Erentöz 1974: 2.

¹²¹ Saraçoğlu 1956: 302.

¹²² Yıldırım ve Ateşoğulları 2003: 30.

¹²³ Sözer 1972: 15.

¹²⁴ Yıldırım ve Ateşoğulları 2003: 47.

¹²⁵ Yıldırım ve Ateşoğulları 2003: 48.

¹²⁶ Köroğlu 1998: 129.

¹²⁷ Tarkan 1974: 18.

¹²⁸ Köroğlu 1998: 129.

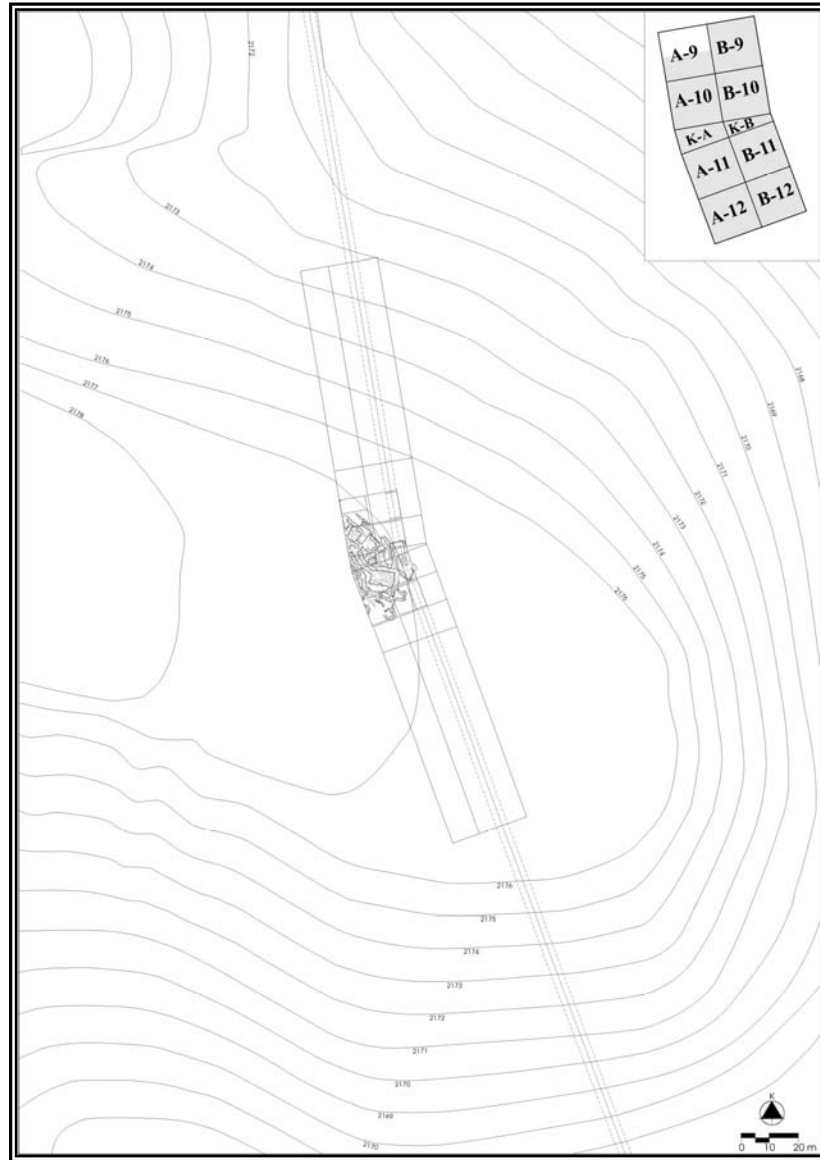
Resim 78: Sazpegler yakınındaki Otağlı Yaylası.

Ardahan İli'ndeki mevcut dağların daha çok güney yamaçları ve etekleri 3 aylık yaz mevsiminde yayla olarak kullanılmaktadır.

7.1.2 Kazı Çalışmaları

2177 m ile 2178 m rakımlarındaki Sazpegler yerleşimi BTC HPBH Projesi çalışmaları kapsamında, elektrik nakil hatları öncesi yapılan yüzey araştırmalarında belirlenmiştir. Boru hattının 36. km'sinde yer alan yerleşim alanında yapılan ayrıntılı yüzey araştırmaları sonrasında, teknik nedenlerle boru hattı güzergâhı değiştirilememiş ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Dr. Kadriye ÖZÇELİK'in bilimsel başkanlığında G.Ü. ARÇED tarafından oluşturulan bir ekiple 2 Temmuz-10 Ağustos 2003 tarihleri arasında kazı çalışması gerçekleştirilmiştir.

Arkeolojik kazı çalışmaları, proje kapsamında kamulaştırılması yapılan 28 m genişliğindeki boru hattı üzerinde yürütülebilmıştır. Boru hattı güzergâhındaki çalışmalarda 28 m genişliğindeki koridor, 10 (A) + 10 (B) + 8 (C) m'lik üç koridora ayrılmıştır. A ve B alanlarında arkeolojik kazılar yürütülürken 8 m'lik C alanı toprak dökme alanı olarak kullanılmıştır. Boru hattının kırılma yaptığı yerlerde ise plankareler "kırık A" KA ve "kırık B" KB olarak adlandırılmıştır. Açığa çıkartılan mekânların genişlediği ve 28 m dışına taşıdığı alanlarda arkeolojik kazılar projenin teknik zorunlulukları nedeniyle yürütülememiştir.

Resim 79: Sazpegler topografik planı.

Proje gereği, boru hattı inşaatından birinci derecede etkilenecek alan olarak ortaya çıkan, 10,00 x 10,00 m ölçülerindeki on plankarede (A/B 9–12) arkeolojik çalışmalar yürütülmüştür. A/B 9–12 plankarelerinde yürütülen çalışmalarda, tepenin doğusuna inşa edilmiş iki evreli bir konutun tamamen, doğusunda ve güneyinde ise iki konuta ait mekânların planı kısmen elde edilmiştir. Ortaya çıkartılan mimari kalıntılar, boru aksının geçtiği 28,00 m

koridorunun batısında kalan 2177,00 m¹²⁹ eğrisinin geçtiği yükseltinin batısına inşa edilmiştir.

Resim 80: Sazpegler'in genel görünümü.

2177,00 m eğrisini takip eden tepenin kavisli yapısına uygun, ortak duvarlar kullanılarak inşa edilmiş üç mekân ile batısında bu mekânların açıldığı ince uzun bir koridordan oluşan tek bir konut olduğu anlaşılmıştır.

Kazıda ortaya çıkan mimari kalıntılar sürekli iskân edilen bir köy yerleşimine ait konutlar olabileceğini göstermektedir. Çoğunlukla hayvancılık ve kısmen de tarımsal faaliyetlerin yapıldığı Sazpegler'de, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın olan mevsimlik iskân edilen kom ve yayla konutlarına göre, daha gelişmiş yapı kalıntılarıyla karşılaşmıştır. Mimarinin yanı sıra, bulunan

¹²⁹ Sazpegler'de yürütülen kazılarda ülke koordinat sistemi ve nivelmanı (z) kullanılmıştır. Bu nedenle mimari tanımlama yapılırken metin içerisinde ve çizimlerde okumayı kolaylaştırmak için kotların birlik ve onluk haneleri kullanılmıştır. Örnek: 2177,00 m *yerine* 77,00 m

çanak çömleğin niteliği, sayısal fazlalığı ile tür ve tiplerindeki çeşitlilik sürekli bir yerleşimin varlığına işaret eden veriler olarak değerlendirilmiştir.

Tüm planı ele geçen konut 4 mekândan oluşmaktadır. Mekânlar M1, M2, M3 ve M4 olarak adlandırılmıştır. Geleneksel olarak kırsal alanda kurulu kalıcı köy yerleşimlerindeki konutlarda oda, mutfak, kapalı avlu, ahır, samanlık ve tezeklik bulunur¹³⁰. Evin giriş kısmında, kışın aynı zamanda kapalı bir avlu olarak kullanılan bir holden, konutun diğer mekânlarına geçilir. M1 mekânı evin holü olmalıdır. Bölgede, genelde konut içerisinde yer alan ahırın kapısı, kışın kapalı avlu olarak kullanılan hole açılır. M3 ve M4 mekânları da avluya açılan ahırlar olmalıdırlar. M4 mekânı aynı zamanda depo olarak da kullanılmış olabilir. M2 mekânı içinde bulunan ocak ve çok sayıda seramikle mutfak ve günlük yaşam alanı olarak kullanılmış olmalıdır.

Resim 81: Sazpegler Ortaçağ mimarisinin planı ve genel görünümü.

¹³⁰ Sazpegler’de açığa çıkartılan mimari kalıntılarda mekânların işlevlerinin belirlenmesine yönelik yapılan değerlendirme çalışmasında bölgede 1960’lı yıllarda yapılmış beşeri coğrafik çalışmalardan yararlanılmıştır (Sözer 1970: 46).

Konut ilk inşasından sonra bir süre kullanılmış (1. evre) ve sonrasında kısmen tahrip olmuştur. Bu tahribata neyin neden olduğu kesin olarak belirlenememekle birlikte bunun bir depremde çok, konutun yay şeklinde eğime inşa edilen, toprak harçlı toprak dolgulu doğu duvarının, statik nedenlerle yıkılmış olması daha uygun görünmektedir. Bu tahribatın ardından ise konutun terk edilmediği ve hemen onarılarak kullanılmaya devam ettiği ortaya çıkan mimari kalıntılardan anlaşılmaktadır. 2. evrede yapılan bu onarımlarda, 1. evreye ait mekânların tabanları kullanılmaya devam edilmiştir. 2.evrenin, 1. evrenin hemen ardından gelmesi ve aynı tabanları kullanması nedeniyle, taş döşeli tabanlar üzerinde birikmiş malzeme, son kullanım evresi olan 2. evrenin malzemesi olarak değerlendirilmektedir

Olasılıkla güneydoğu tarafına inşa edilmiş olan ikinci konuta ait mekânlar M5, M6, M7, M8 ve M10'dur. M5 diğer evin M1 mekânı gibi konutun holü olmalıdır. M6 ve M7 mekânları depolama ya da benzer bir işlevle kullanılmış olabilir. M8 ve M10 mekânlarının işlevleri tam anlaşılamamakla birlikte tarım ve hayvancılıkla ilgili olabilirler.

Doğu tarafta yer alan bir diğer konuta ait M9 mekânı konutun mutfak ve günlük yaşam alanı olarak kullanılmış olmalıdır.

Yerleşimin, basit ve kırsal karakterdeki mimarisine uyumlu olarak, ele geçen seramiklerin neredeyse tamamı sırsız örneklerden oluşmaktadır. Tip ve bezeme açısından çeşitli merkezlerle karşılaştırılan seramiklerin en yakın benzerleri Gürcistan'da 9- 10. yüzyıla, Anadolu'da ise 11.- 12. yüzyıla tarihlenen tabakalarda ele geçmiştir. Bu merkezlerin tabaka tarihlemeleri ile Sazpegler'de ele geçen iki sikkenin tarihleri ile de uyuşması, Sazpegler'in 11. yüzyıl sonu ile 12. yüzyılın ikinci yarısına kadar yerleşim gördüğünü göstermektedir.

GÜ-ARÇED tarafından gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesindeki raporlarda bölge arkeolojisi açısından önemli ve farklı bir mimari özelliğe

sahip bu yerleşimin önemi belirtilmiş ve Sazpegler yerleşimi T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescillenerek koruma altına alınmıştır. Arkeolojik çalışmaların sonucunda açığa çıkartılan mimarinin inşaattan etkileneceği ve tahrip olacağı anlaşılarak, hattın yönelimi Sazpegler yerleşiminden 50 m doğuya kaydırılmıştır. Açığa çıkartılan arkeolojik kalıntılar projenin T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile imzaladığı, izlemesini Erzurum Bölge Koruma Kurulu'nun yaptığı genel proje ilkeleri uyarınca sit alanı olarak tescillenip, dokümantasyonu yapıldıktan sonra kapatılmıştır.

7.1.3 Taş ve Kemik Buluntular

Sazpegler yerleşiminden ikisi kemik olmak üzere toplam 13 adet buluntu ele geçmiştir. Taş buluntular içinde kireçtaşının hammadde olarak tercih edildiğini görüyoruz.

Kemik buluntuların ikisi de (Kat. No 10-11) konik formlu ağırşaklardır ve her ikisinin de sadece yan yüzleri perdahlanmıştır. Yalnız bunlardan bir tanesi (Kat. No 10) üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış eşkenar dörtgen motifi yer almaktadır. Bu tür kemik ağırşakların benzerleri Tille Höyük'te görülmektedir¹³¹.

Taş buluntular içinde yalnız bir ağırşak yer almaktadır. Kireçtaşından yapılmış olan ağırşak (Kat. No 132) silindirik formudur.

Taş buluntular içinde en yoğun grubu tezgâh ağırlıkları (Kat. No 134-142) oluşturmaktadır. Ele geçen 8 adet tezgâh ağırlığından 7'si kireçtaşından yapılmıştır. Ağırlıklardan bir tanesi (Kat. No 139) kireçtaşından üç yapraklı yonca formundadır. Bu parça kirmen olarak da kullanılmış olabilir. Bir diğer ağırlık (Kat. No 138) ise cinsi belli olmayan bir taştan piramidal formdadır. Parçanın yuvarlatılmış olan ince kısmında yatay düzlemde açılan işlevsel bir delik bulunmaktadır. Diğer ağırlıklar silindirik ve konik formudur. Tezgâh ağırlıkları içinde 3 parça (Kat. No 140-142) yapım aşamasında bilemediğimiz bir sebepten dolayı yarım bırakılmıştır.

El değirmeni (Kat. No 160) alt ve üst taş olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Alt taş tam form vermekle birlikte kenarından yüzde yirmisi eksiktir. Taşın ortasında mil deliği ve kırık bir mil taşı bulunmaktadır. Üst kısmı bombeli bir yapı göstermektedir. Üst taş oval formda olup altı

¹³¹ Moore 1993: fig. 76 no. 164.

düzleştirilmiş, üstü oval bir yapıdadır. Ortasında 8 cm çapında kenarından 4,5 cm içerde 4,0 cm çapında dışa doğru kenarları bombeli mil delikleri bulunmaktadır. Bu tip el değirmenlerinin benzerleri Tille Höyük'te¹³² görülmektedir.

Yerleşim yerinden yoğunlukla ele geçen ağırşak ve tezgâh ağırlıklarından ekonominin hayvancılığa dayalı olduğu bu yerde dokumacılığın ve buna bağlı yan ürünlerin azımsanmayacak derecede önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ele geçen el değirmeni hane sakinlerinin küçük çapta da olsa tarımla da uğraştıklarını göstermektedir.

¹³² Moore 1993: fig. 80 no. 191, fig. 81 no. 192- 193, fig. 82 no. 194.

8. SONUÇ

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi kapsamında 17 merkezde kurtarma kazıları yapılmıştır. 17 merkezin 10'unda taş ve kemik buluntulara rastlanmıştır. Bu 10 merkezde ele geçen toplam 299 parça taş ve kemik buluntu incelenmiştir. Bu parçalardan 1'i deniz kabuğu, 1'i diş, 1'i boynuz, 23'ü kemik ve 153'ü taş olmak üzere toplam 178 parça kataloga alınmıştır. Buluntuların merkezlere göre dağılımı ise şöyledir: Yüceören'den 17 buluntu, Minnetpınarı'ndan 1'i kemik 3 buluntu, Ziyaretsuyu'ndan 1'i kemik 5 buluntu, Akmezar'dan 2 buluntu, Büyükardıç'tan 1'i boynuz, 3'ü kemik 21 buluntu, Tümentepe'den 18 tanesi katalogda yer alan 135 buluntu, Güllüdere'den 11 buluntu, Tasmazor'dan 1'i deniz kabuğu, 1'i diş, 16'si kemik 59 buluntu, Tetikom'dan 3'ü kemik 33 buluntu ve Sazpegler'den 2'si kemik 13 buluntu ele geçmiştir. Buluntular öncelikle deniz kabuğundan, diştten, boynuz'dan, kemikten ve taştan yapılmış olmalarına göre ayrılmışlardır. Deniz kabuğu, diş, boynuz ve kemik buluntular bir bölümde tipolojik olarak değerlendirilmişlerdir. Taş buluntular ayrı bir bölümde yontmataş buluntular, küçük taş buluntular, sürtme taş buluntular ve mezar taşları olarak dört alt başlık altında değerlendirilmişlerdir. Kemik ve taştan yapılmış tanımlanamayan parçalar ayrı bir bölüm altında toplanmıştır.

Kemik Buluntular:

Kemik, diş, boynuz ve deniz kabuğu'nun insanlar tarafından kullanımı çok eski çağlardan günümüze değin devam etmiştir. Bu tür malzemenin kullanımını Üst Paleolitik Dönem'e kadar indirmek mümkündür. Deniz kabuğu, diş, boynuz ve kemikten yapılmış buluntular aynı başlık altında toplanmıştır. Kemik buluntular toplam 24 parçadır (Kat. No. 1-26). Buluntular içinde ok ucu, bız, bız ucu sivirtici, perdah aleti, makara, ağırşak, pendentif

ve boncuk bulunmaktadır. Deniz kabuğundan ve diştten birer örnek bulunmaktadır. Deniz kabuğu (Kat. No 1) ve diş (Kat. No 2) Tasmator'un Demir Çağı seviyelerinden bulunmuştur. Deniz kabuğu içine yerleştirilen demir bir halka ile boncuk olarak kullanılmıştır. Diştten işlenmiş 28 mm uzunluğundaki parçanın üst kısmı oyularak yarım halka biçiminde şekillendirilmiştir. Buluntu eğer ritüel amaçlı değilse; boğuma dolanan bir iple kolye ucu şeklinde boyna takılarak kullanılmış olması kuvvetle olasıdır.

Perdah aleti (Kat. No 3) geyik boynuzundan yapılmıştır. Perdah; taş, kemik ya da seramik parçası gibi sert bir madde ile seramik kap yüzeyinin düzgünleştirilmesi ve parlatılmasına denilmektedir. Burada amaç kap yüzeyindeki kil zerreciklerini sıkılaştırarak düzgün ve gözeneksiz bir yüzey oluşturmaktır. Bu amaçla kullanılan aletlere de 'perdah aleti' denilmektedir. Parça, Tetikom'da yüzey toprağının içinden bulunmuştur. Boynuzun üst kısmı tutamak şeklinde bırakılmış, alt kısmı ise düzgünce kesilerek işlenmiştir.

Kemikten ok ucu (Kat. No 4) Büyükardıç'tan bulunmuştur. Konik profilli, yassı bir gövdeye sahip olan ok ucu saplı ve kanatlıdır. Yüzeyi perdahlı ok ucunun yanında aynı tipte bronz bir ok ucu daha bulunmuştur. Geç Tunç-Erken Demir Çağı'na tarihlendirilen bu tip ok ucunun hem kemik hem de bronz örneğinin bir arada bulunması kemik ok ucunun ritüel amaçlı kullanılmış olabileceğini akla getirmekle birlikte, daha hafif ve daha az yaralama etkisine sahip olduğundan kuş türü hayvanların avlanmasında da kullanılmış olabilir.

Bız, Üst Paleolitik dönemden itibaren deri delmede kullanılan sivri uçlu bir alettir. Büyükardıç (1) ve Tasmator'dan (2) 3 adet bız ele geçmiştir (Kat. No 5-7). Buluntuların hepsi Demir Çağı'na aittir. Tasmator'dan ele geçen bızlardan biri her iki uçtan da kırık bir parçadır. Parçanın yüzeyi kullanımdan dolayı parlak bir madde ile kaplanmıştır. Madenin insan hayatına girdiği bu dönemlerde dahi kemik bızların delici olarak kullanımı, çok uzun süreli bir geleneğin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Ele geçen diğer kırık kemik parçası (Kat. No. 8) üzerindeki yiv muhtemelen bız ucunu sivriltmek için kullanılmış olmalıdır. Bu tip bir kemik parçası Öküzini Mağarası'nın Epipaleolitik tabakalarından ele geçmiştir ¹. Bu parça, kemikten yapılmış bız ucu sivriltme aletlerinin Epipaleolitik'ten Demir Çağı'na kadar hatta belki daha sonraları da kullanıldığını göstermesi açısından ilginçtir. Ayrıca teknolojik açıdan maden işleyen bir topluluğun geleneksel yöntemlerden vazgeçmediğini ve her iki teknolojiyi de bir arada sürdürdüklerini göstermesi bakımından önemli bir buluntudur.

Makara, üzerine ip sarmak amacıyla dokumacılıkla kullanılmıştır. Tasmator'un Demir Çağı seviyelerinden bulunmuştur (Kat. No 9). Silindirik formlu ip makarası kemiğin her iki uçtan oyulmasıyla şekillendirilmiştir.

Ağırsaklar dokuma üretimi hakkında bilgi veren önemli buluntulardır. Yün eğirmede iğn ucuna ağırlık yapmak amacıyla takılarak kullanılmışlardır. İlk örnekleri Neolitik Dönem'de ele geçen ağırsakların, bugün hala kırsal kesimlerde kullanıldığını görmekteyiz. Bu grupta Sazpegler'den ele geçen 2 adet kemik ağırsak yer almaktadır (Kat. No 10-11). Ortaçağ'a ait iki ağırsak da konik formludur. Parçalardan bir tanesinin üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış eşkenar dörtgen motifi bulunmaktadır. Bezemeli yan yüz perdahlanmıştır.

Pendantif, zincir, ip, deri veya kumaştan ince bir kordona takılan takı ögesidir. Bu tür objeler kolye ucu ve küpe şeklinde tek öge olarak kullanıldığı gibi, bir kolye dizisi içinde de kullanılabilir. Kemik pendantifler oldukça fazladır. Tetikom (1), Büyükardıç (1) ve Tasmator'dan (11) toplam 13 parça ele geçmiştir (Kat. No 12-24). Pendantiflerin uzunlukları 33 mm ile 46 mm arasında değişmektedir. Pendantiflerin üçü hariç diğerleri perdahlanmıştır. Bu özellik süs objelerinin kullanımında insanların daha özenli olduklarını yansıtır.

¹ Yalçinkaya 1996, s. 29; res. 9/8; Yalçinkaya ve diğ. 2002, s. 278; fig. 8

Buluntuların hepsi Demir Çağı'na aittir. Büyükardıç ve Tasmator'dan bulunan iki örnek üzerinde delik yoktur. Tasmator'daki parçanın sırt kısmında 6 adet yatay çizgi yer almaktadır. Bu iki örneğin gerek perdelanması gerekse yatay çizgilerle bezenmesi bu tür parçaların delinmeden de kullanılmış olduğunu bize göstermektedir. Pandantifleri delik sayıları ve yerlerine göre dört gruba ayırabiliriz. Birinci grupta, parçanın üst kısmında profilden tek deliği bulunan 2 buluntu yer almaktadır. Bunlardan biri Tasmator'dan, diğeri Tetikom'dan çıkmıştır. İkinci grupta, önden arkaya doğru delinmiş tek deliği bulunan pandantifler yer almaktadır. Tasmator'da bulunan 5 parçadan oluşan bu grupta 4 parça üst kısımdan; 1 parça ise orta kısımdan delinmiştir. Üçüncü grupta, üst ve alt kısımlarda profilden iki delikli pandantifler yer almaktadır. Yine Tasmator'dan bulunan 2 parça ile temsil edilmektedir. Parçalardan birinin üst kısmı kırıktır. Son grupta da iki örnek yer almaktadır. Parçada biri üst kısımda önden; diğeri orta kısımda profilden iki delik mevcuttur.

Boncukların hemen hepsi büyük özenle delinerek, ince bir deri sicim ya da ipe geçirilerek kolye ve bilezik gibi kullanıldıkları ya da süs iğnesi ve fibulaya sarkaç gibi takıldıkları anlaşılmaktadır. Öncelikle bezeme ve takı amacıyla kullanılan boncuklar, kötü ruhlardan korunmak için amulet ve muska amacıyla da kullanılmış olabilir. Kırsal kesimde halen muska amacıyla kullanıldığı gördüğümüz boncukların, kentlerde nazara karşı takıldığını da görmekteyiz. Minnetpınarı ve Ziyaretsuyu'ndan 2 adet kemik boncuk ele geçmiştir (Kat. No 25-26). Minnetpınarı'ndan bulunan Ortaçağ'a ait boncuk üçgen formludur. Alt kısmında yer alan deliğin yarısı korunmuştur. Üzerinde çapraz bir bant ve bantın dışındaki alanda birbirine paralel çizgi bezemeler yer almaktadır. Ziyaretsuyu'ndan çıkan boncuk ise hilal biçiminde işlenmiştir. Helenistik-Bizans Dönemi'ne ait buluntu oldukça kötü korunmuştur. İp deliği boncuğun tam ortasında yer almaktadır. Boncuğun üzerinde herhangi bir işlem (perdah, boya ya da bezeme) yapılmamıştır.

Taş Buluntular:

Yontmataş buluntular 44 parçadan oluşmaktadır (Kat. No 27-70). Buluntular üç ayrı merkezden ele geçmiştir. Bunlar Tümentepe, Büyükardıç ve Tetikom yerleşmeleridir. Biri Erzincan diğer ikisi Erzurum il sınırları içinde yer alan bu üç merkez de Demir Çağı'na ait buluntular vermiştir. Doğu Anadolu'da, en azından Erzurum İl sınırları içinde, Demir Çağı'nda insanların günlük işlerde alışkanlıklarını değiştirmeyerek, atalarından gördükleri geleneksel aletleri kullandıklarını söylemek mümkündür. Ele geçen 42 parçanın hammaddesi obsidyendir. Her ne kadar bir yoğunluk görülme ve obsidyenler üzerinde bir kaynak araştırması yapılmasa da, bölgede obsidyen kaynaklarının var olması, obsidyen hammaddenin yöresel kaynaklardan temin edilme olasılığı büyüktür. Bunun yanı sıra Büyükardıç'ta 1 adet kumtaşı ve 1 adet çakmaktaşı buluntu vardır. Yontmataş buluntular kendi içinde tipolojik olarak sınıflara ayrılmıştır. Endüstri öğeleri içindeki çekirdek, yonga, dilgi, dilgicik ve düzeltili yonga ve dilgiler dışında kenar kazıyıcılar; ön kazıyıcı, çontuklu, dişlemeli aletler; budanmış parçalar, orak dilgileri, bıçak, uç ve saplı parçalar yer almaktadır. Bunların içinde Tümentepe'den ele geçen 1 şekilsiz çekirdek (Kat. No 27) ve yontma zincirinin bir parçası olan dönümlü dilgi (Kat. No 29) ile Tetikom'dan ele geçen bir çekirdek yenileme parçası (Kat. No 28) endüstri öğelerini oluşturmaktadır. Buluntular endüstri hakkında bilgi veremeyecek kadar az olmasına rağmen Tümentepe'de ve Tetikom'da üretimin yerleşim merkezlerinde yapıldığı göstermesi açısından önemlidir.

Kenar kazıyıcılar, bir ya da daha fazla kenarı, salt kenar uzunluğunun büyük bir kısmını kaplayacak biçimde devamlı ve düzenli düzeltilerle şekillendirilmiş aletlerdir. Alt Paleolitik'ten itibaren kullanılan kenar kazıyıcılar deri sıyırmada ve düzenlemede; odun, kemik, boynuz gibi nesneleri sıyırmada; diğer aletlerin yapımında kullanılan aletlerdir. İşleniş biçimlerine göre alt gruplara ayrılmaktadır. Kenar kazıyıcılar grubunda Tümentepe, Büyükardıç ve Tetikom'dan 3'ü tam 5'i kırık toplam 8 adet buluntu yer

almaktadır (Kat. No 30-37). Taşımılığı, yonga ve dilgi olan aletlerin genellikle pulcuklu düzeltilerle düzeltilendiği görülmektedir. Kenar kazıyıcıların ele geçen alt gruplarına baktığımızda tek kenar kazıyıcılar içinde düz (Tetikom), içbükey (Büyükardıç) ve dışbükey (Tümentepe) tipler yer almaktadır. İki kenar kazıyıcı grubu iki düz kenar kazıyıcı tipinde Tümentepe'den ele geçen iki örnekle temsil edilmektedir. Tetikom'dan ele geçen ters almaşık kenar kazıyıcı ve tek dışbükey yatay kenar kazıyıcı diğer alt grupları temsil etmektedir. Ayrıca bir kenarı kazıyıcı, diğer kenarı dişlemeli olarak düzenlenmiş kırık bir parça da ele geçmiştir.

Ön kazıyıcılar, uç taraflarından biri dik olmayan devamlı düzeltiler taşıyan ileri doğru çıkmış, az çok yuvarlak, ender olarak da düz bir alınlı biten aletlerdir. Ön kazıyıcıların tam olarak işlevi anlaşılamamakla birlikte ortaya pek çok fikir atılmıştır. Kemik ya da odunumsu maddeleri rendelemek, deri hazırlama, ağaç dallarını ok ucu şeklinde yontma, kemik odun gibi sert maddeleri kesmek bu fikirlerin bazılarıdır. Alt Paleolitik'ten itibaren bilinen ön kazıyıcılar Üst Paleolitik ve sonrasında sayısal bir artış kazanmışlardır. Büyükardıç'ta ele geçen alınlı korunmuş kırık bir parça, ön kazıyıcı grubunu temsil eden tek örnektir (Kat. No 38). Yüzey toprağından ele geçmesine rağmen buluntu merkezinin konumu itibarıyla (bkz. Bölüm 5.2) başka bir yerden taşınması mümkün değildir. Bu yüzden buluntu grubu içinde değerlendirilmiştir. Dilginin distal kısmı pulcuklu düzeltilerle yuvarlatılarak alınlı haline getirilmiştir. Bu örnek, ön kazıyıcıların Demir Çağı'nda da kullanımda olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Çontuklu aletler, bir döküntü, yonga ya da dilginin kesici kenarı içinde, düzeltilerle ya da vurgacın tek bir darbesiyle elde edilmiş, içbükey bir girinti gösteren aletlerdir. Alt Paleolitik'ten itibaren yoğun olarak görülmeye başlanmıştır. Yapılan deneyler sonucunda düzeltili çontukluların, çeşitli çaptaki nesneleri yuvarlaklaştırmak, Clactonien çontukluların ise iki yönlü döndürme yoluyla çeşitli uzun kemik ya da ağaç dallarını kesme ve sıyırma

işlemlerinde kullanılmış olabilecekleri ileri sürülmektedir². Tümentepe, Tetikom ve Büyükardıç'tan toplam 5 adet çontuklu alet ele geçmiştir (Kat. No 39-43). Taşımaliği yonga ve dilgi olan aletlerden biri kırık diğerleri tam olarak ele geçmiştir. Bunlardan yalnızca Büyükardıç'tan ele geçen Clactonien çontuklu; diğerleri ise düzeltili çontukludur. Çontukların ikisi sağ, ikisi sol kenar ve bir tanesi de topuğun karşısındaki yatay kenar üzerinde yer almaktadır.

Dişlemeli aletler, döküntü, yonga ya da dilgilerin bir ya da birden fazla bitişik olmayan kesici kenarı üzerinde bitişik ya da bitişik olmayan bir seri çontuğun oluşturduğu aletlerdir. Dişlemeli aletleri, bugünün testereleri olarak tanımlamak yanlış olmaz. Kullanım izleri üzerinde yapılan araştırmalarda dişlemeli aletlerin bıçkılama yani bir nesnenin tek bir çizgi boyunca iki yönlü (arkaya ve öne) bir hareket ile bölünmesi işleminde kullanılmış olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca yatay kesme ile kemiklerin ya da küçük ağaç dallarının parçalanmasında da kullanılmış oldukları anlaşılmıştır. Tümentepe, Tetikom ve Büyükardıç'tan toplam 5 adet dişlemeli alet ele geçmiştir (Kat. No 44-48). Yonga ve dilgi taşımaliği aletlerin ikisi tam, diğerleri kırıktır. Dişlemeli aletler, düzeltili çontuk ya da karma çontukla yapılmıştır. Aletlerden dördü obsidyen, biri çakmaktaşıdır. Çakmaktaşıdan yapılan dişlemeli alet (Kat. No. 48) tüm yontmataş buluntular içinde hammaddesi çakmaktaşı olan tek buluntudur. Aletin tek ünik özelliği hammaddesi değildir. Dilginin uç kısmının dik düzeltilemlerle budanmış olması alete "ikili alet" özelliği de katmaktadır.

Bir diğer budanmış parça da Tümentepe'den ele geçmiştir (Kat. No 49). Dilginin dip kısmı budanıp dik düzeltilemlerle düzeltilendikten sonra muhtemelen çontuklu alet gibi kullanılmıştır.

Orak dilgileri, Epipaleolitik Dönem'de yaban hasadının başlamasıyla, ancak daha yoğun olarak tarımın keşfiyle birlikte Neolitik Dönem'de ortaya

² Yalçinkaya 1989. s: 48.

çıkılmışlardır. Günümüzde biçerdöverin yaptığı işi geçmişte orak ve tırpanlar yapıyordu. Hatta bugün modern tarımın ulaşamadığı kırsal yörelerde hala bu aletleri görmek mümkündür. İlkel orakların Üst Paleolitik'in mirası olan dilgiler üzerine yapıldığı görülmektedir. Bu dilgiler kemik, boynuz ya da ağaç sapa kakma yoluyla yerleştirilip hasat zamanı biçme işleminde kullanılmıştır ³. Tetikom ve Büyükdıç'tan dördü kırık biri tam 5 adet orak dilgisi ele geçmiştir (Kat. No 50-54). Dört parçanın hammaddesi obsidyendir. Genelde Obsidyen orak dilgilerinin yapımında tercih edilen en önemli hammadde olarak görülse de, Obsidyen hammadde sıkıntısı çekilen bölgelerde çakmaktaşı ve kumtaşı gibi kolay elde edilebilen hammaddelerin de orak dilgi yapımında kullanıldıkları görülmektedir. Bir parça (Kat. No. 54) kumtaşı olan hammaddesiyle dikkat çekmektedir. Kumtaşından yapılmış tek örnek olmakla birlikte parçanın diğer orak dilgilerinden bir farkı daha vardır; kullanım kenarı minik çontuklarla dişlemeli haline getirilerek kullanılmıştır. Ancak kum taşının yapısından ve kullanımdan dolayı bu tür dişlemelerin meydana gelmiş olması kuvvetle olasıdır.

Bıçaklar, herhangi bir nesneyi kesme amaçlı kullanılan aletlerdir. Genellikle dilgilerden oluşurlar. Dilgiler keskin kesici kenarlı olup çok kullanışlı bıçaklardır. Direkt olarak bıçak şeklinde kullanıldıkları gibi düzeltilenerek de kullanılabilirler. Sırtı devrik bıçaklarda ise kesici kenarın karşısındaki kenar dik düzeltilebilir. Muhtemelen elde tutmayı kolaylaştırmak için yapılmıştır. Bu tür parçalar elde kullanıldığı gibi sapa takılarak da kullanılmış olabilir. Proje kapsamında ele geçen bıçakların üçü de Tetikom'dan çıkmıştır (Kat. No 55-57). Bıçaklardan ikisi dilgi bıçak, biri devrik sırtlı bıçaktır. Bıçakların kesici kenarları üzerinde kullanım düzeltilebilir görülmektedir.

Tümentepe'den ele geçen kırık bir parça, tam olarak işlevi anlaşılmamasına rağmen düzeltili dilgi ve yongalardan ayrı tutulmuştur (Kat.

³ Braidwood 1972,s. 74.

No 58). Parçanın işlev gören kısmı kırık olduğu için tam olarak adlandırılmamaktadır. Ancak parçanın proximal kısmından başlayan düzeltilerin omuz yaparak daralttığı uç kısmı ya bir uca ya da bir deliciye ait olmalıdır. Ele geçen yontmataş buluntular içinde her ikisine de ait tam bir örnek yoktur. Uç mu yoksa delici mi olduğu kesin olarak bilinmese de bu aletlerin varlığını kanıtlaması açısından önemli bir parçadır.

Sap: Eğer parçada ileri doğru çıkmış olan uç, iş gören kısım değil de, sap takmak ya da elle tutmak için düşünülmüş ise parçaya “saplı parça”, ileri doğru çıkan kısma da “sap” denilmektedir. Bizim elimizde Tümentepe ve Tetikom’dan ele geçmiş herhangi bir alete ait 2 adet sap kısmı bulunmaktadır (Kat. No 59-60). Bu iki parça da kırık olarak ele geçmiştir. Parça tam olarak sapa takıldığı yerden kırıldığı için ne tür bir alete ait olduklarını söylemek mümkün değildir. Büyük olasılıkla bunların bir ok ucunun sap kısmı olması gerekir. İki sap da birbirinden oldukça farklıdır. Tetikom’dan ele geçen sap, üçgen formlu bir dilginin, kaplayan düzeltilerle şekillendirilmesiyle oluşmuştur. Tümentepe’den ele geçen sap ise dilginin uç kısmının almaşık düzeltilerle şekillendirilmesiyle oluşmuştur.

Katalogda ayrıca düzeltili dilgi (Kat. No 64-69) ve yongalara da (Kat. No 61-63) örnekler verilmiştir. Küçük kırıklar halinde ele geçen parçaların ne tür bir alet işlevi gördüğü anlaşılamamıştır.

Küçük taş buluntular 38 parçadan oluşmaktadır (Kat. No 71-106). Bu grup içinde damga mühür, yüzük taşları, pendentif ve boncuklar yer almaktadır. Buluntular Yüceören, Ziyaretsuyu, Güllüdere, Tasmator ve Tetikom’dan çıkmıştır.

Damga mühürler, mülkiyet kavramının bir ifadesi olarak üzerlerinde bir kişiye ya da bir aileye ait olan bir sembolü taşıyan oyma ya da kabartma olarak yapılmış nesnelerdir. Anadolu’da damga mühür örnekleri Çatalhöyük’te olduğu gibi Neolitik dönemde de görülmektedir. Ancak bu

dönemdeki damga mühürlerin amacı şu an tartışmalıdır. Damga mühürler mülkiyet amacıyla kesin olarak Kalkolitik Çağ'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Kurtarma kazılarında mühür olarak nitelendirilebilecek 2 adet buluntu ele geçmiştir (Kat. No 71-72). Buluntulardan biri Güllüdere'de Geç Demir Çağı'na ait bir mezarda insitu olarak ele geçmiştir. İskeletin göğüs kısmına yakın bir yerde bulunmuştur. Yeşilimsi siyah renkte sert bir taştan (steatit ?) yapılmıştır. Düzeltilmiş ön yüzüne kazıma tekniği ile stilize edilmiş, hareketli bir at figürü işlenmiştir. Mührün arka yüzü dışbükey bombelidir. Yatay ip deliklidir, bu delikten bir ip geçirilip boyuna asılarak kullanılmış olmalıdır. Tasmator'daki buluntu da yakın çağa ait bir mezarda bulunmuştur. Parça tam ortadan kırık ve noksandır. Bej renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Taşın üst kısmı hafif bombelidir. Düz olan alt kısmında oyularak yapılmış stilize bitkisel şekiller mevcuttur. Yatay ip delikli olan parça muhtemelen boyna asılarak kullanılmıştır. Mühürlerin yapımında hammadde olarak taşın seçilmesinin nedeni; yerleşim yerlerinin zengin olmayan kırsal kesim yerleşimleri olduğundan metalin az ve değerli olması ya da eski gelenekleri devam ettirme isteği olabilir.

Yüzük taşları estetik çekiciliğe sahip güzel obje ve süs eşyalarıdır. Ancak oyma yüzük taşlarının asıl işlevi, mühür olarak kullanılmalarıdır. Bunlar, birilerinin mülkünü işaretlemek, yetkisini belirtmek ve bazı objelerin kişiye özel olmasını sağlamak için çok yaygın olarak kullanılırlardı. Mülkiyet veya yetkiyi belirtmek için, oyma yüzük taşı veya metal yüzük, bir parça kil veya balmumu üzerine bastırılırdı. Ele geçen yüzük taşlarından biri (Kat. No 73) Yüceören'den bir mezar buluntusudur. M.Ö. 1. yüzyıla ⁴ ait yüzük taşının üzerinde nadir rastlanan bir figür yer almaktadır. Yüzük taşının üzerine oyma tekniği ile kanatlı eros figürü işlenmiştir. Ayakta ve sola dönük duran kanatlı eros, başı üzerinde yuvarlatılmış başlık taşımakta ve iki elini yukarı kaldırarak balık takdim etmektedir. Diğer yüzük taşı Tasmator'dan ele geçmiştir (Kat. No 74). Demir Çağı'na ait yüzük taşı obsidyenden yapılmıştır. Üst yüzü bombeli olan yüzük taşının üzerinde herhangi bir bezeme yer almamaktadır.

⁴ Plantzos 1999: pl.69, 540; LIMC III-1: 924, no.883; Gercke 1966:bej renkli no.114.

Bir önceki örnek gibi mühür olarak değil sadece süs olarak kullanılmış olmalıdır.

Kemik pendants çok olmasına rağmen taştan sadece 2 örnek ele geçmiştir (Kat. No 75-76). Bunlardan biri Tasmator'dan bulunmuştur. Demir Çağı'na ait bu pendant bej renkli bir taşta damla şeklinde işlenmiştir. Pendantsın üst kısmında boyna asmak için asma deliği yapılmıştır. Diğer pendant Tetikom'dan bulunmuştur. Yassı oval formu bazalt bir taşın üzerine küçük bir delik açılarak kullanılmıştır. Bir yüzü düz, diğer yüzü bombelidir. Bombeli olan yüzde kazıma tekniği ile yapılmış stilize şekiller yer almaktadır. Üzerindeki stilize bezeme açısından Tepe Gawra'nın 19. seviyesinden ele geçen taş pendantle benzerlik gösterir ⁵.

Proje kapsamındaki 4 merkezden toplam 30 adet taş boncuk bulunmuştur (Kat. No 77-106). Bu merkezler Yüceören (3), Ziyaretsuyu (2), Tasmator (19) ve Tetikom'dur (6). Yüceören'deki boncuklar Helenistik-Bizans Dönemi'ne; Ziyaretsuyu Helenistik Dönem'e; Tasmator ve Tetikom'daki boncuklar ise Demir Çağı'na aittir. Tasmator'daki boncuklar 3 ayrı mezardan toplanmıştır. Mezarlardan biri yetişkin bir kadına (M66), biri de bir çocuğa (M8) aittir. Mezarlarda boncuklardan başka ölü hediyesi bulunamamıştır. Buradan belki de; çok zengin olmayan bu kırsal kesim yerleşiminde taş ve cam boncukların hem maliyetlerinin ucuz olması dolayısıyla halk arasında sevilerek kullanılan bir süs eşyası ve belki de ölümden sonraki yaşama geçerken yanlarında götürmek istedikleri en değerli eşyaları olduğunu söyleyebiliriz. Boncukları buluntu yerlerine ya da dönemlerine göre değil de tipolojik olarak gruplayacağız. Yüceören'den ele geçen kırmızı renkli bir taş yuvarlatılarak yatay olarak delinmiş ve üzerine kazınarak çizgisel hatlarla bezeme oluşturulmuştur. Ziyaretsuyu'ndan bulunan bir boncuk ise kırmızı renkli bir taşın üçgen formda şekillendirilmesiyle oluşmuştur. İp deliği tam ortasında yer almaktadır. Tetikom'dan bulunan bir diğer boncuk ise çiçek biçiminde işlenmiştir.

⁵ Benzer formda taş pendant ve bezemeler için bkz. Tobler 1950, s. 196, Lev. XCI/b.

Yuvarlak formlu boncuklar içinde 5 tanesinde, taş üzerine cam damlatma tekniği ile göz motifi ya da benekler oluşturulmuştur. Bunlardan Yüceören'den bulunan boncuk (Kat. No 3) üzerinde tek, Tetikom'dan bulunanlarda 5–6 adet bezeme yer almaktadır. Tetikom'da bulunan 4 boncuğun benzerlerine, Galekuti⁶ ve İmikuşağı'nın⁷ Geç Demir Çağı tabakalarında rastlanmaktadır. Tasmador'dan ele geçen 2 adet mavi boncuk üzerine birinde beyaz, diğer boncukta ise kırmızı boya ile yapılmış üç adet halka bezeme yer almaktadır. Yuvarlak formlu bezemesiz boncuklar Ziyaretsuyu (1), Yüceören (1) ve Tasmador'dan (9) toplanmıştır. Ziyaretsuyu'ndan ele geçen boncuk hafif yassıdır. Kahverengi boncuğun iki yüzeyi de perdahlıdır. Yüceören'den ele geçen siyah taş boncuk da hafif basıktır. Tasmador'dan bulunanlar ise mavi, gri ve bej tonlarındadır. Yuvarlağa yakın bozuk formlu; düzensiz, konik delinmiş 7 adet boncuk Tasmador'da tek bir mezar içinden toplanmıştır. Oval formlu boru biçimli boncuklar Tetikom (1) ve Tasmador'dan (1) ele geçmiştir. Tetikom'daki oval boncuk beyaz renkli bir taş üzerine deniz kabuğunu andıracak şekilde işlenmiştir. Tasmador'da bulunan boncuk akik üzerine işlenmiştir. Tüm boncuklar içinde yarı değerli bir taş üzerine işlenmiş tek örnektir.

Sürtme taş buluntular 59 parçadan oluşmaktadır (Kat. No 107-162). Sürtme taş buluntu grubu, bilek taşı, keski, perdah taşı, ağırşak, ağırlık, ezgi taşı, havan ve öğütme taşı alt gruplarından oluşmaktadır. Buluntular Yüceören, Minnetpınarı, Ziyaretsuyu, Akmezar, Büyükardıç, Güllüdere, Tasmador ve Sazpegler'den ele geçmiştir. Buluntular Demir Çağı'ndan Ortaçağ'a kadar geniş bir zaman aralığına sahiptir. Hatta günümüzde dahi kırsal kesimde yer alan köylerin çoğunda bu tür malzemeler kullanılmaktadır.

Bilek taşı; bıçak ya da benzeri araçları bilemeye (keskinleştirmeye) yarayan bir araçtır. Buluntular içindeki tek bilek taşı Büyükardıç'tan tam

⁶ Haerinck 1989: fig. 4-3-9.

⁷ Kaygaz 2002: Lev. 10-8.

olarak ele geçmiştir (Kat. No 107). Üçgen kesitli taşın üst kısmında ip bağlamak için boğum yeri mevcuttur. Tell Brak'ın Akad tabakalarından aynı boyutlarda bir benzeri ele geçmiştir⁸. Büyükardıç'taki metal işçiliğine bağlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Büyükardıç'tan ele geçen keski (Kat. No 108), metal ya da ahşap işçiliğine bağlı olarak kullanılmıştır. Alet form olarak cilalı baltalara benzemektedir. Keskinin uç kısmı oldukça keskindir. Keski grubunu temsil eden tek örnektir.

Buluntular içinden 2 adet perdah taşı ele geçmiştir (Kat. No 109-110). Demir Çağı'na ait olan buluntuların biri Güllüdere'den, diğeri ise Tasmator'dan çıkmıştır. Güllüdere'den ele geçen perdah taşı kareye yakın kesitli, bir ucu sivri, yarım hilal formunda bir taştır. Tasmator'dan bulunan parça ise üçgen kesitlidir ve içbükey bir profile sahiptir.

Taş ağırşaklar, kemik ağırşaklara göre daha fazladır ve toplam 22 adettir (Kat. No 111-132). Buluntular Yüceören, Minnetpınarı, Ziyaretsuyu, Güllüdere ve Tasmator'dan çıkmıştır. Ağırşakların gövde çapları 25–30 mm arasında değişmektedir. Delik çapı ise 3 mm.den 10 mm.ye kadardır. Ağırşakların yükseklikleri tiplerine göre farklılık gösterir. Ağırşak tiplerinin merkezlere ve dönemlere göre dağılımı aşağıdaki gibidir. Çift konik formlu 1 adet ağırşak Minnetpınarı'ndan çıkartılmıştır ve Ortaçağ'a aittir. Konik formlu 8 adet ağırşak Yüceören, Minnetpınarı, Güllüdere ve Tasmator'dan ele geçmiştir. Bu formdaki ağırşaklar Demir Çağı'ndan Ortaçağ'a kadar yayılım gösterirler. Basık konik formlu 2 adet ağırşak Yüceören'de bulunmuştur. Helenistik-Bizans Dönemi'ne aittirler. Yine Yüceören'den Helenistik-Bizans Dönemi'ne ait 5 adet düğme formlu ağırşak ele geçmiştir. Küresel formlu 3 adet buluntu Yüceören ve Tasmator'dan çıkmıştır. Bu form Demir Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne kadar görülmektedir. Diğer disk biçimli 3 ağırşak

⁸ Oates vd. 2001, s. 608; fig. 283.

Ziyaretsuyu ve Tasmator'dan ele geçmiştir. Bunlar da Demir Çağı'ndan Helenistik-Bizans Dönemi'ne kadar uzanmaktadırlar.

Tezgâh ağırlıklarının kullanıldığı, uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgâhlarında kumaş yukardan aşağı doğru örülmektedir. Tezgâh ağırlıkları, tezgâh iplerine bağlanarak iplerin sabit ve gergin durmalarını sağlamak için kullanılmıştır. Anadolu'da, Kıbrıs ve Girit Adaları'nda Neolitik Dönem'e ait tabakalardan ele geçen dokuma tezgâhı ağırlıkları bu tezgâhların çok erken dönemlerden itibaren kullanıldığını göstermektedir. Proje kapsamında Büyükardıç ve Sazpegler'den 3 tanesi yapım aşamasında yarım bırakılmış 7'si tam 10 adet tezgâh ağırlığı ele geçmiştir (Kat. No 133-142). Büyükardıç'tan ele geçen 1 adet tezgâh ağırlığı Demir Çağı'na, Sazpegler'den ele geçenler ise Ortaçağ'a aittir. Disk biçimli tezgâh ağırlıkları 7 adettir; bunlardan 3'ü yapım aşamasında yarım bırakılmıştır. Bunların gövde çapları 40 mm.den 100 mm.ye kadar çıkmaktadır. Ayrıca dikdörtgen, piramidal ve yonca yaprağı biçimli tezgâh ağırlıkları da ele geçmiştir. Ele geçen tezgâh ağırlıkları Sazpegler'de dokumacılığın önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu alandan hiç ağırşığın bulunamamış olması da ilginçtir. Genelde dokumacılığın yapıldığı bir yerde ip yapımıyla ilgili ağırşakların da bulunması gerekir. Ancak kazı alanları tüm yerleşimi kapsamadığından ağırşaklara rastlanmamış olması kuvvetle olasıdır.

Ezgi taşları tahıl öğütmede öğütme taşlarının üst kısmı olarak ya da bitki, meyve gibi yiyecekleri ezmek amacıyla kullanılmış aletlerdir. Proje kapsamında Büyükardıç ve Tasmator'dan ele geçmiş 12 adet ezgi taşı mevcuttur (Kat. No 143-154). Buluntuların hepsi Demir Çağı'na aittir. Tasmator'dan ele geçen buluntuların 6'sı doğal formuyla kullanılmış; diğer ikisi ise kenarları yuvarlatılarak kullanılmıştır. Büyükardıç'tan ele geçen ezgi taşından biri doğal formuyla kullanılmıştır. Kenarları düzeltilenen iki parçadan biri yuvarlak, diğeri ise uzun silindirik bir form kazanmıştır. Bu parça ezgi taşı olarak kullanılmış olabileceği gibi bir havaneli şeklinde de kullanılmış olması mümkündür. Bir diğer ezgi taşı ise plaka şeklinde kullanılmıştır.

Havanlar, içlerine konulan maddeyi havaneli yardımıyla ezerek parçalama amaçlı, içbükeyliği öğütme taşlarına göre daha derin hatta çukur olan aletlerdir. Havanlar tahıl öğütmek, kök ve meyve ezmek ya da boya maddelerini inceltmek gibi amaçlarla kullanılmışlardır. Büyükardıç'tan ele geçen yuvarlak formlu bir taş tam bir havan formu göstermemekle birlikte üst yüzünde bulunan oyuk nedeniyle havan olarak nitelendirilmiştir (Kat. No 155). Demir Çağı'na ait bu buluntunun maden işlemeciliği ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Öğütme taşları, prensip olarak genişçe bir taş ve onun üzerine kapanan diğer bir taşın; arasında öğütülecek maddenin, çeşitli dairesel ve ileri-geri hareketler ile işlenmesidir. İlk dönemlerde (Neolitik ve Kalkolitik'te) öğütme taşları altta hareketsiz büyük bir taş ve onun üstünde hareket eden daha küçük bir taştan oluşurken zamanla gelişerek alttaki sabit taşla aynı büyüklükte hareketli bir taşın bir aracı aygıtla çevrilmesi şeklinde gelişmiştir. Öğütme taşlarının bu gelişmiş hallerine 'el değirmeni' adı verilmektedir. Öğütme taşlarının üst kısımları ezgi taşı grubunda değerlendirildiğinden bu grupta sadece alt taşlar ve biraz daha gelişerek el değirmeni niteliği kazanmış aletlerin alt ve üst taşları değerlendirilmiştir. Büyükardıç ve Tasmator'dan Demir Çağı'na ait 4 adet öğütme taşının alt taşı ele geçmiştir (Kat. No 156-159). Genelde kırıklar halinde bulunmuşlardır. Bazılarının parçaları eksiktir. Buluntuların hepsi bazalttan yapılmıştır. Yuvarlak ya da elips formludurlar. Akmezar ve Sazpegler'den Ortaçağ'a ait 2 adet el değirmeni bulunmuştur (Kat. No 160-161). Bunlar da bazalttan yapılmışlardır. Her iki merkezde de alt ve üst taşlar bir arada bulunmuştur.

Mezar taşları Tasmator ve Güllüdere'nin Ortaçağ yerleşmelerine aittir. Güllüdere'den 8, Tasmator'dan 2 adet olmak üzere toplam 10 adet mezar taşı bulunmuştur (Kat. No 162-171). Mezar taşlarının hepsinin üzerinde haç motifi yer almaktadır. Güllüdere'den ele geçen mezar taşları tarla taşı temizleme çalışmaları sırasında köylüler tarafından toplanarak bir kenara yığılmışlardır. Tasmator'daki mezar taşları ve Güllüdere'de bulunan bir

mezar taşı kireçtaşına oyulmuştur. Mezar taşları üzerinde bulunan haç motiflerinden dördü malta haçı'dır. Çerçeve içinde yer alan Malta haçları, motif çizildikten sonra zeminin çökertilerek yontulması suretiyle haç motifinin kabartma çeklinde ortaya çıkmasıyla yapılmışlardır. Aynı teknikle yapılmış bir Ortodoks haçı ve birleşik bir haç motifi daha mevcuttur. Güllüdere'deki diğer iki mezar taşı ve Tasmator'daki mezar taşlarından biri kazıma yoluyla yapılmış basit haç motifine sahiptir. Tasmator'daki diğer mezar taşı ise yine kazınarak yapılmış basit haç motiflidir ancak etrafında kazınarak yapılmış yuvarlak bir çerçeve yer alır.

Tanımlanamayan buluntular

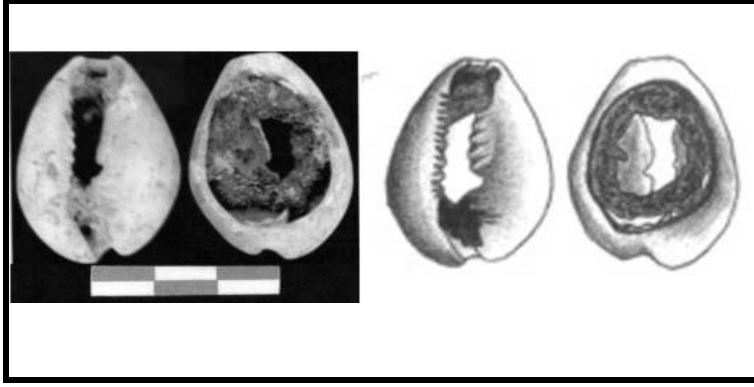
Tanımlanamayan işlenmiş parçaların 3 tanesi kemik, 4 tanesi de taştan yapılmıştır (Kat. No 172-178). Tasmator'dan ele geçen kemik buluntulardan biri konik formda, yassı kesitli perdahlı bir parçadır. Üzerinde herhangi bir bezeme bulunmayan parçanın alt yüzeyi oldukça aşınmıştır. Tetikom'dan bulunan bir kemik parçasının üzerinde kazınarak yapılmış ortası noktalı daire bezemeler yer almaktadır. Ait olduğu objenin alt ucu olduğu anlaşılan parçanın en altında yatay bir çizgi ile sınırlandırılmış alan içerisinde, kısa dikey çizgi bezemeler mevcuttur. Parçanın kemik bir kutuya ait olması muhtemeldir. Yine aynı şekilde kemik bir kutuya ait olabilecek bir başka işlenmiş kemik parçası Tasmator'dan bulunmuştur. Kazınarak yapılmış iç içe halkalar ve onları sınırlandıran iki yatay çizgi motifi tekrarlayarak devam etmektedir. Parçanın tüm yüzeyi perdahlıdır. Buluntuların hepsi Demir Çağı'na aittir. Taş buluntulardan biri Büyükardıç'tan bulunan baklava dilimi formunda, oval kesitli taş objedir. Her iki yüzünde kazınarak yapılmış, şeftali çekirdeği görünümü veren çizi bezemeler yer almaktadır. Süs ya da ritüel amaçla yapılmış olmalıdır. Demir Çağı'na ait objenin üzerinde herhangi bir delik olmadığı için ritüel amaç fikri ağırlık kazanmaktadır. Tasmator'dan bulunan bazalt bir parça kırık olarak bulunmuştur. Parçanın ortasında yer alan 30 mm derinliğinde, 35 mm genişliğindeki oluğun ne amaçla kullanıldığı

anlaşılamamıştır. Tasmador'dan bulunan bir diğerk taş obje uzun silindirik yapıdaki buluntudur. Alt kısmı kırık olan objenin üst kısmı yukarıya doğru konik olarak yükselir ve tepesi düz olarak kesilmiştir. Bu parçanın da işlevi anlaşılamamıştır. Tasmador'dan bulunan iki parça da Demir Çağı'na aittir. Tetikom'da bulunan taş objeyi, yüzey buluntusu olmasına rağmen oldukça ilginç bulduğumuz için kataloga alma ihtiyacı duyduk. Bazalt üzerine işlenmiş olan objenin yan yüzündeki birbirini kesen dört adet delik ve alt yüzündeki daha küçük delik orijinaldir ve kullanımdan dolayı deforme olmuşlardır. Düz olan alt yüz kullanımdan dolayı epeyce yıpranmıştır. Objenin sağlam bir hammadde olan bazalt üzerine işlenmesine rağmen yan yüzdeki deliklerin ve alt yüzünün uğradığı deformasyon objenin hareketli bir makine aksamı belki de dokuma tezgâhına ait bir aksam olabileceğini akla getirmektedir. Matkap izleri taşıyan üst yüzdeki dört adet sığ çukur ise muhtemelen daha sonraki dönemlerde alete yeni bir fonksiyon kazandırmış ya da sadece dekoratif amaçlı olarak aletin üzerine işlenmiştir. Buluntunun herhangi bir benzeri bulunamamıştır. Yüzey buluntusu olduğu için tarihlemek mümkün değildir.

Sonuç olarak tezimizin kapsamında yer alan ve 10 merkezden ele geçen çeşitli taş, kemik, boynuz, diş, deniz kabuğundan oluşan buluntular Erken Demir Çağı'ndan Ortaçağ sonlarına kadar geniş bir dağılım göstermektedir. Özellikle belirli bir dönemi ön plana çıkaracak bir buluntu yoğunluğu ile karşılaşmamaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı arkeolojik kurtarma kazılarının borunun geçeceği ve tahrip edeceği 28 metre koridoru ile sınırlı tutulması bunun nedenlerinden biri olabilir. Böyle dar bir alandan ele geçmelerine karşın sistematik olarak toplanan küçük buluntu ve mimari kalıntılar Anadolu arkeolojisi açısından önemli sonuçlar vermişlerdir. Tezimizde tanımlamaya ve tasnif etmeye çalıştığımız buluntular, bu sınırlı alanda toplanan materyalin küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Taş ve kemik buluntuları, buluntu yerinde ele geçen seramik, küçük buluntu ve mimari kalıntılar paralelinde tarihlendirilmek gerekmektedir. Çünkü bu buluntular tek başlarına tarih verebilecek, bir kültürün spesifik aletleri değil daha çok, küçük yerleşmelerin günlük hayata dair basit aletleridir.

TAŞ ve KEMİK BULUNTU
KATALOĞU

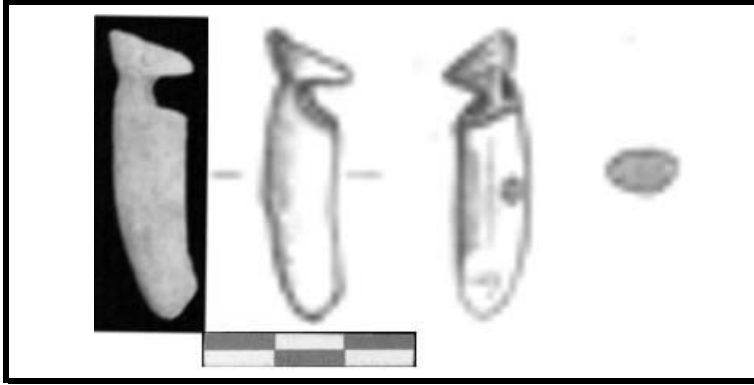
No:1

Tanım: Boncuk. Deniz kabuğunun içine oturtulmuş aşırı korozyona uğramış 25 mm çapında demir bir halka bulunmaktadır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B 36
Kasa No:	15056
Plankare:	2-3/1-j
Seviye:	1770.28
Hammadde:	Deniz kabuğu
Uzunluk:	34 mm
Genişlik:	23 mm

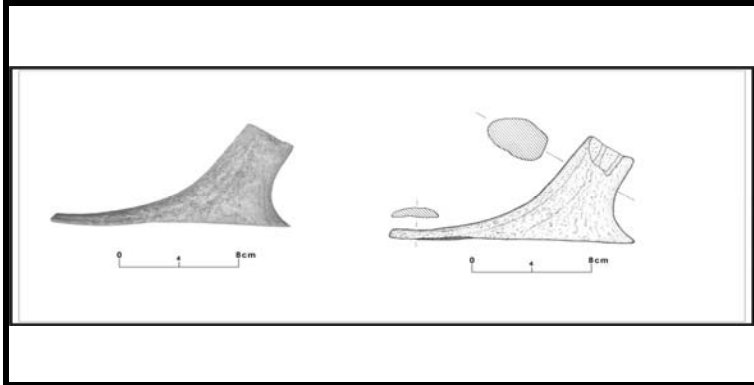
No:2

Tanım: İşlenmiş diş obje. Dişten oyularak yapılmıştır. Üst kısmı oyularak yarım halka şeklinde şekillendirilmiştir. Yüzeyi perdahlanmıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-40
Kasa No:	18012
Plankare:	4/a
Seviye:	1768.45
Hammadde:	Diş
Uzunluk:	28 mm
Kalınlık:	6 mm

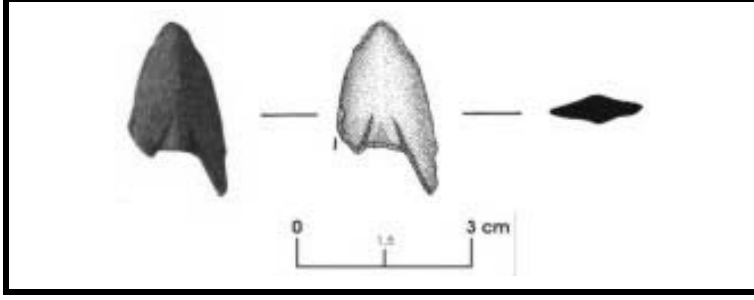
No: 3

Tanım: Perdah aleti . Geyik boynuzundan yapılmıştır. Boynuzun üst kesimi tutamak şeklinde bırakılmış, alt kesimi ise düzgünce kesilerek işlenmiştir. Alt kesimde sürtünme izleri görülmektedir.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-15
Kasa No:	-
Plankare:	7/d
Seviye:	Kültür toprağı
Hammadde:	Boynuz
Uzunluk:	160 mm
Yükseklik:	80 mm

No: 4

Tanım: Kanatlı ok ucu. Açık hava ocağının çevresinden ele geçmiştir. Kanatlı ok ucunun bir kanadı ve sap kısmı kırıktır. Uç, konik profilli yassı bir gövdeye sahiptir. Ok ucunun yüzeyi perdahlıdır.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-1

Kasa No: B-1019

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 31.5 mm

Genişlik: 16 mm

No: 5

Tanım: Bız. Sondaj çukurunda D-1 yapısı içerisinde ele geçen bızın sivrilen kısmı uca doğru kırıktır.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: S-1

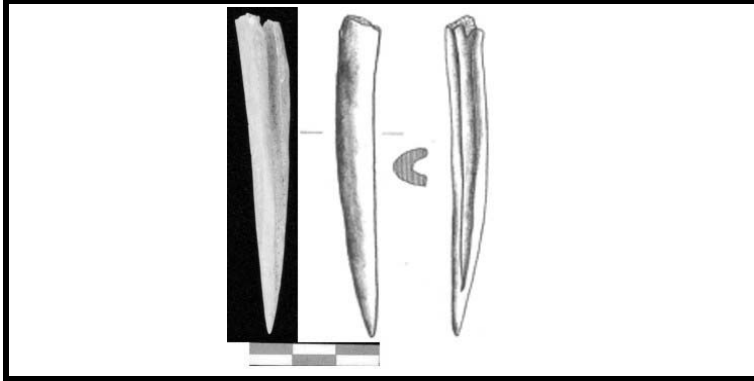
Kasa No: S-1011

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 136 mm

Genişlik: 7 mm

No:6

Tanım: Bız. Tepe yerleşiminden ele geçmiştir. Kemik ikiye bölünüp inceltirilerek kullanılmıştır. Ucu muntazam olarak sivriltilmiştir. Uç kalınlığı 2 mm.dir. Üst kısmı kırılmış olan bız parçasının yüzeyi tamamen perdahlanmıştır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-32

Kasa No: 11009

Plankare: 8-10/j

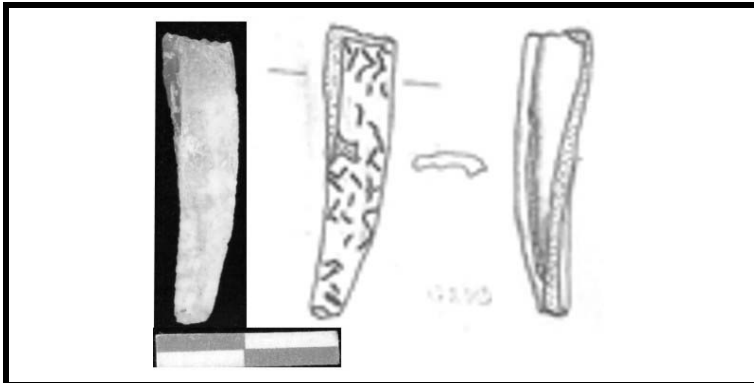
Seviye: 1770.90

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 73 mm

Kalınlık: 9 mm

No:7

Tanım: Bız. Yüzeyi parlak bir madde ile kaplanmıştır. Her iki ucu da kırıktır. Ancak giderek sivrilen uç bız olarakta kullanılmış olmalıdır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: S-8

Kasa No: 803

Plankare: 1/d

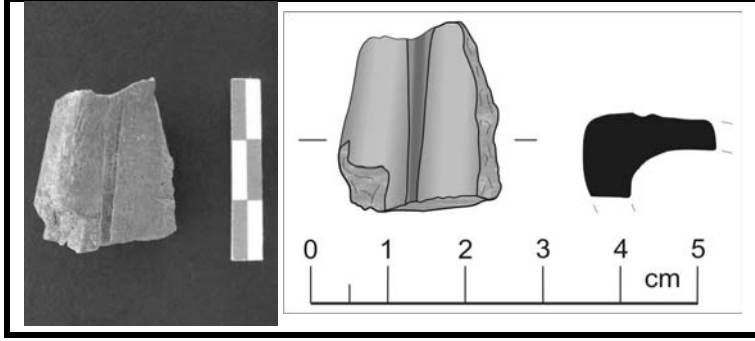
Seviye: 1765.42

Hammadde: Kemik

Yükseklik: 31 mm

Genişlik: 4-7 mm

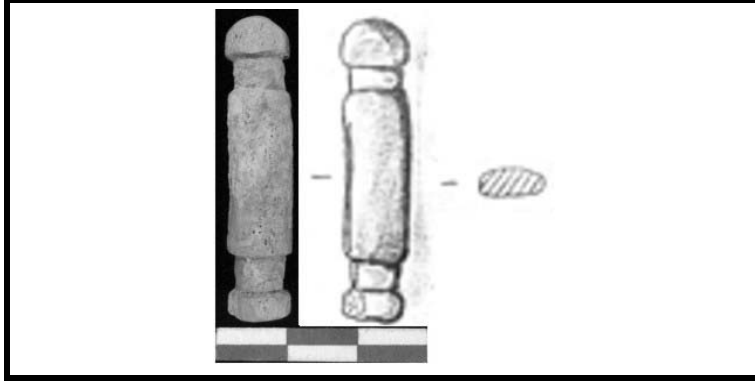
No: 8

Tanım: Bız ucu sivriltilici. Yüzey toprağından ele geçmiştir. Çok büyük bir kısmı kırık ve noksandır. Üst yüzü üzerinde sığdan derine doğru giden bir yiv yer almaktadır. Bız ucu sivriltmek için kullanılmış olmalıdır.

Kazı Adı:	Büyükardıç
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A'-1
Kasa No:	A'-1021
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	25,5 mm
Genişlik:	19 mm
Kalınlık:	11 mm

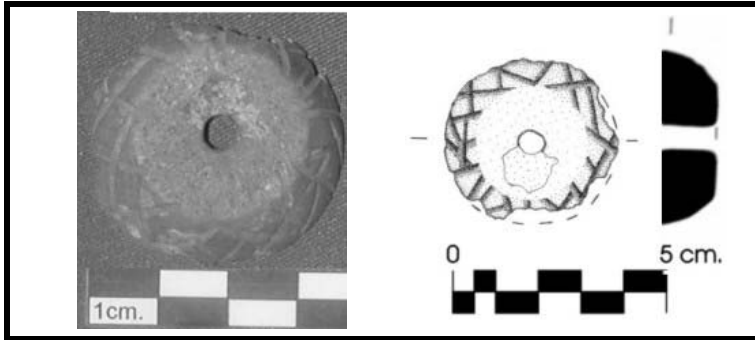
No: 9

Tanım: Makara. Kemikten yapılmış olan ip makarası silindirik formudur. İki uçtan oyularak şekillendirilmiştir. Üst baş yarım daire formunda, alt baş kesik daire formundadır. Yüzeyi tamamen perdahlanmıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-41
Kasa No:	22010
Plankare:	8/j
Seviye:	1769.53
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	43 mm
Kalınlık:	10 mm

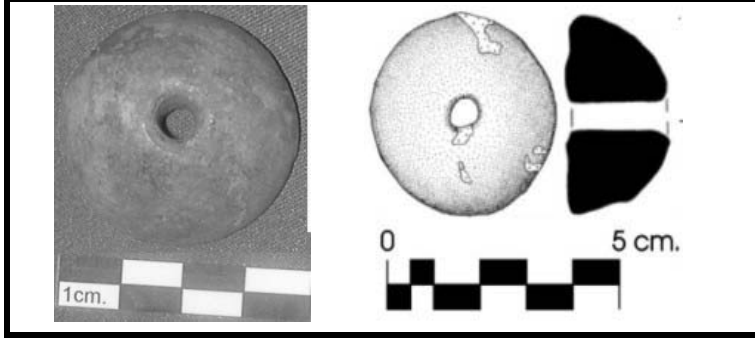
No:10

Tanım: Ağırşak. Kemikten yapılmıştır. Konik formu ağırşakın üst kısmı düzleştirilmiştir. Üst kısmında düzleştirilen alan dışında ağırşakın kenar yüzeylerinde kazıma ile eşkenar dörtgen motifi oluşturulmuştur. Kenar yüzeyleri perdahlı, alt ve üst yüz perdahsızdır.

Kazı Adı:	Sazpegler
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11025
Hammadde:	Kemik
Gövde Çapı:	40 mm
Kalınlık:	13 mm
Delik Çapı:	6-7 mm

No:11

Tanım: Ağırşak. Kemikten yapılmıştır. Konik formudur. Alt kısım gözenekli bir yapıya sahiptir, üst kısım ise düzleştirilmiştir.

Kazı Adı: Sazpegler

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-11

Kasa No: B-11015

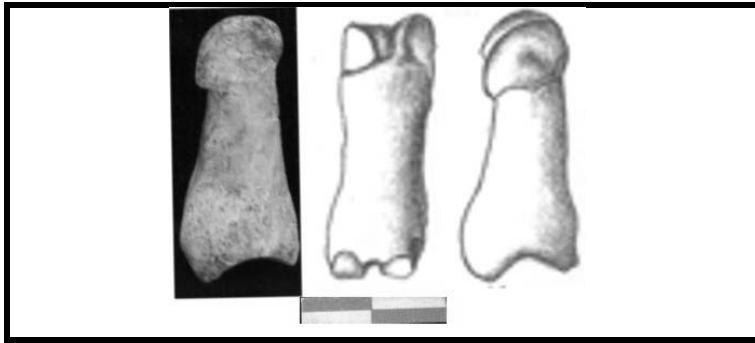
Hammadde: Kemik

Gövde Çapı: 40 mm

Kalınlık: 21 mm

Delik Çapı: 5,5 mm

No:12

Tanım: Pandantif. Üzerinde herhangi bir delik bulunmamaktadır. Pandantifin yüzeyi perdelanmıştır. Kemiğin sırt kısmında 6 adet yatay çizgi yer almaktadır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-34

Kasa No: 35005

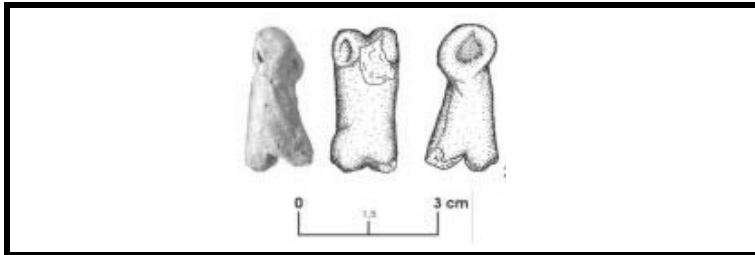
Plankare: 3/g

Seviye: 1772.15

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 33 mm

No: 13

Tanım: Pandantif. Açık hava ocağının çevresinden ele geçmiştir. Pandantif üzerinde yer yer perdah izleri gözlenmektedir.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

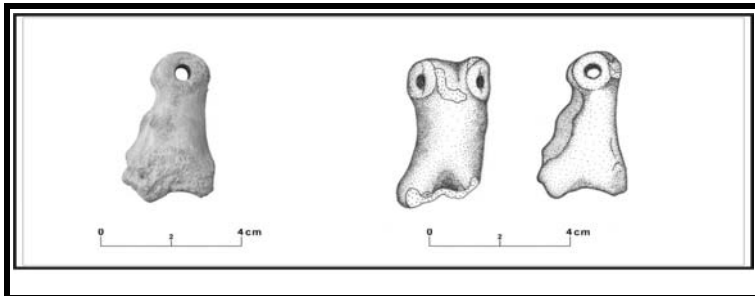
Açma No: B-1

Kasa No: B-1059

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 33 mm

No:14

Tanım: Pandantif. Pandantifin üst kısmında profilden açılmıştek delik yer almaktadır. Alt kısmı kısmen tahrip olmuştur. Pandantifin yüzeyi perdeli bir görünüme sahiptir.

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A Sondajı

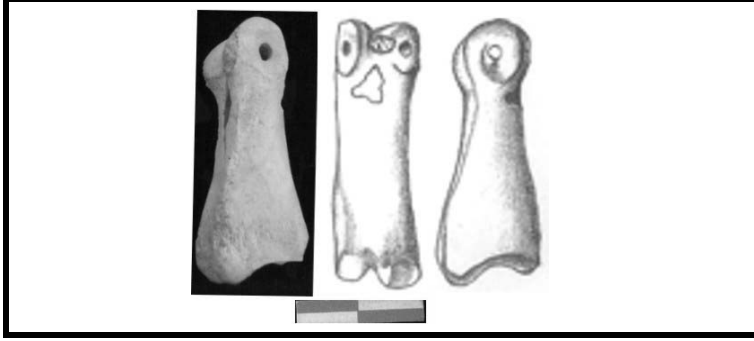
Kasa No: A-2

Seviye: 1884.65

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 43 mm

No: 15

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-35
Kasa No:	27025
Plankare:	2/f
Seviye:	1771.69
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	38,5 mm

Tanım: Pandantif. Üst kısmında profilden tek deliği bulunan pandantifin deliklerinin alt kısmı oyuk şeklinde kırılmıştır. Yüzeyinde ince bir perdah bulunmaktadır.

No:16

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-36
Kasa No:	37010
Plankare:	2/a
Seviye:	1771.52
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	33 mm

Tanım: Pandantif. Pandantifin üst kısmında önden arkaya doğru delinmiş tek bir delik bulunmaktadır. Yüzeyinde perdah izi görülmemektedir.

No:17

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-36
Kasa No:	15063
Plankare:	9/c-d
Seviye:	1770.48
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	45 mm

Tanım: Pandantif. Önden arkaya doğru delinmiş tek deliği bulunmaktadır. Oldukça kötü korunmuştur. Alt kısmı kırıktır.

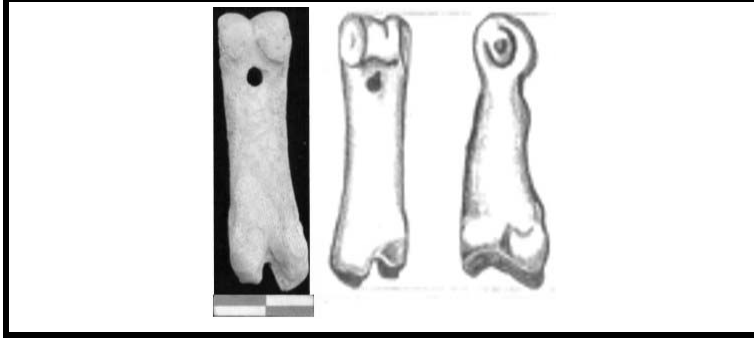
No:18

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-43
Kasa No:	43015
Plankare:	6/e
Seviye:	1766.58
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	35 mm

Tanım: Pandantif. Önden arkaya doğru delinmiş tek bir deliği bulunan kemik pandantifin yüzeyi perdahlanmıştır.

No:19

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-36

Kasa No: 19013

Plankare: 9/e

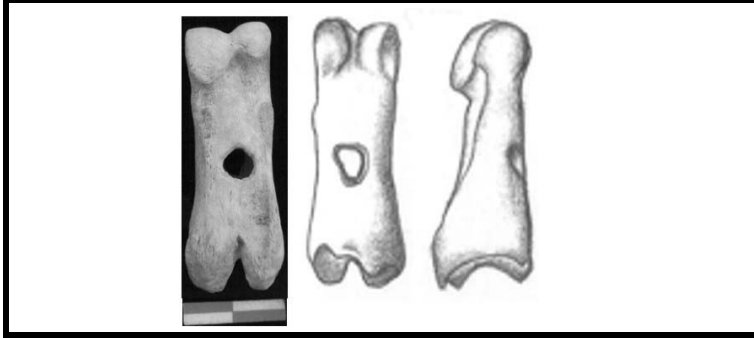
Seviye: 1771.32

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 46 mm

Tanım: Pendantif. Pendantifin üst kısmında önden arkaya doğru delinmiş tek deliği bulunmaktadır. Tüm yüzeyi perdahlanmıştır.

No:20

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-36

Kasa No: 15061

Plankare: 1/e-f

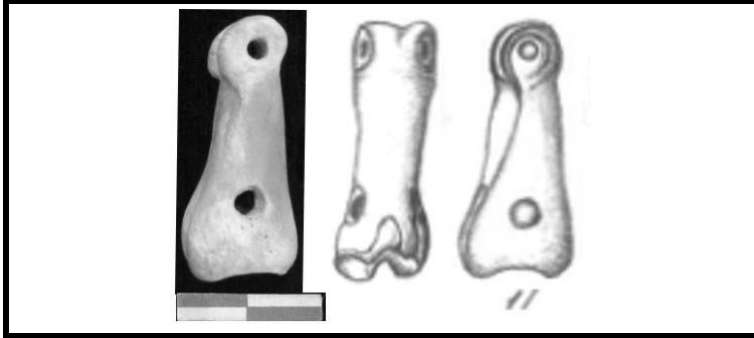
Seviye: 1770.81

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 42 mm

Tanım: Pendantif. Pendantifin üzerinde orta kısımda önden arkaya doğru delinmiş tek deliği yer almaktadır. Yüzeyi tamamen perdahlanmıştır.

No:21

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-36

Kasa No: 15047

Plankare: 9-10/c-d

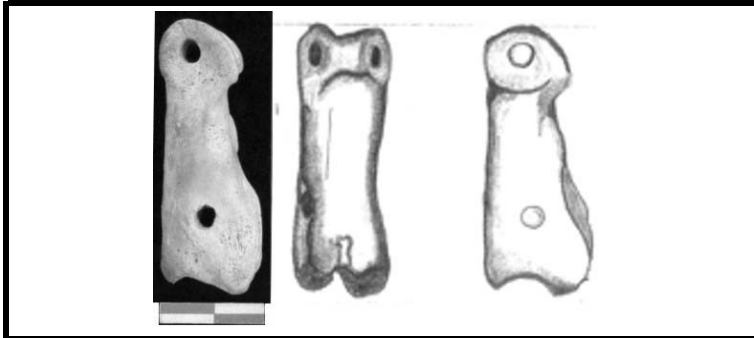
Seviye: 1769.16

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 35 mm

Tanım: Pendantif. 1 nolu çöp çukurundan ele geçmiştir. Alt ve üstte profilden iki tane deliği bulunan pendantifin yüzeyi perdahlanmıştır.

No:22

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-36

Kasa No: 19006

Plankare: 8/d

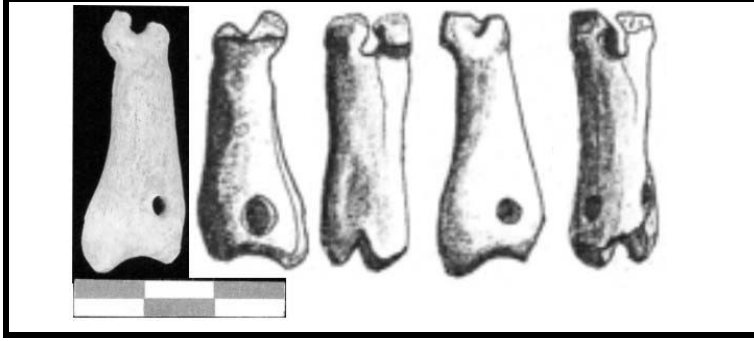
Seviye: 1771.59

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 45 mm

Tanım: Pendantif. Üst ve alt kısmında profilden iki deliği bulunan pendantifin yüzeyi perdahlanmıştır.

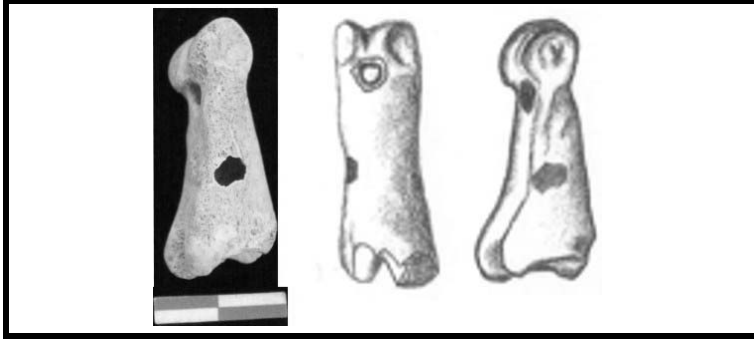
No:23

Tanım: Pendant. Biri üst kısımda önden, diğeri orta kısımda profilden iki deliklidir. Üst kısmı korunmamıştır. Yüzeyi tamamen perdahlanmıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-36
Kasa No:	19004
Plankare:	9/c
Seviye:	1771.65
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	33 mm

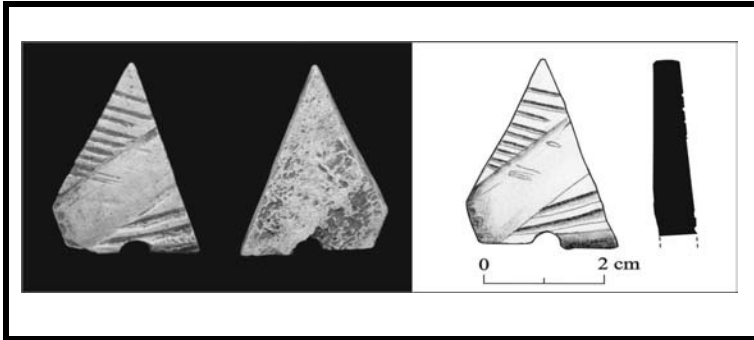
No:24

Tanım: Pendant. Üst kısımda önden, diğeri orta kısımda profilden iki deliği bulunan pendentin yüzeyinde herhangi bir perdah rastlanmamıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-35
Kasa No:	14053
Plankare:	4/a
Seviye:	1769.26
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	36 mm

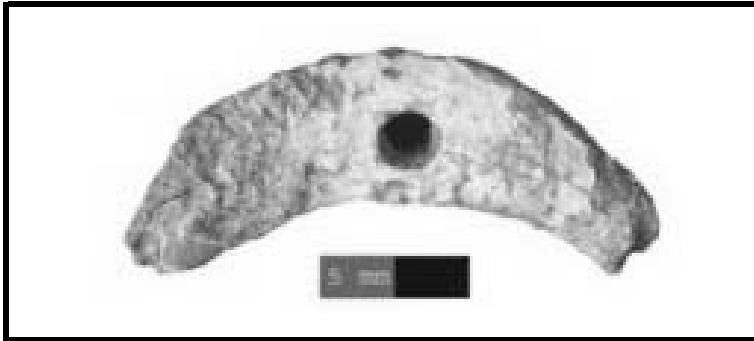
No: 25

Tanım: Boncuk. Üçgen formludur. Alt kısmı kırıktır. Alt kısımda yer alan deliğin yarısı korunmuştur. Üzerinde çapraz bir bant ve bantın dışındaki alanda birbirine paralel çizgi bezemeler yer almaktadır.

Kazı Adı:	Minnetpınarı
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-5
Plankare:	1/a
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	47,42 mm
Genişlik:	22,28 mm
Kalınlık:	6,48 mm

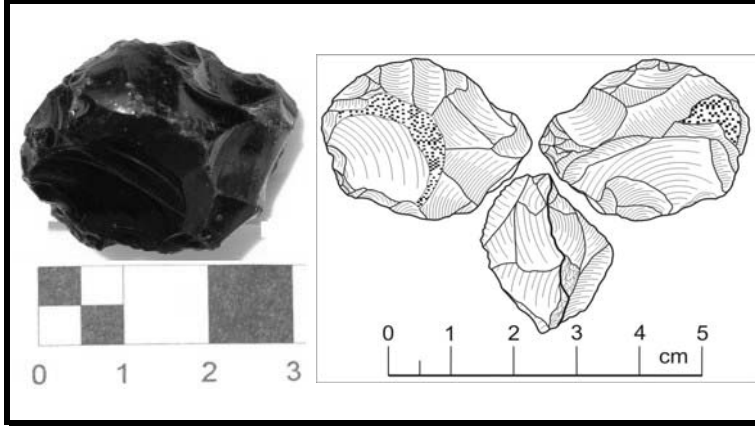
No: 26

Tanım: Boncuk. Kemikten yapılmıştır. Hilal biçiminde işlenmiş olan kemik boncuğun ortasında 3 mm çapında bir delik yer almaktadır. Boncuğun üzerinde herhangi bir perdah veya işleme/boyama izine rastlanmamıştır.

Kazı Adı:	Ziyaretsuyu
Kazı Yılı:	2004
Açma No:	A-1
Kasa No:	A-1010
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	31 mm
Genişlik:	10 mm
Kalınlık:	6 mm

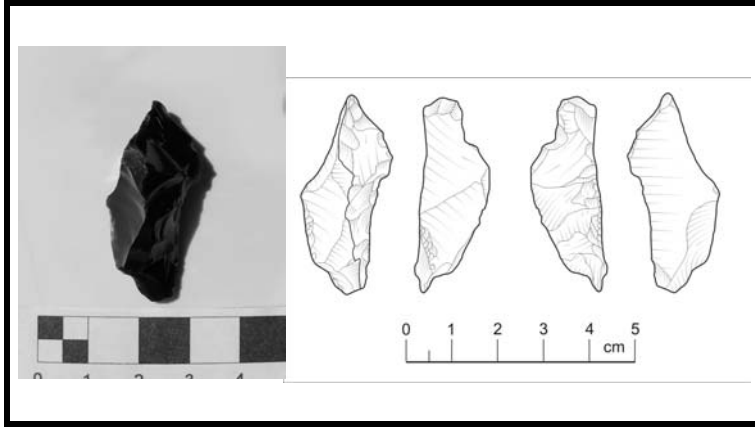
No:27

Tanım: Şekilsiz çekirdek. Her iki yüzünden de yonga alınmıştır. Çekirdeğin her iki yüzü de ham yüzden izler taşımaktadır.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-10
Kasa No:	B-10002
Plankare:	1-10/a-e
Seviye:	Yüzey
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	27.7 mm
Genişlik:	33.5 mm
Kalınlık:	20 mm

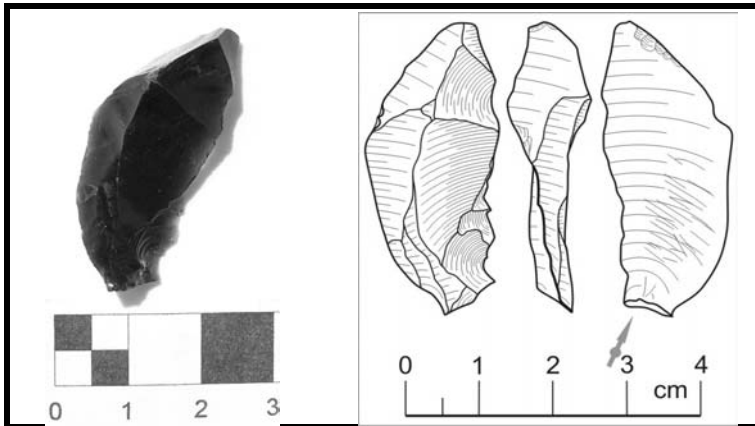
No: 28

Tanım: Çekirdek yenileme tablası. Çekirdekten yeni bir vurma düzlemi elde etmek için kopartılmış atipik bir yonga parçasıdır.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-24
Kasa No:	A-24002
Plankare:	1-10/a-e
Seviye:	1875.94-1875.30
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	43,5 mm
Genişlik:	15,5 mm
Kalınlık:	13 mm

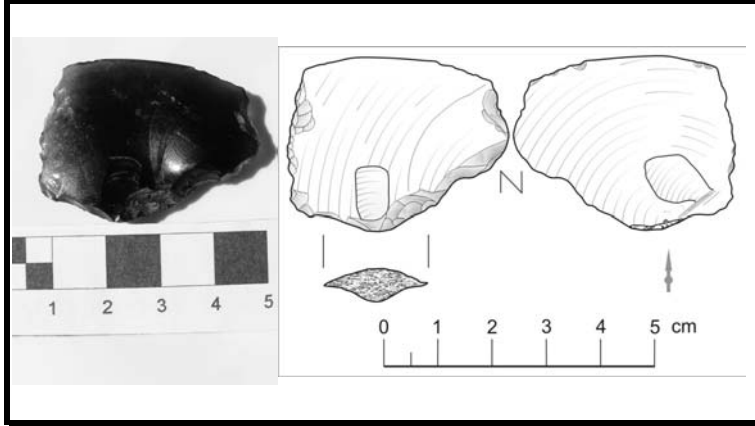
No:29

Tanım: Dönümlü dilgi. Düz topukludur. Üçgen kesitli dilginin vurma yumrusu belirgindir.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11006
Plankare:	1-10/e-j
Seviye:	1960.84-1960.45
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	34 mm
Genişlik:	15.5 mm
Kalınlık:	9 mm

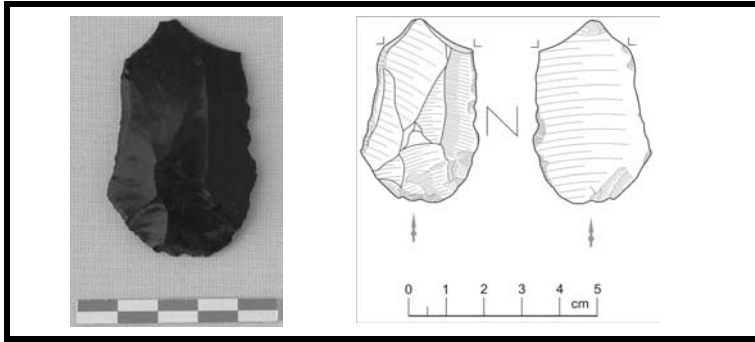
No:30

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-15
Kasa No:	A-15017
Plankare:	6-10/a-j
Seviye:	1881.44-1880.73
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	31 mm
Genişlik:	39,5 mm
Kalınlık:	08,8 mm

Tanım: Kenar kazıyıcı. Tek düz kenar kazıyıcı alt grubuna aittir. Taşımalığı yongadır. Ham topukludur. Yonganın yatay kenarı bir yalpi ile sonlanmıştır. Sol kenar pulcuklu düzeltilemlerle kenar kazıyıcı haline getirilmiştir.

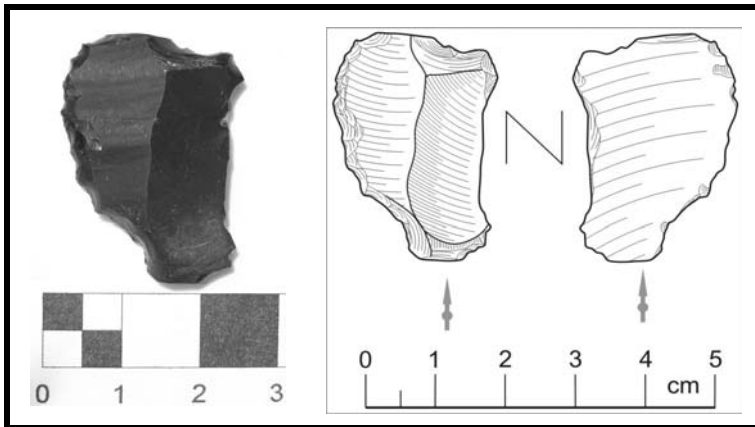
No: 31

Kazı Adı:	Büyükardıç
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-1
Kasa No:	A-1005
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	60 mm
Genişlik:	36 mm
Kalınlık:	7 mm

Tanım: Kenar kazıyıcı. Tek içbükey kenar kazıyıcı alt grubuna aittir. Taşımalığı dilgidir. Kavisli profile sahip dilginin distal kısmı kırık ve noksandır. Ham topukludur. Vurma yumrusu iri ve belirgindir. Sol kenar minik pulcuklu düzeltilemlerle düzeltilenerek içbükey kazıyıcı haline getirilmiştir.

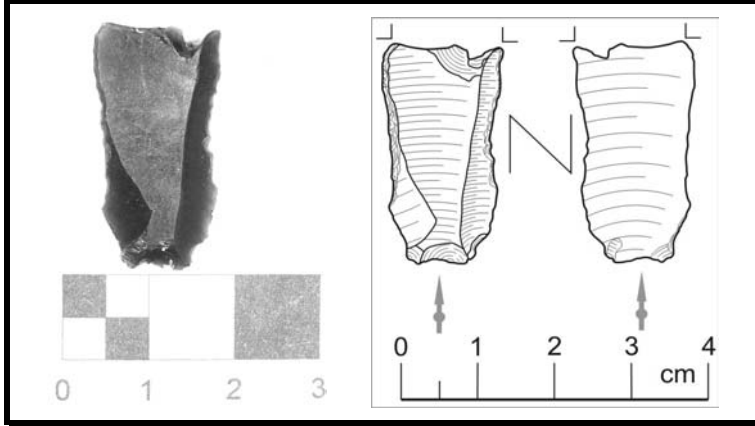
No: 32

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11002
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1961.10-1960.85
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	33.2 mm
Genişlik:	23.7 mm
Kalınlık:	6.5 mm

Tanım: Kenar kazıyıcı. Tek dışbükey kenar kazıyıcı alt grubuna aittir. Taşımalığı iki kutuplu yongadır. Düz topukludur. Vurma yumrusu oldukça belirgindir. Dışbükey olan sol kenar üst yüzden pulcuklu düzeltilemlerle kenar kazıyıcı haline getirilmiştir. Proximal kısım sol kenardan biraz daha derince düzeltilenerek sap şeklinde ileri doğru çıkmıştır.

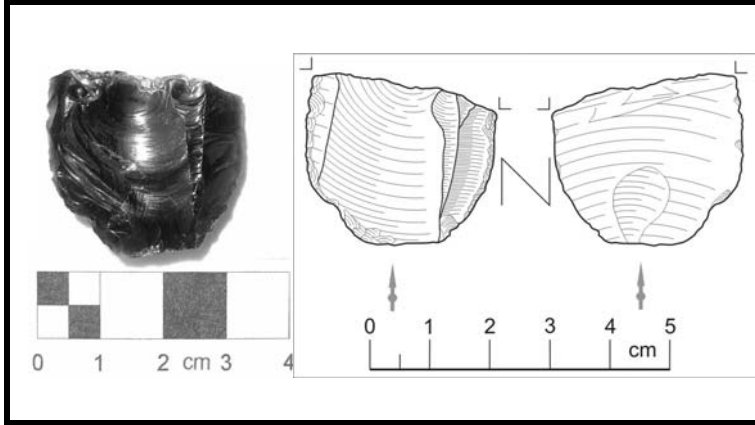
No:33

Tanım: Kenar kazıyıcı. İki düz kenar kazıyıcı. Taşımalığı dilgidir. Dilginin proximal kısmı. Dilgi medial kısımdan itibaren kırık ve eksiktir. Her iki kenarda üst yüzden düzeltilenmiştir. Dilginin iki kenarı da pulcuklu düzeltilemlerle kenar kazıyıcı haline getirilmiştir.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-16
Kasa No:	B-16011
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1962.45-1962.92
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	29 mm
Genişlik:	15 mm
Kalınlık:	3.5 mm

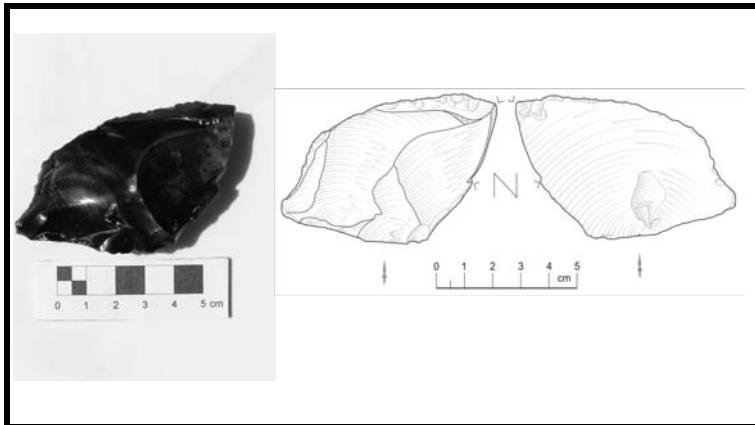
No:34

Tanım: Kenar kazıyıcı. İki düz kenar kazıyıcı. Taşımalığı dilgidir. Dilginin proximal kısmı korunmuştur; medial kısımdan itibaren kırık ve eksiktir. Düz topuklu dilginin vurma yumrusu belirgindir. Kırılma esnasında üst yüzden bir çıkarım kopmuştur. Sağ ve sol kenarlar üst yüzden hemen hemen topuğa kadar yarı koştü düzeltilemlerle düzeltilenerek kazıyıcı haline getirilmiştir.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-19
Kasa No:	B-19012
Plankare:	5/b
Seviye:	1965.81-1965.63
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	27.5 mm
Genişlik:	31 mm
Kalınlık:	6 mm

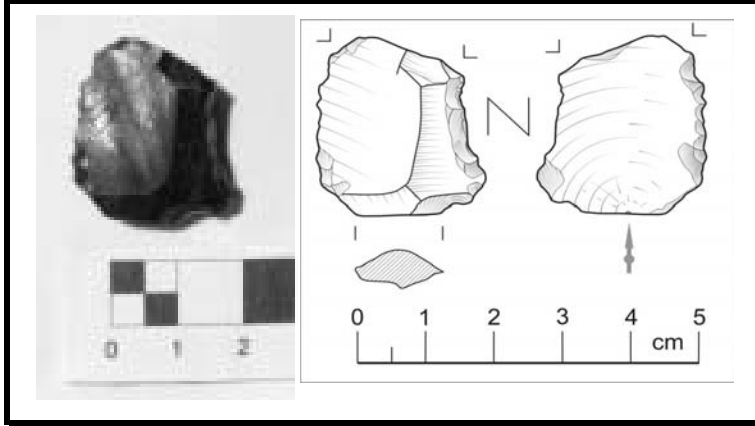
No:35

Tanım: Tek dışbükey yatay kenar kazıyıcı. Taşımalığı yongadır. Yonganın dışbükey olan yatay kenarı çok hafif bir yalpalanma ile son bulmaktadır. Düz topukludur. Vurma yumrusu iri ve belirgindir. Sağ kenar ile yatay kenarın birleştiği köşeden az bir kısım eksik ve noksandır. yatay kenar üzerinde kullanım düzeltilemleri görülmektedir.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	16
Kasa No:	A-16021
Plankare:	1/e
Seviye:	1880.70 (Yüzey)
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	47 mm
Genişlik:	62 mm
Kalınlık:	17 mm

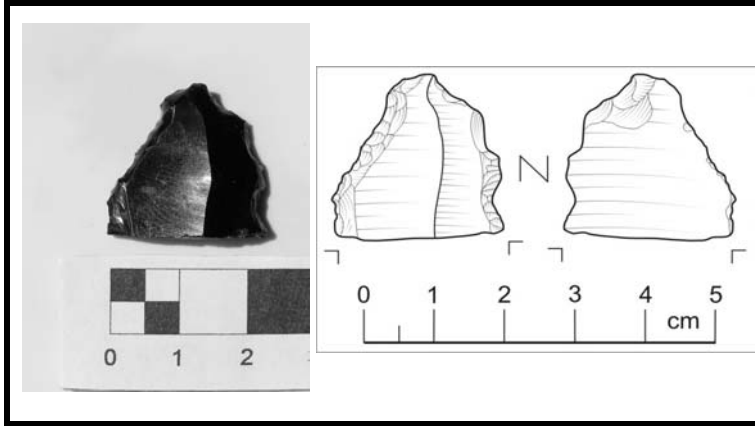
No:36

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-17
Kasa No:	A-17017
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1880.40-1879.56
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	27,7 mm
Genişlik:	24 mm
Kalınlık:	09 mm

Tanım: Kenar kazıyıcı. Ters almaşık kenar kazıyıcı alt grubuna aittir. Taşımaliği yongadır. Dilginin proximal kısmıdır; medial kısımdan kırık ve noksandır. Düz topukludur. Vurma yumrusu belirgindir.

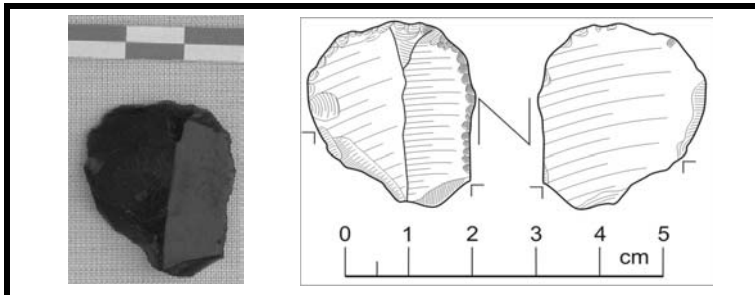
No:37

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-16
Kasa No:	B-16016
Plankare:	3/c
Seviye:	1879.70
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	24 mm
Genişlik:	23.5 mm
Kalınlık:	06 mm

Tanım: Kenar kazıyıcı. Dişlemeli kenar kazıyıcı parçası. Dilginin distal kısmıdır. Dilgi medial kısımdan kırık ve noksandır. Kenarlar dış yüzden düzeltilenmiştir. Sol kenar basamak pulcuklu düzeltilemlerle kenar kazıyıcı formunu almıştır. Sağ kenar ise birbirini takip eden iki adet düzeltili çontukla dişlemeli haline getirilmiştir.

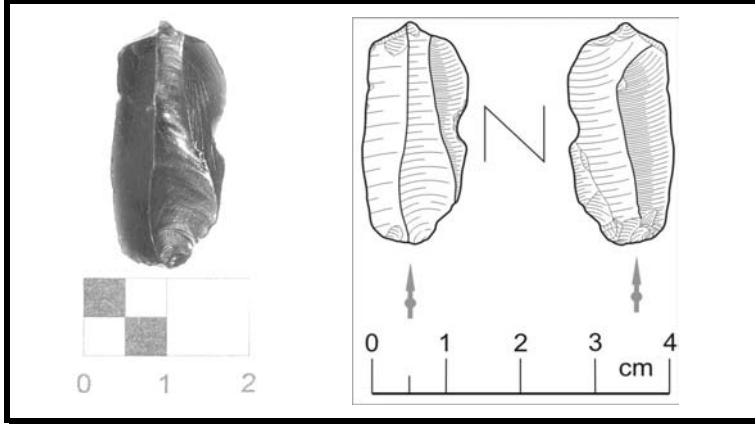
No:38

Kazı Adı:	Büyükardıç
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	-
Kasa No:	-
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	31,5 mm
Genişlik:	26 mm

Tanım: Önkazıyıcı. Yüzey toprağından ele geçmiştir. Taşımaliği dilgidir. Dilginin distal kısmı korunmuştur. Medial kısımdan itibaren kırık ve noksandır. Topuğun karşısındaki kenar pulcuklu düzeltilemlerle yuvarlatılarak ön kazıyıcı haline getirilmiştir. Düzeltilemler sağ kenar üzerinde de devam etmektedir.

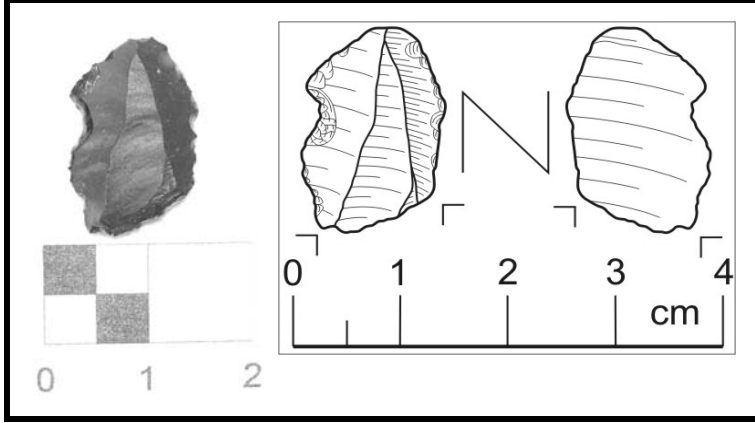
No: 39

Tanım: Çontuklu alet. Taşımalığı iki kutuplu dilgidir. Sağ kenar üzerinde minik bir düzeltili çontuk yer almaktadır.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-7
Kasa No:	B-7004
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1963.33-1963.16
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	31 mm
Genişlik:	13.5 mm
Kalınlık:	5 mm

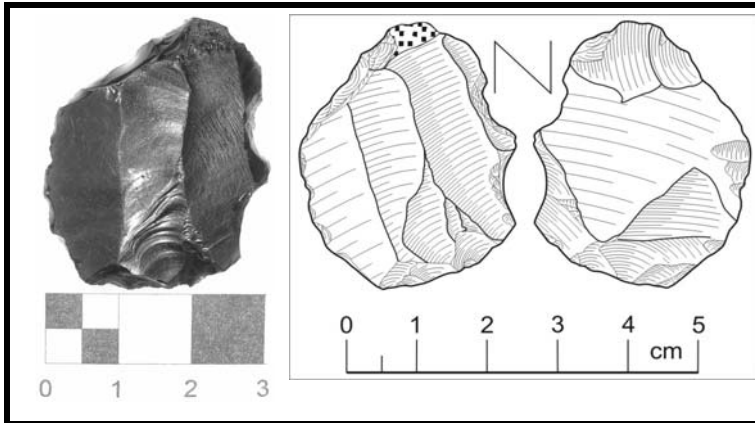
No:40

Tanım: Çontuklu alet. Taşımalığı dilgidir. Dilgi medial kısımdan kırık ve eksiktir. Dilgi uç kısımda yalpi yapmıştır. Sol kenar üzerinde minik bir düzeltili çontuk yer almaktadır.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-16
Kasa No:	B-16002
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1956.12
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	19 mm
Genişlik:	13.5 mm
Kalınlık:	4 mm

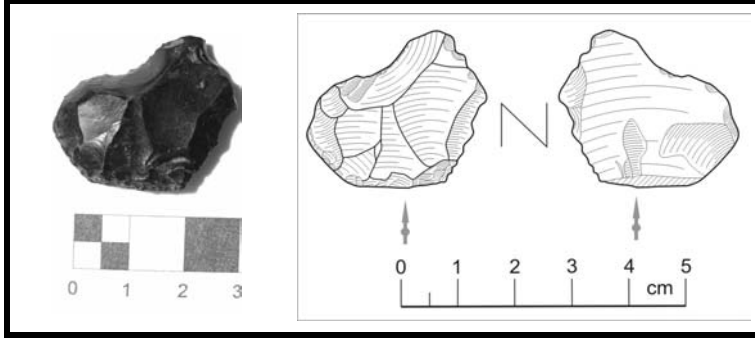
No:41

Tanım: Çontuklu alet. Taşımalığı yongadır. Yonganın distal kısmıdır. Proximal kısımdaki kırılmayla oluşmuş büyük çıkarımlar topuk ve vurma yumrusunu kaldırmıştır. Yonganın üst yüzünde ham yüze ait bir parça kalmıştır. Sağ kenar üzerinde bir düzeltili çontuk yer almaktadır.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11001
Plankare:	1-10/a-d
Seviye:	1967.26-1966.84
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	40 mm
Genişlik:	30 mm
Kalınlık:	6 mm

No:42

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: -

Kasa No: -

Hammadde: Obsidyen

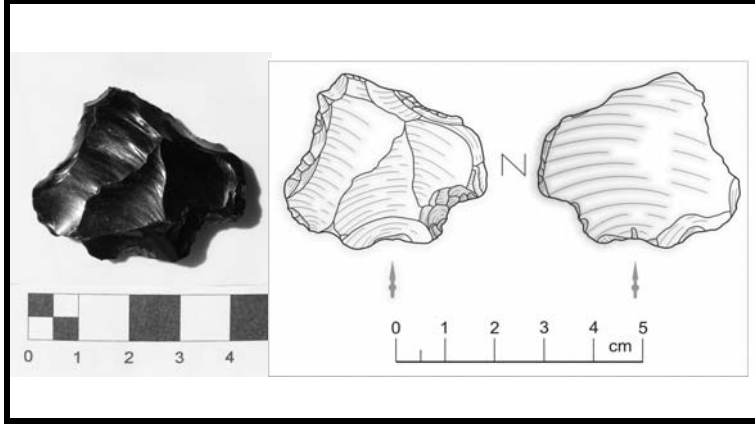
Uzunluk: 29 mm

Genişlik: 32 mm

Kalınlık: 8,5 mm

Tanım: Çontuklu. Taşımaliği yongadır. Ham topuklu yonganın vurma yumrusu oldukça iri ve belirgindir. Topugun karşı kenarında bir clactonien çontuk yer almaktadır. Çontuğun iç kısmında minik kullanım düzeltileri görülmektedir.

No:43

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-17

Kasa No: A-17003

Plankare: 1-5/a-j

Seviye: 1880.97-1880.40

Hammadde: Obsidyen

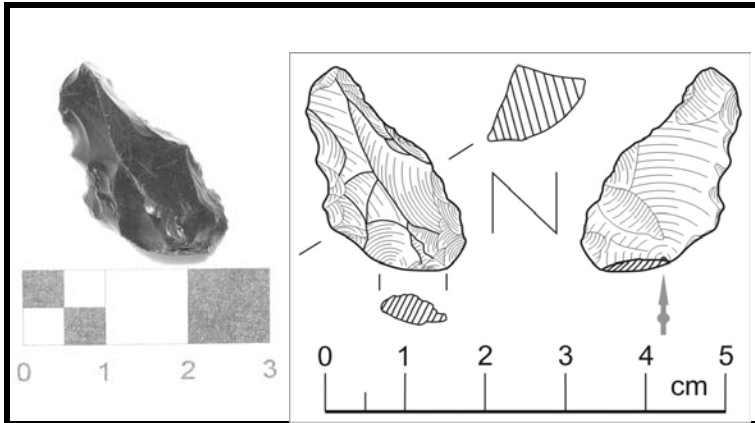
Uzunluk: 35 mm

Genişlik: 41,5 mm

Kalınlık: 08 mm

Tanım: Çontuklu alet. Taşımaliği yongadır. Uç kısmı hafif bir yalpi ile son bulmaktadır. Sol ve sağ kenarlarda düzeltili çontuk yer almaktadır.

No:44

Kazı Adı: Tümentepe

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-11

Kasa No: B-11001

Plankare: 1-10/a-d

Seviye: 1967.27-1966.84

Hammadde: Obsidyen

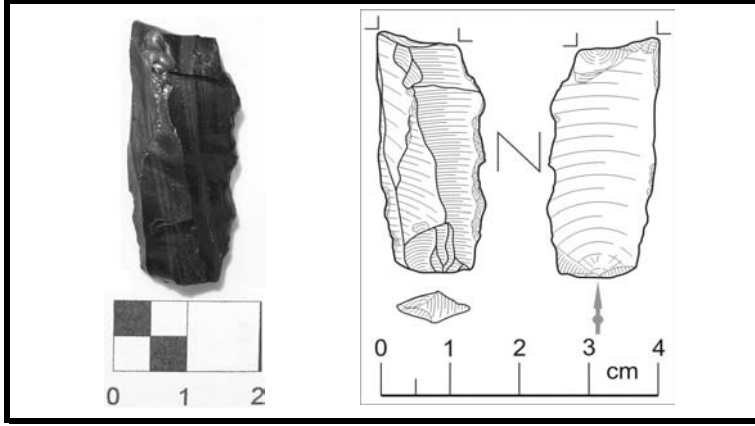
Uzunluk: 29 mm

Genişlik: 14.7 mm

Kalınlık: 9.2 mm

Tanım: Dişlemeli alet. Taşımaliği yongadır. Düz topuklu yonga üçgen kesitlidir. Sol kenar üzerinde birbirini takip eden üç adet çontukla dişlemeli alet haline getirilmiştir.

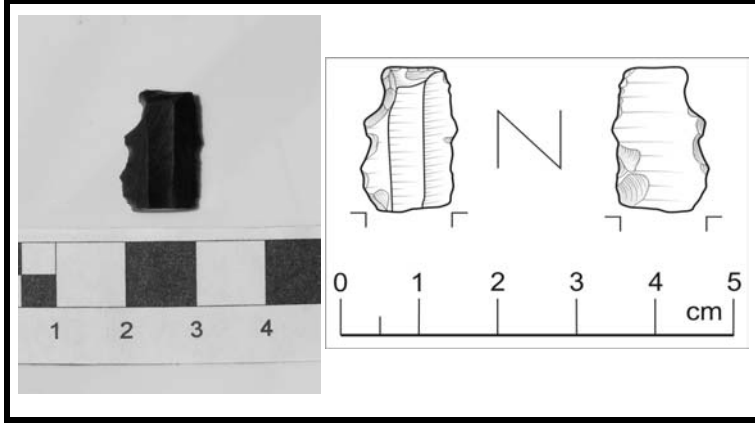
No: 45

Tanım: Dişlemeli alet. Taşımalığı dilgidir. Dilginin distal kısmı kırık ve noksandır. İki yüzlü topukludur. Vurma noktası ve vurma yumrusu oldukça belirgindir. Topuk ön yüzden hafifçe inceltiştir. Ön yüzden dilginin sağ kenarı üzerindeki birbirini takip eden üç adet düzeltili çontuk, dilgiyi dişlemeli alete dönüştürmüştür.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11006
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1960.84-1960.45
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	36.5 mm
Genişlik:	15 mm
Kalınlık:	6 mm

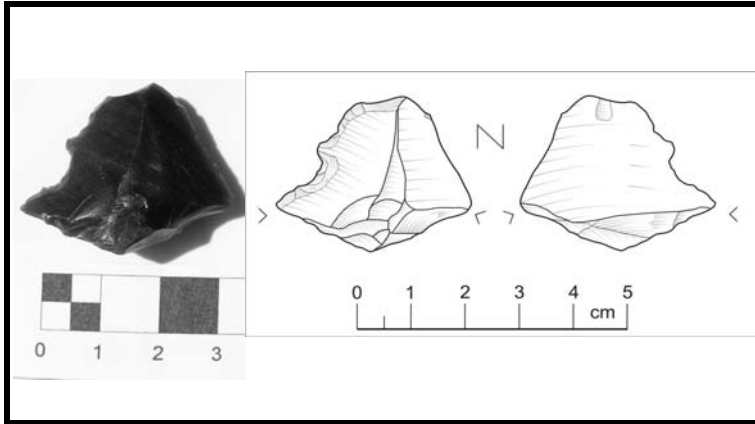
No:46

Tanım: Dişlemeli alet. Taşımalığı dilgidir. Dilginin proximal kısmı eksiktir. Dilginin sağ kenarında kullanım düzeltileri görülmektedir. Uç bitimi dik düzeltileyle budanmıştır. Sol kenar ise birbirini takip eden iki çontukla dişlemeli alet formunu almıştır.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-15
Kasa No:	A-15046
Plankare:	1-5/a-j
Seviye:	1881.27-1880.74
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	19,7 mm
Genişlik:	11,2 mm
Kalınlık:	4,5 mm

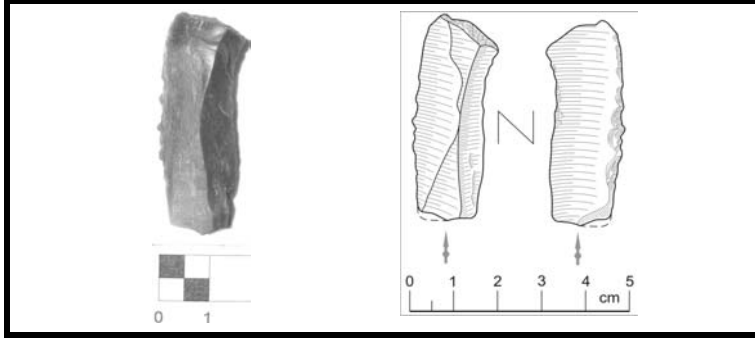
No:47

Tanım: Dişlemeli yonga parçası. Üçgen kesitli bir yonganın uç bitimidir. Sol kenar uca doğru düzeltili çontuklarla dişlemeli haline getirilmiştir.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-16
Kasa No:	A-16017
Plankare:	1-5/a-f
Seviye:	1881.64-1881.00
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	30.7 mm
Genişlik:	36 mm
Kalınlık:	17 mm

No:48

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: -

Kasa No: -

Hammadde: Çakmaktaşı

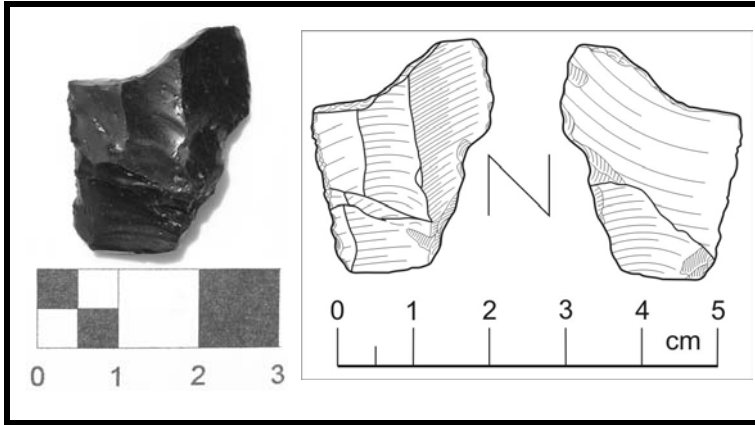
Uzunluk: 46,5 mm

Genişlik: 16,7 mm

Kalınlık: 6 mm

Tanım: Ucu budanmış dişlemeli alet. Taşımaliği dilgidir. Muhtemelen düz topukludur. Topuğun yarısı kırık ve noksandır. Dilginin uç kısmı dik düzeltilele budanmıştır. İç yüzden düzeltilenen sol kenar minik düzeltili çontuklarla dişlemeli haline getirilmiştir.

No:49

Kazı Adı: Tümentepe

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-10

Kasa No: B-10002

Plankare: 1-10/a-e

Seviye: Yüzey

Hammadde: Obsidyen

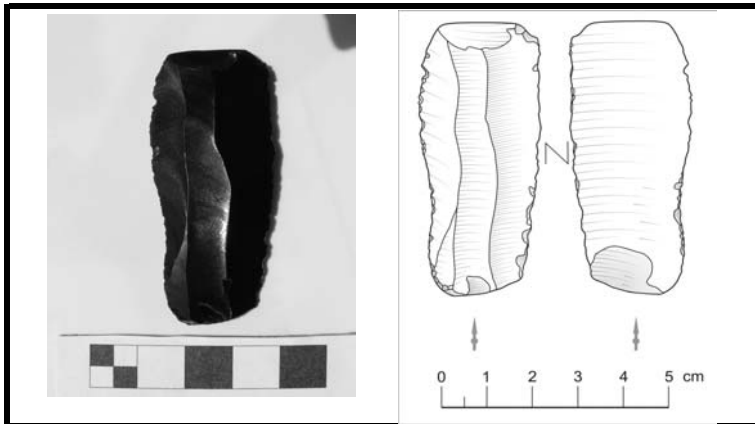
Uzunluk: 30 mm

Genişlik: 24 mm

Kalınlık: 7 mm

Tanım: Budanmış parça. Taşımaliği iki kutuplu dilgidir. Dilgi topuk tarafından budanmıştır. Budandıktan sonra da dik düzeltilele düzeltilenmiştir. Çontuklu alet gibi kullanılmış olması mümkündür. Dilginin uç kısmı her iki yüzünde alınan çıkarımlarla inceltiştir. Sapa takılarak kullanılmış olabilir.

No:50

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8008

Plankare: 5-7/b-f

Seviye: 1884.96-1883.97

Hammadde: Obsidyen

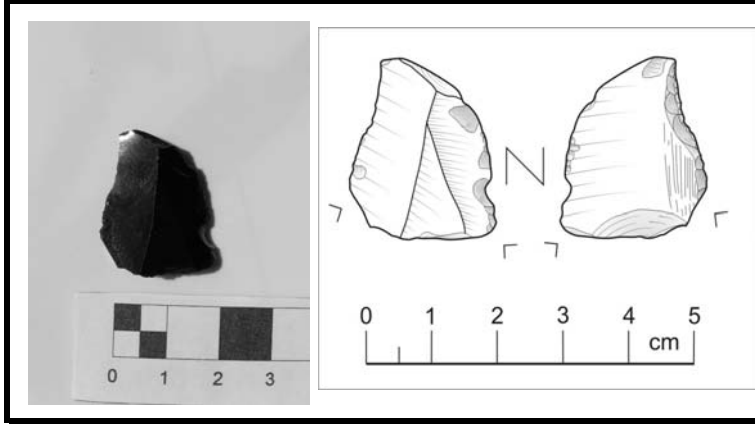
Uzunluk: 64 mm

Genişlik: 26,5 mm

Kalınlık: 05,5 mm

Tanım: Orak dilgi. Dilginin topuk ve vurma yumrusu yalpy yaparak dönen bir çıkarımla kaldırılmıştır. Dilgi uçta da yalpy yapmıştır. Dilginin her iki kenarında da kullanım düzeltilele görölmektedir.

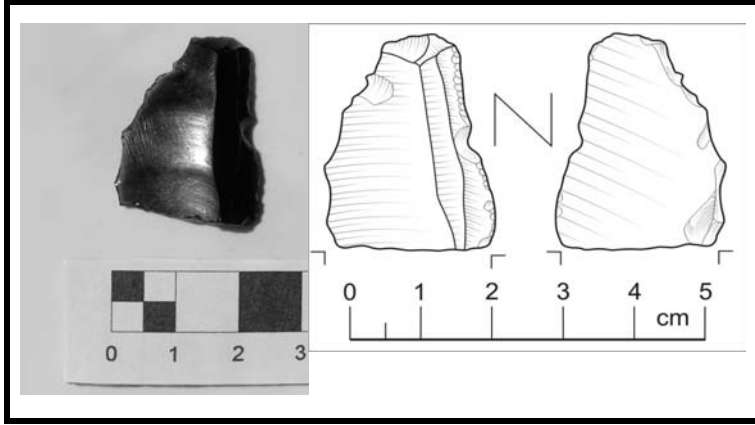
No:51

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-15
Kasa No:	A-15051
Plankare:	5-10/a-j
Seviye:	1881.08-1881.64
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	26,7 mm
Genişlik:	21,5 mm
Kalınlık:	07 mm

Tanım: Orak dilgi parçası. Kültür toprağından ele geçmiştir. Orak dilgi parçasının distal kısmıdır. Sağ kenar üzerinde bir çontuk ve düzensiz düzeltiler yer almaktadır. Sol kenar ise iç yüzden düzeltilidir.

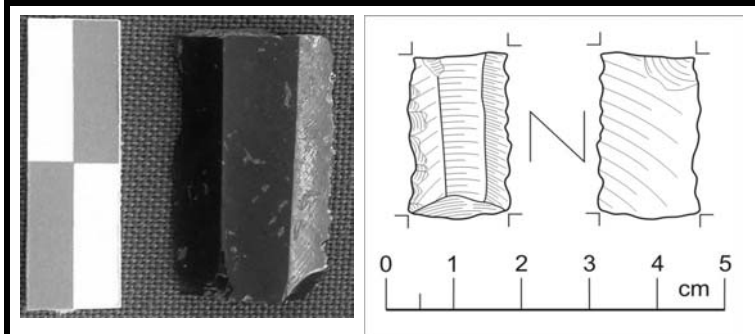
No:52

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-16
Kasa No:	B-16021
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	32,5 mm
Genişlik:	23,2 mm
Kalınlık:	05,7 mm

Tanım: Orak dilgi parçası. Kültür toprağından ele geçmiştir. Dilginin distal kısmıdır. Sol kenar üzerinde kullanım düzeltileri görülmektedir. Sağ kenar üzerinde kırılmayla oluşan bir küçük çontuk ve kenarsal düzeltiler yer almaktadır.

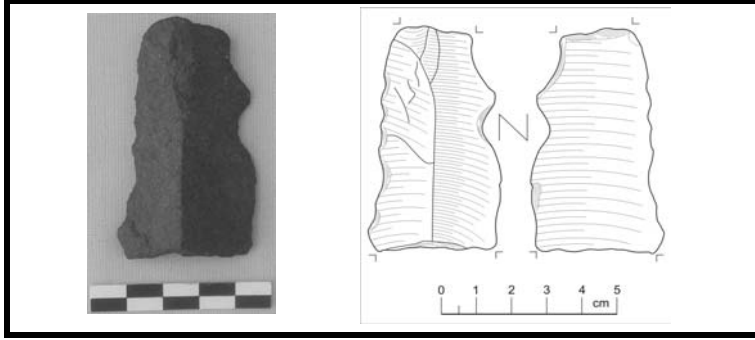
No:53

Kazı Adı:	Büyükardıç
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	S-1
Kasa No:	S-1024
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	25,5 mm
Genişlik:	14,5 mm
Kalınlık:	4 mm

Tanım: Orak dilgi parçası. Dilginin medial kısmı; proximal ve distal kısımları kırık ve noksandır. Sol kenar üzerinde kullanım düzeltileri görülmektedir.

No:54

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-1

Kasa No: B-1080

Hammadde: Kumtaşı

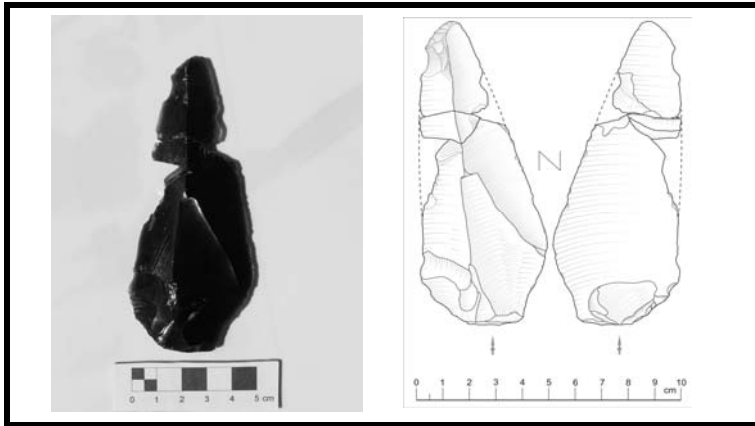
Uzunluk: 66 mm

Genişlik: 37 mm

Kalınlık: 16 mm

Tanım: Dişlemeli orak dilgisi. Taşımalığı dilgidir. Dilginin proximal kısmı ve uç bitimi kırık ve noksandır. Sağ kenar üzerinde kırılmayla oluşmuş bir çontuk yer almaktadır. Sol kenar minik çontuklarla dişlemeli haline getirilmiş ve kullanılmıştır.

No:55

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8005

Plankare: 5-7/b-f

Seviye: 1884.96-1883.97

Hammadde: Obsidyen

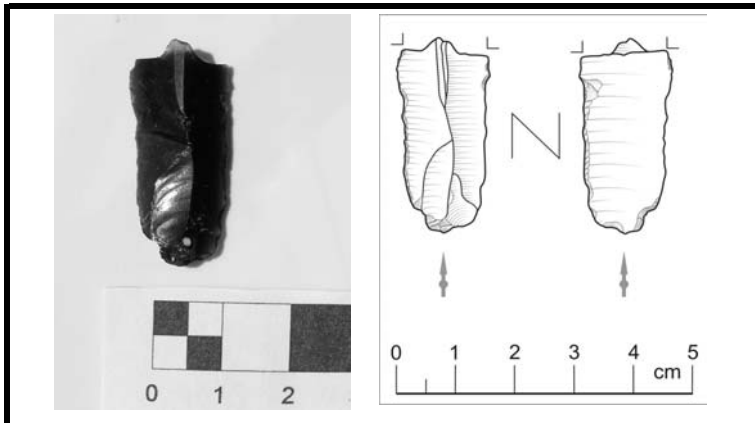
Uzunluk: 123 mm

Genişlik: 47,6 mm

Kalınlık: 13 mm

Tanım: Dilgi bıçak . Üç parça halinde ele geçen dilgi tam form vermektedir. Kırık olduğu kısımlarda hafif noksanlıklar vardır. Dilgi hazırlanmış bir çekirdekten koparılmıştır; façetalı topluktur. Vurma noktası belirgindir ancak vurma yumrusu bir çıkarımla hafifletilmiştir. Üçgen kesitlidir. Üst yüzde sol kenarın uca yakın kısmındaki pulcuklu düzeltile dilginin uç kısmını yuvarlatmıştır. Sağ kenar kesici olarak kullanılmıştır. Sağ kenar üzerinde hafif kullanım düzeltileleri oluşmuştur.

No:56

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-15

Kasa No: A-15046

Plankare: 1-5/a-j

Seviye: 1881.27-1880.74

Hammadde: Obsidyen

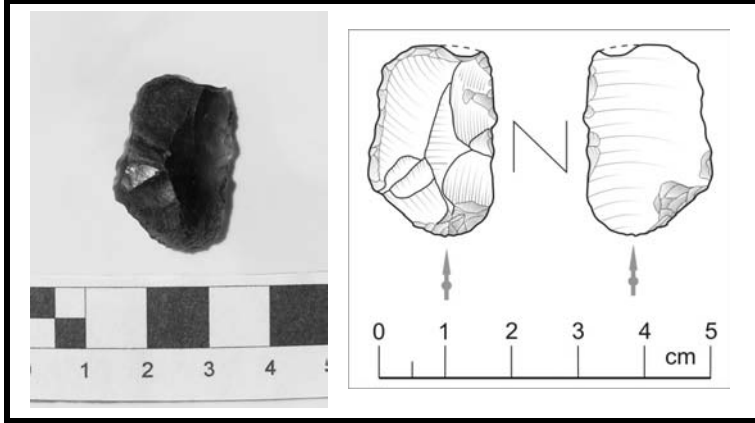
Uzunluk: 33,5 mm

Genişlik: 15 mm

Kalınlık: 06 mm

Tanım: Dilgi bıçak parçası. Dilginin, medial ve distal kısmı eksiktir. Üçgen kesitlidir. Nokta topluktur. Vurma noktası belirgindir. Vurma yumrusu çok hafif belli olmaktadır. Sol kenar kesici kenar olarak kullanılmıştır. Sol kenar üzerinde kullanım düzeltileleri görülmektedir. Sağ kenar ise iç yüzden yarı koşut düzeltilelerle düzeltilenmiştir.

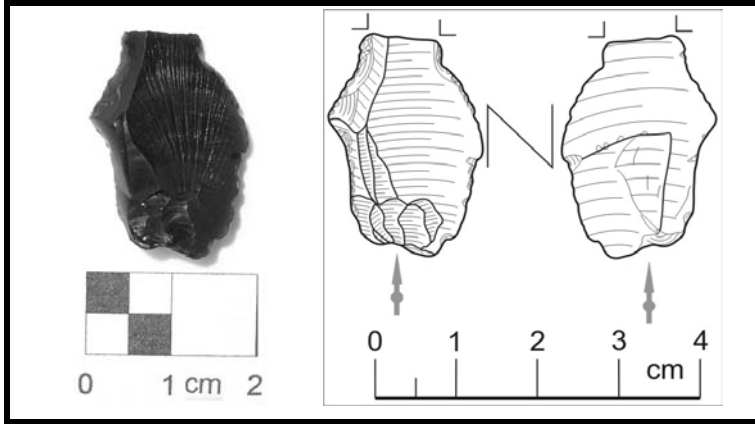
No:57

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-24
Kasa No:	A-24004
Plankare:	1-10/a-e
Seviye:	1875.66-1875.38
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	29,2 mm
Genişlik:	18,7 mm
Kalınlık:	06,3 mm

Tanım: Sırtı devrik bıçak. Dilginin uç kısmında küçük bir kısım eksik ve noksandır. Sol kenar dik düzeltilemlerle sırt haline getirilmiştir. Sağ kenar kesici kenar olarak kullanılmıştır.

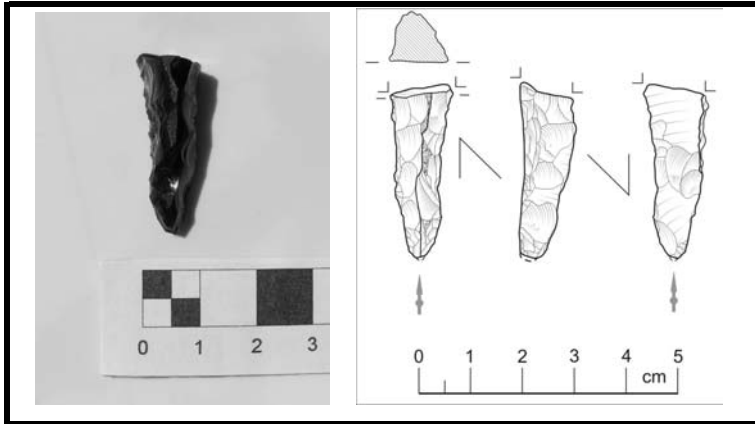
No:58

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-15
Kasa No:	B-15006
Plankare:	5/c
Seviye:	1962.47
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	27 mm
Genişlik:	18 mm
Kalınlık:	6 mm

Tanım: Delici ya da uç. Taşimalığı yongadır. Yonganın distal kısmı kırık ve noksandır. Topuk kısmı kırık ve noksandır. Yonganın her iki kenarındaki koşut düzeltilemler proximal kısımdan başlayarak aletin uç kısmını daraltarak öne doğru çıkartmıştır. Aletin işlevsel olan uç kısmı kırık ve noksandır.

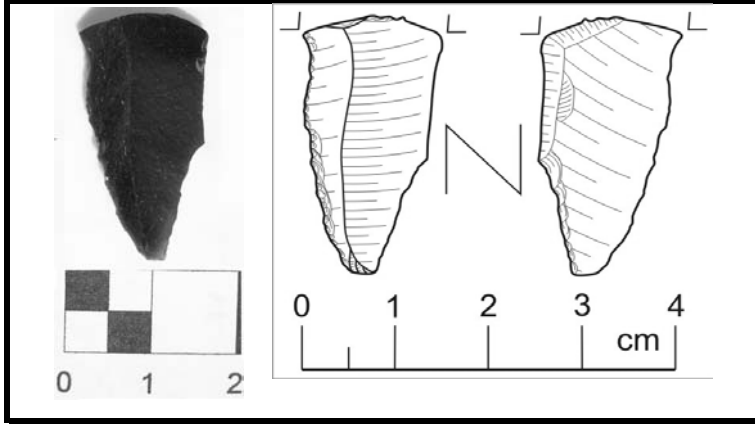
No:59

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-18
Kasa No:	A-18013
Plankare:	3-10/a-c
Seviye:	1880.04-1879.57
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	32,5 mm
Genişlik:	11 mm
Kalınlık:	10 mm

Tanım: Saplı parça. Parça üçgen kesitlidir. Dik düzeltilemlerle düzeltilenmiştir. Bir ok ucu yada mızrak ucunun sap kısmı. Tam olarak sapa takıldığı yerden kırılmıştır.

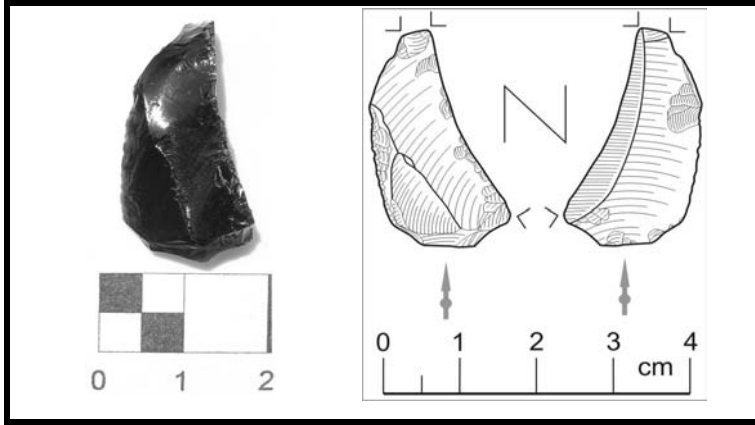
No:60

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-21
Kasa No:	B-21007
Plankare:	1-10/a-d
Seviye:	1967.30-1967.02
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	29 mm
Genişlik:	15 mm
Kalınlık:	7 mm

Tanım: Saplı parça. Tam tipi belirlenemeyen bir aletin sap kısmıdır. Taşımalığı dilgidir. Dilginin distal kısmı sap olarak düzenlenmiştir. Parçanın sol kenarı üst, sağ kenarı ise iç yüzden düzeltilenerek sap formu verilmiştir. Üçgen kesitlidir. Büyük olasılıkla sapa takıldığı yerden kırılmıştır.

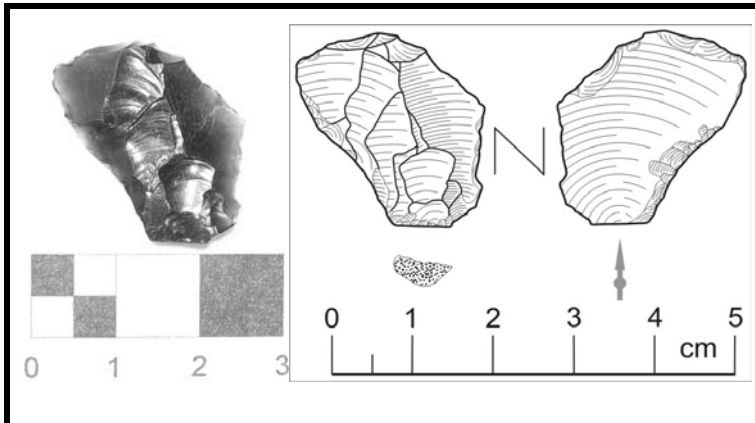
No:61

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-19
Kasa No:	B-19012
Plankare:	5/b
Seviye:	1965.81-1965.63
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	29.5 mm
Genişlik:	15 mm
Kalınlık:	7.5 mm

Tanım: Düzeltili yonga. Yonga düz topukludur. Yonganın 1/2'si uzunlama eksenine göre kırık ve noksandır. Ayrıca uç bitimi de kırık ve noksandır. Sol kenar üst yüzden pulcuklu düzeltmelerle düzeltilmiştir. Düzeltmeler kenarın yaklaşık 2/3'ünü kaplamaktadır. Kenar kazıyıcı olarak kullanılmış olabilir.

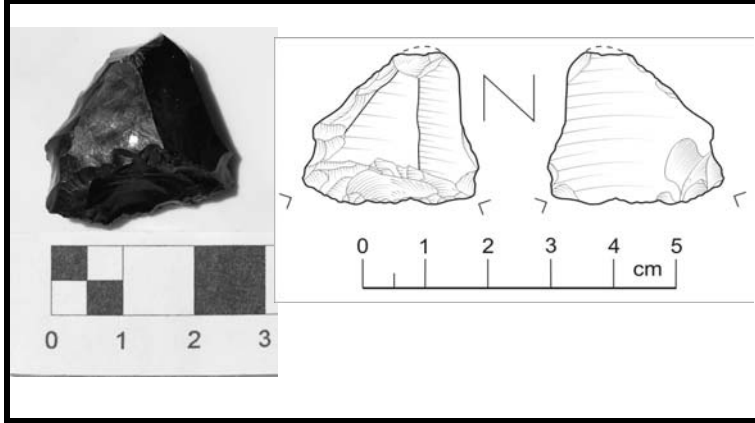
No:62

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-16
Kasa No:	B-16011
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1962.45-1962.92
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	24 mm
Genişlik:	17.5 mm
Kalınlık:	3.5 mm

Tanım: Düzeltili yonga. Ham topuklu yonganın uç bitimi kırık ve noksandır. Yonganın üst yüzü küçük çıkarımlarla inceltirilmiştir. Yonganın sol kenarının alt yarısı iç yüzden pulcuklu düzeltmelerle düzeltilenmiştir.

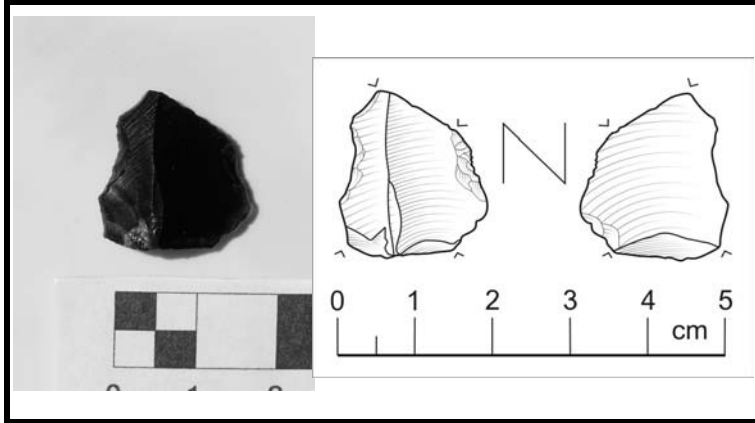
No:63

Tanım: Düzeltili yonga parçası. Yonganın uç bitimine yakın bir parçadır. Yonganın uçtan çok az bir kısmı ve proximal kısmı kırık ve noksandır. Sol kenar üzerinde dik, basamak pulcuklu düzeltmeler yer almaktadır.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-26
Kasa No:	B-26006
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1873.99-1873.23
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	24,5 mm
Genişlik:	26 mm
Kalınlık:	12,5 mm

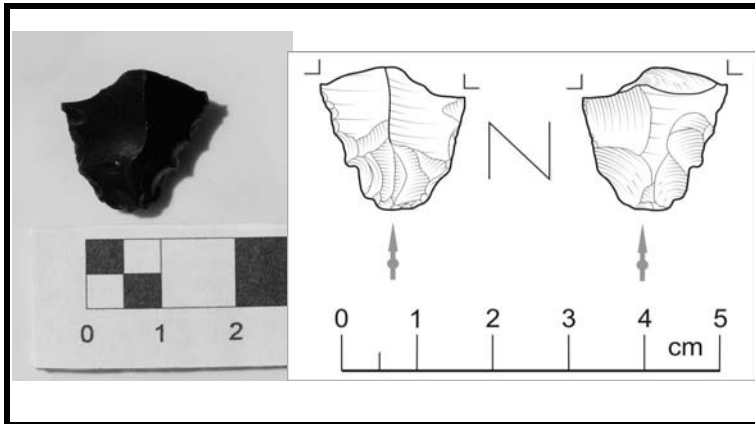
No:64

Tanım: Düzeltili dilgi parçası. Dilginin distal ve proximal kısımları kırık ve noksandır. Dilginin sol kenarında düzeltili bir çontuk yer almaktadır.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-24
Kasa No:	A-24004
Plankare:	1-10/a-e
Seviye:	1875.66-1875.38
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	21.7 mm
Genişlik:	18,5 mm
Kalınlık:	06, mm

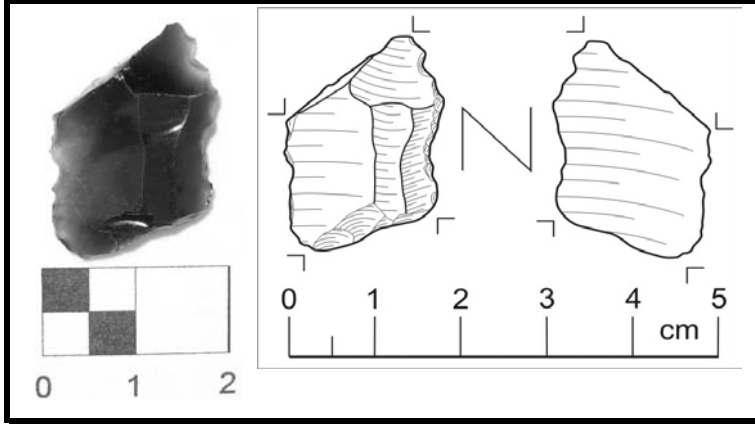
No:65

Tanım: Düzeltili dilgi parçası. Dilginin proximal kısmıdır. Bir ok ucunun dip kısmı olabilir. Topuk kısmı düzeltmelerle incelti olarak sap haline getirilmek istenmiştir.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-26
Kasa No:	B-26029
Plankare:	4/b-d; 10/a-d
Seviye:	1873.50-1873.29
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	21 mm
Genişlik:	20 mm
Kalınlık:	06,2 mm

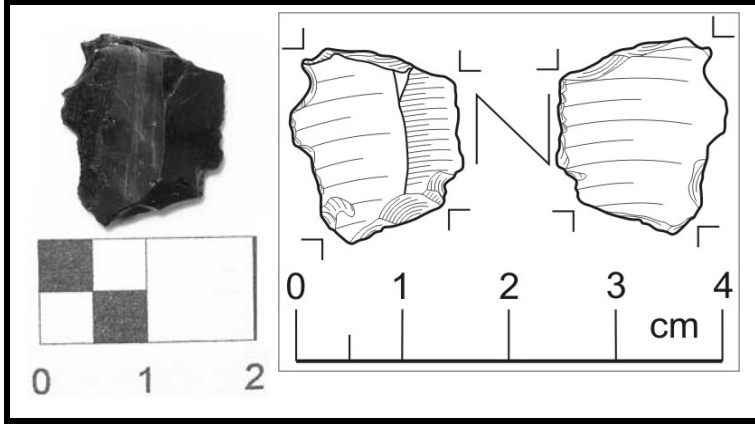
No:66

Tanım: Düzeltili dilgi parçası. Dilginin medial kısmı. Distal ve proximal kısımlar kırık ve noksandır. Sağ kenar üst yüzden devamlı olmayan pulcuklu düzeltiler taşımaktadır.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11002
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1961.10-1960.85
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	23 mm
Genişlik:	18 mm
Kalınlık:	4.7 mm

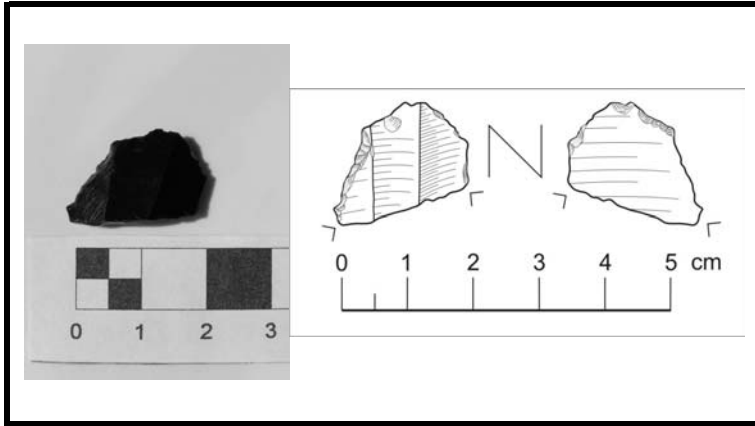
No:67

Tanım: Düzeltili dilgi parçası. Dilginin medial kısmı. Distal ve proximal kısımlar kırık ve noksandır. Sol kenar üzerinde devamsız düzeltilerle dişlemeli formu oluşturulmuştur. Ancak parçanın çok küçük bir kısmı korunduğu için alet olarak nitelemek zordur.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-10
Kasa No:	B-10002
Plankare:	1-10/a-e
Seviye:	Yüzey
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	18.2 mm
Genişlik:	15.2 mm
Kalınlık:	3.7 mm

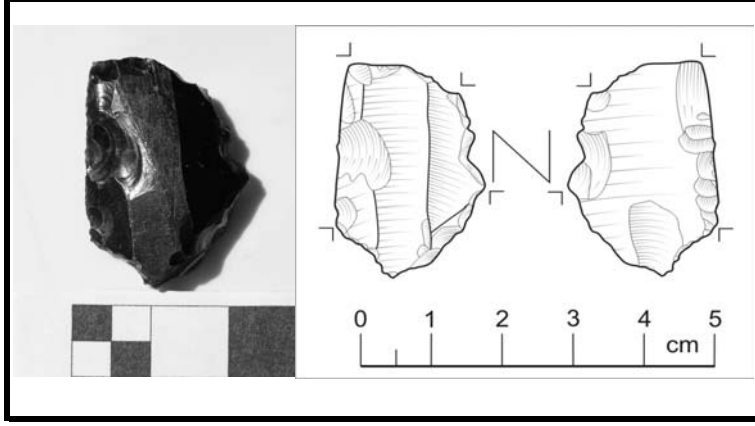
No:68

Tanım: Düzeltili dilgi parçası. Bir dilginin uç bitimi. Sol kenar üzerinde pulcuklu düzelti yer almaktadır. Dilginin çok küçük bir kısmı korunduğundan aletin tipi ve kullanım amacı anlaşılamamaktadır.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-15
Kasa No:	A-15117
Plankare:	6-10/a-j
Seviye:	1881.44-1880.73
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	15,5 mm
Genişlik:	20,2 mm
Kalınlık:	05,7 mm

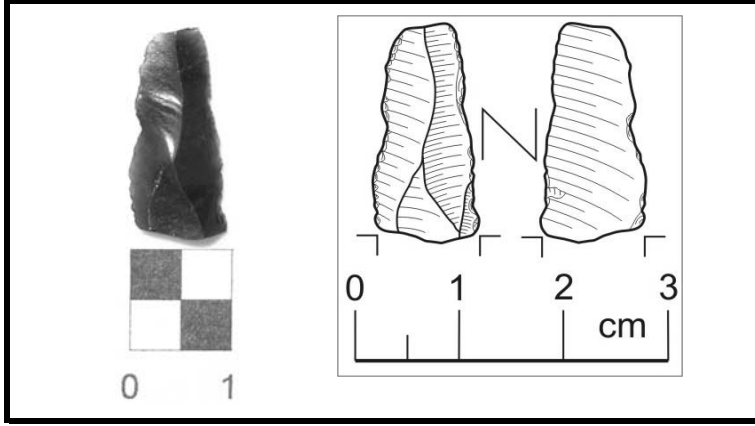
No:69

Tanım: Düzeltili dilgi parçası. Dilginin proximal ve distal kısımları kırık ve noksandır. Sol kenar iç yüzden düzelti taşımaktadır.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-26
Kasa No:	B-26075
Plankare:	1-10/f-j
Seviye:	1873.05-1872.96
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	32 mm
Genişlik:	21,2 mm
Kalınlık:	07,5 mm

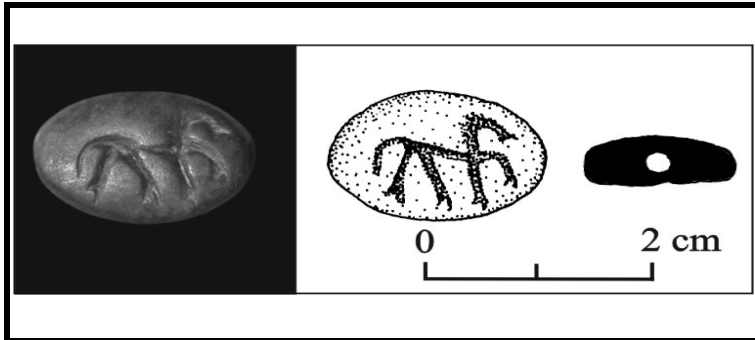
No:70

Tanım: Dilgicik. Dilgiciğin uç bitimi ve proximal kısmı kırık ve noksandır. Kullanımdan dolayı sol ve sağ kenar üzerinde kullanım düzeltileri oluşmuştur.

Kazı Adı:	Tümentepe
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-16
Kasa No:	B-16011
Plankare:	1-10/a-j
Seviye:	1962.45-1962.92
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	20,5 mm
Genişlik:	10 mm
Kalınlık:	3,5 mm

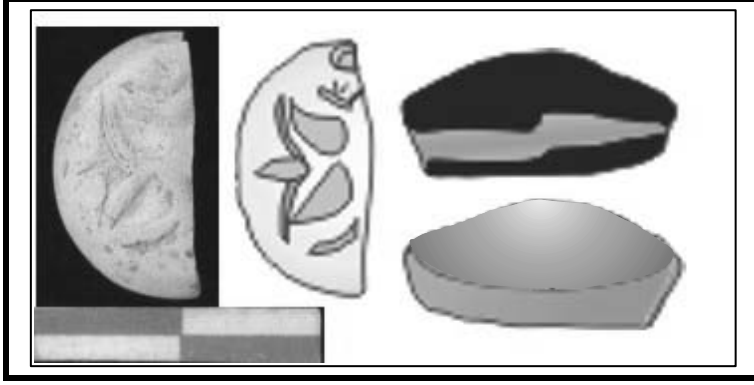
No:71

Tanım: Damga mühür. M 11 olarak adlandırılan Geç Demir Çağı mezarındaki iskeletin göğüs kısmına yakın olarak bulunmuştur. Yeşilimsi siyah renkte sert bir taştan yapılmıştır. Düzeltilmiş ön yüzüne kazıma tekniği ile stilize edilmiş, hareketli bir at figürü işlenmiştir. Mührün arka yüzü dışbükey bombelidir. Mühür yatay ip deliklidir.

Kazı Adı:	Güllüdere
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-8
Plankare:	9/f
Hammadde:	Steatit (?)
En:	19 mm
Boy:	14 mm
Kalınlık:	6 mm

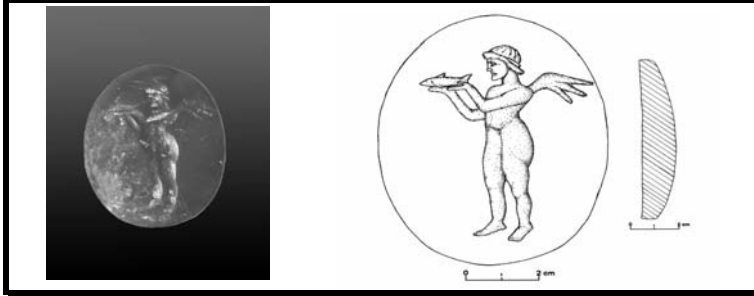
No:72

Tanım: Damga mühür. M 195 nolu mezardan ele geçmiştir. Bejimsi renkteki bir taşta işlenmiştir. Kırık olan buluntunun yarısı ele geçmiştir. Orta kısmından delik objenin deliğinin yarım kesiti korunmuştur. Üst kısmı hafif bombelidir. Düz olan alt kısmına çok derin olmamakla birlikte stilize bitkisel şekiller işlenmiştir.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-33
Kasa No:	31043
Plankare:	4-5/a
Seviye:	1770.55
Hammadde:	Taş
Yükseklik:	8,9 mm
Çapı:	19,5 mm

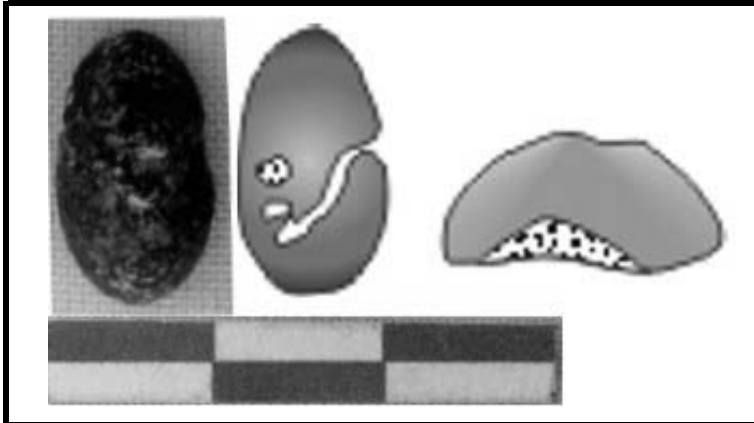
No:73

Tanım: Karnelyan yüzük taşı. K-15 mezarından ele geçmiştir. Intaglio (Oyma taş), ayakta ve sola dönük duran kanatlı Eros, başı üzerinde yuvarlatılmış başlık taşımakta ve iki elini yukarı kaldırarak bir obje (balık) takdim etmektedir.

Kazı Adı:	Yüceören
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-8
Kasa No:	A-8090
Plankare:	7-9/b-d
Genişlik:	12 mm
Uzunluk:	16,5 mm

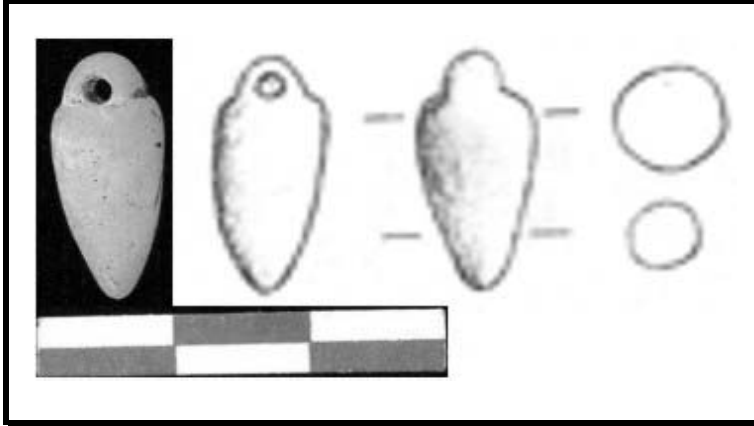
No:74

Tanım: Yüzük taşı. Yarım daire formundaki obsidyen yüzük taşının alt kısmında küçük bir kırık bulunmaktadır. Üst kısmı bombeli bırakılırken alt kısmı düz bırakılmıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-32
Kasa No:	11004
Plankare:	7/c
Seviye:	70.41
Hammadde:	Obsidyen
Uzunluk:	16,2 mm
Genişlik:	8,7 mm
Kalınlık:	8,3 mm

No:75

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-42

Kasa No: 28009

Plankare: 6/e

Seviye: 1769.19

Hammadde: Taş

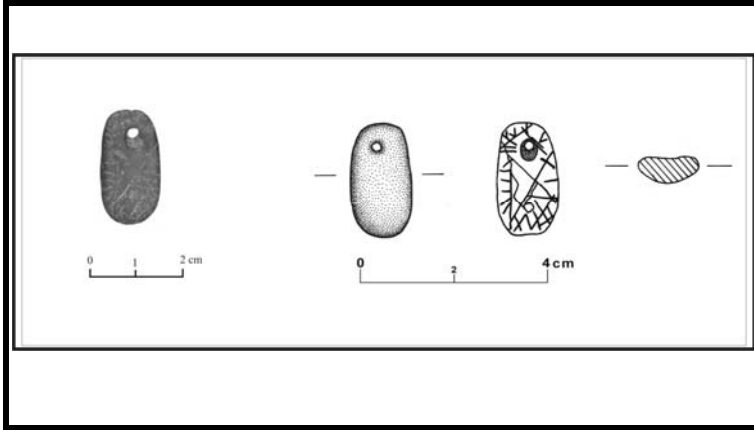
Uzunluk: 20 mm

Genişlik: 3-9 mm

Kalınlık: 13 mm

Tanım: Pandantif. Bej renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Damla biçimindeki pandantifin üst kısmında asma deliği bulunmaktadır. Pandantifin üzerine herhangi bir yüzey işlemi yapılmamıştır.

No:76

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-15

Kasa No: A-15011

Plankare: 4/f

Seviye: 1878.12

Hammadde: Bazalt

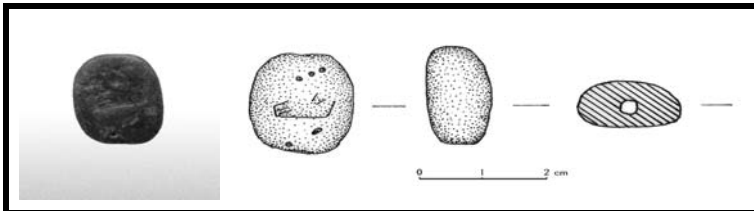
Uzunluk: 24 mm

Genişlik: 13 mm

Kalınlık: 6 mm

Tanım: Pandantif. Bazalt üzerine işlenmiş olan pandantif sağlam olarak ele geçmiştir. Oval formludur. Üst kısmında 2 mm çapında ip deliğine sahip pandantifin, ön yüzü düz, arka yüzü ise bombelidir. Ön yüzünde kazıma tekniği ile yapılmış stilize çizgisel motifler yer almaktadır.

No:77

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

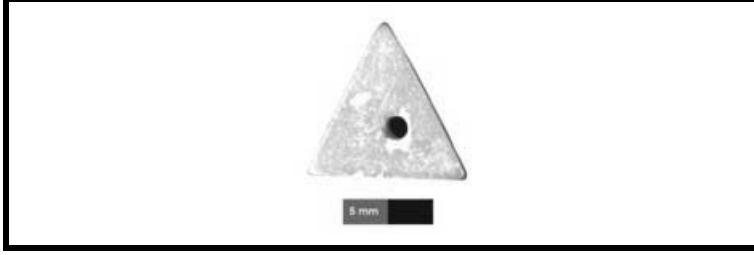
Açma No: A-8

Kasa No: A-8114

Plankare: 4-8/f-h

Tanım: Boncuk. Kahve renkli taş boncuk. K-7 mezarından ele geçmiştir. Alt tarafı yuvarlatılmış, üst tarafı yuvarlatılıp düzleştirilmiş, kazınarak çizgisel hatlarla bezeme oluşturulmuştur. Boncuğun yüksekliği 14,5 mm, gövde çapı ise 11 mm.dir.

No:78

Tanım: Boncuk. Kırmızı renkli bir taştan işlenmiştir. Üçgen biçiminde işlenmiş boncuğun uzunluğu 17-19 mm, kalınlığı 5 mm, tam ortada yer alan ip deliği ise 4 mm.dir.

Kazı Adı: Ziyaretsuyu

Kazı Yılı: 2004

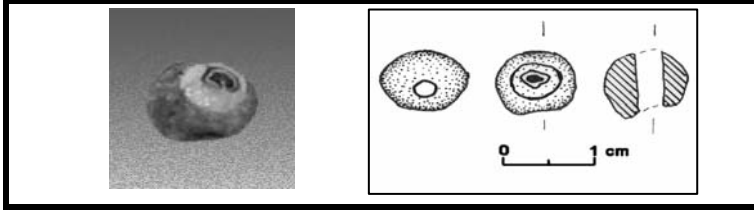
Açma No: A-4

Kasa No: A-4006

Plankare: 7/b

Hammadde: Taş

No:79

Tanım: Boncuk. K-15 mezarından ele geçmiştir. Kahverengi kum taşı üzerine kakma tekniğiyle yapılmış, formu küresele yakın olup düzenli şekil vermemektedir. Ortasında boyama tekniğinde yapılmış göz motifi yer almaktadır. Boncuğun yüksekliği 7,2 mm, gövde çapı 9,3 mm.dir.

Kazı Adı: Yüceören

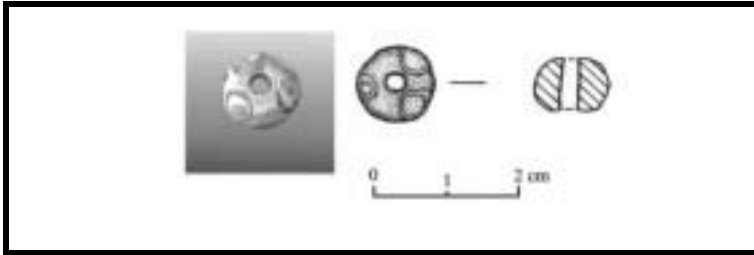
Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8113

Plankare: 7-9/b-d

No:80

Tanım: Boncuk. Yuvarlak formlu, düzgün delikli boncuğun gövde çapı 10 mm, yüksekliği 6,5 mm ve delik çapı da 3 mm.dir. Taş boncuğun üzerinde beyaz daireler içinde mavi camdan damlatma tekniği ile yapılmış 6 adet benek bezeme yer almaktadır.

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

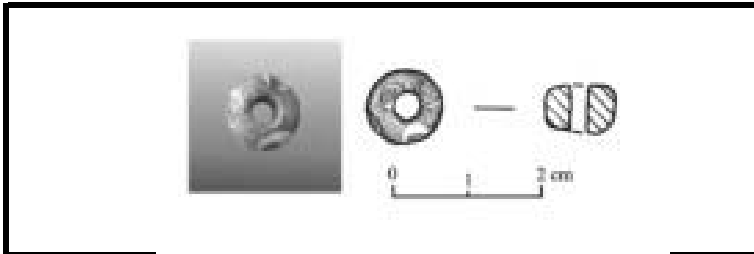
Açma No: A-18

Kasa No: A-18018

Plankare: 1/a

Seviye: 1879.80

No:81

Tanım: Boncuk. Yuvarlak formlu, düzgün delikli boncuğun gövde çapı 11 mm, yüksekliği 8 mm ve delik çapı da 3 mm.dir. Taş boncuk üzerinde iç içe geçmiş beyaz daireler içinde mavi camdan damlatma tekniği ile yapılmış 6 adet benek bezeme yer almaktadır.

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

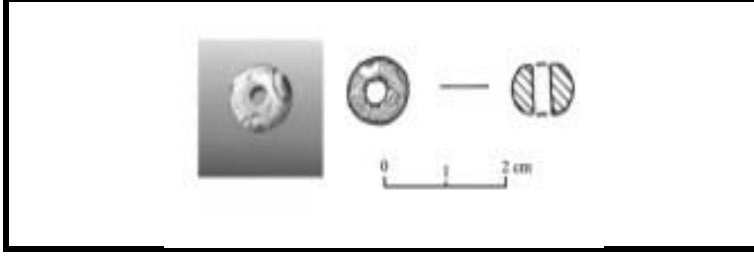
Açma No: A-18

Kasa No: A-18018

Plankare: 1/a

Seviye: 1879.80

No:82

Tanım: Boncuk. Yuvarlak formu, düzgün delikli boncuğun gövde çapı 11 mm, yüksekliği 8 mm ve delik çapı da 2,5 mm.dir. Taş boncuk üzerinde iç içe geçmiş beyaz daireler içinde mavi camdan damlatma tekniği ile yapılmış 6 adet benek bezeme yer almaktadır.

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

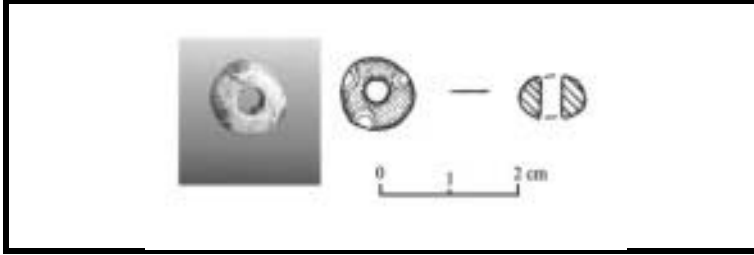
Açma No: A-18

Kasa No: A-18018

Plankare: 1/a

Seviye: 1879.80

No:83

Tanım: Boncuk. Düzgün bir form vermeyen boncuğun gövde çapı 11 mm, yüksekliği 6,5 mm ve delik çapı da 3,7 mm.dir. Taş boncuk üzerinde mavi camdan damlatma tekniği ile yapılmış 5 adet benek bezeme yer almaktadır.

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

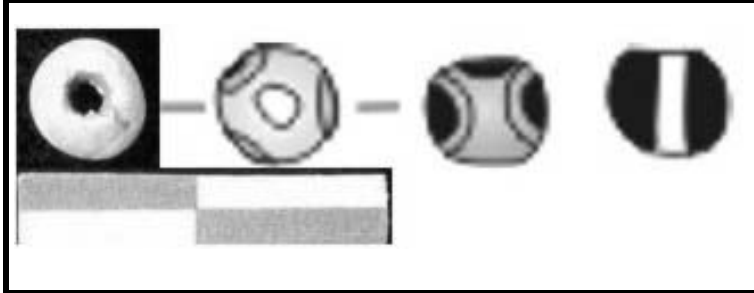
Açma No: A-18

Kasa No: A-18014

Plankare: 1-2/a

Seviye: 1879.92

No:84

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk açık mavi renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Boncuğun üzerinde üç adet beyaz halka ile göz motifi oluşturulmuştur. Yuvarlak formu boncuğun yüksekliği 5 mm, gövde çapı 5,6 mm, delik çapı ise 1,9 mm.dir.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

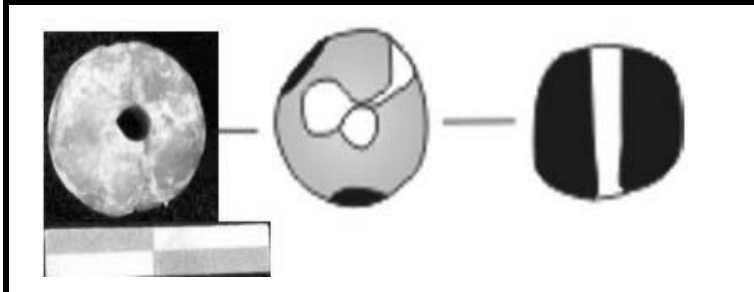
Kasa No: -

Plankare: -

Seviye: -

Hammadde: Taş

No:85

Tanım: Boncuk. M 8 nolu mezarda ele geçen boncuk turkuaz renkli beyaz damarlı bir taş üzerine işlenmiştir. Boncuğun üzerinde kırmızı renkli üç adet halka bezeme yer almaktadır. Yuvarlak formu boncuğun yüksekliği 11 mm, gövde çapı 13 mm, delik çapı ise 2,9 mm.dir.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-35

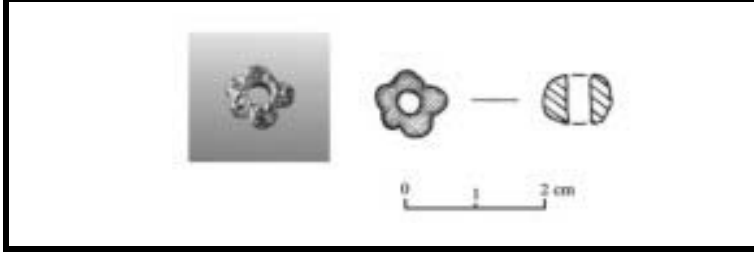
Kasa No: 14051

Plankare: 1/b

Seviye: 1771.54

Hammadde: Taş

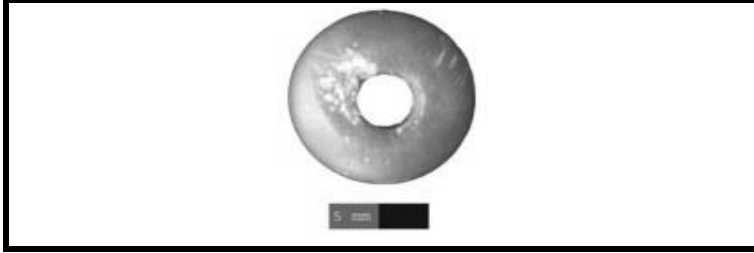
No:86

Tanım: Boncuk. Siyah renkli bir taştan çiçek şeklinde işlenmiştir. 5 bombesi bulunan boncuk düzgün olarak delinmiştir. Boncuğun yüksekliği 8 mm, gövde çapı 10 mm, delik çapı ise 4 mm.dir.

Kazı Adı:	Tetikom
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-16
Kasa No:	B-16045
Plankare:	1/b
Seviye:	1879.22-1878.75

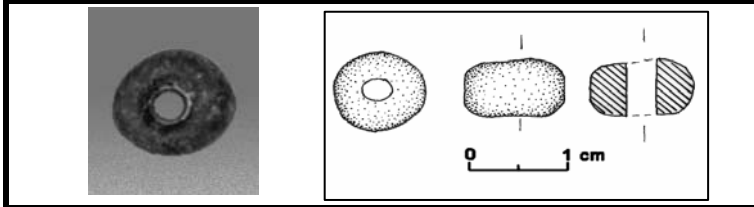
No:87

Tanım: Boncuk. Kahve renkli bir taştan yapılmıştır. Boncuğun alt ve üst kısmı şişkindir. Kalınlığı 9 mm olan boncuğun gövde çapı 19 mm ve delik çapı 6 mm.dir. Boncuğun her iki yüzü de perdahlıdır.

Kazı Adı:	Ziyaretsuyu
Kazı Yılı:	2004
Açma No:	B-2
Kasa No:	B-2001
Plankare:	4/b
Hammadde:	Taş

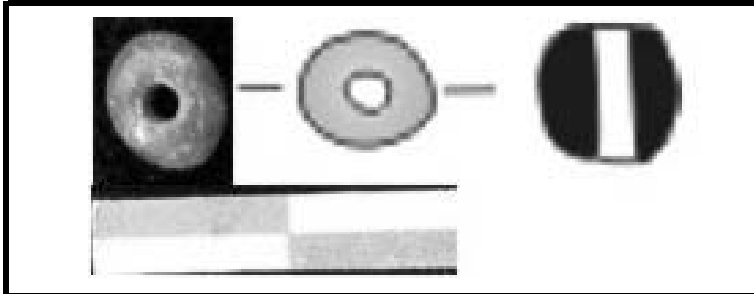
No:88

Tanım: Boncuk. Siyah taştan yapılmış boncuk. K-15 mezarından ele geçmiştir. Tekerlek biçimindedir. Dış hattı çeşitli dalgalanmalara sahip olup tam bir form vermemektedir. Boncuğun yüksekliği 7 mm, gövde çapı 10 mm.dir.

Kazı Adı:	Yüceören
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-8
Kasa No:	A-8088
Plankare:	7-9/b-d

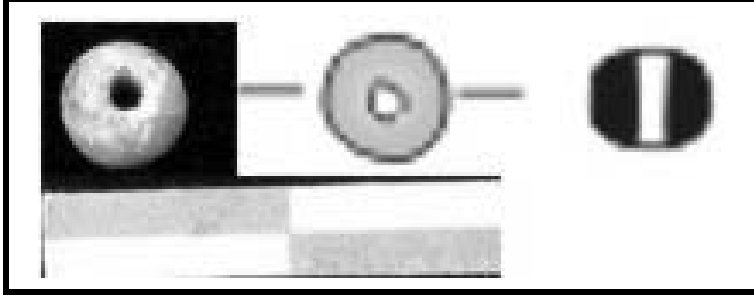
No:89

Tanım: Boncuk. M 66 nolu mezarda ele geçen boncuk mavi renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formdaki boncuğun yüksekliği 6,3 mm, gövde çapı 6,9 mm, delik çapı ise 1,9 mm.dir.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-40
Kasa No:	21036
Plankare:	4-5/b-c
Seviye:	1769-1768.88
Hammadde:	Taş

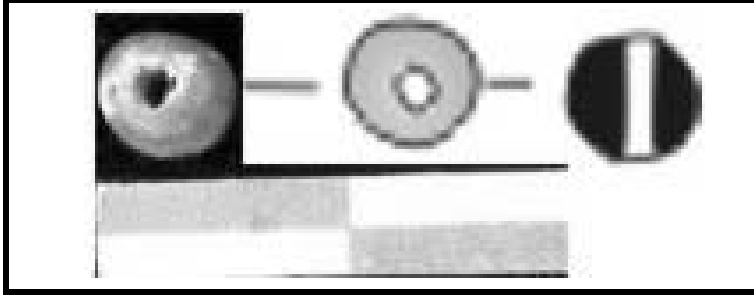
No:90

Tanım: Boncuk. M 66 nolu mezarda ele geçen boncuk mavi renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formdaki boncuğun yüksekliği 3,7 mm, gövde çapı 4,6 mm, delik çapı ise 1,7 mm.dir.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-40
Kasa No:	21036
Plankare:	4-5/b-c
Seviye:	1769-1768.88
Hammadde:	Taş

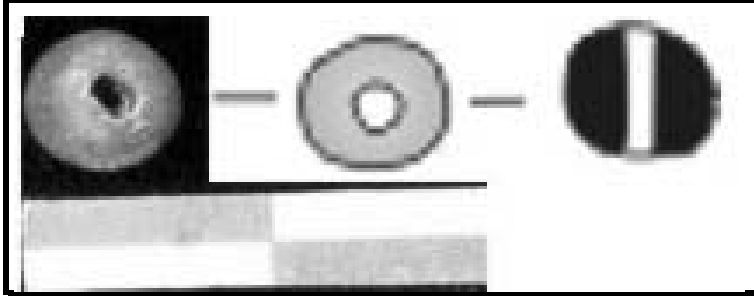
No:91

Tanım: Boncuk. M 66 nolu mezarda ele geçen boncuk mavi renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formdaki boncuğun yüksekliği 4,6 mm, gövde çapı 5,1 mm, delik çapı ise 1,3 mm.dir.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-40
Kasa No:	21036
Plankare:	4-5/b-c
Seviye:	1769-1768.88
Hammadde:	Taş

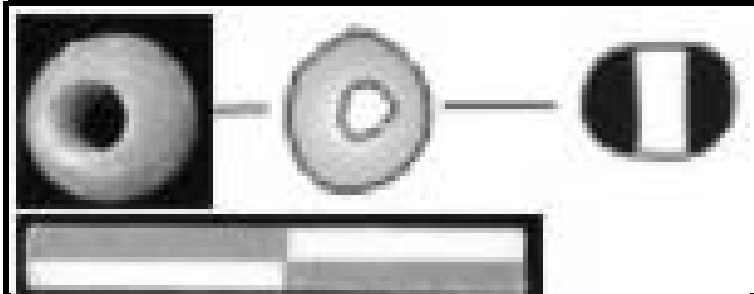
No:92

Tanım: Boncuk. M 66 nolu mezarda ele geçen boncuk mavi renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formdaki boncuğun yüksekliği 5 mm, gövde çapı 6,1 mm, delik çapı ise 1,6 mm.dir.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-40
Kasa No:	21036
Plankare:	4-5/b-c
Seviye:	1769-1768.88
Hammadde:	Taş

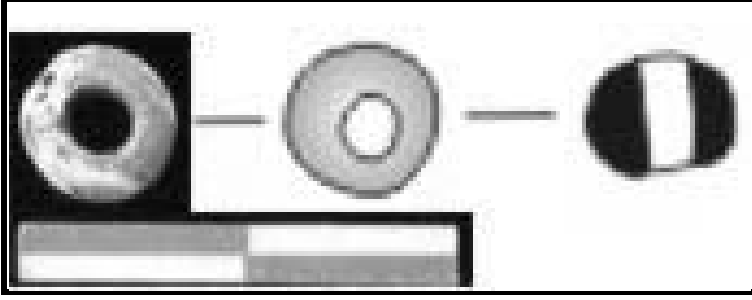
No:93

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk mavi renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formdaki boncuğun yüksekliği 4,6 mm, gövde çapı 6,6 mm, delik çapı ise 2,6 mm.dir.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-37
Kasa No:	-
Plankare:	-
Seviye:	-
Hammadde:	Taş

No:94

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk gri renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 5,4 mm, gövde çapı 7 mm, delik çapı ise 2,5 mm.dir.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

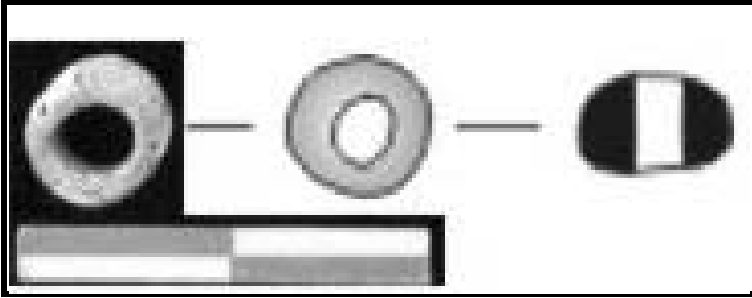
Kasa No: -

Plankare: -

Seviye: -

Hammadde: Taş

No:95

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk mavimsi gri renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 4,8 mm, gövde çapı 7,7 mm, delik çapı ise 2,7 mm.dir.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

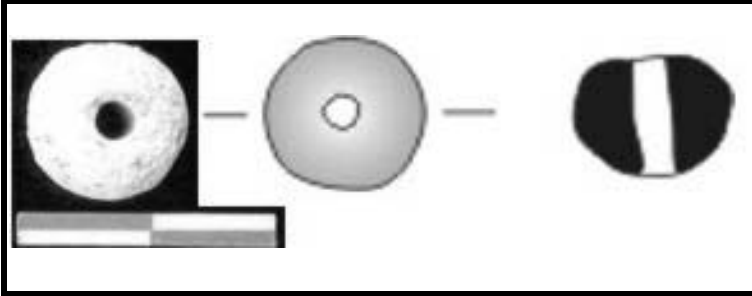
Kasa No: -

Plankare: -

Seviye: -

Hammadde: Taş

No:96

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk beyaz renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 9,5 mm, gövde çapı 12,5 mm, delik çapı ise 3 mm.dir.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

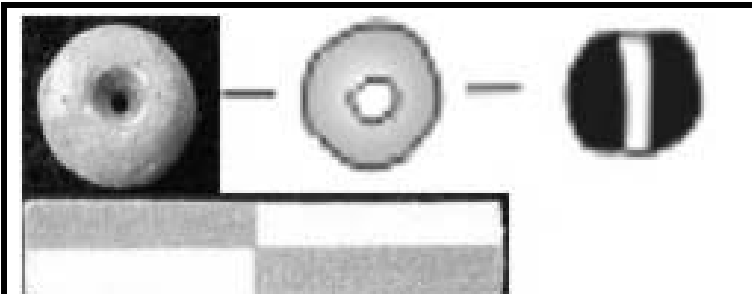
Kasa No: -

Plankare: -

Seviye: -

Hammadde: Taş

No:97

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk sarı renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 5 mm, gövde çapı 5,6 mm, alt tarafa doğru hafifçe daralan deliğin çapı ise 1,2-1,8 mm arasındadır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

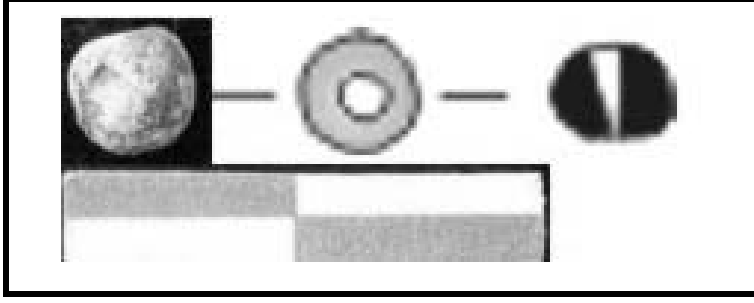
Kasa No: -

Plankare: -

Seviye: -

Hammadde: Taş

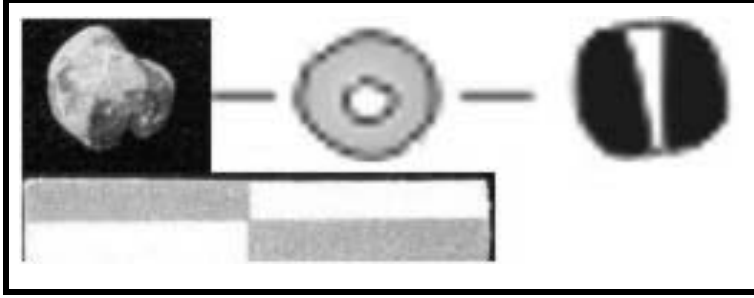
No:98

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-37
Kasa No:	-
Plankare:	-
Seviye:	-
Hammadde:	Taş

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk gri renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 4,6 mm, gövde çapı 4,8 mm, alt tarafa doğru hafifçe daralan deliğin çapı ise 0,8-1,7 mm arasındadır.

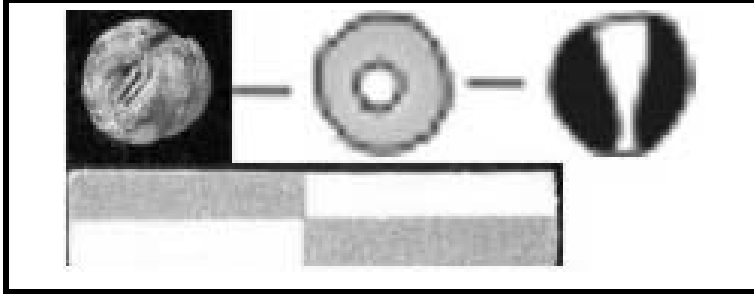
No:99

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-37
Kasa No:	-
Plankare:	-
Seviye:	-
Hammadde:	Taş

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk gri renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Bovalimsi formlu boncuğun yüksekliği 4,6 mm, gövde çapı 4,8 mm, alt tarafa doğru hafifçe daralan deliğin çapı ise 0,3-1,9 mm arasındadır.

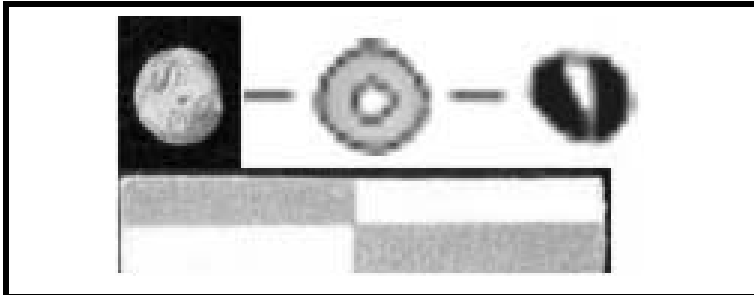
No:100

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-37
Kasa No:	-
Plankare:	-
Seviye:	-
Hammadde:	Taş

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk gri renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 3,5 mm, gövde çapı 4,6 mm, alt tarafa doğru hafifçe daralan deliğin çapı ise 0,5-1,5 mm arasındadır.

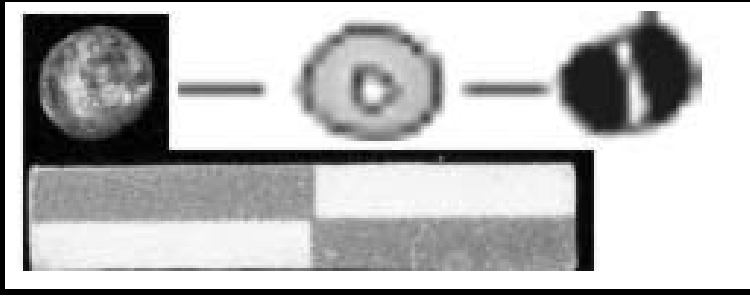
No:101

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-37
Kasa No:	-
Plankare:	-
Seviye:	-
Hammadde:	Taş

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk gri renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 2,6 mm, gövde çapı 3,4 mm, alt tarafa doğru hafifçe daralan deliğin çapı ise 0,3-1,4 mm arasındadır. Kırık olarak ele geçmiştir.

No:102

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

Kasa No: -

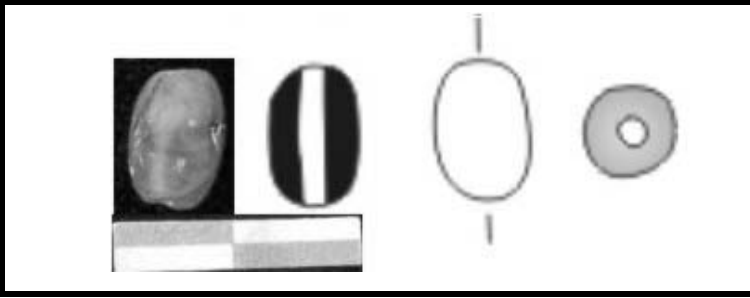
Plankare: -

Seviye: -

Hammadde: Taş

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk gri renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 1,6 mm, gövde çapı 1 mm, delik çapı ise 0,1-0,2 mm arasındadır.

No:103

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-35

Kasa No: 14051

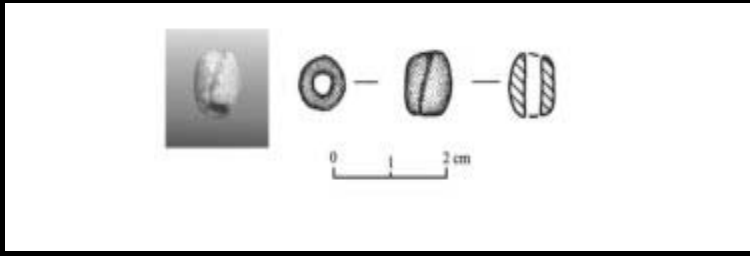
Plankare: 1/b

Seviye: 1771.54

Hammadde: Akik

Tanım: Boncuk. M 8 nolu mezarda ele geçen boncuk kahverengi akik üzerine işlenmiştir. Taş damarlı bir yapıya sahiptir. Oval formdaki boncuğun yüksekliği 10 mm, gövde çapı 7 mm, delik çapı ise 2,1 mm.dir. Delik düzgün açılmıştır.

No:104

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-18

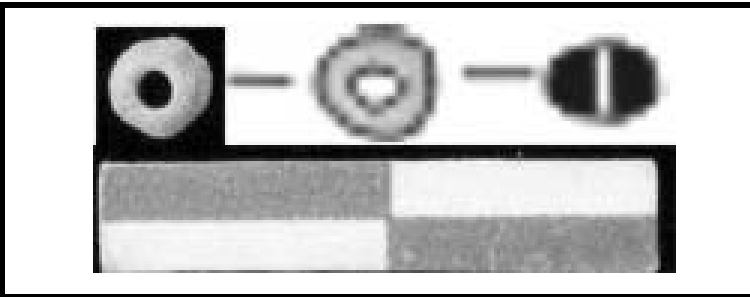
Kasa No: A-18018

Plankare: 1/a

Seviye: 1879.80

Tanım: Boncuk. Kirli beyaz renkteki boncuğun çapı 8 mm, yüksekliği 9 mm ve delik çapı da 3 mm.dir. Düzgün bir form vermeyen boncuk deniz kabuğuna benzetilmek istenmiştir.

No:105

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

Kasa No: -

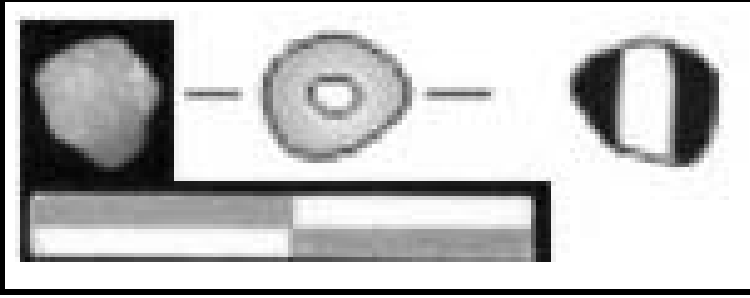
Plankare: -

Seviye: -

Hammadde: Taş

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk sarı renkli bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 0,6 mm, gövde çapı 0,9 mm, delik çapı ise 0,3 mm.dir. Kırık olarak ele geçmiştir.

No:106

Tanım: Boncuk. M 131 nolu mezarda ele geçen boncuk kahverengi bir taş üzerine işlenmiştir. Yuvarlak formlu boncuğun yüksekliği 4,8 mm, gövde çapı 5,4 mm, delik çapı ise 2,3 mm.dir. Boncuk kırık olarak ele geçmiştir.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

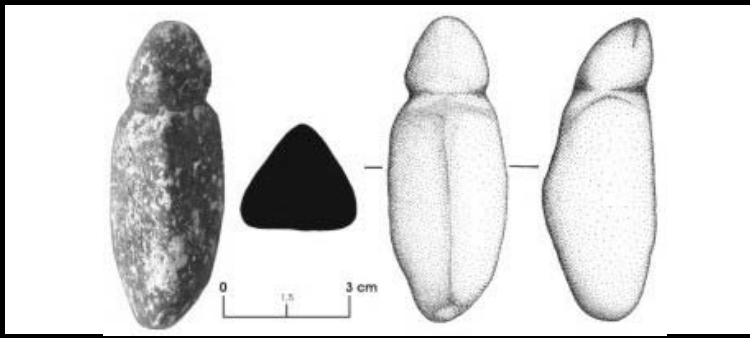
Kasa No: -

Plankare: -

Seviye: -

Hammadde: Taş

No:107

Tanım: Bilek taşı. D-1 yapısı içerisinde ele geçmiştir. Üçgen kesitlidir. Taşın, uç kısmında muhtemelen askı ipini tutturmaya yarayan bir boğumu mevcuttur.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: S-1

Kasa No: S-1020

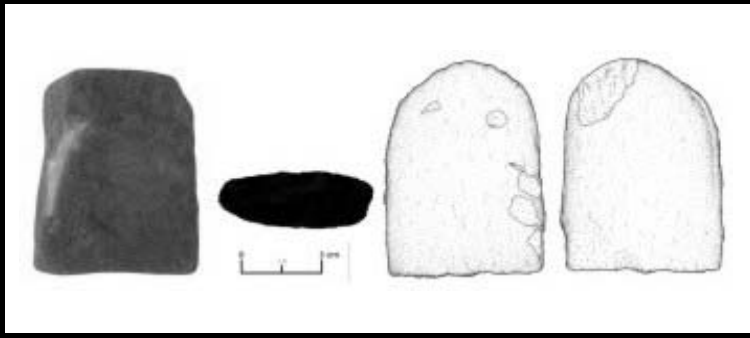
Hammadde: Taş

Uzunluk: 73 mm

Genişlik: 28 mm

Kalınlık: 27 mm

No:108

Tanım: Keski. D-1 yapısı içerisinde ele geçmiştir. Taş keskinin uç kısmı keskin ve dip kısmı ise kalın bırakılmıştır.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: S-2

Kasa No: S-2013

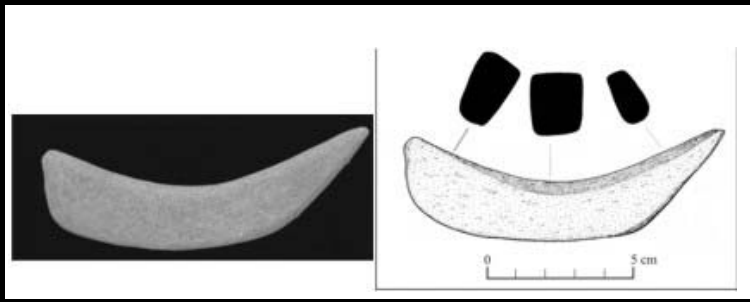
Hammadde: Taş

Uzunluk: 85 mm

Genişlik: 60 mm

Kalınlık: 20 mm

No:109

Tanım: Perdah taşı. Geç Demir Çağı'na ait 2 nolu mekanın içinden ele geçmiştir. Yarım hilal biçimindedir. Kareye yakın kesitlidir. Bir ucu yuvarlatılarak kalın bırakılmış diğer ucu sivriltilmiştir. Sivri ucu kırık ve noksandır.

Kazı Adı: Güllüdere

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-12

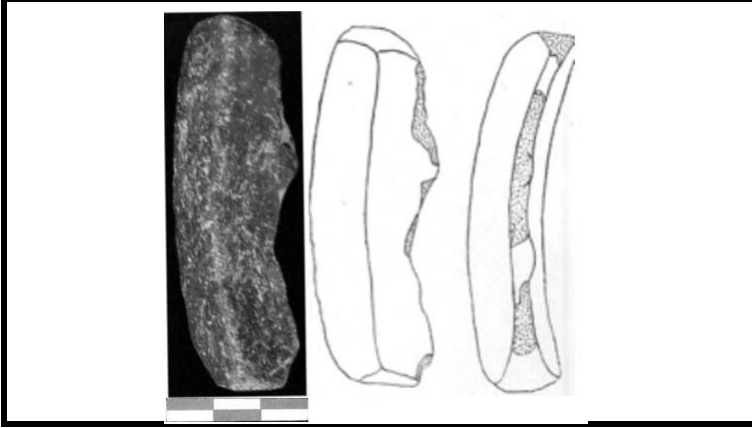
Kasa No: 7/f

Hammadde: Taş

Uzunluk: 112 mm

Genişlik: 7- 24 mm

No:110

Tanım: Perdah taşı. Siyah renkli bir taştan yapılmıştır. Kesiti üçgene yakındır. Dış yüzeyi perdahlıdır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-34

Kasa No: 26006

Plankare: 1-10/a-d;5-10/a-j

Seviye: 1772.04

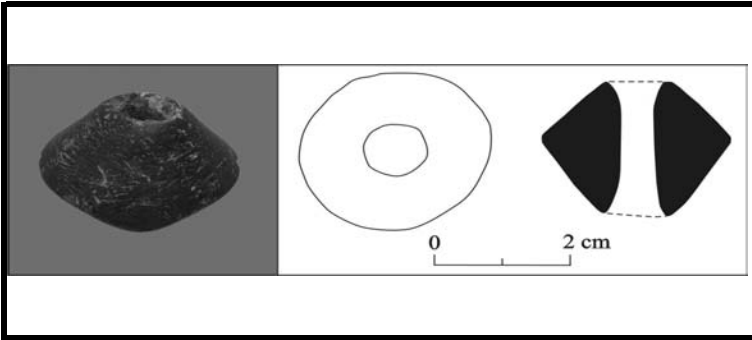
Hammadde: Taş

Uzunluk: 74 mm

Genişlik: 26 mm

Kalınlık: 14 mm

No:111

Tanım: Ağırşak. Siyah renkli bir taştan yapılmıştır. Çift konik formudur.

Kazı Adı: Minnetpınarı

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-11

Plankare: 2/d

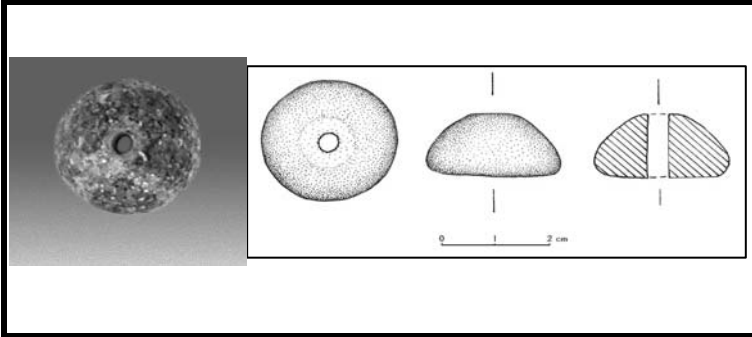
Hammadde: Taş

Yükseklik: 28 mm

Genişlik: 23 mm

Delik Çapı: 5-9 mm

No:112

Tanım: Ağırşak. K-3 mezarından ele geçmiştir. Yeşilimsi siyah taştan yapılmış ağırşak konik gövdeli bir formdadır. Yüzeyinde perdah izleri bulunmaktadır.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-6

Kasa No: A-6068

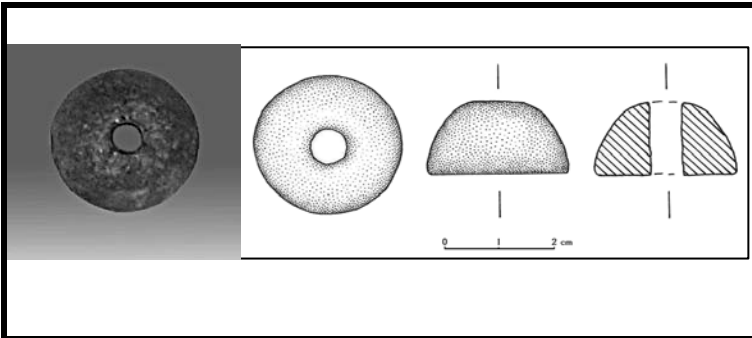
Plankare: 3-4/c-e

Yükseklik: 13,8 mm

Gövde Çapı: 25 mm

DelikÇapı: 4 mm

No:113

Tanım: Ağırşak. K-4 mezarında sandukanın içinden ele geçen yeşilimsi taştan yapılmış ağırşak konik gövdeli olup üst kısmı yuvarlatılmıştır.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-6

Kasa No: A-6063

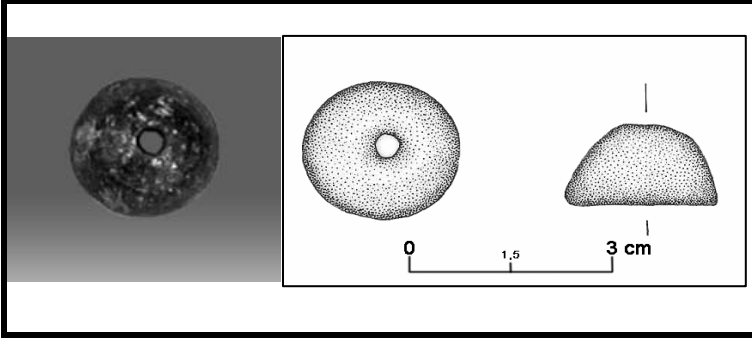
Plankare: 2-3/g-h

Yükseklik: 14 mm

Gövde Çapı: 26 mm

DelikÇapı: 7 mm

No:114

Tanım: Ağırşak. Yeşilimsi siyah taştan yapılmış ağırşak konik formlu olup, üst tarafı kesilerek yuvarlatılmıştır.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8044

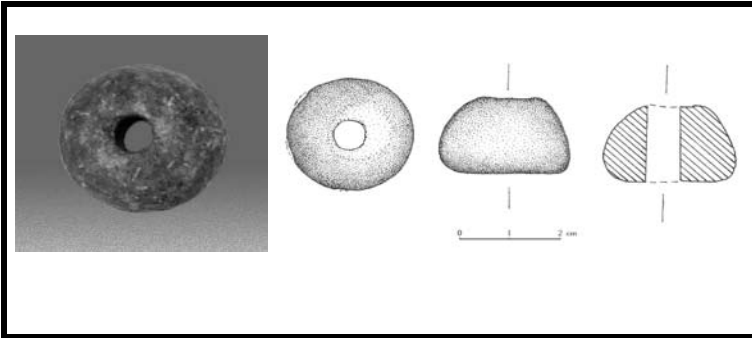
Plankare: 1-4/f-h

Yükseklik: 13,2 mm

Gövde Çapı: 23,9 mm

Delik Çapı: 3 mm

No:115

Tanım: Ağırşak. K-7 mezarından ele geçmiştir. Siyah taştan yapılmış ağırşak konik formlu olup üzeri düzleştirilmiştir.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8106

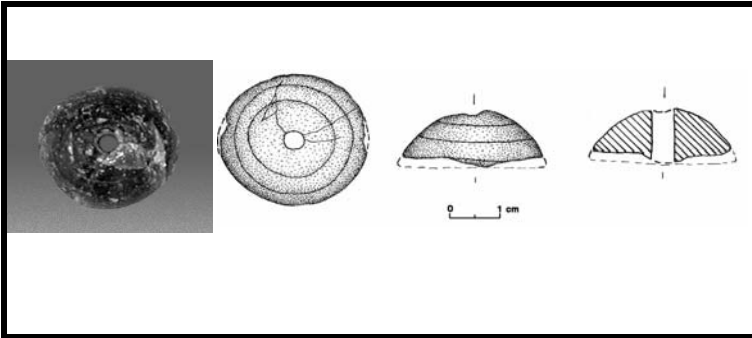
Plankare: 4-8/f-h

Yükseklik: 17,3 mm

Gövde Çapı: 26,7 mm

Delik Çapı: 8 mm

No:116

Tanım: Ağırşak. K-8 mezarından ele geçmiştir. Yeşilimsi gri taştan yapılmış ağırşak konik formudur. Yapım tekniğinden kaynaklanan dairesel hatlar görülmektedir.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-7

Kasa No: A-7069

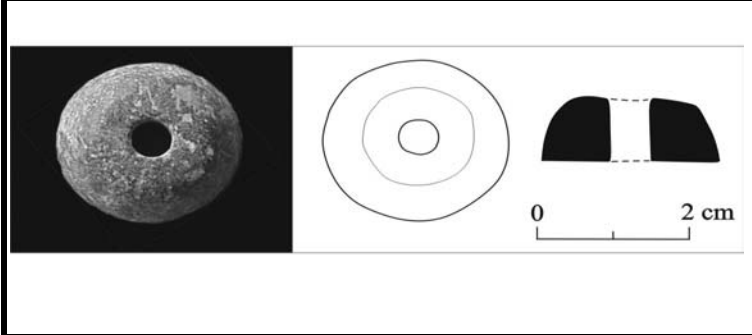
Plankare: 7/1-j

Yükseklik: 12,2 mm

Gövde Çapı: 28,8 mm

Delik Çapı: 5 mm

No:117

Tanım: Ağırşak. Siyah renkli bir taştan yapılmıştır. Konik formudur.

Kazı Adı: Minnetpınarı

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-13

Plankare: 2/f

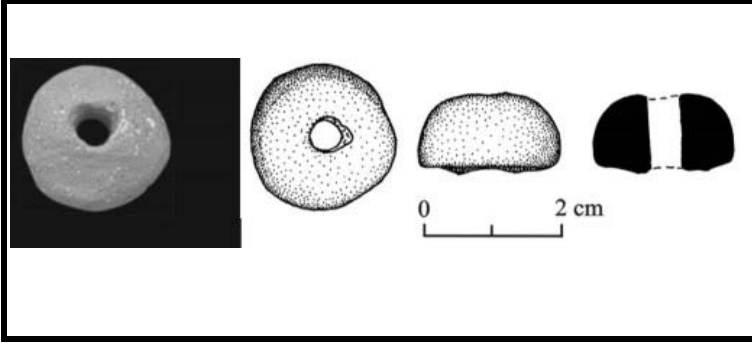
Hammadde: Taş

Yükseklik: 9 mm

Gövde Çapı: 22 mm

Delik Çapı: 6 mm

No:118

Tanım: Ağırşak. Geç Demir Çağı'na ait 2 nolu mekanın içinden ele geçmiştir. Kırmızı renkli bir taştan yapılmıştır. Yatay kesiti yuvarlak, dikey kesiti yarım küreseldir.

Kazı Adı: Güllüdere

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-12

Plankare: 7/g

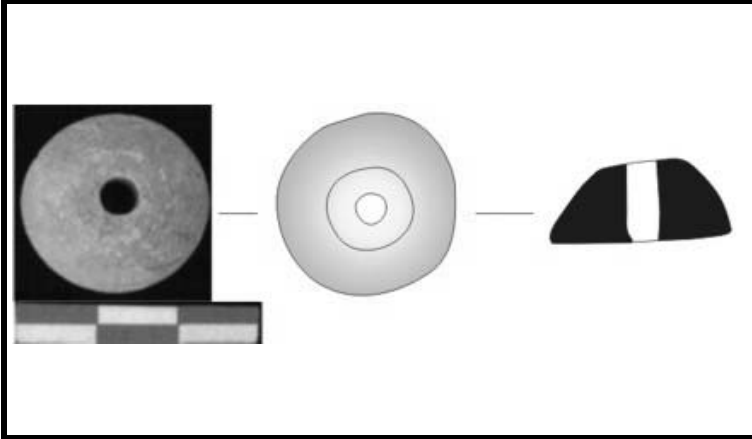
Hammadde: Taş

Yükseklik: 11,9 mm

Gövde Çapı: 21,5 mm

Delik Çapı: 5 mm

No:119

Tanım: Ağırşak. M 152 nolu mezardan ele geçmiştir. Sarımsı kahverengi bir taştan yapılmıştır. Konik formu ağırşakın üzerinde herhangi bir bezeme yoktur.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-33

Kasa No: 26045

Plankare: 9-10/a

Seviye: 1771.07

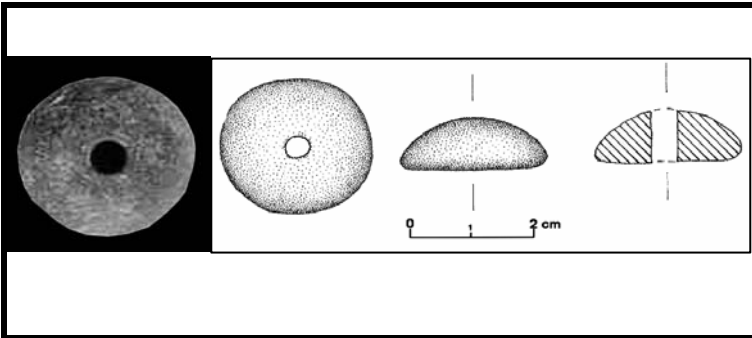
Hammadde: Taş

Yükseklik: 11 mm

Gövde Çapı: 22 mm

Delik Çapı: 4 mm

No:120

Tanım: Ağırşak. K-12 mezarından ele geçmiştir. Siyah taştan yapılmış ağırşak basık konik formudur.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8123

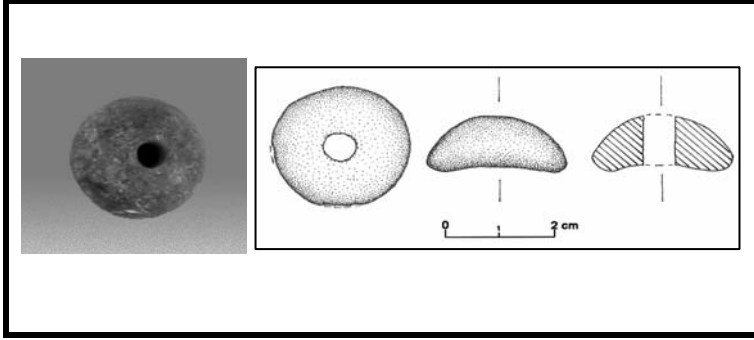
Plankare: 3-5/c-e

Yükseklik: 9,3 mm

Gövde Çapı: 25,3 mm

Delik Çapı: 4 mm

No:121

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8111

Plankare: 7-9/b-d

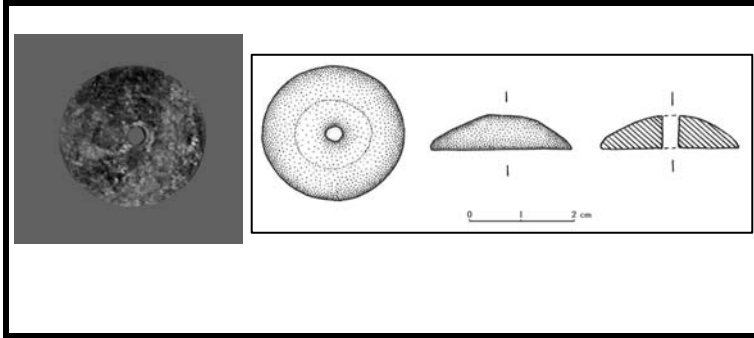
Yükseklik: 11,5 mm

Gövde Çapı: 26,4 mm

Delik Çapı: 6 mm

Tanım: Ağırşak. K-15 mezarından ele geçmiştir. Mavimsi siyah taştan yapılmış ağırşak basık konik formdadır. Üst tarafı kesilerek yuvarlatılmış, alt tarafı iç bükey yapılmıştır.

No:122

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-6

Kasa No: A-6045

Plankare: 3-4/c-e

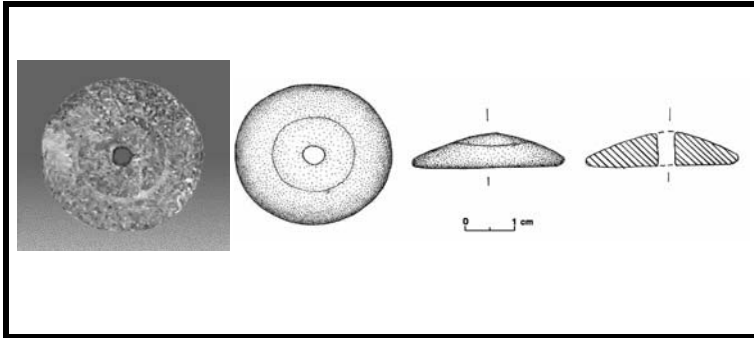
Yükseklik: 7 mm

Gövde Çapı: 27 mm

Delik Çapı: 3 mm

Tanım: Ağırşak. K-3 mezarından ele geçmiştir. Yeşilimsi siyah taştan yapılmış düğme tipli ağırşağın üst tarafı bombelidir. Düğme formu yassı bir görüntüye sahip ağırşağın deliğinin etrafında dairesel bezemeler bulunmaktadır.

No:123

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-7

Kasa No: A-7071

Plankare: 7/ı-j

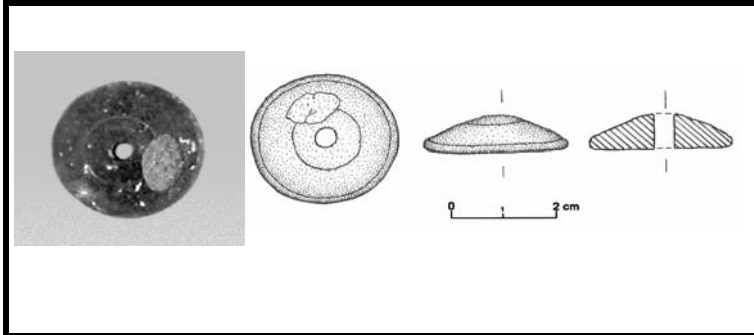
Yükseklik: 7,3 mm

Gövde Çapı: 31,5 mm

Delik Çapı: 4 mm

Tanım: Ağırşak. K-8 mezarından ele geçmiştir. Yeşilimsi siyah taştan yapılmış ağırşak düğme formudur.

No:124

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-7

Kasa No: A-7074

Plankare: 7/ı-j

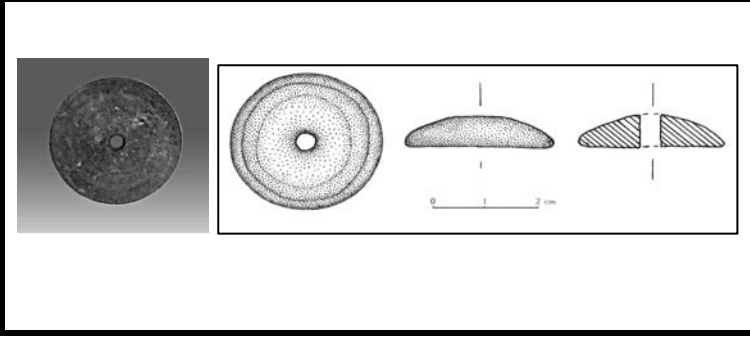
Yükseklik: 8 mm

Gövde Çapı: 28,2 mm

Delik Çapı: 3 mm

Tanım: Ağırşak. K-8 mezarından ele geçmiştir. Gri renkli demir bileşikli taştan yapılmış ağırşak düğme formudur.

No:125

Tanım: Ağırşak. K-11 mezarından ele geçmiştir. Yeşilimsi taştan yapılmış ağırşak düğme formundadır. Yapım tekniğinden kaynaklanan dairesel çizgiler mevcuttur.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-7

Kasa No: A-7028

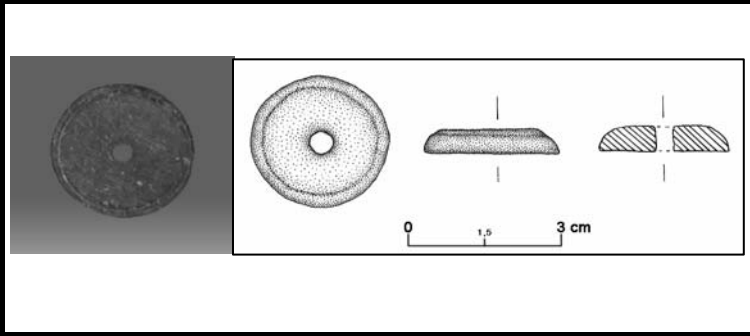
Plankare: 9-10/b-d

Yükseklik: 6,5 mm

Gövde Çapı: 28,5 mm

Delik Çapı: 3 mm

No:126

Tanım: Ağırşak. K-6 mezarından ele geçmiştir. Yeşilimsi siyah taştan yapılmış ağırşak düğme formunda olup yanları yuvarlatılmıştır.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8080

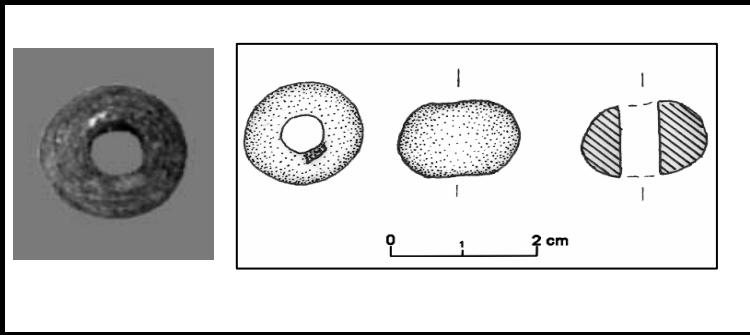
Plankare: 1-4/f-h

Yükseklik: 5 mm

Gövde Çapı: 26,6 mm

Delik Çapı: 4 mm

No:127

Tanım: Ağırşak. K-15 mezarından ele geçmiştir. Küresel forma sahip olan taş ağırşakta yapım tekniğinden kaynaklanan dairesel çizgiler mevcuttur.

Kazı Adı: Yüceören

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-8

Kasa No: A-8092

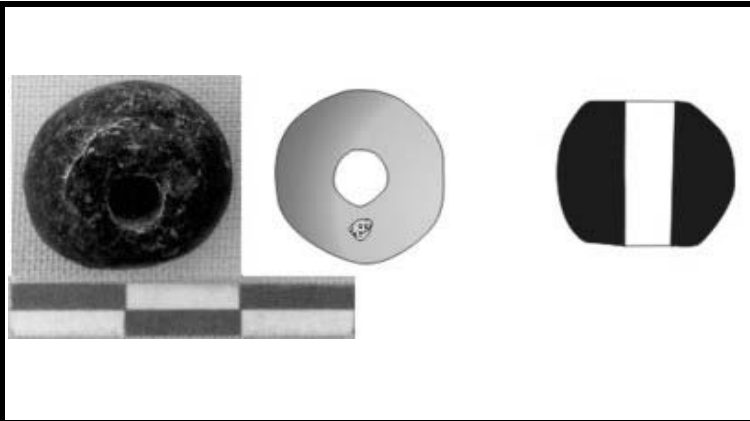
Plankare: 7-9/b-d

Yükseklik: 8 mm

Gövde Çapı: 11 mm

Delik Çapı: 6 mm

No:128

Tanım: Ağırşak. Siyah renkli bir taştan yapılmıştır. Ağırşak küresel formu ve perdahlıdır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-36

Kasa No: 19014

Plankare: 7/h

Seviye: 1771.20

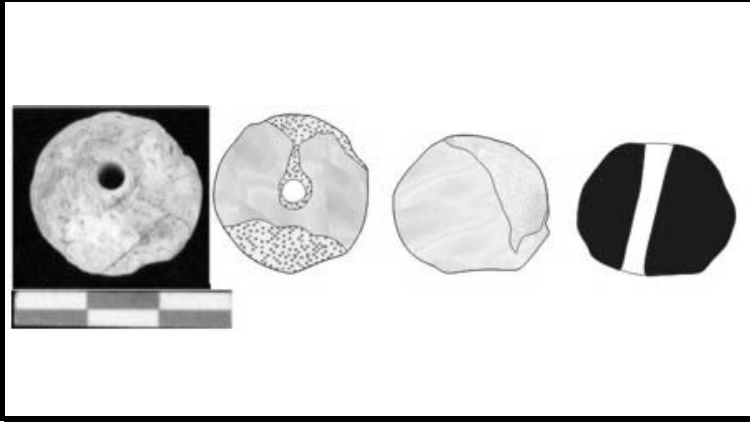
Hammadde: Taş

Yükseklik: 15 mm

Gövde Çapı: 17 mm

Delik Çapı: 5 mm

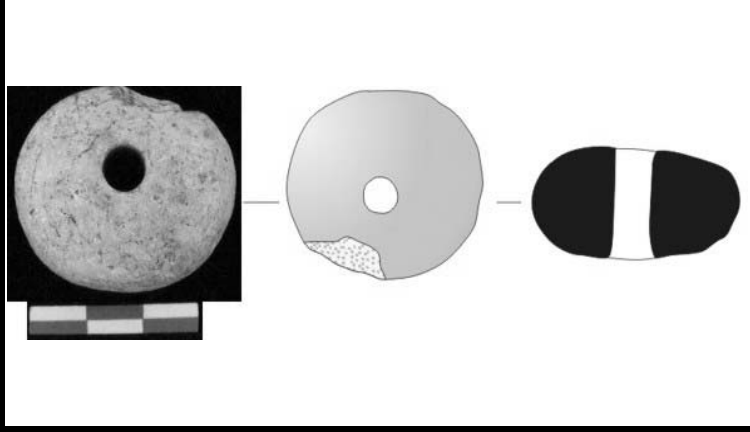
No:129

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-36
Kasa No:	15059
Plankare:	2-3/ı-j
Seviye:	1770.19
Hammadde:	Beyaz mermer
Yükseklik:	19 mm
Gövde Çapı:	21-22 mm
Delik Çapı:	3 mm

Tanım: Ağırşak. Beyaz mermerden yapılmıştır. Üzerinde kırıklar bulunan ağırşağın deliği oldukça muntazam açılmıştır. Ağırşak küresel formudur.

No:130

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-36
Kasa No:	15058
Plankare:	2-3/ı-j
Seviye:	1770.14
Hammadde:	Mermer
Yükseklik:	19 mm
Gövde Çapı:	32-40 mm
Delik Çapı:	6,5 mm

Tanım: Ağırşak. Tepe yerleşimi 4 nolu çöp çukurundan ele geçmiştir. Bej renkli bir mermerden yapılmıştır. Bir kenarında küçük bir kırığı vardır. Basık, düzensiz küresel bir forma sahiptir. Delik oldukça düzgün açılmıştır.

No:131

Kazı Adı:	Ziyaretsuyu
Kazı Yılı:	2004
Açma No:	A-4
Kasa No:	A-4009
Plankare:	4/b
Hammadde:	Taş
Kalınlık:	7 mm
Gövde Çapı:	19 mm
Delik Çapı:	4 mm

Tanım: Ağırşak. Koyu kahve renkli bir taştan yapılmıştır. Ağırşak, alt ve üstte dışa doğru ovalleşmektedir. Disk biçimli ağırşak üzerinde kullanımdan kaynaklanan çizgiler bulunmaktadır.

No:132

Kazı Adı: Ziyaretsuyu

Kazı Yılı: 2004

Açma No: -

Kasa No: -

Hammadde: Taş

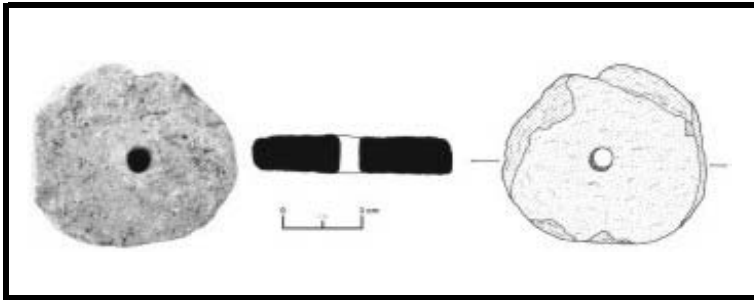
Kalınlık: 8 mm

Gövde Çapı: 24 mm

Delik Çapı: 6 mm

Tanım: Ağırşak. Açma toprağının temizlenmesi sırasında yüzeyden ele geçmiştir. Siyah renkli bir taştan yapılmıştır. Ağırşakın üzerinde kullanımdan kaynaklanan çizgiler bulunmaktadır.

No:133

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: S-1

Kasa No: S-1033

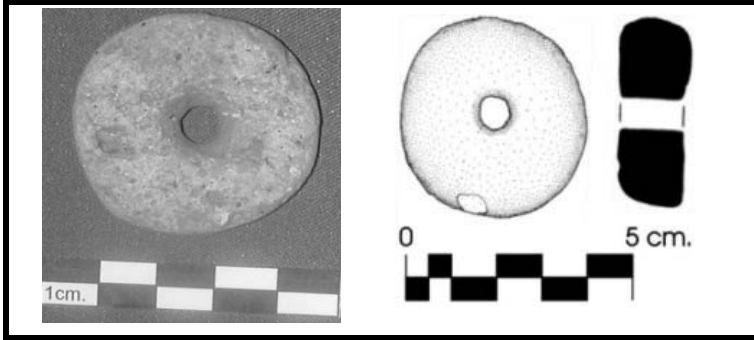
Hammadde: Taş

Kalınlık: 14 mm

Gövde Çapı: 77 mm

Tanım: Tezgah ağırlığı. D-1 yapısı içinden ele geçmiştir. Yuvarlak formlu ağırlığın kenarları kısmen kırık olmakla birlikte orta kısmındaki delik oldukça düzgün işlenmiştir.

No:134

Kazı Adı: Sazpegler

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-11

Kasa No: B-11003

Hammadde: Kireçtaşı

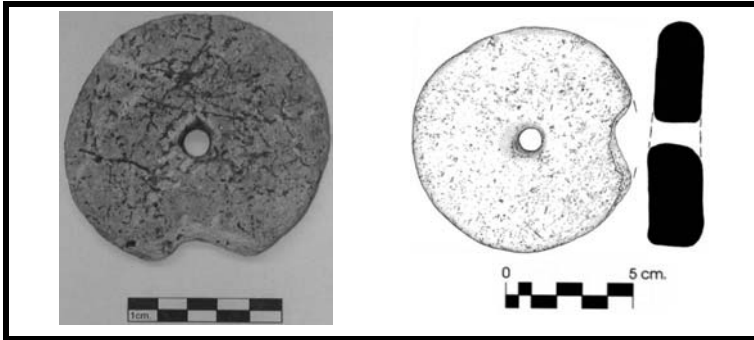
Kalınlık: 12 mm

Gövde Çapı: 41-45 mm

Delik Çapı: 7 mm

Tanım: Tezgah ağırlığı. Kireçtaşından yapılmıştır. Silindirik formudur.

No:135

Kazı Adı: Sazpegler

Kazı Yılı: 2003

Açma No: KA-1

Kasa No: KA-1027

Hammadde: Kireçtaşı

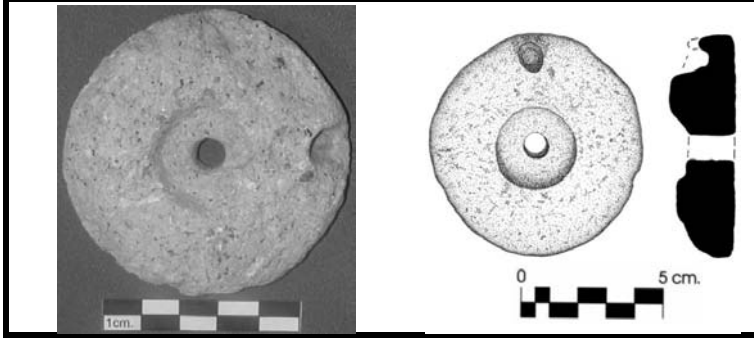
Kalınlık: 16-22 mm

Gövde Çapı: 95 mm

Delik Çapı: 1-13 mm

Tanım: Tezgah ağırlığı. Kireçtaşından yapılmıştır. Silindirik formudur. Kenarlarından birinin yuvarlaklaştırılmasına karşın diğeri düz bırakılmıştır.

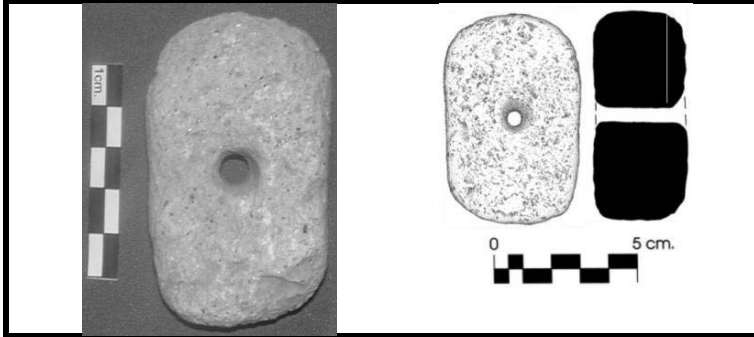
No:136

Tanım: Tezgah ağırlığı. Kireçtaşıdan yapılmıştır. Konik formudur. Orta kısma yakın yerde ip deliğinin etrafına yaklaşık 21 mm çapında bir yiv yapılmıştır. Ağırlığın bir kenarında ikinci bir delik yarım bırakılmıştır.

Kazı Adı:	Sazpegler
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11067
Hammadde:	Kireçtaşı
Kalınlık:	21 mm
Gövde Çapı:	77 mm
Delik Çapı:	8 mm

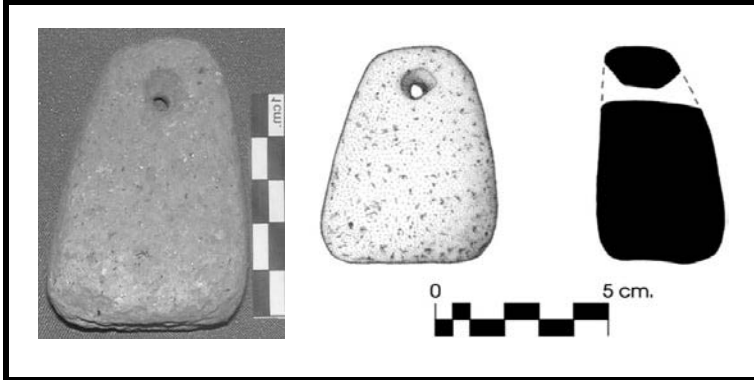
No:137

Tanım: Tezgah ağırlığı. Kireçtaşıdan yapılmıştır. Dikdörtgen formu ağırlığın kenarları yuvarlatılmıştır.

Kazı Adı:	Sazpegler
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11029
Hammadde:	Kireçtaşı
Yükseklik:	75 mm
Kalınlık:	29 mm
Genişlik:	48 mm

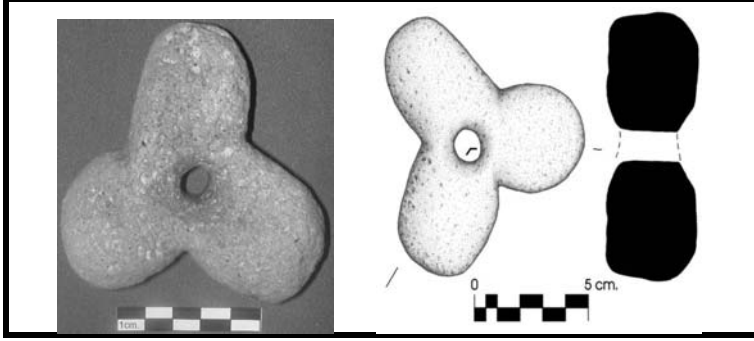
No:138

Tanım: Tezgah ağırlığı ya da havşa. Piramidal formudur. Kırmızımsı kahverengi olan yüzey renginden dolayı pişmiş topraktan yapılmış izlenimi vermekle birlikte cinsi belli olmayan bir taştan yapılmıştır.

Kazı Adı:	Sazpegler
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-11
Kasa No:	B-11010
Hammadde:	Taş
Yükseklik:	70 mm
Genişlik:	30- 59 mm
Kalınlık:	21-35 mm
Delik Çapı:	5 mm

No:139

Tanım: Ağırlık ya da kirmen. Kireçtaşından yapılmıştır. Üç yapraklı yonca biçimindedir. Orta kısmında bir deliği vardır. Yonca yaprağı biçimindeki her bir parça birbirinden farklı uzunluk ve kalınlığa sahiptir.

Kazı Adı: Sazpegler

Kazı Yılı: 2003

Açma No: KA-1

Kasa No: KA-1021

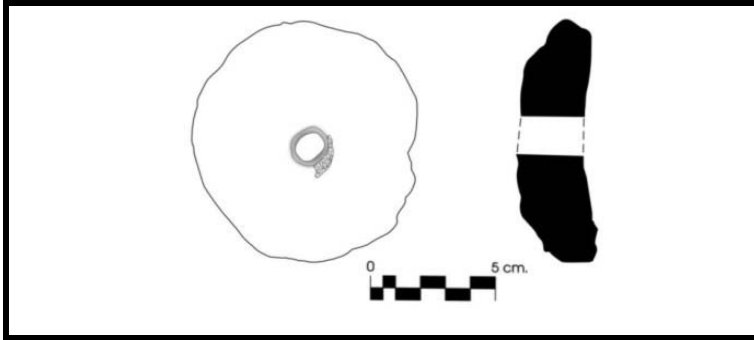
Hammadde: Kireçtaşı

Yükseklik: 97 mm

Kalınlık: 41 mm

Delik Çapı: 11 mm

No:140

Tanım: Tezgah ağırlığı. Kireçtaşından yapılmıştır. Konik formudur. Alt kısmı içbükey olarak yapılmıştır.

Kazı Adı: Sazpegler

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-10

Kasa No: A-10032

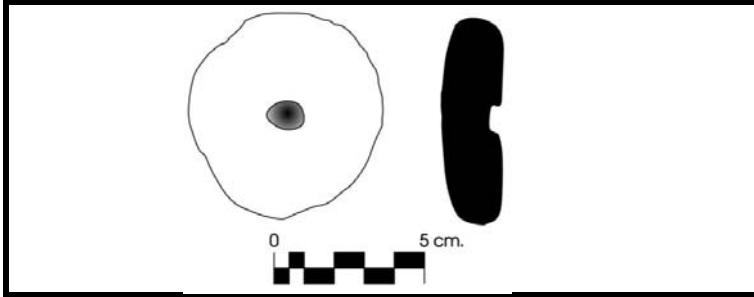
Hammadde: Kireçtaşı

Kalınlık: 45 mm

Gövde Çapı: 141 mm

Delik Çapı: 17 mm

No:141

Tanım: Tezgah ağırlığı yapılmak için başlanan parça yarım bırakılmıştır. Kireçtaşından yapılmıştır. Silindirik formlu ağırlığın kenarları yuvarlatılmıştır. Alt kısmında 7 mm çapındaki bir delik yarım bırakılmıştır.

Kazı Adı: Sazpegler

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-11

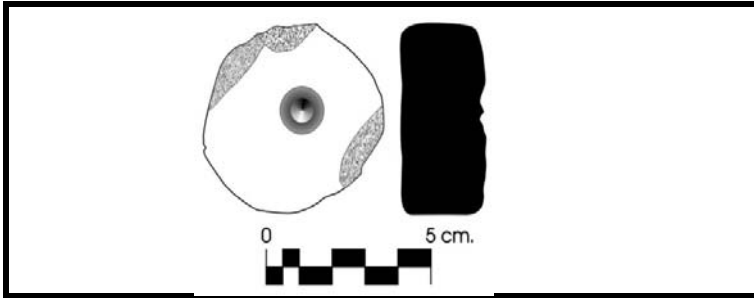
Kasa No: B-11075

Hammadde: Kireçtaşı

Gövde Çapı: 64 mm

Kalınlık: 21 mm

No:142

Tanım: Tezgah ağırlığı yapılmak için başlanan parça yarım bırakılmıştır. Kireçtaşından yapılmıştır. Alt kısmında 13 mm çapındaki bir delik yarım bırakılmıştır.

Kazı Adı: Sazpegler

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-11

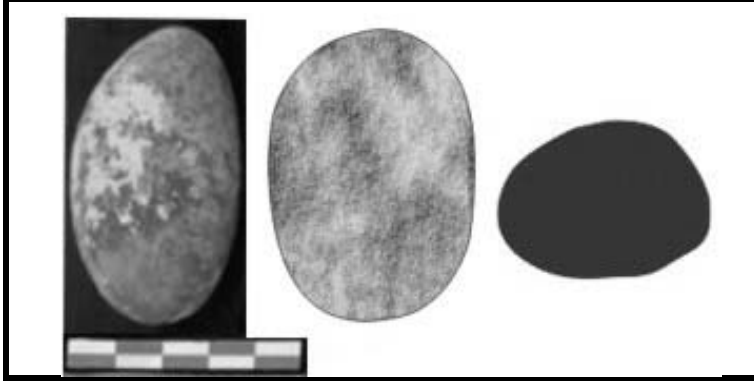
Kasa No: A-11003

Hammadde: Kireçtaşı

Gövde Çapı: 44,4 mm

Kalınlık: 25,8 mm

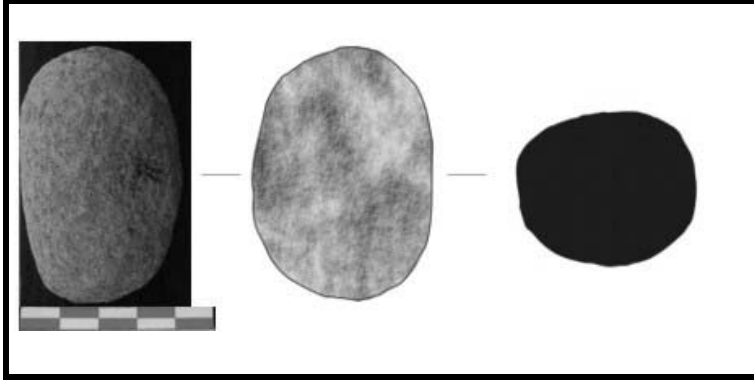
No:143

Tanım: Ezgi taşı. Gri renkli bir taştan yapılmıştır. Elips biçimli taş doğal formuyla kullanılmıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-32
Kasa No:	36007
Plankare:	7/g
Seviye:	1770.21
Hammadde:	Taş
Yükseklik:	39 mm
Çap:	77 mm

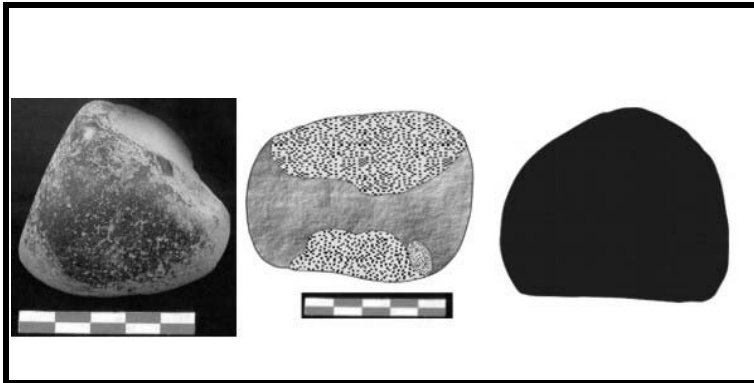
No:144

Tanım: Ezgi taşı. Gri renkli bir taştan yapılmıştır. Oval biçimli taş doğal formuyla kullanılmıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-36
Kasa No:	-
Plankare:	5/d
Seviye:	1771.73
Hammadde:	Taş
Uzunluk:	47 mm
Çap:	77 mm

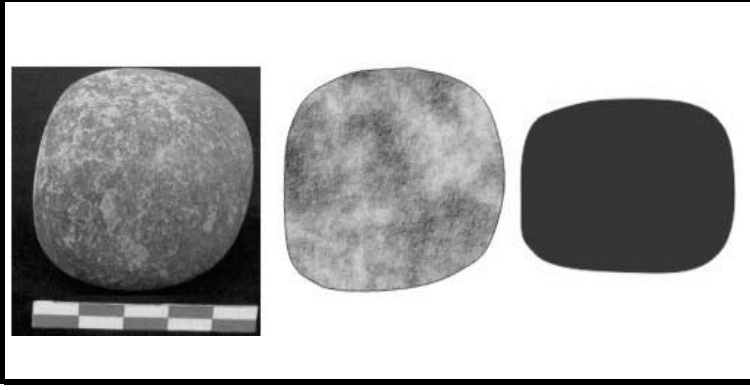
No:145

Tanım: Ezgi taşı. Gri renkli bir taştan yapılmıştır. Yarım daire biçimli üstten konik, alttan dikdörtgen formdadır. Konik kısımdan tutulduğu anlaşılan taş doğal formuyla kullanılmıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	-
Kasa No:	-
Plankare:	5/g
Seviye:	1771.23
Hammadde:	Taş
Yükseklik:	65 mm
Çap:	80 mm

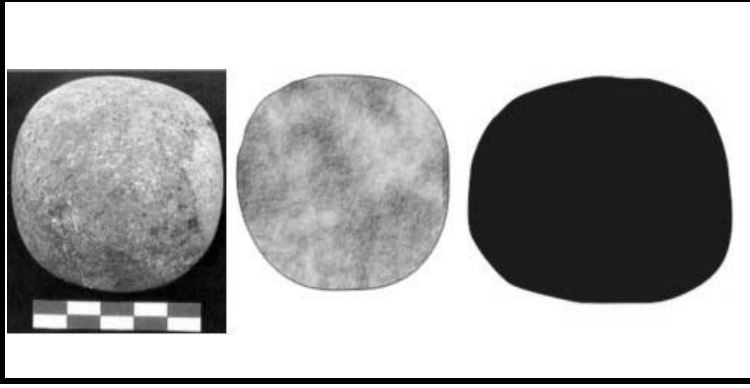
No:146

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-36
Kasa No:	37004
Plankare:	3/c
Seviye:	1774.57
Hammadde:	Taş
Yükseklik:	46 mm
Çap:	61 mm

Tanım: Ezgi taşı. Gri renkli bir taştan yapılmıştır. Dikdörtgenimsi yuvarlak biçimli taş doğal formuyla kullanılmıştır.

No:147

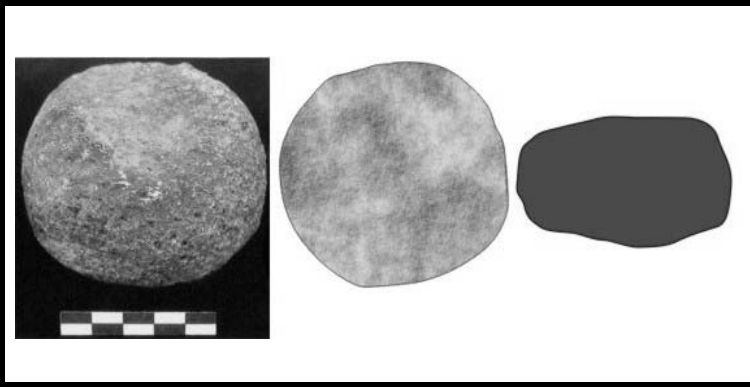

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-36
Kasa No:	15041
Plankare:	9/c-d
Seviye:	1770.71
Hammadde:	Bazalt
Yükseklik:	54 mm
Genişlik:	65,5-71,5 mm

Tanım: Ezgi taşı. Tepe yerleşimi 1 nolu çöp çukurundan ele geçmiştir. Bazalttan

yapılmıştır. Dikdörtgenimsi yuvarlak biçimli taş doğal formuyla kullanılmıştır.

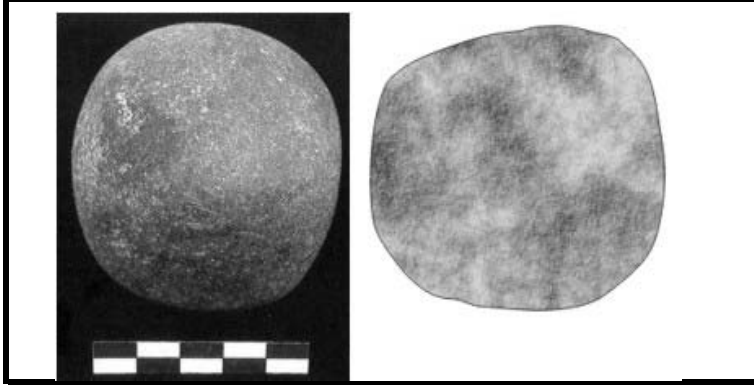
No:148

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-36
Kasa No:	15042
Plankare:	9/c-d
Seviye:	1769.52
Hammadde:	Bazalt
Yükseklik:	41-51 mm
Genişlik:	88-92,5 mm

Tanım: Ezgi taşı. Tepe yerleşimi 1 nolu çöp çukurundan ele geçmiştir. Bazalttan yapılmıştır. Yassı yuvarlak biçimli taş doğal formuyla kullanılmıştır. Üzerinde yer yer kırıklar vardır.

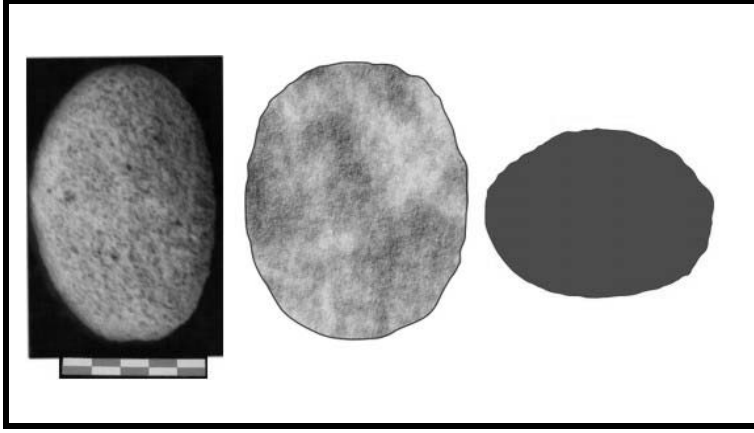
No:149

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-40
Kasa No:	24021
Plankare:	10/g
Seviye:	1769.09-1769.03
Hammadde:	Taş
Yükseklik:	57 mm
Genişlik:	65 mm

Tanım: Ezgi taşı. Gri renkli bir taştan yapılmıştır. Kenarları yuvarlatılmıştır. Kareye yakın bir formu vardır.

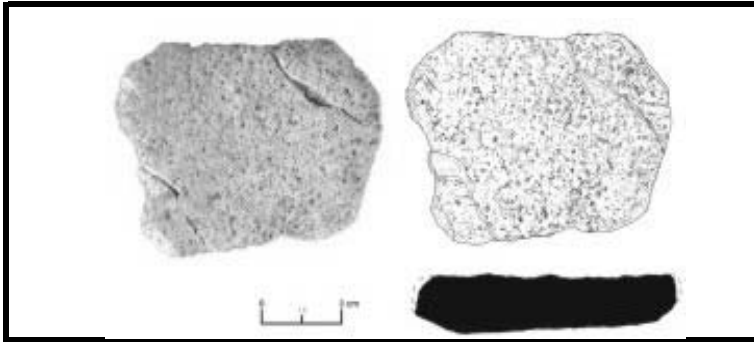
No:150

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	C-37
Kasa No:	32037
Plankare:	6/j
Seviye:	1769.76
Hammadde:	Bazalt
Uzunluk:	100 mm
Genişlik:	80,4 mm
Kalınlık:	61,3 mm

Tanım: Ezgi taşı. Bazalttan yapılmıştır. Oval formudur.

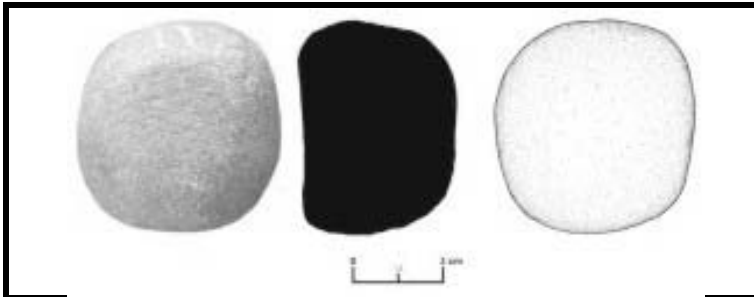
No:151

Kazı Adı:	Büyükardıç
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-3
Kasa No:	A-3003
Hammadde:	Bazalt
Uzunluk:	140 mm
Genişlik:	100 mm
Kalınlık:	30 mm

Tanım: Ezgi taşı. Üç parça olarak ele geçmiştir. Plaka biçimli ezgi taşı üzerinde yer yer aşınma izleri gözlenmektedir.

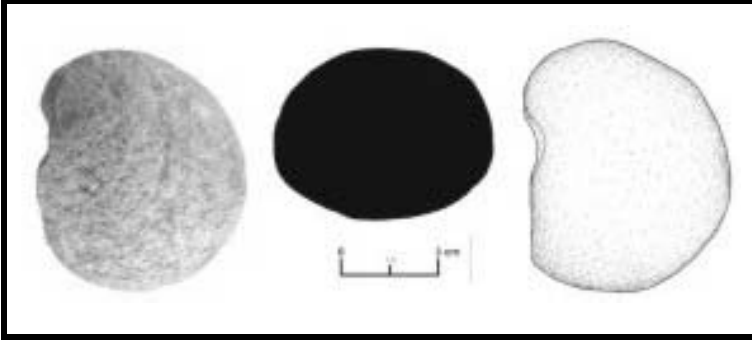
No:152

Kazı Adı:	Büyükardıç
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	S-11
Kasa No:	S-11014
Hammadde:	Taş
Uzunluk:	72 mm
Genişlik:	63 mm

Tanım: Ezgi taşı. D-2 yapısı içerisinde ele geçmiştir. Taşın alt yüzeyi tamamen, üst ve yan yüzeyleri kısmen düzeltilmiştir.

No:153

Tanım: Ezgi taşı. D-2 yapısı içerisinde ele geçmiştir. Ezgi taşı oval formudur. Üzerinde herhangi bir düzeltme işlemi yapılmamıştır.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A'-1

Kasa No: A'-1044

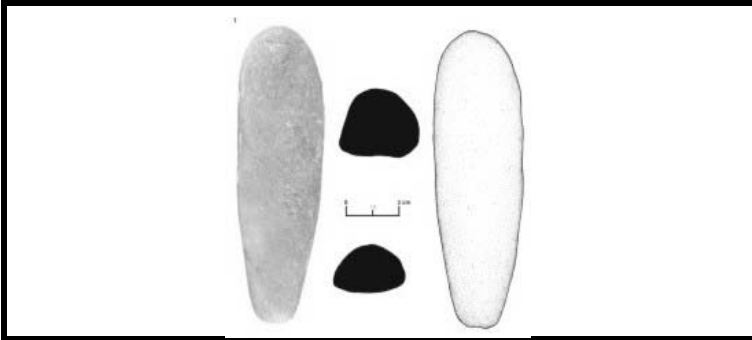
Hammadde: Bazalt

Uzunluk: 80 mm

Genişlik: 65 mm

Kalınlık: 30 mm

No:154

Tanım: Ezgi taşı ya da havaneli. D-1 yapısı içerisinde ele geçmiştir. Oval formulu ezgi taşının uç kısmı daha sivri formudur. Yüzeyde yer yer aşınma izleri gözlenmektedir.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: S-10

Kasa No: S-10011

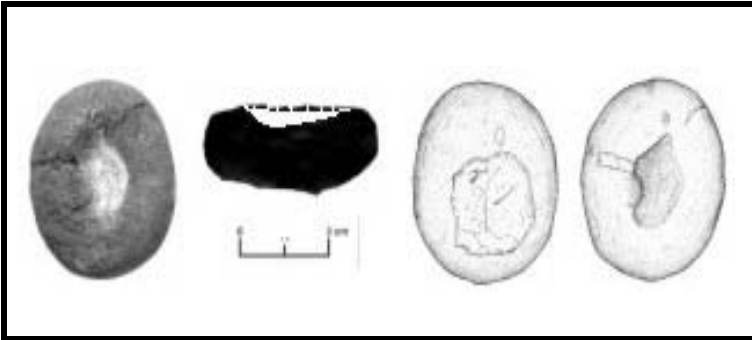
Hammadde: Taş

Uzunluk: 160 mm

Genişlik: 50 mm

Kalınlık: 30 mm

No:155

Tanım: Havan. D-1 yapısı içerisinde ele geçmiştir. Yuvarlak formulu havanın iç yüzeyinde kabaca şekillendirilmiş bir oyuk bulunmaktadır.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: S-1

Kasa No: S-1019

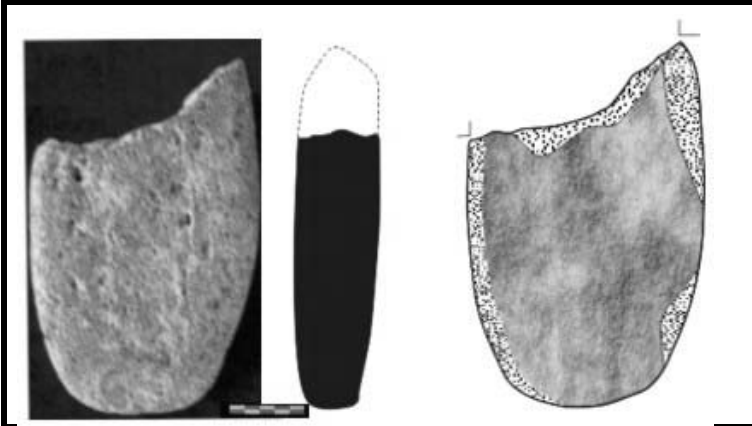
Hammadde: Taş

Uzunluk: 58 mm

Genişlik: 50 mm

Kalınlık: 24 mm

No:156

Tanım: Öğütme taşı. Çöp çukurundan ele geçmiştir. Bazalttan yapılmıştır. Kenarları

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-37

Kasa No: 32027

Plankare: 1/1

Seviye: 1769.82-1769.72

Hammadde: Bazalt

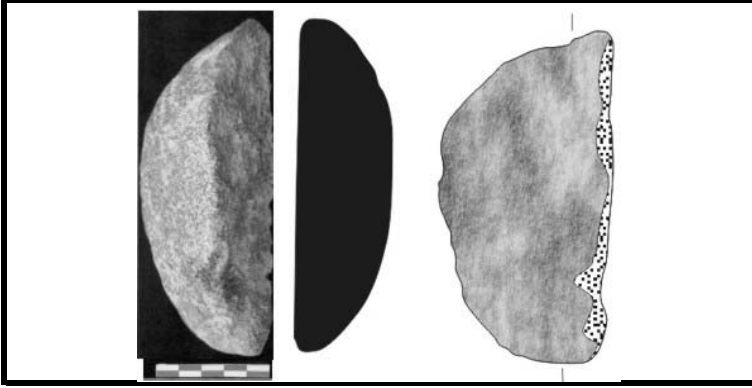
Uzunluk: 290 mm

Genişlik: 190 mm

Kalınlık: 70 mm

yuvarlatılarak kullanılmıştır.

No:157

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-32

Kasa No: 11002

Plankare: 10/j

Seviye: 1771.34

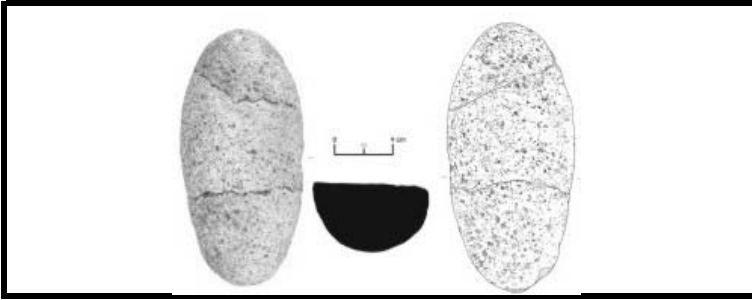
Hammadde: Bazalt

Yükseklik: 45 mm

Çap: 157 mm

Tanım: Öğütme taşı. Bazalttan yapılmıştır. Oval formulu öğütme taşının 1/2 si ele geçmiştir. Alt kısmı oldukça aşınmıştır.

No:158

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-1

Kasa No: B-1051

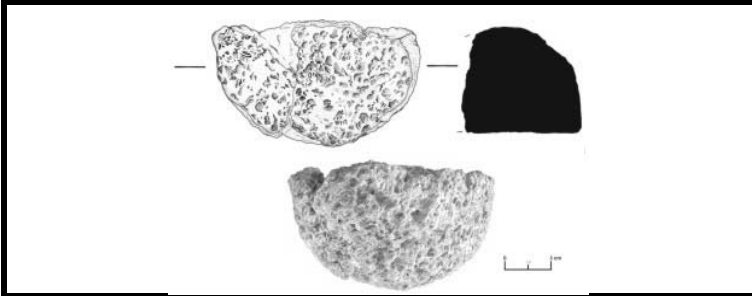
Hammadde: Bazalt

Uzunluk: 390 mm

Genişlik: 100 mm

Tanım: Öğütme taşı. Açık hava ocağı kompleksi içerisinde ele geçmiştir. Silindirik formulu öğütme taşı üç parça olarak ele geçmiştir.

No:159

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-1

Kasa No: B-1050

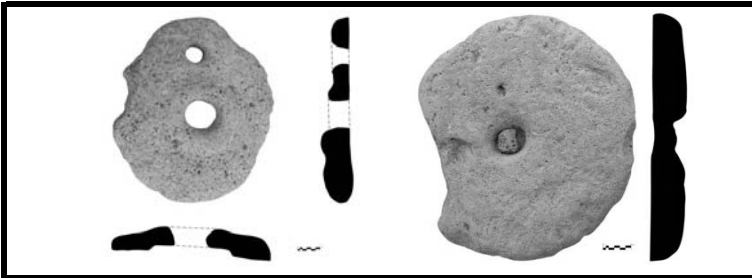
Hammadde: Bazalt

Genişlik: 135 mm

Kalınlık: 65 mm

Tanım: Öğütme taşı. Açık hava ocağı kompleksi içinden bulunan öğütme taşının yarısı ele geçmiştir. Silindirik formulu taşın kullanım yüzeyi düzleştirilmiş, arka kısım oval biçimli bırakılmıştır.

No:160

Kazı Adı: Sazpegler

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-11

Kasa No: A-11032

Hammadde: Bazalt

Tanım: El değirmeni. Bazalttan yapılmıştır. İki parçadan oluşmaktadır. Üst taşın çapı 441,5 mm, mil çapı 80 mm ve el taşı tutacağına çapı 45 mm.dir. Alt taşın çapı 463,5 mm ve mil yivi çapı 90 mm.dir.

No:161

Kazı Adı: Akmezar

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-6

Kasa No: 6025/6026

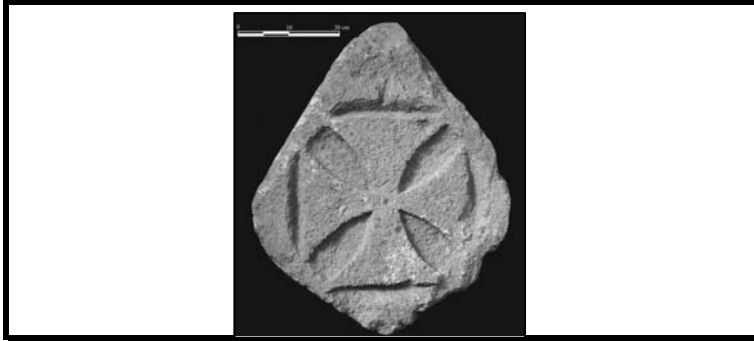
Plankare: 2/e-f

Hammadde: Bazalt

Gövde Çapı: 420 mm

Tanım: El değirmeni. Bazalttan yapılmıştır. Üst ve alt taş olmak üzere iki parçadan oluşmaktadır. 98 mm yüksekliği olan üst taşın ortasında 103 mm çapında deliği bulunmaktadır. Ortadaki deliğin yanlarında üst kısmın dönmesini sağlamak amacıyla yerleştirilen demir yada ahşap kolun yerleştirilmesi için 24 mm çapında açılmış iki adet delik bulunmaktadır. El değirmenin alt kısmının yüksekliği 60 mm.dir. Ortasındaki delik 35 mm çapındadır. Alt bölümde sürtünmeden kaynaklanan aşınma izleri görülmektedir.

No:162

Kazı Adı: Güllüdere

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-19

Plankare: 4/f

Hammadde: Taş

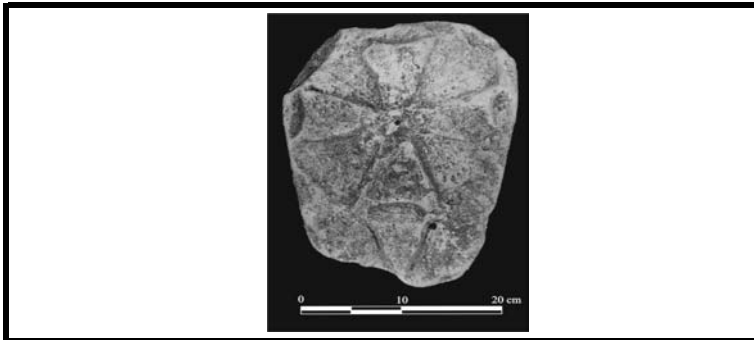
Uzunluk: 600 mm

Genişlik: 480 mm

Kalınlık: 160 mm

Tanım: Mezar taşı. Geçit formu taşın en geniş bölgesine 355 mm çaplı bir daire oluşturularak malta haçı işlenmiştir. Haçın şeklinin çizilip, zeminin çökertilerek yontulması suretiyle haç motifi kabartma halinde ortaya çıkarılmıştır. Taşın diğer kısımları işlenmemiştir.

No:163

Kazı Adı: Güllüdere

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-19

Plankare: 5/d

Hammadde: Kireçtaşı

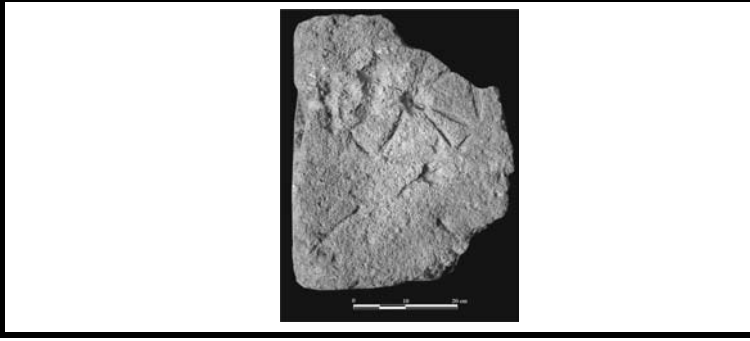
Uzunluk: 275 mm

Genişlik: 195 mm

Kalınlık: 100 mm

Tanım: Mezar taşı. Tek parça halinde ele geçen mezar taşının üzerine malta haçı motifi işlenmiştir. Taş üzerinde yaklaşık 200 mm çapında bir alan belirlendikten sonra zeminin çökertilerek yontulması suretiyle malta haçı motifi kabartma halinde ortaya çıkarılmıştır. Taşın sivri kenarında üçgen şekilli yaklaşık 60 mm boyunda başka bir kabartma bezeme daha yer almaktadır. Çok yumuşak olan bu kireçtaşının arka yüzeyi ve kenarları oval biçimde düzeltilmiştir.

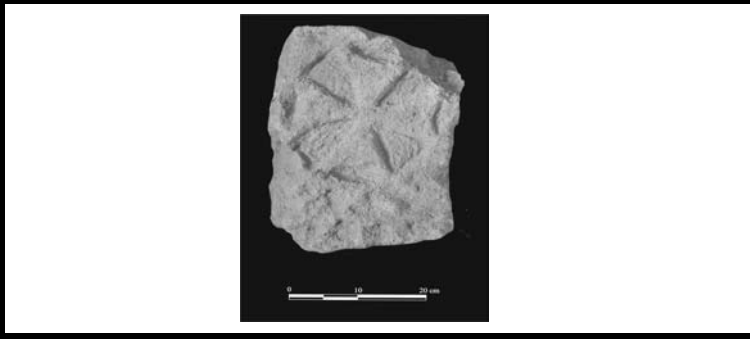
No:164

Kazı Adı:	Güllüdere
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-19
Plankare:	3/d
Hammadde:	Taş
Uzunluk:	320 mm
Genişlik:	220 mm
Kalınlık:	140 mm

Tanım: Mezar taşı. Dikdörtgen prizmaya yakın formdadır. Taş üzerinde 190 mm çapında bir alan belirlendikten sonra zeminin çökertilerek yontulması suretiyle malta haçı motifi kabartma halinde ortaya çıkarılmıştır. Taşın kenarları düzeltilmeye çalışılmış, diğer bölgelerde herhangi bir işlem yapılmamıştır. Taş yüzeyinde alet izleri gözlenmektedir.

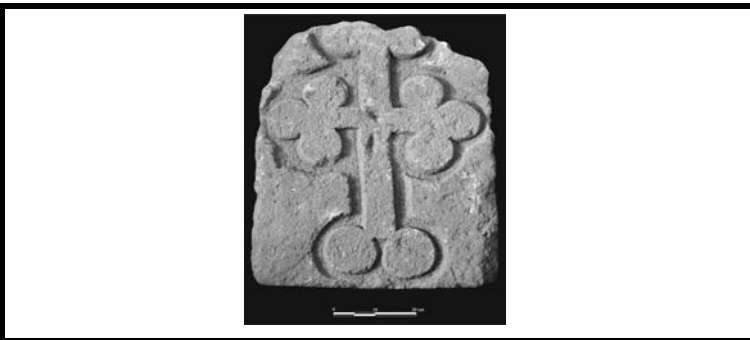
No:165

Kazı Adı:	Güllüdere
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-19
Plankare:	4-5/a-b
Hammadde:	Taş
Uzunluk:	350 mm
Genişlik:	480 mm
Kalınlık:	210 mm

Tanım: Mezar taşı. Taş üzerinde daire şeklinde bir alan belirlendikten sonra zeminin çökertilerek yontulması suretiyle malta haçına benzer haç motifi kabartma halinde ortaya çıkarılmıştır. Bezemesinin sağ üst köşesinde ve sağ alt köşesinde kalan kısım kırıktır.

No:166

Kazı Adı:	Güllüdere
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-19
Plankare:	6-7/e
Hammadde:	Taş
Uzunluk:	650 mm
Genişlik:	500 mm
Kalınlık:	160 mm

Tanım: Mezar taşı. Taşın üst kısmı kırıktır. Yüzeyi ve tabanı düzleştirilmiştir. Düzeltilen zeminin çökertilerek yontulması suretiyle uzun hattının uçlarında ikili yonca motiflerinden oluşan 60 mm genişliğinde (Ortodoks ?) haç motifi kabartma halinde ortaya çıkarılmıştır. Taş yüzeyinde alet izleri gözlenmektedir.

No:167

Kazı Adı: Güllüdere

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-19

Plankare: 5/a

Hammadde: Taş

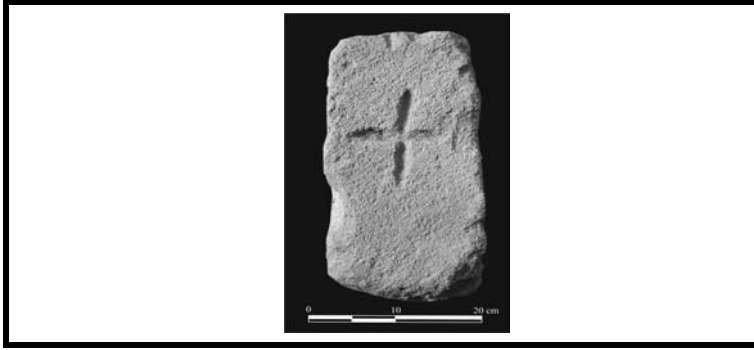
Uzunluk: 365 mm

Genişlik: 255 mm

Kalınlık: 95 mm

Tanım: Mezar taşı. Mezar taşı çaprazlama olarak kırılmıştır ve diğer yarısı yoktur. Taş üzerinde yaklaşık 50 mm genişliğinde bir çerçeve yapılmıştır. Zeminin çöktürülerek yontulması suretiyle muhtemelen birleşik olarak kabartma haç ya da haçlar oluşturulmuştur. Taş yüzeyinde alet izleri gözlenmektedir.

No:168

Kazı Adı: Güllüdere

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-19

Plankare: 7/b

Hammadde: Taş

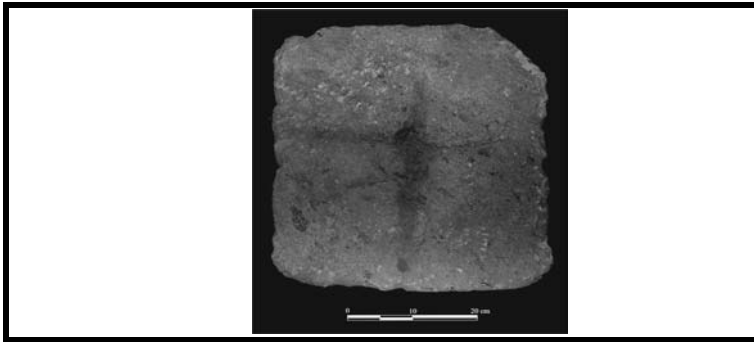
Uzunluk: 320 mm

Genişlik: 150 mm

Kalınlık: 220 mm

Tanım: Mezar taşı. Bir yüzeyi düzleştirilen taş üzerine 105 mm boyunda, 95 mm eninde basit bir haç kazınmıştır. Taş yüzeyinde alet izleri gözlenmektedir.

No:169

Kazı Adı: Güllüdere

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-19

Plankare: 4-5/a-b

Hammadde: Taş

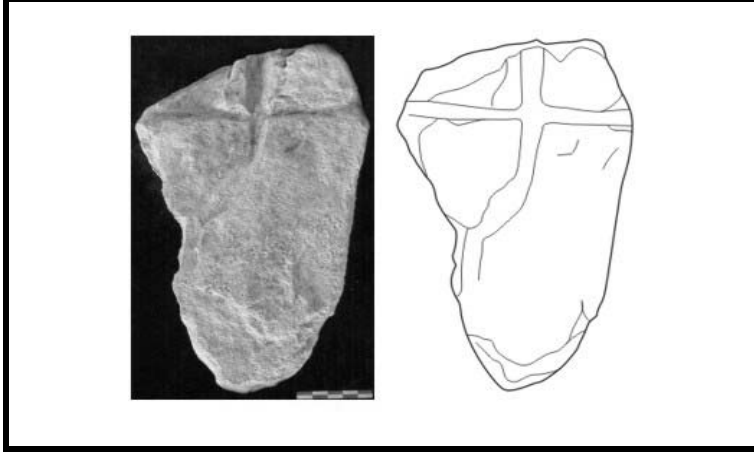
Uzunluk: 350 mm

Genişlik: 400 mm

Kalınlık: 160 mm

Tanım: Mezar taşı. Tek parça taşın üzerine 250 mm boyunda ve 250 mm eninde basit bir haç motifi yapılmıştır. Metal karışımlı bir taştır ve içindeki metal varlığı haç motifinin orta kısmında yoğun olarak görülmektedir.

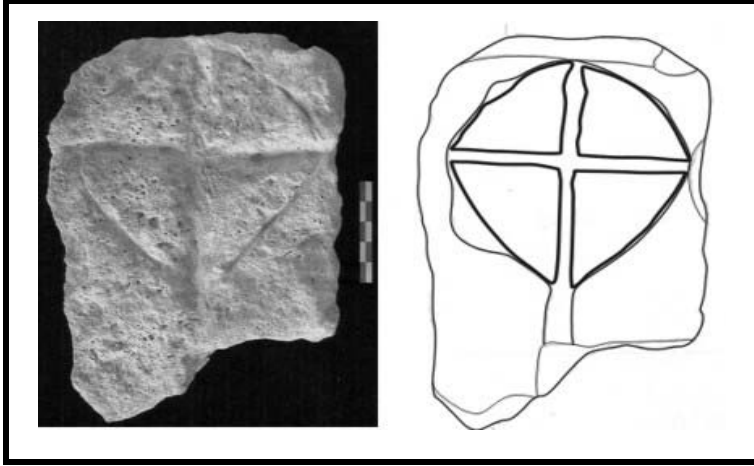
No:170

Tanım: Mezar taşı. Düzgün kesilmeden işlenmiş olan taşın üzerinde haç motifi yer almaktadır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-33/A-34
Kasa No:	26047
Plankare:	A33:2-3/j; A34:2-3/a
Seviye:	1771.31
Hammadde:	Kireçtaşı
Uzunluk:	250 mm
Genişlik:	170 mm
Kalınlık:	107 mm

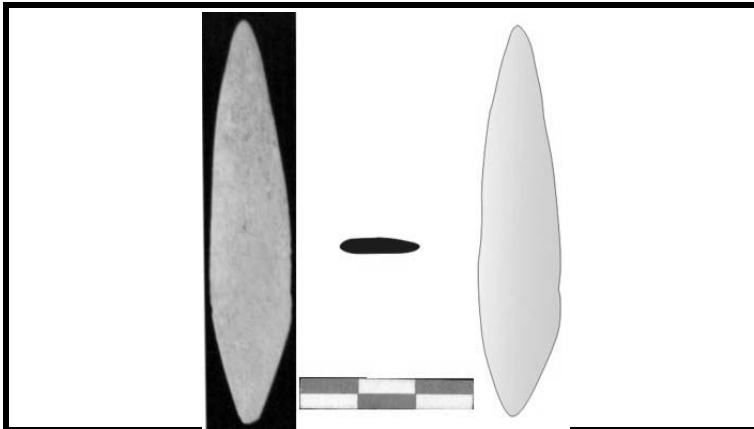
No:171

Tanım: Mezar taşı. Düzgün kesilmeden işlenmiş olan taşın üzerinde çerçeve içine alınmış haç motifi yer almaktadır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	B-35
Kasa No:	14005
Plankare:	4/ı
Seviye:	1771.90-1771.76
Hammadde:	Kireçtaşı
Uzunluk:	250 mm
Genişlik:	155 mm
Kalınlık:	60 mm

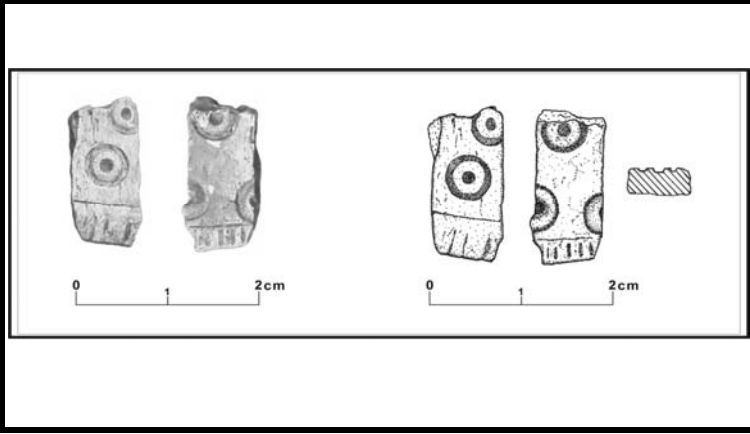
No:172

Tanım: Kemik obje. Konik formda işlenmiş kemik objenin tüm yüzeyi perdahlanmıştır. Üzerinde herhangi bir bezeme ya da boyama bulunmamaktadır. Objenin alt yüzeyi oldukça aşınmıştır.

Kazı Adı:	Tasmasor
Kazı Yılı:	2003
Açma No:	A-36
Kasa No:	19008
Plankare:	9/f
Seviye:	1771.53
Hammadde:	Kemik
Uzunluk:	66 mm
Genişlik:	6-15 mm
Kalınlık:	2 mm

No:173

Tanım: İşlenmiş kemik obje. Her iki yüzü, kazınarak yapılmış, ortası noktalı dairelerle bezelidir. Objenin alt ucu korunmuştur. Bu kısımda da yine her iki yüzde, yatay bir çizgi ile sınırlandırılmış alan içerisinde, kısa dikey çizgi bezemeler mevcuttur.

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-15

Kasa No: A-15047

Plankare: 5/e

Seviye: 1880.87

Hammadde: Kemik

Uzunluk: 18 mm

Genişlik: 80 mm

Kalınlık: 4 mm

No:174

Tanım: İşlenmiş kemik obje. Büyük kısmı kırık olarak ele geçen bezemeli kemik parçasının üst kısmında tam korunmuş iç içe halkadan dıştakinin çapı 6 mm içtekinin çapı ise 3.5 mm.dir. Paralelinde çok az kısmı korunmuş bir halka daha vardır. Halkaların 4 mm altında iki sıra 3 mm aralıklı yatay bant bulunmaktadır. Orta kısmında aynı büyüklükte aynı şekilde bir halka daha bulunmaktadır. En altta da yine 3 mm aralıklı daha az korunmuş yatay bant bulunmaktadır. Objenin tüm yüzeyi perdahlıdır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-36

Kasa No: 15014

Plankare: 7/f

Seviye: 1771.47

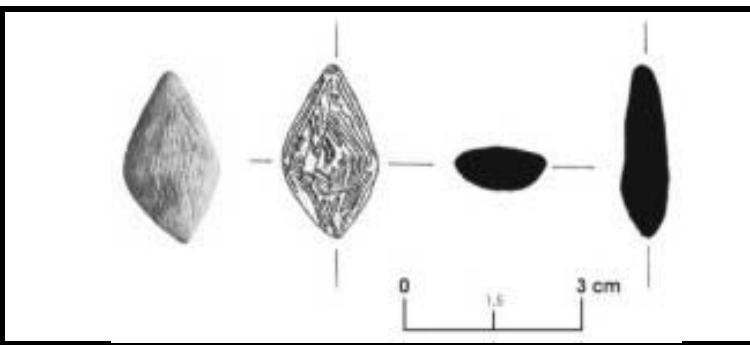
Hammadde: Kemik

Uzunluk: 48 mm

Genişlik: 13 mm

Kalınlık: 4-7 mm

No:175

Tanım: İşlenmiş taş obje. D-1 yapısı içerisinde ele geçmiştir. Oval kesitli, baklava dilimi biçimli taşın her iki yüzeyinde de kazıma tekniğiyle çizgi bezemeler oluşturulmuştur.

Kazı Adı: Büyükardıç

Kazı Yılı: 2003

Açma No: A-2

Kasa No: A-2004

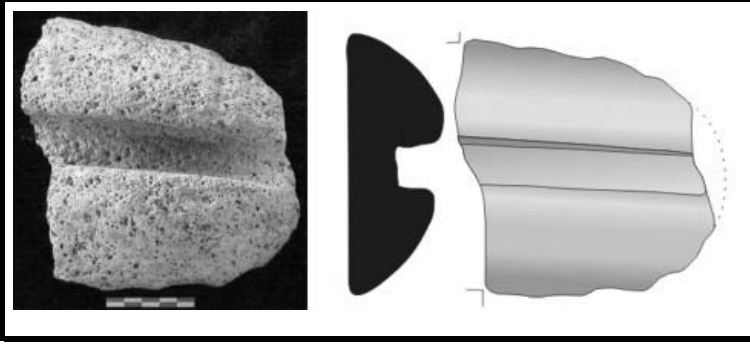
Hammadde: Taş

Uzunluk: 28 mm

Genişlik: 16 mm

Kalınlık: 7 mm

No:176

Tanım: İşlenmiş taş. Bazalttan yapılmıştır. Taşın ortasında uzunlamasına devam eden 35 mm genişliğinde 30 mm derinliğinde bir oluk yer almaktadır. Taşın her iki tarafıda kırık ve noksandır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: C-35

Kasa No: 27009

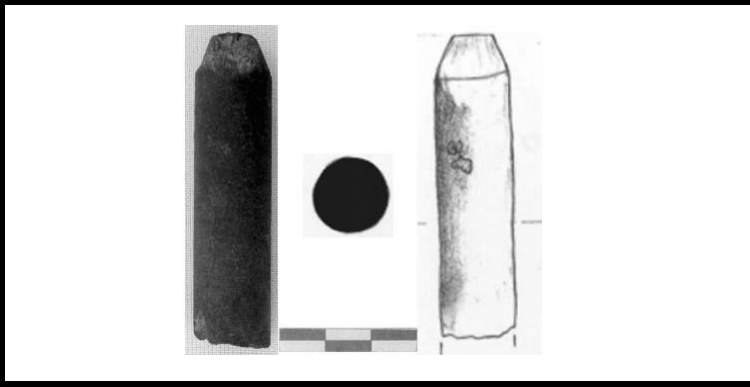
Plankare: 7/1

Seviye: 1771.90

Hammadde: Bazalt

Uzunluk: 182 mm

No:177

Tanım: Taş obje. Tepe yerleşiminden ele geçirilmiştir. Objeye uzun silindirik yapıdadır. Üst kısmı yukarıya doğru konik olarak yükselir ve tepesi düz kesilmiştir. Oldukça hafif bir taştan yapılmıştır. Alt kısmı kırıktır.

Kazı Adı: Tasmasor

Kazı Yılı: 2003

Açma No: B-37

Kasa No: 16016

Plankare: 7/b

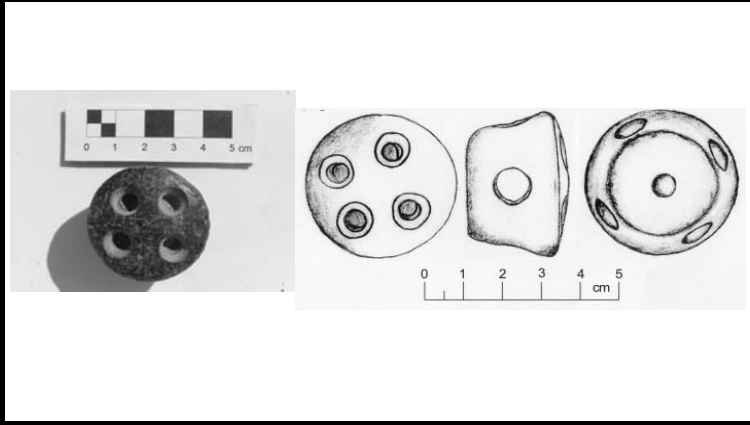
Seviye: 1770.88

Hammadde: Taş

Uzunluk: 65 mm

Çap: 15,5 mm

No:178

Tanım: Alan dışından bulunan taş buluntunun, hafif bombeli olan daire biçimindeki üst yüzünde fazla derinliği olmayan çapları ortalama 6 mm çapında dört oyuk yer almaktadır. Silindirik olan yan yüzü alt tarafa doğru hafifçe daralmaktadır. Yan yüzünde birbirini kesen çapları ortalama 10 mm olan dört adet delik mevcuttur. Bu deliklerin kenarları kullanımdan dolayı yıpranmıştır. Alt yüzde yanlardaki deliklerin tam ortasına denk gelecek şekilde 6 mm çapında bir delik yer almaktadır. Düz olan alt yüz kullanımdan dolayı epeyce yıpranmıştır.

Kazı Adı: Tetikom

Kazı Yılı: 2003

Açma No: -

Kasa No: -

Plankare: -

Seviye: Yüzey

Hammadde: Bazalt (?)

Yükseklik: 25 mm

P. Üst Çap: 39 mm

P. Alt Çap: 29 mm

KAYNAKÇA

ABBOT, K. E.

1842 "Notes of a Tour in Armenia in 1837", *Journal of the Royal Geographical Society in London*, 12: 207–220.

AKKAN E.

1964 "Erzincan Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi", *A.Ü.D.T.C.F. Yay. No: 1563*, Ankara: 45-50.

ALTINLI, E. İ.

1963 *Türkiye Jeoloji Haritası Erzurum*. Maden Tetkik Arama Enstitüsü. Ankara.

1966 "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Jeolojisi, I", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 66: 88-104.

BADALJAN, R. S.

1994 "Preliminary Report on the 1993 Excavations at Horom, Armenia", *Iran* 32: 1-29.

BAŞGELEN, N.

1987 "Erzurum ve Pasinler Çevresinden Bazı Yeni Bulgular", *Arkeoloji ve Sanat* 38/39: 16-19.

ÇÖLAŞAN U.

1970 *Türkiye İklim Klavuzu*, Olgun Kardeşler Matbaası, Ankara.

ERENTÖZ, C.

1974 *Kars, 1: 500 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınları, Ankara.

ERİNÇ, S.

1953 *Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul.*

GARSTANG, J.

1953 *Prehistoric Mersin: Yümüktepe in Southern Turkey, Oxford.*

GERCKE, P.

1966 *Antike Gemmen in Deutschen Sammlungen, Göttingen.*

GÜRBÜZ, K.

1999 “An example of river course changes on a delta plain: Seyhan Delta (Çukurova Plain, Southern Turkey)”, *Geological Journal* 34: 211 -222.

GÜNYOL, H.

2005 “Kuzeybatı Anadolu’da Dokumacılık Geleneğinin Kaynakları ve Günümüzden Bir Örnek: Aba”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 5, Ankara: 17-23.

HAERİNCK E.

1989 Haerinck, “The Achaemenid (Iron Age IV) Period in Gilan, Iran”, E. Curaverunt, L. De Meyer, Et E. Haerinck (Ed.), *Archaeologia Iranica et Orientalis, Miscellanea in Honorem Louis Vanden Berghre I*, 455-474.

HAYES J. W.

1997 *Handbook of Mediterranean Roman Pottery, London.*

HEWSEN, R. H.

2001 *Armenia, A Historical Atlas*, Chicago Uni. Press, Chicago and London.

HILD,F. ve H. HELLENKEMPER

1990 *Kilikien und Isaurien*, Tabula Imperii Byzantini 5, Wien.

HILL, S.

1996 *The Early Churches of Cilicia and Isauria*, Variorum.

KAYGAZ N.

2002 “Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Merkezleri” Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.

KETİN İ.

1969 “Kuzey Anadolu Fayı Hakkında”, *M.T.A. Enst. Derg. Sayı* 72 (Türkçe Baskı), Ankara: 1-28.

KOÇHAN, N., M. KARAOSMANOĞLU ve B. CAN,

2005 “Erzurum Çevresinde Eskiçağ Yerleşimleri/ The Antique Settlements in the Erzurum Region”, *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya* 1: 3-14.

KÖROĞLU, G.

1998 “1993- 1996 Kazı Çalışmaları Işığında Ortaçağ’da Yumuktepe,” *Sanat Tarihi Dergisi IX, I. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları Sempozyumu 9- 11 Nisan 1997, İzmir (Bildiriler)*, E. Ü. Ede. Fak. Yay., İzmir: 59- 73.

YAZICI H.

1998 "Coğrafya", *Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan*, Ankara .

Y. YILDIRIM ve M. ATEŞOĞULLARI

2003 *Ardahan İli Çevre Durumu Raporu*, Ardahan Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Ankara.

LIMC

1988 - 1999 *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*,
Düsseldorf.

MOORE, J.

1993 *Tille Höyük 1: The Medieval Period*, British Institute of
Archaeology at Ankara, Monograph no: 14, Ankara.

OATES, D., J. OATES ve H. McDONALD

2001 *Excavations at Tell Brak, Vol. 2: Nagar in the third
millenium BC.* McDonald Institute for Archaeological
Research. Cambridge.

OZANER, S. F.

1992 “İskenderun Körfezi Çevresindeki Antik Yerleşim Alanlarının
Jeomorfolojik Yönden Yorumu”, *8. Arkeometri Araştırmaları
Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 337 - 355.

PLANTZOS D.

1999 *Hellenistic Engraved Gems*, Oxford.

REDFORD, S.

1998 *The Archaeology of the Frontier in the Medieval Near East:
Excavations at Gritille*, Turkey, Archaeological Institute of
America Monographs. New series: No. 3, Philadelphia.

SARAÇOĞLU, H.

1956 *Doğu Anadolu*, Maarif Basımevi, İstanbul.

SCHİETTECATTE, J. P.

1971 “Geology of the Misis Mountains”, *Geology and History of
Turkey*, A.S. Cample (ed.), Tripoli: 305 - 312.

SEEHER, J.

2000 "Hattuša/Boğazköy'ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış", *TÜBA-AR* 3: 15-34.

SEVİN V., E. KAVAKLI ve A. ÖZFIRAT

1999 "Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)", *Belleten* 63: 847-867.

SINCLAIR, A.

1987 *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, Pindar Press, Volume I- IV. London.

1989 *T. A. Sinclair, Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, Vol.II, London.

SÖZER, A. N.

1970 *Erzurum Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

1972 *Kuzeydoğu Anadolu'da Yaylacılık*, İş Matbaacılık, Ankara.

STCHEPINSKY, V.

1940 "Erzincan Mintıkasının Rusubî Yatakları", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 19 : 212-222.

STRABON

2000 *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XII-XIV)*, Adnan Pekman (çev.), İstanbul.

SÜR, Ö.

1964 *Pasinler Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ŞENYURT, S. Y.

2006 *Büyükardıç, Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşimi*, Ankara.

ŞENYURT, S. Y., A. AKÇAY ve Y. KAMIŞ

2006 *Yüceören, Doğu Kilikya'da bir Helenistik-Roma Nekropolü, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları 1*, Ankara.

TOBLER, A. J.

1950 *Excavations at Tepe Gawra Vol. II*, Philadelphia.

TAÇDAM

2001 "Archaeological Research and Assessment for Baku Tbilisi Ceyhan Crude Oil Pipe Line Project, Final Report" Middle East Technical University, Center for Research and Assessment of Historic Environment (TAÇDAM), Ankara 2001 (Basılmamış Rapor- Unpublished Report).

TARKAN, T.

1974 "Ana Çizgileriyle Doğu Anadolu Bölgesi", *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi Cilt: 1*, 7-22.

YALÇINKAYA, I.

1996 "Öküzini 1993 ve 1994 Kazıları", XVII Kazı Sonuçları Toplantısı I, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara. S. 21-47.

YALÇINKAYA, I., O. Marcel, J. Kozłowski, O. Bar-Yosef

2002 *Öküzini: Final Paleolithic Evolution in Southwest Anatolia*, Liège.

KAYNAKÇA

ABBOT, K. E.

1842 "Notes of a Tour in Armenia in 1837", *Journal of the Royal Geographical Society in London*, 12: 207–220.

AKKAN E.

1964 "Erzincan Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi", *A.Ü.D.T.C.F. Yay. No: 1563*, Ankara: 45-50.

ALTINLI, E. İ.

1963 *Türkiye Jeoloji Haritası Erzurum*. Maden Tetkik Arama Enstitüsü. Ankara.

1966 "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Jeolojisi, I", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 66: 88-104.

BADALJAN, R. S.

1994 "Preliminary Report on the 1993 Excavations at Horom, Armenia", *Iran* 32: 1-29.

BAŞGELEN, N.

1987 "Erzurum ve Pasinler Çevresinden Bazı Yeni Bulgular", *Arkeoloji ve Sanat* 38/39: 16-19.

ÇÖLAŞAN U.

1970 *Türkiye İklim Klavuzu*, Olgun Kardeşler Matbaası, Ankara.

ERENTÖZ, C.

1974 *Kars, 1: 500 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınları, Ankara.

ERİNÇ, S.

1953 *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul.

GARSTANG, J.

1953 *Prehistoric Mersin: Yümüktepe in Southern Turkey*, Oxford.

GERCKE, P.

1966 *Antike Gemmen in Deutschen Sammlungen*, Göttingen.

GÜRBÜZ, K.

1999 “An example of river course changes on a delta plain: Seyhan Delta (Çukurova Plain, Southern Turkey)”, *Geological Journal* 34: 211 -222.

GÜNYOL, H.

2005 “Kuzeybatı Anadolu’da Dokumacılık Geleneğinin Kaynakları ve Günümüzden Bir Örnek: Aba”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 5, Ankara: 17-23.

HAERINCK E.

1989 Haerinck, “The Achaemenid (Iron Age IV) Period in Gilan, Iran”, E. Curaverunt, L. De Meyer, Et E. Haerinck (Ed.), *Archaeologia Iranica et Orientalis, Miscellanea in Honorem Louis Vanden Berghre I*, 455-474.

HAYES J. W.

1997 *Handbook of Mediterranean Roman Pottery*, London.

HEWSEN, R. H.

2001 *Armenia, A Historical Atlas*, Chicago Uni. Press, Chicago and London.

HILD, F. ve H. HELLENKEMPER

1990 *Kilikien und Isaurien*, Tabula Imperii Byzantini 5, Wien.

HILL, S.

1996 *The Early Churches of Cilicia and Isauria*, Variorum.

KAYGAZ N.

2002 "Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Merkezleri" Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.

KETİN İ.

1969 "Kuzey Anadolu Fayı Hakkında", *M.T.A. Enst. Derg. Sayı* 72 (Türkçe Baskı), Ankara: 1-28.

KOÇHAN, N., M. KARAOSMANOĞLU ve B. CAN,

2005 "Erzurum Çevresinde Eskiçağ Yerleşimleri/ The Antique Settlements in the Erzurum Region", *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya* 1: 3-14.

KÖROĞLU, G.

1998 "1993- 1996 Kazı Çalışmaları Işığında Ortaçağ'da Yumuktepe," *Sanat Tarihi Dergisi IX, I. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları Sempozyumu 9- 11 Nisan 1997, İzmir (Bildiriler)*, E. Ü. Ede. Fak. Yay., İzmir: 59- 73.

LIMC

1988 - 1999 *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*,
Düsseldorf.

MOORE, J.

1993 *Tille Höyük 1: The Medieval Period*, British Institute of
Archaeology at Ankara, Monograph no: 14, Ankara.

OATES, D., J. OATES ve H. McDONALD

2001 *Excavations at Tell Brak, Vol. 2: Nagar in the third
millenium BC.* McDonald Institute for Archaeological
Research. Cambridge.

OZANER, S. F.

1992 “İskenderun Körfezi Çevresindeki Antik Yerleşim Alanlarının
Jeomorfolojik Yönden Yorumu”, *8. Arkeometri Araştırmaları
Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 337 - 355.

PLANTZOS D.

1999 *Hellenistic Engraved Gems*, Oxford.

REDFORD, S.

1998 *The Archaeology of the Frontier in the Medieval Near East:
Excavations at Gritille*, Turkey, Archaeological Institute of
America Monographs. New series: No. 3, Philadelphia.

SARAÇOĞLU, H.

1956 *Doğu Anadolu*, Maarif Basımevi, İstanbul.

SCHİETTECATTE, J. P.

1971 “Geology of the Misis Mountains”, *Geology and History of
Turkey*, A.S. Cample (ed.), Tripoli: 305 - 312.

SEEHER, J.

2000 "Hattuşa/Boğazköy'ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış", *TÜBA-AR* 3: 15-34.

SEVİN V., E. KAVAKLI ve A. ÖZFIRAT

1999 "Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)", *Belleten* 63: 847-867.

SINCLAIR, A.

1987 *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, Pindar Press, Volume I- IV. London.

1989 *T. A. Sinclair, Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, Vol.II, London.

SÖZER, A. N.

1970 *Erzurum Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

1972 *Kuzeydoğu Anadolu'da Yaylacılık*, İş Matbaacılık, Ankara.

STCHEPİNSKY, V.

1940 "Erzincan Mintıkasının Rusubî Yatakları", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 19 : 212-222.

STRABON

2000 *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XII-XIV)*, Adnan Pekman (çev.), İstanbul.

SÜR, Ö.

1964 *Pasinler Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ŞENYURT, S. Y.

- 2006** *Büyükardıç, Doğu Anadolu’da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşimi*, Ankara.

ŞENYURT, S. Y., A. AKÇAY ve Y. KAMIŞ

- 2006** *Yüceören, Doğu Kilikya’da bir Helenistik-Roma Nekropolü*, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları 1, Ankara.

TOBLER, A. J.

- 1950** *Excavations at Tepe Gawra Vol. II*, Philadelphia.

TAÇDAM

- 2001** “Archaeological Research and Assessment for Baku Tbilisi Ceyhan Crude Oil Pipe Line Project, Final Report” Middle East Technical University, Center for Research and Assessment of Historic Environment (TAÇDAM), Ankara 2001 (Basılmamış Rapor- Unpublished Report).

TARKAN, T.

- 1974** “Ana Çizgileriyle Doğu Anadolu Bölgesi”, *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi Cilt: 1*, 7-22.

YALÇINKAYA, I.

- 1996** “Öküzini 1993 ve 1994 Kazıları”, XVII Kazı Sonuçları Toplantısı I, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara. S. 21-47.

YALÇINKAYA, I., O. Marcel, J. Kozlowski, O. Bar-Yosef

- 2002** *Öküzini: Final Paleolithic Evolution in Southwest Anatolia*, Liège.

YAZICI H.

1998 "Coğrafya", *Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan*, Ankara .

Y. YILDIRIM ve M. ATEŞOĞULLARI

2003 *Ardahan İli Çevre Durumu Raporu*, Ardahan Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Ankara.